

(istočno od s. Tovarnik i zapadno od Sida), pa kroz istočnu Bosnu (južno od Bijeljine i Brčkog do pl. Ozrena), gornjim tokom Une, južno od s. D. Lapac i Gospića do Karlobaga.

Za sve ovo vreme su iza ove linije, u pozadini neprijatelja, jedinice Jugoslovenske armije i partizanski odredi dejstvovali na neprijateljske komunikacije, garnizone i uporišta — 6 i 10 korpus u Slavoniji i Zagorju, 4 korpus u Baniji, Kordunu, Pokuplju i Žumberku, 11 korpus u severnoj Lici i Gorskom Kotaru, 7 korpus u Notranjskoj i Dolenjskoj, 9 korpus u Slovenskoj Primorju i jedinice Četvrte operativne zone u Štajerskoj i Koruškoj.

Pri oceni dejstava naših snaga za vreme zimske kampanje 1944/45 g. treba imati u vidu da je u ovom vremenskom periodu Jugoslovenska armija naglo ojačana velikim prilivom mladih, neiskusnih i nedovoljno obučениh boraca; da se u vezi s tim pojavio problem oficirskog kadra koji je pretežno popunjavan od starih i iskusnih boraca, te u pogledu stručnosti nije mogao u potpunosti zadovoljiti zahtevima savremenog frontalnog rata; da se usled naglog omasovljenja i preoružanja Armije pojavio čitav niz problema u pogledu snabdevanja oružjem, municijom i životnim potrebama, što je imalo uticaja na pokretljivost, bojnu i manevarsku sposobnost jedinica; i najzad, treba imati u vidu i nepovoljne vremenske uslove, naročito u januaru, u planinskim predelima, gde su niske temperature i dubok sneg u velikoj meri otežavale dejstva našim slabo hranjenim i slabo odevenim jedinicama.

V

OFANZIVA JUGOSLOVENSKE ARMIJE ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE ZEMLJE

1

PROBOJ NEPRIJATELJSKOG FRONTA U JUGOSLAVIJI

Situacija na jugoslovenskom ratištu marta 1945 godine

Uoči velike savezničke prolećne ofanzive, koja je po zajedničkom planu bila predviđena za početak aprila, opšta situacija na frontovima bila je sledeća:

Na Istočnom frontu je Crvena armija, oslobodivši u toku zime Poljsku, skoro celu Istočnu Prusku i Pomeraniju, izbila na liniju r. Odra, Slovačke Pl., Estergom, Blatno Jezero,

r. Drava. Na krajnjem levom krilu, u Mađarskoj, nalazio se njen III ukrajinski front, orijentisan glavnim snagama prema Beču (skica 48).

Na zapadnom frontu su Saveznici izbili na Rajnu i obrazovali više mostobrana na desnoj obali, s namerom da najpre zauzmu Rursku oblast, a zatim da preduzmu opštu ofanzivu ka Berlinu, ususret Crvenoj armiji.

Skica 48 — Front u Evropi krajem marta 1945 godine

Na frontu u Italiji Saveznici su iskoristili zatišje u toku zime, pripremajući se za veliku prolećnu ofanzivu na »Gotsku liniju« (Jezero Komakno, Bolonja, Toskanski Apenini).

Na jugoslovenskom ratištu je Jugoslovenska armija (JA) u toku zime oslobodila Makedoniju, Srbiju, Crnu Goru, Dalmaciju sa ostrvima, Hercegovinu i jugozapadni deo Bosne i

uspostavila neprekidan front između r. Drave i Jadranskog Mora. Time je JA, jedina pored velikih sila, samostalno držala deo strategiskog obruča oko Nemačke. Ona je imala ulogu, ne samo da sopstvenim sredstvima oslobodi svoju zemlju, već i da kao udarna snaga, opštim pravcem Beograd—Zagreb—Ljubljana—Beljak, olakša i obezbedi operacije III ukrajinskog fronta u Mađarskoj i angloameričkih snaga u Italiji, povezujući njihova krila.

Nemački front u Jugoslaviji, koji se uglavnom protezao linijom r. Drava, r. Dunav, Sarengrad, ušće Drine, Sarajevo, Banjaluka, Bihać, Gospić, Karlobag, nije bio taktički povezan. Rovovskog tipa je bio samo u Sremu, dok je južno od Save, u dolinama njenih desnih pritoka Bosne, Vrbasa, Une i Kupe, bio organizovan po sistemu samostalnih uporišta na komunikaciskim čvorovima, razdvojenim manjim ili većim međuprostorima. U odnosu na susednu Grupu armija »Jug«, čije se desno krilo nalazilo na r. Dravi, u rejonu Barča, nemački front u Sremu bio je suviše isturen. Ovako isturen front Nemci su držali radi zatvaranja savskog pravca i da bi sačuvali Brod, preko koga je išla glavna komunikacija za povlačenje snaga Grupe armija »E«, koje su se nalazile u širem prostoru Sarajeva i u dolini Bosne. Pored toga, radi bočne zaštite savskog komunikaciskog pravca i prilaza ka jugoistočnim oblastima Rajha, Nemci su držali uporišta Banjaluku, Bihać, Gospić i Karlovac, čime su osiguravali i pozadinu Grupe armija »C« u Italiji, kao i splet glavnih komunikacija u Sloveniji, kojima se Grupa armija »C«, dolinom gornjih tokova Save, Drave i Soče, vezivala sa Grupom armija »Jug«.

U cilju uporne odbrane Nemci su po celoj dubini zapadnog dela Jugoslavije, između r. Drave i Jadrana, izgradili više uzastopnih položaja. Pored onih u Sloveniji, o kojima smo ranije govorili, oni su u Hrvatskoj, radi odbrane Zagreba, još u decembru 1944 g., preduzeli mere za izgradnju tzv. »Zvonimirove linije«, koja je imala da se proteže od r. Drave, preko Koprivnice, Križevaca, s. Vrbovec i s. Dugo Selo do Karlovca. Na severu je ove položaje trebalo povezati sa »Margitinom linijom« (Đekenješ, Curgo, Kiškomarom, Blatno Jezero), a na jugu, sa odbranbenim sistemom Kranjske. Usled aktivnosti naših snaga u neprijateljskoj pozadini, »Zvonimirova linija« je ostala samo zamisao, jer su do početka opšte ofanzive JA radovi na njoj samo ponegde bili započeti.

Grupa armija »E« general-pukovnika Lera, koji je u Zagrebu 26 marta primio Vrhovnu komandu Jugoistoka od dotadašnjeg komandanta Grupe armija »F«, bila je krajem marta^u sledećem rasporedu (prilog XXVI):

— 91 armiski korpus sa štabom u Našicama (11 poljska vazduhoplovna divizija, Borbena grupa »Fišer«,²³¹ Borbena grupa »Gajger«²³²), na r. Dravi, od Dalja do s. Čađavica; Borbena grupa »Gajger« osiguravala je komunikacije severno od Broda;²³³

— 15 kozački korpus sa štabom u Podravskoj Slatini (1 i 2 kozačka divizija i nekoliko policiskih bataljona), na r. Dravi, od s. Čađavica do Virovitice;

— 34 armiski korpus sa štabom u s. Nuštar, kod Vinkovaca (41 i 22 pešadiska divizija, 963 tvrđavska brigada »Kloc«, Borbena grupa »Skenderbeg«, delovi RZK, 3 i 12 ustaško-domobranska divizija i Pučko-ustaška brigada »Zbor«), na Sremskom frontu, između s. Mohovo na r. Dunavu i ušća Drine u Savu, i na desnoj obali Save, na prostoriji Brčko, Bijeljina;²³⁴

— 21 brdski armiski korpus sa štabom u Sarajevu (181 pešadiska, 7 SS »Princ Eugen« i 369 legionarska divizija, 964 i 969 tvrđavska brigada, više policiskih bataljona i bataljona za osiguranje, delovi RZK i 8, 9 i 15 ustaško-domobranska divizija), u širem prostoru Sarajeva i u dolini Bosne;

— 15 brdski armiski korpus sa štabom u s. Ostrožac, kod Bihaća (373 i 392 legionarska, 104 lovačka divizija i 10 i 11 ustaško-domobranska divizija), u dolini Une i na prostoru Lika, Gorski Kotar, Kordun.

— 69 rezervni armiski korpus sa štabom u Zagrebu (Pešadiska brigada »Plastun«, Jurišna brigada »Jugoistok«, Borbena grupa »Fišer«, Borbena grupa »Hameršmit«²³⁵ (Hammer-schmit) i druge policiske jedinice (pretežno za obezbeđenje komunikacija), na r. Dravi, od Virovitice do Ormoža, kod Kutine, i na prostoriji s. Jastrebarsko, Karlovac, s. Generalski Stol. Glavninu snaga činile su ustaško-domobranske jedinice, koje su imale sledeći raspored: 1 divizija u zapadnoj Slavoniji; 2 divizija na širem području Zagreba; 4 divizija na prostoriji B. Novi, Sisak, Petrinja; 5 divizija kod Bjelovara; 6 divizija u rejonu Banjaluke; 7 divizija zapadno od Broda; 13 divizija kod

231 Sastava: 68 izviđački bataljon, dva pionirska bataljona, jedan policiski bataljon, jedno tenkovsko odeljenje i nekoliko baterija.

232 Sastava: nekoliko policiskih dobrovoljačkih pukova i jedinica za osiguranje.

233 Štab 91 armiskog korpusa prebačen je 10 aprila u Karlovac, a Borbena grupa »Fišer« početkom aprila na gornji tok Drave, u sastav 69 rezervnog armiskog korpusa.

234 Odlaskom Štaba 91 armiskog korpusa u Karlovac, 34 armiskom korpusu potčinjene su 11 poljska vazduhoplovna divizija na sektoru r. Drave i Borbena grupa »Gajger« na prostoriji severno od Broda.

235 Sastava: 20 lovački i 4 policiski puk.

Karlovca; 14 divizija na železničkoj pruzi Brod—Zagreb; Poglavnikov tjelesni zdrug na prostoriji Zagreb, Bjelovar, Varaždin i Brza brigada u rejonu Zagreba.

U Istri i Slovenačkom Primorju nalazio se 97 armiski korpus, sa štabom u Spesi. On je bio potčinjen Grupi armija »C« u Italiji. U njegovom sastavu bili su 188 divizija (na prostoriji Trst, Postojna, Gorica), 237 divizija (u Istri), 710 divizija (na prostoriji Pordenone, Portogruano) i 24 brigada kraških lovaca (na komunikaciji Videm—Ponteba). Korpus je imao zadatak da obezbedi teritoriju Istre i Slovenačkog Primorja i spreči eventualno iskrcavanje Saveznika na otseku obale od ušća Taljamenta do Rijeke. Dvadeset petog aprila i 97 korpus je (sa jedinicama koje su se nalazile na pomenutom području do Soče) stavljen pod komandu Grupe armija »E«.

U Trstu se nalazio Viši SS i vođa policije Globočnik,²³⁶ kome su bile potčinjene jake nemačke policiske snage, SDK (oko 8.000 ljudi), Đujićeva četnička Dinarska divizija (oko 7.000 ljudi), i nekoliko italijanskih teritorijalnih pukova i bataljona. Srpski dobrovoljački korpus je osiguravao železničku prugu Trst—Postojna—Ilirska Bistrica, a Đujićevi četnici su se nalazili na prostoriji s. Šapjane, Ilirska Bistrica.²³⁷

U Ljubljani se nalazio Viši SS i vođa policije Rezener²³⁸ (Rösener), kome su bile potčinjene jake policiske snage i 14 SS rutenska divizija (u širem rejonu Maribora) i 438 divizija za naročitu upotrebu raspoređena u Štajerskoj, Koruškoj i u Gorenjskoj. Poslednja je u svom sastavu imala samo landesšicen jedinice. Njemu su bile potčinjene i jedinice Rupnikove Bele garde.

Od mornaričkih i obalskih jedinica nemačkoj Primorskoj komandi »Grupa Jug« bili su potčinjeni:

— 11 divizija za osiguranje sa štabom u Trstu (jedna flotila eskortnih razarača i jedna flotila torpednih čamaca) — u Tršćanskom i Kvarnerskom Zalivu;

²³⁶ viši SS i vođa policije Globočnik objedinjavao je pod svojom komandom policiju sigurnosti i policiju poretka na teritoriji Istre i Slovenačkog Primorja. (U operativnom pogledu je bio potčinjen 97 armiskom korpusu.)

²³⁷ po dolasku na prostoriju Istre SDK i četnička Dinarska divizija bili su prevedeni u SS jedinice, i kao takvi potčinjeni SS vođi Rajha Himleru.

²³⁸ viši SS i vođa policije Rezener bio je potčinjen 18 korpusnoj oblasti u Salzburgu. Njemu su, pored policiskih snaga, bile taktički potčinjene sve nemačke i kvislinške snage u Sloveniji. On je 25 aprila Potčinjen Grupi armija »E« i imenovan za komandanta pozadine Grupe armija »E«.

— Grupa džepnih podmornica i Transportna flotila teretnih brodova, desantnih splavova i naoružanih motornih drvenih brodova — na području Pule;

— Mornarička obalska artiljerija (pet mornaričkih artiljerijskih diviziona) — na prostoriji Gradež, Tržič, Trst, Pula Rijeka i na kvarnerskim ostrvima;

— Armiska obalska artiljerija (dva obalska artiljerijska puka od po tri diviziona, jedan protivavionski divizion) — duž jadranske obale i na ostrvima.

Od italijanskih neofašističkih jedinica na teritoriji Istre i Slovenačkog Primorja nalazilo se pet pukova teritorijalne milicije, pet samostalnih policiskih bataljona i četiri artiljerijska diviziona od po tri baterije.

Prvog marta 1945 g. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije preimenovana je u Jugoslovensku armiju, a Vrhovni štab u Generalštab JA. Ovog dana, pored postojeće 1, 2 i 3 armije, koje su formirane 1 januara, formirana je od 8 korpusa i 4 armija. Njihov sastav za vreme završnih operacija bio je sledeći (prilog XXVI):

— 1 armija: 1, 5, 6, 11 i 21 divizija, 1 konjička brigada, 1 i 2 artiljerijska brigada, 1 protivtenkovski divizion i jedan auto-bataljon ukupne jačine, polovinom aprila, 66.000 boraca;²³⁹

— 2 armija: 17, 23, 25, 28 i 45 divizija, 1, 2 i 3 artiljerijska brigada, jedna inženjerska brigada i jedan auto-bataljon, a u operativnom pogledu 2 armiji je bio potčinjen 3 korpus (27 i 38 divizija), koji je 7 marta ušao u sastav Sarajevske grupe korpusa; ukupna jačina 2 armije, polovinom marta, iznosila je 41.000, a početkom maja 110.000 boraca;²⁴⁰

— 3 armija: 16, 36 i 51 divizija, jedan inženjerski bataljon, jedan protivtenkovski divizion i jedan auto-bataljon, a u operativnom pogledu 3 armiji su bili potčinjeni 6 korpus (12 i 40 divizija) i 10 korpus (32, 33 divizija i Zagorska brigada);

239 Dvadeset trećeg marta formirana je Inženjerska brigada; 3 aprila u sastav 1 armije ušli su 15 korpus (42 i 48 divizija), 2 i 17 divizija, a 7 aprila 22 divizija i 2 tenkovska brigada; 15 aprila 2 i 22 divizija izašle su iz njenog sastava a 21 aprila je 17 divizija prebačena u sastav 3 armije; 7 maja pod komandu 1 armije stavljen je 10 korpus (32 i 33 divizija). Operacije armije podržavala je jedna avio-divizija.

²⁴⁰ Trećeg aprila 17 divizija prebačena je u sastav 1 armije; 25 aprila u sastav 2 armije ušle su 3, 4, 10 i 39 divizija rasformiranog 2 i 5 korpusa; dok je 53 divizija 5 korpusa ušla u sastav 3 korpusa; 26 aprila u sastav 2 armije ušla je i 34 divizija 4 korpusa. U toku daljih operacija jedinice 3 korpusa (27, 38 i 53 divizija) i 37 divizija upotrebljavane su za obezbeđenje pozadine i čišćenje od razbijenih četničko-ustaških grupa u centralnoj i istočnoj Bosni.

ukupna jačina 3 armije iznosila je početkom marta oko 50.000 boraca;²⁴¹

— 4 armija: 9, 19, 20 i 26 divizija, 1 tenkovska, artiljerijska i inženjerska brigada i puk za vezu, protivtenkovski i protivavionski divizion, a u operativnom pogledu bili su joj potčinjeni korpusi u pozadini neprijatelja: 11-ti (13, 35 i 43 divizija), 7-mi (15 i 18 divizija) i 9-ti (30, 31 i Divizija »Gari-baldi Natisone«); ukupno brojno stanje 4 armije, bez korpusa, iznosila je oko 67.000 boraca a početkom maja Armija je brojala oko 110.000 boraca.²⁴²

Pod komandom 4 armije bila je Pomorska komanda severnog Jadrana sa Kvarnerskim pomorskim sastavom i Kvarnerskim odredom mornaričko-desantne pešadije (četiri streljačka bataljona, jedan artiljerijski divizion, Mornarička udarna grupa Krk i Mornarička udarna grupa pri 9 korpusu).

Do ulaska u sastav 4 armije pod komandom Glavnog štaba Hrvatske nalazio se 4 korpus (7, 8 i 34 divizija) na prostoru Banije i Korduna.

Za oslobođenje Sarajeva formiran je 17 marta Operativni štab grupe korpusa: 2 korpus (3, 29 i 37 divizija), 3 korpus (27 i 38 divizija), 5 korpus (4 i 10 divizija) i Grupa brigada zeničkog sektora (11 brig. 4 div., 13 brig. 39 div., 18 brig. 53 div., 1 artiljerijska brigada i tenkovska četa 5 korpusa).

Do kr^ja rata pod komandom Glavnog štaba Srbije nalazila se 47 divizija u istočnoj Srbiji; pod komandom Glavnog štaba Makedonije 41 divizija i pod komandom Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju 46 i 52 divizija.

Neposredno pod komandom Generalštaba JA, kao opšta rezerva, bile su jedinice IV operativne zone u Štajerskoj i Koroškoj (14 divizija i Operativni štab brigada — 6 i 11); 24, 49 i 50 divizija na prostoru Kosovo, Sandžak, r. Z. Morava, r. Prača; jedna inženjerska brigada sa štabom u Beogradu i jedna železnička brigada u rejonu Višegrada.

Osnovne pojedinosti o koordinaciji završnih operacija između JA i savezničkih armija u Mađarskoj i Italiji utanačene

241 Dvadeset prvog aprila rasformiran je Stab 6 korpusa a njegove divizije su ušle u sastav 3 armije. Istoga dana je iz 1 armije prebačena u sastav 3 armije i 17 divizija, a 7 maja 10 korpus je stavljen pod komandu 1 armije. Operacije 3 armije podržavala je jedna avio-divizija.

242 Trećeg aprila rasformirana je 35 divizija. U sastav 4 armije ušle su naknadno: 29 divizija (iz 2 korpusa) — 20 aprila; divizije 11 korpusa (pošto je ovaj rasformiran) — 23 aprila; 8 divizija 4 korpusa — 27 aprila; Štab 4 korpusa sa 7 divizijom i Artiljeriskom brigadom — 29 aprila. Dvadeset trećeg aprila formiran je motomehanizovani artiljerijski divizion.

su februara 1945 g., na sastancima u Beogradu između maršala Tita i visokih savezničkih komandanata maršala Tolbuhina i maršala Aleksandera. Prema sporazumu sa maršalom Aleksanderom naše su snage imale da do 30 marta počnu operacije dolinom Une prema Lici i Gorskom Kotaru da bi na sebe privukle snage nemačkog 97 armiskog korpusa u Istri i Slovenačkom Primorju, i time olakšale savezničku ofanzivu u Italiji.

Cilj koji je Vrhovni komandat postavio pred JA u izvršnoj prolećnoj ofanzivi u osnovnim crtama bio je sledeći:

a) osloboditi naše narode na njihovoj celokupnoj etničkoj teritoriji zaključno sa Istrom, Slovenačkim Primorjem i Koruškom; i

b) opkoliti i uništiti glavne snage Grupe armija »E« na prostoru Trst, Celovec, Maribor, Zagreb.

Osnovna zamisao operativnog plana bila je da se grupisanim snagama i sredstvima probije neprijateljski front u Sremu i Lici, da se manevrom krilnih grupacija — dolinama Save i Drave ka Koruškoj, i uz jadransku obalu prema Trstu i dalje dolinom Soče ka Celovcu — uz istovremene frontalne napade i dejstva u neprijateljskoj pozadini, zatvori obruč oko Grupe armija »E« u oblasti Juliskih Alpi i Karavanki i neprijatelj prisili na kapitulaciju.

Radi ostvarenja ovog plana, krajem marta je izvršeno grupisanje naših snaga:

Severna grupacija — 3 armija grupisana sa glavnim snagama u Baranji a pomoćnim u Bačkoj (na prostoru Dalj, Erdut) i 1 armija grupisana sa glavnim snagama u Sremu, a pomoćnim u Posavini, dobile su zadatak da u tesnom sadejstvu razbiju neprijatelja u Sremu i na r. Dravi, a potom da ga gone prema zapadu između reka Drave i Save, sa težnjom obuhvata njegovog levog krila. U operativni sastav 3 armije ušao je odmah i 6 korpus koji se nalazio na južnim ograncima Papuk Pl. i operisao u pozadini neprijatelja u Slavoniji, a nešto kasnije, u toku operacija, i 10 korpus, koji se nalazio na prostoru s. V. Zdenci, Daruvar, Pakrac.

Centralna grupacija — 2 armija, grupisana u istočnoj Bosni, u rejonu Tuzle, i Sarajevska operativna grupa grupisana u rejonu s. Sokolac, Romanija (3 korpus), Ivan Sedlo, Prača (2 korpus), Kreševo (5 korpus). Druga armija je dobila zadatak da u početnom periodu operacija, angažovanjem svojih divizija u dolini Bosne, obezbedi unutrašnje bokove 1 i 4 armije i da za vreme borbi za oslobođenje Sarajeva drži operativnu vezu sa Sarajevskom operativnom grupom. Ona je

posle toga imala da dejstvom na opštem pravcu Doboj—Der-venta—Banjaluka—Sisak—Karlovac—Novo Mesto obezbeđuje bokove i poveže unutrašnja krila krilnih armija, a dejstvom na svom pravcu da ubrzava opšti tempo završnih operacija. U njen sastav, posle oslobođenja Sarajeva, ušla je i Sarajevska operativna grupa (2, 3 i 5 korpus).

Južna grupacija — 4 armija, grupisana u severnoj Dalmaciji, imala je zadatak da glavnim snagama razbije neprijatelja na delu fronta između gornjeg toka Une i Jadranskog Mora, a zatim da energično nadire opštim pravcem Gospić—Otočac—Senj—Rijeka—Trst ka Soči i Koručkoj.

Snagama u pozadini neprijatelja komandovali su Glavni štab Hrvatske i Glavni štab Slovenije, čije su se funkcije gasile po meri napredovanja armija. Tako je Glavni štab Hrvatske rukovodio dejstvima 4 korpusa dok ovaj nije ušao u sastav 4 armije, a 10 korpusa dok ovaj nije ušao u sastav 3 armije. Glavni štab Slovenije rukovodio je dejstvima 7 i 9 korpusa dok nisu ušli u sastav 4 armije i jedinicama IV operativne zone do njihovog ulaska u sastav 3 armije.

Rezerva Generalštaba (24, 49 i 50 divizija) bila je na prostoru Sandžak, r. Zapadna Morava, r. Prača, većim delom angažovana čišćenjem terena od razbijenih nemačkih i kvislinških delova.

Sve pripreme za opštu ofanzivu izvršene su na vreme i ona je otpočela po predviđenom planu. Rukovodeću ulogu u ovim velikim pripremama imali su i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije i Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije, koji su odmah po dolasku u Beograd pojačali rad na političkoj konsolidaciji zemlje, kao i na objedinjavanju i usmeravanju svih napora za što brži završetak rata. Ofanzivu je počela 4 armija.

Operacije 4 armije

Neprijateljske snage pred frontom 4 armije

(Skica 49)

Pred frontom 4 armije, od r. Une do Jadranskog Mora, nalazio se nemački 15 brdski armiski korpus. On je u svom sastavu imao 373 i 392 legionarsku diviziju, 1017 tvrđavsku brigadu sa 1473, 16/999 i 20/999 tvrđavskim bataljonom, Bataljon

obalskih lovaca »Brandenburg«, 977 posadni bataljon, 1 divizion 944 obalskog artiljeriskog puka, 540 mornarički obalski divizion i 10 i 11 ustaško-domobransku diviziju.²⁴³ Korpus je u drugoj polovini marta ojačan 104 lovačkom divizijom koja je, posle neuspele nemačke protivofanzive u zapadnoj Mađarskoj, prebačena sa sektora r. Drave u dolinu Une.

Korpus je držao grupno posednut front na liniji Karlobag, Gospić, Udbina, r. Una i bio raspoređen u dve izrazite grupe.

Istočna grupa — 373 legionarska i 10 ustaško-domobranska divizija, ukupno oko 17 bataljona i 70 oruđa, na prostorijski s. Donji Lapac, Bihać; i

Zapadna grupa — 392 legionarska i 11 ustaško-domobranska divizija, ukupno oko 22 bataljona i 80 oruđa, na prostorijski Karlobag, Gospić, Otočac, Josipdol, Senj.

Ove grupe su bile razdvojene slobodnom teritorijom, koja se prostirala od pl. Plješevice na zapad do neprijateljskih uporišta Gospić, s. Lički Osik, Perušić. Preko nje, pravcem Obrovac—s. Lovinac—Udbina—Korenica—Slunj, oslobođena Dalmacija je bila povezana sa slobodnom teritorijom Korduna i Banije. Tako je 15 brdski armiski korpus pred frontom 4 armije stvarno držao samo dolinu Une, zapadnu Liku i uzani primorski pojas (preko koga je bio povezan sa susednim 97 armiskim korpusom Grupe armija »C« u Italiji) i kontrolisao glavne komunikacije s. Donji Lapac—Bihać—B. Krupa, Karlobag—Gospić—Otočac—s. Žuta Lokva, Senj—s. Josipdol—Ogulin i Karlobag—Senj—Rijeka.

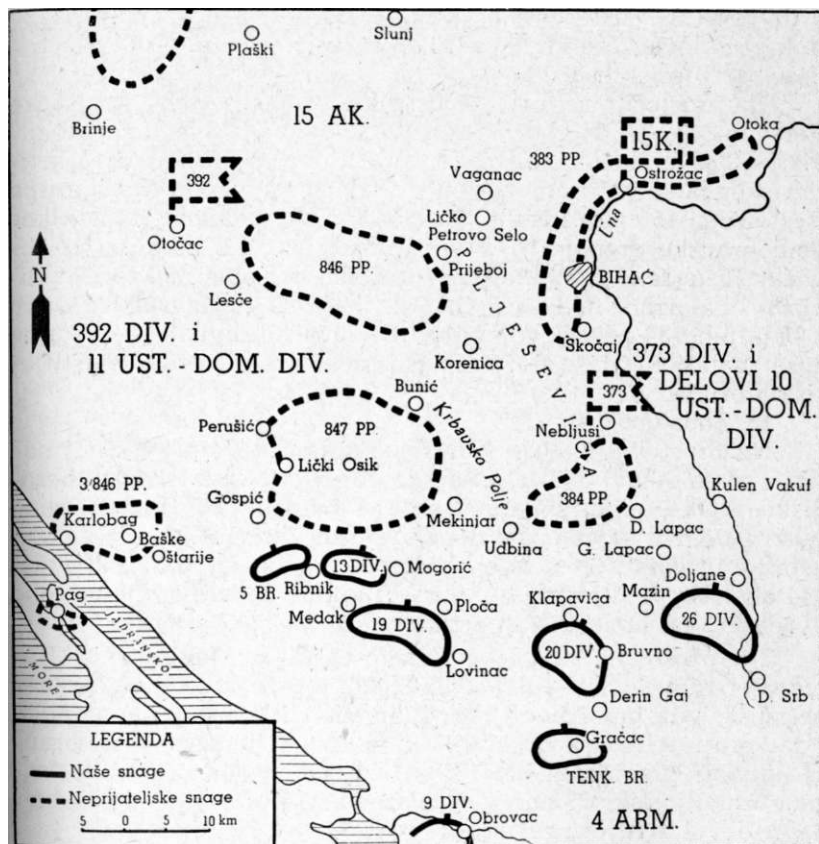
Da bi uspostavio neprekidan front između obe grupe i presekao komunikaciju s. Lovinac—Udbina—Korenica—Slunj, neprijatelj je 3 marta preduzeo ispad na slobodnu teritoriju istočne Like. Iz doline Une su angažovane glavne snage 373 legionarske divizije, ojačane delovima 10 ustaško-domobranske divizije, a sa linije Gospić, Perušić, Otočac glavnina 392 legionarske divizije i delovi 11 i 13 ustaško-domobranske divizije.²⁴⁴

Ove borbe su trajale od 3—17 marta i u njima su od jedinica 4 armije učestvovali 11 korpus (sa 13 i 35 divizijom), 9 brigada 20 divizije i delovi 4 korpusa. Neprijatelj je u tim borbama uspeo da ovlada Krbavskim Poljem i Koreničkom Kotlinom i da kod Udbine i Korenice poveže razdvojene grupe, ali nije uspeo da ovlada klancem kod s. Ploča i selima Lovinac i

²⁴³ Jedinice ustaško-domobranskih divizija bile su izmešane sa nemačkim jedinicama i potčinjene nemačkim divizijama.

²⁴⁴ Od 13 ustaško-domobranske divizije, koja je bila potčinjena 69 rezervnom armiskom korpusu, učestvovali su delovi posade Ogulina.

Mazin i da, približno na liniji tih sela, skрати front između pl. Velebita i kanjona Une. Ova neprijateljeva namera slomila se o otpor 11 korpusa te su neprijateljske snage dočekale ofanzivu 4 armije razvučene na liniji s. G. Lapac, Udbina, s. Ljubovo, s. Lički Osik, Gospić, Karlobag.

Skica 49 — Neprijateljske snage pred frontom 4 armije

Na toj liniji je neprijatelj zatvarao sve pravce koji preko Bihaća i Slunja izvode u dolinu Save i preko Like, Hrvatskog Primorja, Gorskog Kotara za Rijeku. Samu odbranu on je organizovao posedanjem niza utvrđenih otpornih tačaka raspoređenih po dubini, koje su bile izgrađene u vidu polustalne i poljske fortifikacije. U Krbavskom Polju je neprijatelj pred početak naših operacija pristupio utvrđivanju položaja. Njegove

snage su 19 marta, uoči početka operacija 4 armije, bile u sledećem rasporedu:

a) Istočna grupa

Na prostorijski Udbina, s. Lapac, s. Nebljusi nalazili su se delovi 373 legionarske divizije (384 pešadiski puk, 1 bataljon 383 pešadiskog puka, izviđački, dopunski i pionirski bataljon, 2 divizion 373 artiljeriskog puka i 4 baterija 654 artiljeriskog puka 104 lovačke divizije) — ukupno sedam bataljona i oko tri-deset artiljeriskih oruđa.

Na prostorijski s. Otoka, s. Ostrožac, Bihać, s. Skočaj, s. Ličko Petrovo Selo, s. Prijeboj nalazili su se delovi 373 legionarske divizije (383 pešadiski puk bez 1 bataljona, 3 divizion 373 artiljeriskog puka i alarmne jedinice²⁴⁵), korpusna artiljeriska grupa (šest oruđa 155 mm i četiri haubice 105 mm), delovi 10 ustaško-domobranske divizije (izviđački bataljon, 1 i 2 bataljon 10 lovačke brigade, 1 i 2 bataljon 7 ustaške brigade, artiljeriski divizion i alarmne jedinice), 16/999 i 20/999 tvrđavski bataljon, 2 bataljon 734 pešadiskog puka 104 lovačke divizije — ukupno deset bataljona (bez alarmnih jedinica) i oko četrdeset artiljeriskih oruđa.

b) Zapadna grupa

Na prostorijski o. Pag, Karlobag, s. Baške Oštarije, Senj nalazili su se delovi 392 legionarske divizije (3 bataljon 846 pešadiskog puka, pionirski bataljon i 6 baterija 392 artiljeriskog puka), delovi 11 ustaško-domobranske divizije (3 bataljon 4 ustaške brigade i 4 bataljon 18 ustaške brigade), jedan divizion 944 obalskog artiljeriskog puka — ukupno četiri bataljona i oko dvadeset šest artiljeriskih oruđa.

Na prostorijski Gospić, s. Lički Osik, s. Mekinjar, s. Bunić, Perušić nalazili su se delovi 392 legionarske divizije (847 pešadiski puk bez 1 bataljona, 2 divizion 392 artiljeriskog puka i deo protivtenkovskog bataljona), delovi 11 ustaško-domobranske divizije (izviđački bataljon 1, 2 i 4 bataljon 4 ustaške brigade i artiljeriski divizion) — ukupno šest bataljona i oko dvadeset devet artiljeriskih oruđa.

Na prostorijski Korenica, s. Prijeboj, Otočac, s. Lešće nalazili su se delovi 392 legionarske divizije (izviđački bataljon, 846 pešadiski puk bez 3 bataljona, 1 bataljon 847 pešadiskog puka, 3 baterija 392 artiljeriskog puka i prištapski delovi te divizije), delovi 11 ustaško-domobranske divizije (1, 2 i 5 bataljon 18 ustaške brigade) — ukupno osam bataljona i osamnaest artiljeriskih oruđa.

²⁴⁵ Nemci su alarmne jedinice formirali od ljudstva štabova i pozadinskih jedinica. Upotrebljavane su za neposrednu odbranu garnizona i njihove okoline.

Na prostoriji s. Brinje, s. Josipdol, Ogulin nalazili su se delovi 392 legionarske divizije (dopunski bataljon, prištapski delovi, 2 baterija 392 artiljeriskog puka i deo protivtenkovskog bataljona), delovi 11 ustaško-domobranske divizije (3 bataljon 18 ustaške brigade) — ukupno četiri bataljona i sedam artiljeriskih oruđa.

Neprijatelj je raspolagao sa šest lakih tenkova u rejonu Bihaća i sa osam lakih tenkova u rejonu Gospića. Izrazitih operativnih rezervi nije imao.

Komandno mesto Štaba 15 brdskog armiskog korpusa bilo je u s. Ostrožac, 373 legionarske divizije u s. Nebljusi, a 392 legionarske divizije u Otočcu.

Plan operacija 4 armije

Na osnovi opšteg plana Vrhovnog komandanta za konačno oslobođenje zemlje, osnovna ideja operaciskog plana 4 armije bila je sledeća:

1) Glavnim snagama (9, 13, 19, 20 i 26 divizija) razbiti neprijateljski front u Lici, okružiti i uništiti razdvojene neprijateljske delove i sprečiti im da se povuku na komunikacije u dolini Une ili prema Ogulinu i Karlovcu, odakle bi mogli ugroziti armiski bok i pozadinu, ili, pak, prema Rijeci, gde bi ojačali snage 97 armiskog korpusa.

2) Posle razbijanja neprijateljskog fronta u Lici, s težištem na pravcu Gospić—Senj—Rijeka—Trst i ne obzirući se mnogo na desni bok, prodreti u Istru i nadirati u pravcu Trsta a zatim i Koruške.

3) Aktivnim dejstvom u pozadini neprijatelja (7, 9 i 11 korpus bez 13 divizije) prikovati neprijatelja u uporištima i sprečiti mu manevrovanje.

Za izvršenje ovih zadataka predviđene su dve uzastopne operacije: Ličko-primorska, kojom je predviđeno razbijanje i uništenje snaga 15 brdskog armiskog korpusa u Lici, Gorskom Kotaru i Hrvatskom Primorju i izbijanje Armije na liniju Snežnik—Rijeka, i Tršćanska, kojom je predviđeno oslobođenje Istre, Slovenačkog Primorja i Trsta i izbijanje na r. Soču i u Korušku.

Prema operaciskom planu Štaba 4 armije, Ličko-primorska operacija imala je dve etape:

t Prva etapa, do izbijanja na liniju Bihać, Otočac, o. Rab, delila se na tri faze — oslobođenje doline Une, Krbavskog

Polja i Koreničke Kotline; oslobođenje Perušića, Gospića, Karlobaga i o. Paga; i, oslobođenje s. Vrhovine, Otočca i o. Raba.

Druga etapa, do izbijanja na liniju pl. Snežnik, Rijeka, delila se na dve faze — uništenje neprijateljskih snaga na komunikaciji Ogulin—Brinje—Senj i oslobođenje Crikvenice, Bakra, Sušaka i ostrva Krka, Cresa i Lošinja.

Plan za Tršćansku operaciju nije unapred detaljno razrađen, jer se u Štabu armije pretpostavljalo da će neprijatelj braniti staru jugoslovensko-italijansku granicu koja je bila utvrđena. Stoga bi i dalji rad armije zavisio od neprijateljskog rasporeda i razvoja situacije.

Predviđalo se da će prva etapa Ličko-primorske operacije trajati do 15 aprila, druga do kraja aprila, a Tršćanska operacija do 30 maja.

Za pomorsko-desantne operacije je Štab armije, kome je bila potčinjena i mornarica, razradio detaljan plan. Po ovom planu je Pomorska komanda severnog Jadrana imala da sadejstvuje sa 9 divizijom u desantima na ostrva Pag i Rab (u prvoj etapi Ličko-primorske operacije), a sa 9 i 26 divizijom u desantima na ostrva Krk, Cres i Lošinj (u drugoj etapi).

Operacije je imalo da podržava savezničko vazduhoplovstvo sa aerodroma na Visu i kod Zadra.

Ličko-primorska operacija

U prvoj fazi prve etape Ličko-primorske operacije, shodno uputstvima Generalštaba JA, 4 armija je imala zadatak da ovlada dolinom Une do Bihaća (isključno), Krbavskim Poljem i Koreničkom Kotlinom i da se kod s. Prijeboj spoji sa 4 korpusom (koji će sadejstvovati sa severa) i sa 35 divizijom 11 korpusa, i da na taj način ponovo uspostavi vezu sa Kordunom i Banijom. Potom je imala da se pregrupiše i u sadejstvu sa snagama 4 korpusa oslobodi Liku i stvori uslove za dalje nadiranje u pravcu severozapada.

Bliži zadatak Armije bio je da probije neprijateljski front na sektoru Udbina, s. Lapac sa težnjom da se obuhvate i unište neprijateljske snage u rejonu s. D. i G. Lapac, na Krbavskom Polju i u Koreničkoj Kotlini i da se ovlada s. Nebljusi.

Deo neprijateljskog fronta na pravcu napada 4 armije bio je grebenom Plješevice podeljen na dva dela, što je uslovljavalo razdvajanje snaga i dejstvo u dva pravca: s. Gornji Lapac —s. D. Lapac—s. Nebljusi—Bihać i Udbina—Korenica—s. Pri"

jeboj. Ti pravci su međusobno povezani samo komunikacijom —s. D. Lapac—Udbina i stazama preko pl. Plješevice, koje se stiču na prostori između V. i M. Kamensko. Ovaj čvor staza imao je veliku operativnu važnost, jer bi njegovo naglo zauzimanje dovelo neprijateljske trupe u tešku situaciju, kako na pravcu Udbina—Korenica, tako i na pravcu s. D. Lapac—s. Nebljusi, a položaj kod s. Nebljusi obuhvatio bi se sa zapada.

Na desnom napadnom pravcu neprijatelj je imao tri položaja (na kojima je već od ranije držao dobro utvrđene otporne tačke). Prvi, od linije s. Boričevac, Drenova Glava (k. 614), Kuk (k. 1172), Lončarić (k. 971), Krajnji Vrh (k. 968) do linije Runjevica (k. 668), Vršak (k. 745), Mamac (k. 830), Tišmina Glava (k. 853), k. 797; drugi, u rejonu s. Nebljusi i treći, za neposrednu odbranu Bihaća.

Na levom napadnom pravcu neprijatelj je tek pre naših operacija pristupio utvrđivanju položaja, držeći otporne tačke Koriju (k. 867), Udbinu, Gradinu (k. 738), k. 746 i k. 709 (zapadno od s. Rebić), Ljuticu (trig. 948) i Rosandića Vrh (k. 957), od kojih je najjače bila utvrđena Udbina.

Oba pravca branile su snage istočne grupe (ojačana 373 legionarska divizija).

Iako je levi pravac bio znatno prolazniji i pogodniji za manevar, a sem toga i slabije branjen od desnog, stešnjenog između pl. Plješevice i r. Une, Stab armije je doneo odluku da težište napada bude na desnom pravcu, jer je ovaj preko s. Nebljusi izvodio ka Bihaću, koji je bio ključni položaj u dolini Une. Bihać je neposredno štitio prilaz ka dolini Save, a iz njega je neprijatelj ugrožavao desni bek 4 armije u njenom nastupanju ka severozapadu.

Za dejstvo desnim pravcem određeni su početnim operacijskim planom 20 i 26 divizija (ojačana 8 brigadom 20 divizije), dva bataljona Tenkovske brigade, jedan teški divizion Artiljerijske brigade i jedan divizion 9 divizije. Ojačana 26 divizija imala je da dejstvuje pravcem s. Dobro Selo — s. D. Lapac—s. Nebljusi, a 20 divizija (bez 8 brigade) pravcem s. Klapavica—Kuk (k. 1172)—s. Dnopolje—Banov Vrh (k. 937)—s. Nebljusi. Za dejstvo levim pravcem određena je 19 divizija (ojačana sa dva bataljona Tenkovske brigade i dva divizion artiljerije). Levi bok je imao da osigura 11 korpus (13 divizija, 5 prekomorska brigada, jedan bataljon 2 dalmatinske brigade) na liniji Gospić, s. Bunić. Sa severa je 4 korpus, pod neposrednom komandom Glavnog štaba Hrvatske, imao da sadejstvuje napadu 4 armije pravcem Slunj—s. Vaganac—Bihać, kao i preko^s - Prijeboj na jug, u cilju vezivanja neprijatelja i spajanja sa 19 divizijom.

Bilo je predviđeno da se u vremenu od 20 do 24 marta izvrši proboj fronta i obuhvatnim manevrom ovlada Udbinom i s. D. Lapac, da se od 24 do 26 marta izbije do s. Nebljusi, u cilju obuhvata ovog uporišta i čišćenja Krbavskog Polja i Koreničke Kotline, i da se od 26 do 30 marta ovlada s. Nebljusi.

Prema naređenju Štaba armije trupe su u vremenu od 15 do 18 marta izvršile grupisanje na prostorijama s. Srb, s. Doljane, s. Mazin (26 divizija); s. Derin Gaj, s. Bruvno, s. Klavica (20 divizija); s. Lovinac, s. G. Ploča, s. Medak (19 divizija); kod Gračaca (Tenkovska brigada) i kod s. Otrić (Artiljeriska brigada). Trupe su do 20 marta zauzele sledeće polazne položaje za napad: 26 divizija na otseku Radakuša (k. 677), s. Dobro Selo, Senokos (k. 851), Lumbardi; pridata 8 brigada 20 divizije kod s. Martin Brod, radi prelaza na desnu obalu Une; 20 divizija na otseku Surduk (k. 1009), Pištalska Kosa (trig. 1287); 19 divizija na otseku Ivanov Vrh (k. 925), Stražbenica (k. 879), Oštra Strana (k. 911), Koviljača (k. 868); 13 divizija na liniji Karaula (k. 828), s. Mogorić; 5 prekomorska brigada sa jednim bataljonom 2 dalmatinske proleterske brigade kod s. Ribnik, prema Gospiću; 9 divizija sa 2 i 3 brigadom bila je u armiskoj rezervi na prostoriji Obrovac, Zadar.

Inženjeriska brigada je vršila opravke na pozadinskim komunikacijama i postavljala protivtenkovska minska polja ispred položaja 13 divizije.

Gotovost za napad naređena je za 20 mart u 6 časova, deset dana pre krajnjeg roka koji je postavio Generalštab JA.

Tok operacije

Oslobođenje istočne Like i Bihaća (prilog XXVII). Napad 4 armije počeo je 20 marta, tačno u određeno vreme.

Napad je počela 26 divizija, posle snažne artiljeriske pripreme sa vatrenih položaja kod s. Doljane i s. Vagan (severno od s. Mazin). Artiljeriska vatra bila je naročito koncentrisana na Drenovu Glavu (k. 614), na severozapadni deo s. G. Lapac i na k. 671.

Jedinice 1 i 11 brigade, potpomognute tenkovskim bataljonom, brzo su na svojim pravcima savladale razvučene neprijateljske otporne tačke između s. D. Lapac i r. Une i u prvim popodnevnim časovima zauzele Mamac (k. 771), gde su presekle

Na otseku 19 divizije borba je počela u određeno vreme, posle jake artiljeriske pripreme čija je vatra bila koncentrisana na Babinu Glavu (k. 1097) i Ivanov Vrh (k. 1093).

Peta brigada je potpomognuta jakom artiljeriskom vatrom i uz podršku 4 tenkovskog bataljona slomila otpor neprijatelja i do 9 časova zauzela Babinu Glavu i Ivanov Vrh. U daljem nadiranjju prema Koriji (k. 867), ona je zadržana protivnapadom koji je neprijatelj preduzeo od Gradine i sa k. 934, prema Tavanima, sprečivši time našim jedinicama dubok prodor u pravcu komunikacije s. D. Lapac—Udbina. Usled jakog otpora na desnom divizijskom krilu, Brigada je pojačala pritisak na neprijateljske položaje severoistočno od Udbine, te je neprijatelj u 14 časova počeo da odstupa iz Udbine prema Kozjoj Dragi (k. 903), pošto mu je otpustnica preko s. Jošane bila presečena. Radi zaštite izvlačenja svojih snaga iz Udbine, on se zadržao na Koriji, koju je 5 brigada jurišem zauzela u 14,45 časova. U međuvremenu je neprijatelj svoje snage izvukao iz Udbine u pravcu M. Kamenskog, gde su ove u toku idućeg dana bile sačekanke i većim delom uništene od jedinica 20 divizije. Brigada je toga dana zanočila kod Kozje Drage.

Šesta brigada, pošto je odbacila neprijatelja iz s. Mekinjar, izbila je do 13 časova u s. Jošane, presekavši mu otpustnicu za Korenicu. U svom daljem nadiranjju prema severu Brigada je do mraka izbila na liniju Vršeljak (k. 751), Debelo Brdo (k. 941).

Četrnaesta brigada je po zauzeću Ljutice (trig. 948) i Rosandićevog Vrh (k. 937) produžila gonjenje neprijatelja u pravcu s. Šalamunić. Neprijatelj, koji je otpustao iz s. Mekinjar i s. Jošane, uspeo je da organizuje prihvatni položaj u visini Laudonovog Gaja i Brda (k. 790), ali je usled jake artiljeriske vatre i pritiska naših jedinica bio prisiljen da ga napusti, tako da je Brigada već oko 18 časova izbila severno od s. Šalamunić i zauzela s. Bunić.

Izbijanjem u s. Bunić, završene su operacije toga dana.

Ojačana 13 divizija, koja je imala zadatak da obezbedi levi bok 4 armije i spreči intervenciju neprijateljskih snaga iz Gospića i Perušića prema Krbavskom Polju, krenula je u 6 časova sa linije Karaula (k. 828), Mogorić u pravcu komunikacije s. Bunić—s. Lički Osik—Gospić, odbacujući ispred sebe slabe neprijateljske delove. Njena 1 brigada je do mraka izbila u s. Ljubovo, gde je presekla komunikaciju s. Bunić—s. Lički Osik. Radi osiguranja od neprijateljskog dejstva iz sela Široka Kula, Lički Osik i Bilaj, 3 brigada je zauzela položaj Tepšanovac (k. 852), Gradina (trig. 912), Vršak (k. 840), a 2 brigada položaj Oštra (k. 897), Tunjevačka Glava (k. 671), s. Vrebac. Peta pre-

komorska brigada i jedan bataljon 2 dalmatinske brigade držali su položaj kod s. Ribnik.

Na oteku ove divizije nije bilo većih borbi, jer se neprijatelj, zbog našeg naglog nadiranja, brzo povlačio prema svojim uporištima na prostoriji s. Široka Kula, Perušić, s. Ramljane. Slabije borbe su vođene kod Čardaka (trig. 942) i Lučica st. (k. 1005), severno od komunikacije s. Bunić—s. Rakići, sa manjim neprijateljskim snagama koje su otstupile u pravcu Perušića.

Na severu, na području zapadno i jugozapadno od Plitvičkih Jezera, 35 divizija je toga dana vezivala neprijateljske snage na Čudinom Klancu (trig. 828), kod s. Babin Potok i s. Ramljane, dok je 4 korpus sa 8 divizijom dejstvovao prema s. Ličko Petrovo Selo i s. Prijeboj, a sa 7 divizijom prema Bihaću.

Saveznička avijacija, koja je još za vreme priprema ovih operacija vršila izviđanje neprijateljskog saobraćaja, utvrđenih položaja i fortifikacijskih objekata i bombardovala neprijateljske štabove, centre veza, skladišta i komunikacijska čvorišta, napala je u toku 20 marta Gospić, s. Nebljusi i s. Otok i tukla komunikaciju s. Nebljusi—Bihać.

Stab armije je za 21 mart naredio 20 diviziji da sa što više snaga izbije na V. i M. Kamensko, a 19 diviziji da takođe tamo uputi jednu brigadu. U cilju sprečavanja neprijateljske intervencije iz dublje pozadine zamoljena je saveznička avijacija da izviđa komunikacije i na njima tuče sve ciljeve koje bude primetila, da bombarduje i mitraljira železničke stanice Sunju, Kostajnicu, Sisak, Karlovac, Ogulin, da tuče vojne objekte u uporištima pred frontom 4 armije i patroliranjem štiti naše snage.

Dvadeset prvog marta je 26 divizija sa 1 i 11 brigadom, uz podršku dva tenkovska bataljona, produžila napad u pravcu s. Nebljusi. Druge dve brigade, 3 i 12, zadržane su na prostoriji s. D. Lapac, s. Dnopolje, pošto se 26 divizija, prema armiskom operacijskom planu, imala preorijentisati na Gospić.

Na položaju južno od s. Nebljusi, koji je radi odbrane Bihaća neprijatelj u toku zime vrlo solidno izgradio, nalazile su se slabe snage, pretežno iz sastava 373 dopunskog bataljona i prištapskih jedinica 383 pešadiskog puka. Na ostale jedinice, koje su prethodnog dana bile razbijene na frontu s. G. i D. Lapac, Udbina, a koje su se preko Plješevice probijale ka Bihaću, neprijatelj nije mogao računati.

Posle kraće artiljerijske pripreme 1 brigada je u prvom naletu zauzela Vršak (k. 778) i Popovića Vrh (k. 733) i izbila pred utvrđene neprijateljske položaje ispred s. Nebljusi. U međuvre-

menu je 11 brigada, sa položaja dostignutih prošlog dana, obuhvatila neprijateljski položaj pravcem s. Donji Štrbci—k. 563—s. Veliko Selo, te je neprijatelj u 11 časova nakon kraćeg otpora, bio prisiljen da napusti s. Nebljusi i otstupi u pravcu Bihaća. Goneći neprijatelja, 1 i 11 brigada su pred mrak izbile na liniju Užljebić (k. 532), s. Užljebić, Debeli Vrh (k. 968), Crni Vrh (k. 987), Miletin Vrh (k. 1078) i počele napad na utvrđeni prihvatni položaj Hrastik (k. 705), Željezna Glava, Drenovača (k. 579), koji je neprijatelj ranije pripremio i na kome je uspeo da se zadrži, dovlačeći pojačanje,²⁴⁶ čime je, pak, oslabio svoju odbranu na severozapadu Bihaća. Ali, usled noći, borba je prekinuta.

Osma brigada 20 divizije na desnoj obali Une stigla je do mraka do Dubovskog Polja.

Dvadeseta divizija je sa 10 brigadom (bez dva bataljona) produžila gonjenje neprijatelja pravcem s. Dnopolje—Veliki Vrh (k. 975)—Banov Vrh (k. 937), s ciljem da sa zapada obuhvati neprijateljski položaj kod s. Nebljusi. Ona na ovom pravcu nije naišla na ozbiljniji otpor i zanoćila je u s. Pirovište. Deveta brigada je sa dva bataljona 10 brigade kod V. i M. Kamenskog sačekivala neprijateljske delove razbijene na Krbavskom Polju, koji su pokušali da se prebace u dolinu Une.

Devetnaesta divizija je u 4 časa preko pl. Plješevice uputila 6 brigadu prema V. i M. Kamenskom, koja je kod Šuputovca (k. 1282) uništila neprijateljske delove koji su pokušali da se probiju ka Bihaću. Četrnaesta brigada je sa dostignutih položaja od prethodnog dana produžila gonjenje neprijatelja, oslobodila Korenicu i severno od s. Vrelo došla u vezu sa 3 brigadom 8 divizije 4 korpusa. Peta brigada je ostala u rezervi na prostorijsi s. Mekinjar, s. Jošane.

Trinaesta divizija se sa 5 prekomorskom brigadom i jednim bataljonom 2 dalmatinske brigade zadržala na položajima od prethodnog dana, vodeći borbe protiv manjih neprijateljskih izviđačkih delova.

Na severu je 4 korpus počeo napad rano ujutro. Osma divizija, pošto se sa 1 brigadom kod s. Poljanak obezbedila u pravcu s. Lička Jesenica, nadirala je sa 3 brigadom preko s. Plitvička Jezera i s. Prijeboj i uspostavila vezu sa 14 brigadom 19 divizije. Njena Muslimanska brigada je izbila u s. Baljevac, a 2 brigada, pošto je zauzela s. Vaganac i sadejstvovala u na-

²⁴⁶ Iz rejonu severozapadno od Bihaća Nemci su na pomenuti položaj prebacili delove Borbene grupe »Knakfus«, koja se sastojala od delova 10 ustaško-domobranske divizije i drugih raznih samostalnih jedinica.

padu 2 brigade 7 divizije ka s. Izačić, zauzela je s. Papari. Sedrna divizija je sa 2 brigadom u ogorčenim borbama zauzela s. Izačić, odbacivši 2 bataljon 383 puka prema Bihaću, dok je njena 1 brigada do mraka izbila na prostoriju s. Turija, s. Zlopoljac, s. Majdan.

Saveznička avijacija je i ovog dana bila aktivna, tukući s. Skočaj, s. Zavalje i s. Zegar i bombardujući u pozadini neke željezničke stanice.

Rezultat operacija ovog dana bio je vrlo značajan. Zauzećem s. Nebljusi i spajanjem jedinica 4 armije sa jedinicama 4 korpusa završena je prva faza prve etape Ličko-primorske operacije. Armija je time za nepuna dva dana izvršila sve zadatke za koje je operaciski plan predviđao rok od 10 dana. Staviše, njene jedinice su goneći neprijatelja izbile severnije od s. Nebljusi nego što je po planu bilo predviđeno i podišle spoljnim utvrđenjima Bihaća sa južne i jugoistočne strane, a jedinice 4 korpusa sa severne i severozapadne, što je potpuno dezorganizovalo odbranu ovog grada. Za neprijatelja je naročito teška situacija bila na južnom sektoru odbrane Bihaća, jer su mu tu osetno nedostajale jedinice koje su na prostoriji s. D. Lapac, Udbina, s. Nebljusi potpuno razbijene i gotovo uništene.

U tako povoljnoj situaciji, ne dozvoljavajući neprijatelju da se konsoliduje za odbranu Bihaća, u koji su kao pojačanje već stizale jedinice 104 lovačke divizije, Stab armije je noću 21/22 marta doneo odluku da sledećih dana ovlada ovim gradom. Iako ovo nije bilo predviđeno osnovnom direktivom Generalštaba JA, odluka je bila pravilna, jer je neprijatelj iz ovog prostora mogao da ugrozi bok i pozadinske komunikacije 4 armije u njenom nadiranju na severozapad. Za ovaj zadatak su određeni ojačana 26 divizija i 4 korpus (7 i 8 divizija), koji je ušao u sastav 4 armije, dok su ostale snage imale da počnu prikupljanje za napad na Gospić. Osiguranje zapadnog boka, od Plitvičkih Jezera do pl. Velebita, stavljeno je u dužnost 11 korpusu i 1 brigadi 8 divizije.

Pri napadu na Bihać glavnu udarnu kolonu obrazovala je ojačana 26 divizija, koja je imala da nastupa dotadašnjim pravcem, uglavnom duž komunikacije između pl. Plješevica i ^r- Une, a pridodata joj 8 brigada 20 divizije pravcem s. Ripač—^s- Pokoj. Četvrti korpus dobio je zadatak da težište napada usmeri pravcem s. Pokoj—s. Pritoka. Namera Štaba armije bila je da se u Bihać prodre s juga. Težište napada trebalo je da bude levom obalom Une, a jednovremeno da se na liniji ^s- Pokoj—s. Pritoka zatvori obruč oko Bihaća.

Napad je počeo 22 marta. Toga dana u 7 časova krenula je 26 divizija u napad: sa 11 brigadom na jako utvrđenu Drenovaču (k. 579), koja je, posle napuštanja s. Nebljusi, predstavljala taktički ključ odbrane, a sa 1 brigadom na Hrastik (k. 705) i Vršak (k. 690), dok su 3 i 12 brigada zadržane kod s. Nebljusi, u diviziskoj rezervi. Posle žestokih borbi, potpomognuta artillerijom i tenkovima, 1 brigada je do kraja dana zauzela Željenu Glavu (k. 774), Hrastik (k. 705), Vršak (k. 690) i izbila na Meljinovac (k. 512). Time je ona stvorila uslove za ovladavanje Drenovačom, gde je 11 brigada morala da prekine napad, pošto se ovo uporište moglo frontalno napasti samo jednom uzanom kosom. Na desnoj obali Une je 8 brigada izbila na liniju Kruškovača (k. 600), s. Goričevac, M. Ljutoč (trig. 941).

Na severu je Muslimanska brigada 8 divizije zauzela toga dana s. M. Baljevac i do noći podišla s. Zavalje; 3 brigada, koja je posle spajanja sa jedinicama 19 divizije preorijentisana na pravac s. Vedropolje—s. Zegar, zauzela je s. Vedropolje, a 2 brigada s. Klokot i Glavicu (k. 330). Sedma divizija, koja je toga dana uvela u borbu i 3 brigadu, zauzela je do mraka s. Vrkašić, s. Turija, s. Zlopoljac i trig. 383 i time presekla neprijateljske snage na levoj obali Une.

Sledećeg dana, rano ujutro, 26 divizija je nastavila napad na spoljnu odbranu Bihaća. Njena 11 brigada je posle žestoke borbe zauzela u 7 časova okruženu Drenovaču (trig. 579). U daljem nadiranjju, savlađujući otpor neprijatelja, jedinice divizije su do mraka izbile na liniju s. Golubić, Debeljača (trig. 573), s. Zavalje, a 8 brigada, na desnoj obali Une, na liniju s. Tihotina, s. Bijelo Brdo.

Osma divizija 4 korpusa vodila je 23 marta teške borbe za uporište s. Zavalje. Ona je, uz sadejstvo delova 1 brigade 26 divizije, uspela u toku noći da zauzme uporište i da time uspostavi taktičku vezu sa 26 divizijom. Dotle je 2 brigada 7 divizije forsirala Unu kod s. Pokoj i preko Kućišta (k. 455) izbila do Zološkog Grabeža.

Uspostavljanjem taktičke veze između jedinica 4 korpusa i 26 divizije Bihać je bio okružen s juga, zapada i severa, a prelaskom 2 brigade 7 divizije na desnu obalu Une presečena je komunikacija Bihać—s. Ostrožac i ugrožena jedina preostala komunikacija Bihać—B. Krupa, koju su krajiški partizani još ranije učinili neupotrebljivom za kolski saobraćaj.

U daljem probijanju ka Bihaću, 24 marta, 26 divizija je sa 11 divizijom zauzela Glavicu (k. 388) i s. Sokolovac i izbila na r. Unu kod s. Jezero. Njena 1 brigada je produžila napad na uporišta Somišlje (k. 447) i s. Zegar, koja je neprijatelj uporno

branio. Slomivši otpor neprijatelja u ovim uporištima, Brigada je uspela da oko 14 časova prodre u zapadni deo grada i da ga do 16 časova očisti od neprijatelja, sem kule pred mostom koju je zauzela tek u toku noći. Njen pokušaj da se uz podršku tenkova prebaci na desnu obalu Une nije uspeo, jer je neprijatelj porušio most, što je imalo uticaja na kasniji razvoj događaja. Osmu brigadu 20 divizije u svom nadiranju na sever zauzela je sa jednom kolonom s. Grabež na drumu Bihać—B. Krupa, a sa drugom sela Pritoka i Bijela Voda. Međutim, pošto je neprijatelj pred linijom s. Čekrlje, Ribička Glavica (k. 355) pružao jak otpor, 26 divizija je severno od s. Golubića prebacila preko r. Une 3 brigadu koja je, zajedno sa drugom kolonom 8 brigade, napala s. Orljani i Ribičku Glavicu, ali, usled žilave odbrane neprijatelja, bez uspeha.

Osmu diviziju 4 korpusa, sadejstvujući u napadu 26 divizije, izbila je toga dana na levu obalu Une kod s. Hatinac (s-z od Bihaća). Druga brigada 7 divizije vodila je na desnoj obali Une ogorčene borbe sa neprijateljem, koji je uporno nastojao da sačuva komunikaciju za B. Krupu, dok je 3 brigada vršila pripreme za prelaz r. Une.

Opkoljen sa svih strana i u nemogućnosti da se iz obruča probije sopstvenim snagama, neprijatelj je svuda davao žestok otpor očekujući pomoć spolja. Toga dana su u pokretu ka Bihaću bili 104 lovačka divizija iz B. Krupe prema s. Ostrožac, jedna jaka kolona (delovi 20 lovačkog i 4 policiskog puka i 13 ustaško-domobranske divizije) iz Karlovca prema Slunju i tri bataljona iz sastava 392 legionarske i 11 ustaško-domobranske divizije iz Perušića i s. Lički Osik prema s. Bunić. Ove bataljone su odbile 3 brigada 13 divizije i 5 brigada 19 divizije, dočekavši ih na položaju s. Kuzmanovača, Čardak (trig. 942), s. Ljubovo.

Saveznička avijacija je toga dana napala motorizovanu kolonu 104 lovačke divizije na putu za s. Ostrožac i bombardovala Ogulin.

U toku 25 marta je 1 brigada 26 divizije konsolidovala svoje položaje u zapadnom delu Bihaća. U cilju izvidanja i eventualnog obrazovanja užeg mostobrana, ona je u 13 časova, preko razrušenog mosta (koji je bio upotrebljiv za pešake), prebacila jedan vod u istočni deo grada, ali je usled jake neprijateljske vatre dalje prebacivanje moralo biti obustavljeno. Vod je ostao izolovan na desnoj obali, boreći se herojski više od dva dana. Treća brigada 26 divizije i 8 brigada 20 divizije vodile su celog dana teške borbe na liniji s. Grabež, s. Cerklije, Ribička Glavica odolevajući neprijateljskim protivnapadima.

Osma divizija 4 korpusa forsirala je Unu i, napredujući njenom desnom obalom, zauzela u dva maha Železničku stanicu, ali je jakim neprijateljskim protivnapadima odbačena. Njena 3 brigada je upućena na pravac s. Rakovica—Slunj ususret neprijateljskoj koloni iz Karlovca, koja je već bila doprla do Slunja. Sedma divizija je bez uspeha napadala s. Brekovica.

Toga dana 35 divizija je kod s. Trnovac odbacila dva bataljona 392 legionarske i 11 ustaško-domobranske divizije, koji su nastojali da prodru u Korenicu, dok je 13 divizija osujetila novi neprijateljski ispad u pravcu s. Bunić.

Noću 25/26 marta, oko 400 m južno od porušenog mosta, u Bihaću se 1 brigada 26 divizije prebacila gumenim čamcima na desnu obalu Une i energičnim napadom do 6 časova ujutro očistila veliki deo grada. Neprijatelj je uglavnom odbačen u Bolnicu, Gimnaziju i Železničku stanicu, koje je uporno branio. Iste noći je kod s. Golubić prebačen i jedan bataljon 11 brigade sa zadatkom da napada desnom obalom Une pravcem s. Pri-toka—Bihać.

Međutim, 724 lovački puk 104 lovačke divizije, ojačan jednim divizionom artiljerije i upućen kao ojačanje posadi Bihaća, uspeo je da prodre u istočni deo grada i da se spoji sa snagama okruženim u užem rejonu Bolnice, Gimnazije i Železničke stanice. Usled ovakve situacije, 1 brigada 26 divizije bila je primorana da se pod jakom artiljeriskom vatrom povuče u zapadni deo grada, a 2 brigada 7 divizije i glavnina 8 divizije da se povuku na levu obalu Une, s tim što je 8 divizija održala mostobran na desnoj obali kod s. Kralje.

U međuvremenu je 20 divizija, radi vezivanja neprijateljskih snaga na sektoru Gospića, preduzela sa linije s. Ribnik, s. Vrebac demonstrativan napad na uporište u s. Bilaj i tom prilikom razbila 9 bataljon 4 ustaške brigade.

Da bi sprečio dalje nadiranje neprijateljskoj koloni koja je sa pravca Karlovca već stigla do s. Broćanac, Stab armije je naredio da se na taj pravac, pored 1 i 3 brigade 8 divizije, prebaci iz armiske rezerve 14 brigada 19 divizije sa 3 brdskim divizionom i 2 tenkovskim bataljonom, sa zadatkom da ovu kolonu opkole i unište. Da bi grad bio što pre oslobođen i 4 armija mogla da produži izvršenje osnovnog zadatka, naređeno je da se 12 brigada 26 divizije angažuje pravcem s. Grabež—s. Pokoj, a 1 brigada, ojačana tenkovima, pravcem s. Vrkašić—s. Založje.

U toku 27 marta jedinice su vršile pripreme za konačno oslobođenje grada. Osma brigada 20 divizije i 3 brigada 26 divizije nanosile su neprijatelju teške gubitke na komunikaciji

Bihać—B. Krupa, dok su 1 i 3 brigada 7 divizije, po padu mraka, izvršile bez uspeha napad na s. Brekovica.

Međutim, usled jakog pritiska naših jedinica na istočni deo grada i zbog opasnosti da ponovo bude okružen, neprijatelj je u toku noći 27/28 marta počeo da se izvlači iz grada. Najpre je u toku noći evakuisao ranjenike, a zatim se povukao na položaje severoistočno od grada, na liniju s. Spahići, k. 465, Alibegovića Kosa (k. 609).

Kada je jedan bataljon 1 brigade 26 divizije primetio da se neprijatelj izvlači iz grada, prešao je u 5,30 časova u napušteni istočni deo, usled čega je prestala potreba da se izvrši napad na pravcu s. Vrkašić—s. Založje. Po oslobođenju Bihaća ceo otek prema s. Ostrožac i B. Krupi preuzeo je 4 korpus.

Na pravcu Bihać—Slunj, gde je 14 brigada 19 divizije još prethodnog dana zadržala neprijateljsku kolonu na položaju Klenovača (k. 483), Vršak (k. 531), 1 i 3 brigada 8 divizije odbacile su toga dana neprijatelja sa velikim gubicima preko Slunja do u visinu s. Primišlje.

U međuvremenu, dok su vođene borbe za oslobođenje istočne Like i Bihaća, 43 divizija 11 korpusa, razvučena od s. Zužemberk do s. Drežnica, pojačala je svoju aktivnost na komunikacijama Senj—Ogulin—s. Generalski Stol i Senj—Sušak, a u Suhoj Krajini, zapadno od s. Zužemberk, 18 divizija 7 korpusa napala je neprijateljska uporišta.

Oslobođenjem Bihaća sistem odbrane unske doline bio je poljuljan, a bok Grupe armija »E«, na pravcu Slunj—Karlovac—Zagreb, ponovo ugrožen. S druge strane, 4 armija je oslobodila snage koje bi inače morala da upotrebi za obezbeđenje svog desnog boka. Neprijatelj je pretrpeo velike gubitke. Nemački 15 brdski armijski korpus bio je konačno razdvojen, a njegova istočna grupa razbijena — 373 legionarska divizija više se nije mogla oporaviti od pretrpljenih gubitaka, a 10 ustaško-domobranska divizija se potpuno raspala.

Posle gubitka Bihaća, a u cilju odbrane Rijeke i kvarnerskih ostrva, Stab nemačkog 97 armiskog korpusa je početkom aprila prebacio iz Istre na širi prostor Rijeke 237 diviziju (bez jednog puka). Ona je bila raspoređena uglavnom na liniji s. Smrika, s. Zlobin, s. Lokve: 1048 puk je zatvarao primorske komunikacije zaključno sa komunikacijom Fužine—s. Zlobin—s. Plaše, a 1046 puk komunikaciju Delnice—Lokve—s. Kamenjak—Rijeka.

Po završenim borbama kod Bihaća snage 4 armije bile su raspoređene na prostorijski Bihać, s. Zegar, s. Zavalje (26 divizija); na prostorijski Sv. Rok, s. Lovinac, s. Medak (2C divizija);

na prostoriji s. Bunić, s. Debelo Brdo (19 divizija); na prostori s. Tolić, s. Bunić, s. Vreba (13 divizija), a 9 divizija na prostori Novigrad, Obrovac (prikupljena za napad na Karlobag i o. Pag). Tenkowska brigada je bila u rejonu Gračaca i u rejonu s. Debelo Brdo, a Artiljeriska brigada u rejonu s. Nebljusi i u rejonu s. Debelo Brdo.

Oslobođenje Like, južnog i srednjeg dela Hrvatskog Primorja i ostrva Paga i Raba (prilog XXVIII). Sledeći zadatak 4 armije bio je probijanje neprijateljskog fronta između pl. Male Kapele i Jadranskog Mora, na liniji s. Vrhovine, Gospić, Karlobag, o. Pag.

Ovaj front je držala 392 legionarska divizija sa pridaotom 11 ustaško-domobraskom divizijom i drugim manjim samostalnim jedinicama i obalskom artiljerijom. Ona je uglavnom bila raspoređena u tri grupe bez izrazitog težišta, na pravcima prema Otočcu, Gospiću i kod Karlobaga, sa posadama na o. Pagu. Taktička odbrana ovog fronta bila je organizovana po istom sistemu kao i na području istočne Like. Najbolje utvrđena i branjena zona bila je kod Gospića, gde je neprijatelj uglavnom koristio već postojeće fortifikacione objekte izgrađene još ranije od strane Italijana. Jako utvrđena uporišta bila su Jablanac, Karlobag, s. Baške Oštarije, s. Brušane, Gospić, s. Lički Osik, Perušić i Čudin Klanac (trig. 828).

Štab 4 armije je odlučio da napadne i razbije neprijateljske snage na prostoru Perušić, Gospić, Karlobag, sa težištem prema Gospiću, uz potrebno obezbeđenje prema Bihaću i Slunj, odakle je neprijatelj vršio jači pritisak.

Na osnovi donete odluke izvršeno je u vremenu od 29 marta do 3 aprila grupisanje snaga za napad. Divizije su dobile sledeće zadatke:

19 divizija — da sa otseka s. Turjanski, Korito, s. Kuzmanovača napadne uporište u s. Ramljane i izbiye na komunikaciju Perušić—s. Lešće, i da na položaju Venac (k. 906), ž.st. Lešće, Ogoreli Grič (k. 736) spreči intervenciju neprijatelja iz Gackog Polja u pravcu Perušića i obratno: da preseče odstupnicu neprijateljskim snagama iz Perušića u Gacko Polje, kao i da osigura pravac Čudin Klanac (trig. 828)—s. Prijeboj;

13 divizija (ojačana sa dva artiljeriska diviziona) — da sa otseka Lipova Glavica (trig. 671), s. Široka Kula obuhvatom sa severa napadne Perušić, a zatim da u rejonu s. G. Pazarište spreči neprijatelju izvlačenje iz Gospića;

26 divizija (ojačana sa dva bataljona tenkova i dva divizona Artiljeriske brigade) — da sa otseka s. Čukovac, s. Ostrova, s. Bilaj napadne Gospić obuhvatom sa severa;

20 divizija (ojačana 5 prekomorskom brigadom i sa dva bataljona tenkova) — da sa otseka s. Čitluk, s. Divoselo napadne Gospić obuhvatom s juga, a delom snaga da napadne uporište s. Brušane i zatvori drum Karlobag—Gospić;

9 divizija — da iz rejona s. Lukovo Sugarje ovlada neprijateljskim uporištima s. Baške Oštarije i Karlobag, a delom snaga i neprijateljskim uporištima na o. Pagu;

43 divizija 11 korpusa — da se jače angažuje na komunikaciji s. Jezerane—s. Žuta Lokva, radi vezivanja neprijateljskih snaga u okolnim garnizonima;

4 korpus (sa raspoloživim snagama) — da sadejstvuje pravcem s. Drežnik—s. Lička Jesenica—s. Dabar, radi vezivanja neprijateljskih snaga na pravcu Cudin Klanac—s. Vrhovine—Gacko Polje.

Početak napada bio je naređen za 4 april u 6 časova. Do tog vremena su sve trupe imale biti na svojim polaznim položajima.

Od 29 marta do 3 aprila, za koje vreme je Armija vršila razvoj za napad, neprijatelj je na delu fronta Gospić, Otočac preduzeo samo nekoliko lokalnih ispada. Međutim, radi olakšanja situacije u zapadnoj Lici, jedna neprijateljska kolona pokušala je da se probije u Slunj, ali je posle borbi koje su trajale od 29 marta do 3 aprila odbačena od 1 i 3 brigade 7 divizije ka s. Primišlje. U rejonu Bihaća, koristeći izvlačenje jedinica 7 divizije radi sadejstva u napadu 4 armije, 31 marta je iz s. Ostrožac krenula nemačka 104 lovačka divizija prema s. Ličko Petrovo Selo i s. Prijeboj. Ali, po zauzimanju s. Prijeboj, 5 aprila, neprijatelj se, zbog opšteg pogoršanja situacije na bojištu, naglo povukao u s. Ličko Petrovo Selo.²⁴⁷

Na celom frontu 4 armije počeo je napad tačno u određeno vreme.

Devetnaesta divizija je krenula u napad 4 aprila u 6 časova. Pred njenim frontom neprijatelj je sa dve čete 847 puka držao Čudin Klanac (trig. 828), a sa dva bataljona toga puka obrazovao je front između Čudinog Klanca i s. Čanak. Na visovima južno od ovog sela bio je jedan ustaški bataljon, dok je neposredno iza fronta neprijatelj držao uporišta s. Babin Potok (sa jednim ustaškim bataljonom), s. Crna Vlast i s. Vrhovine (sa 342 izviđačkim bataljonom i jednom baterijom) i s.

- ²⁴⁷ Nemačka 104 lovačka divizija se uz teške borbe sa 4 korpusom Probijala do 14 aprila na prostor severno od s. Primišlje, gde je ušla u sastav 91 armiskog korpusa. Stab ovog korpusa prebačen je oko 10 aprila u Karlovac, sa zadatkom da obrazuje front radi osiguranja boka "Pe armija »E«.

Ramljane (sa delovima jednog bataljona 847 puka i jednom baterijom).

Peta brigada, koja je imala da obezbedi desni diviziski bok prema Cudinom Klancu i s. Babin Potok, pošto je proterala neprijateljske delove severno od s. Turjanski, izbila je toga dana do mraka na komunikaciju Čudin Klanac—s. Prijeboj i na Jurišnu Metlu (k. 1164).

Pred otkom 6 brigade je neprijatelj (u jačini od 2 bataljona sa artiljerijom) izvršio ispad iz s. Čanak u nameri da se probije za s. Bunić. Ali i pored ovog ispada Brigada je pošla u napad na vreme, ostavivši dva bataljona da na tom pravcu zadrže neprijatelja. Ostala dva bataljona krenula su u napad na s. Ramljane, i pošto su zauzela ovo uporište, izbili su oko 14 časova na liniju Turčin Vrh (k. 923), Čardak (k. 789), a zatim zauzeli Venac (k. 906). Neprijatelj, potpomognut artiljerijom i sa dva tenka, uspeo je protivnapadom da povрати ovaj vis, koji je ponovnim jurišem od strane naših jedinica konačno zauzet. U međuvremenu su ostala dva bataljona, koji su presreli neprijateljsku kolonu na pravcu s. Bunić, prisilili neprijatelja da u neredu otstupi preko s. Čanak za s. Janjče (j-z od s. Ramljane), a zatim su povučeni u rezervu u s. Ramljane.

Četrnaesta brigada je uz jaku podršku artiljerije napala neprijatelja na položaju k. 885, Visoki Vršić (k. 817), s. Magarice i, pošto je okružila njegove otporne tačke, prodrila ka s. Janjče. Goneći neprijatelja, Brigada je do mraka zauzela železničku stanicu Lešće i Ogoreli Grič (k. 736) i time presekla vezu između Gospića i Otočca.

Trinaesta divizija je napala na neprijateljski položaj s. Konjsko Brdo, Ravni Vrh (k. 748), Marina Glava (k. 775), koji su poseli 1 bataljon 847 puka i 1 bataljon 4 ustaške brigade. Njena 3 brigada, koja je imala zadatak da obuhvati Perušić sa severa, zauzela je u prvom naletu s. Konjsko Brdo, gde je ostavila jedan bataljon za frontalni napad na Perušić, dok je sa druga dva bataljona produžila napad i do 10, 30 časova zauzela s. Kapetanovac, a do kraja dana i Kujinjaču (k. 648). Druga i Samostalna brigada,²⁴⁸ koje su nastupale u drugom ešelonu, za 3 brigadom, s ciljem da izbiju na liniju s. Kaludеровac, k. 777, Bobinovac (712), radi zatvaranja neprijateljske odstunice iz Perušića i s. Lički Osik prema pl. Velebitu, nisu izvršile zadatak i neprijatelj je uspeo da iz Perušića izvuče jedan deo snaga u pravcu pl. Velebita, dok je drugi deo uništen u s. Malo

248 Trećeg aprila je rasformirana 35 divizija. Njenim ljudstvom popunjena je 13 divizija i formirana Samostalna brigada za posadne dužnosti u Lici. Ova brigada je za napad na Gospić ušla u satav 13 divizije.

Polje. Druga brigada je u toku dana izbila na Vršeljak (k. 674). Na levom krilu je 1 brigada, uz snažnu podršku artiljerije, zauzela Ravni Vrh (k. 748) i Marinu Glavu (k. 775), goneći neprijatelja jednim delom prema Bobinovcu (k. 712) a drugim prema s. Butkovići. Ona je nabacila neprijatelja na r. Liku koja nije bila gazna, te je ovaj pretrpeo velike gubitke. Ostatak bataljona 847 puka, izvukavši se iz dodira sa našim snagama, oступio je u Senj.

Dvadeset šesta divizija, čiji je zadatak bio da napadne Gospić sa severa, imala je pred sobom jedan bataljon 846 puka i dve baterije 392 artiljeriskog puka, delove 2, 3 i 4 bataljona 4 ustaške brigade i dve baterije i osam tenkova iz 11 ustaške divizije. Sve ove snage su bile uglavnom raspoređene u jako utvrđenom Gospiću, sem bataljona 846 puka koji je bio u uporištu s. Lički Osik, i slabe ustaške posade na mostu kod s. Budak.

Napad 26 divizije je počeo u određeno vreme. Njena 12 brigada je sa jednim tenkovskim bataljonom, posle oštih borbi, obuhvatila s. Lički Osik sa severa, zapada i juga i oko 12 časova ga zauzela, uništivši neprijateljsku posadu. Jedanaesta brigada je noću 3/4, da bi sebi obezbedila prodor ka Gospiću, zauzela na prepad most kod s. Budak, ali ga je neprijatelj, uz podršku artiljerije, protivnapadom povratio i obrazovao mostobran na desnoj obali Like. Uz podršku 2 tenkovskog bataljona, Brigada je razbila neprijatelja na mostobranu i oko 19 časova sa severa upala u Gospić. Na levom diviziskom krilu, 3 brigada je napala Gospić s istoka i, uz podršku 2 tenkovskog bataljona, do 14 časova savladala jak neprijateljski otpor između r. Novčiće i železničke stanice i prodrle u grad gde je produžila borbu. Za to vreme je i 1 brigada, oko 17 časova, prešla r. Liku i upala u Gospić s istoka.

Dvadeseta divizija je imala pred sobom da savlada neprijatelja u selima Lički Novi i Brušane i na visu Oštra (k. 798). Njena 8 brigada je uz podršku tenkova doprla svojim levim krilom do s. Lički Novi i zauzela njegov južni deo, dok je desnim krilom podišla šumi Jasikovac. Neprijatelj je pružao vrlo jak otpor na liniji k. 565, k. 621 i k. 559 i između 9 i 10 časova izvršio dva protivnapada na naše delove koji su zauzeli južni deo s. Lički Novi. Međutim, u 12 časova su jedinice 9 brigade, potpomognute jakom artiljeriskom vatrom, u snažnom naletu zauzele za 15 minuta sve tri tačke, sa kojih je neprijatelj u panici oступio ka Gospiću, napustivši i važan vis Oštra (k. 798), koji 8 brigada još nije napala. Posle žestokih borbi na periferiji grada, 8 i 9 brigada su prodrle u grad u 14 časova, a u

15 časova već su vodile borbe u centru, i do 23 časa zajedno sa 26 divizijom očistile Gospić od preostalih neprijateljskih delova, koji su još davali otpor. U međuvremenu, još pre nego što je Gospić bio neposredno ugrožen, 10 brigada je izbila na liniju s. Vučja Draga, s. Baćinac, s. Smiljan, s. Kovačevići, s. Debelo Brdo i na tom otseku sprečila neprijatelju povlačenje iz grada. Peta prekomorska brigada je u 9 časova zauzela s. Brušane i oko 19 časova sa dva bataljona uspostavila vezu sa jedinicama 9 divizije koje su zauzele s. Baške Oštarije.

Deveta divizija sa dve brigade (2 i 3) i artiljeriskim divizionom, ojačana sa tri bataljona mornaričke pešadije i podržavana plovnim objektima Pomorske komande severnog Jadrana, imala je zadatak da zauzme s. Baške Oštarije i Karlobag i izvrši desant na o. Pag. Neprijatelj je pred njenim frontom imao deo 3 bataljona 4 ustaške brigade i deo bataljona obalskih lovaca »Brandenburg« (u selima Baške Oštarije i Konjsko), deo 3 bataljona 4 ustaške brigade (u s. Sušanj), deo 977 posadnog bataljona, deo bataljona obalskih lovaca »Brandenburg« i deo baterije 392 artiljeriskog puka (u Karlobagu), a 1473 tvrđavski bataljon i neke manje delove 392 legionarske divizije (na o. Pagu). U pozadini je sela Crni i Ravni Dabar držao Milicionerski odred »Velebit«.

Druga brigada 9 divizije razbila je u prvom naletu neprijateljsku posadu u s. Konjsko i produžila gonjenje u pravcu s. Sušanj, uputivši jedan bataljon prema s. Baške Oštarije, radi obuhvata ovog uporišta s juga i s istoka. Posle ogorčenih borbi, uz jaku podršku artiljerije, Brigada je oko 13 časova zauzela s. Sušanj. Po zauzimanju ovog uporišta jedan bataljon je produžio gonjenje neprijatelja prema Karlobagu, dok je drugi upućen da obuhvati s. Baške Oštarije sa severa i sadejstvuje bataljonu upućenom iz s. Konjsko. Posada s. Baške Oštarije, da bi izbegla okruženje, povukla se u pravcu s. Crni Dabar, te su jedinice 2 brigade u 19 časova ušle u ovo uporište.

Dok je 2 brigada vodila borbe za uporišta s. Baške Oštarije i s. Sušanj, samo jedan bataljon 3 brigade napao je neprijatelja na uskom pojasu duž morske obale. Slomivši njegov žilav otpor na Ognilu (k. 215) i na položajima na jugoistočnim prilazima gradu, ovaj bataljon je zajedno sa bataljonom 2 brigade, koji je bio upućen iz s. Sušanj, napao Karlobag, uputivši jedan deo snaga da sa istoka obuhvate grad, radi presecanja otpusnice prema Jablancu. Da bi izbegao uništenje, neprijatelj se pravovremeno povukao prema Jablancu, ostavivši u gradu zaštitnicu, sa kojom su jedinice 3 brigade vodile ulične borbe sve do noći 4/5 aprila, kada su očistile grad od neprijatelja.

Za napad na o. Pag Štab 9 divizije je sa Pomorskom komandom severnog Jadrana izradio sledeći plan desanta:

Treća brigada (bez jednog bataljona), ojačana jednim bataljonom i artiljeriskim divizionom Kvarnerskog odreda, imala je da izvrši napad na grad Pag, a Kvarnerski odred sa dva bataljona na s. Novalja; 3 bataljon Kvarnerskog odreda imao je da se iskrcava na o. Pag 3 aprila u sumrak i da obrazuje mostobran na liniji zaliv Grabovac, s. Gorica, zaliv Bas, a po iskrcavanju 3 brigade da obrazuje rezervu kod s. Povijana.

Za prevoženje morem i iskrcavanje formirana su tri desantna odreda. Prvi odred (jedan bataljon 3 brigade i jedna baterija haubica 75 mm) imao je da se 4 aprila u 1,30 časova iskrcava u zalivu Diniški, sa zadatkom da napadne grad Pag sa južne i jugoistočne strane; 2 odred (Štab brigade sa jednim bataljonom i baterijom 105 mm) imao je da se u 1,30 časova iskrcava u s. Povijana, sa zadatkom da napadne grad Pag sa južne i jugozapadne strane; 3 odred (dva bataljona Kvarnerskog odreda) imao je da se u 1,30 časova iskrcava u l. Šimana, a zatim da obuhvatom napadne s. Novalja.

Prevoženje i iskrcavanje imale su da obezbede flotila naružanih brodova i patrolnih čamaca (tri broda i četiri čamca) u Planinskom i Maonskom Kanalu.

Savezničke snage su imale da potpomognu napad sa dve topovnjače na pola milje severno od o. Vira, jednom baterijom haubica 75 mm i jednom eskadrilom jurišnih aviona.

Napad je imao da počne 4 aprila u 6 časova, u isto vreme kada je 2 brigada počela napad na s. Baške Oštarije i Karlobag. Međutim, zbog teškoća koje su nastupile prilikom ukrcajanja i iskrcavanja (neuvežbanost ljudstva), napad je počeo sa izvesnim zadocnjenjem. Samo su artiljeriski i vazduhoplovni napadi počeli tačno u 6 časova. Savezničko vazduhoplovstvo je uspešno dejstvovalo po otpornim tačkama. Ali, topovnjače su zbog nevremena dejstvovala nepreciznom vatrom i ugrožavale naše jedinice, te je vatra morala biti obustavljena. Treća brigada je u prilaženju gradu Pagu naišla na jak otpor. Žestoke borbe su vođene celoga dana i produžene u toku noći, ali bez rezultata. Otpor je savladan tek 5 aprila u 16,30 časova, posle jednočasovne artiljeriske pripreme. Neprijatelj je pretrpeo velike gubitke u mrtvim i ranjenima, a ostatak posade bio je zarobljen. Kvarnerski odred koji je napadao s. Novalja zauzeo je ovo uporište već 4 aprila u 9 časova, pošto je neprijatelj uspeo da prebaci jedan deo posade u Jablanac.

U ovoj prvoj desantnoj operaciji jedinica 4 armije nije bila organizovana veza između snaga na ostrvu i pomorskih flotila, te ove nisu artiljeriskom i mitraljeskom vatrom pomogle napad

suvozemnih snaga. Isto tako prilikom planiranja ove operacije nije uzeto u obzir sadejstvo između jedinica u rejonu s. Navalja sa jedinicama u rejonu grada Paga.

Sasvim severozapadno od desnog krila 4 armije, 1 brigada 7 divizije je 4 aprila zauzela s. Dabar, 2 brigada s. Letinac, a 3 brigada s. Lipica i s. Stajnica, dok su jedinice 8 divizije odbile slab neprijateljski napad na Slunj.

Toga dana je Armija izvršila sve zadatke postavljene u drugoj fazi Ličko-primorske operacije, a 5 aprila su njene jedinice počele da gone potučene snage nemačkog 15 brdskog armiskog korpusa prema severozapadu. U gonjenju je najpre učestvovala 19 divizija, zatim 9 i 13 divizija, a docnije i 26 divizija. Sa severa su pritisak na neprijatelja vršile snage 4 korpusa i 43 divizija 11 korpusa.

Na prostoriji Gospić, s. Lički Osik, kao armiska rezerva, nalazila se 20 divizija, koja je ujedno osiguravala novooslobođene krajeve.

Petog aprila su jedinice 4 armije uglavnom vršile sredi vanje i delom gonjenje. Borbe su vodile samo krilne divizije — 19 i 9. Devetnaesta divizija je preduzela napad u pravcu Otočca. Potiskujući neprijatelja, koji je pružao žilav otpor, Divizija je sa 5 brigadom do mraka prodrla do južne ivice s. Vrhovine; sa 6 brigadom je presekla drum s. Vrhovine—Otočac i do mraka izbila pred Um (trig. 795), a sa 14 brigadom do spoljne odbrane Otočca.

Neprijateljske posade iz uporišta s. Vrhovine i s. Crna Vlast, koje su sačinjavali delovi 392 izviđačkog bataljona, pošto im je bila presečena odstupnica prema Otočcu, povukle su se noću 5/6 na Čudin Klanac, spojivši se sa 13 i 14 četom 847 puka. Deveta divizija je toga dana dovršila borbe na o. Pagu, dok je bataljon 3 brigade produžio gonjenje neprijatelja obalskim putem ka Jablancu. Druga brigada je zauzela sela Crni i Ravni Dabar.

Severozapadno od desnog armiskog krila, 7 divizija je produžila napad na položaje koji štite deo puta između Brinja i s. Modruš i do mraka sa 2 brigadom zauzela Maljen (trig. 684) i s. Križpolje, a sa 3 brigadom s. Jezerane, s. Razvala i prevoj Vrh Kapele (k. 884). Neprijatelj se povukao delom ka Brinju a delom ka s. Modruš.

Uspeh 7 divizije 5 aprila bio je vrlo značajan. Presecanjem komunikacije Senj—s. Žuta Lokva—Ogulin, ona je presekla jedinu vezu 392 legionarske divizije sa Karlovcem i povezala teritoriju oslobođenu od jedinica 4 armije sa onom u Gorskom Kotaru i južnom delu Slovenije, na kojoj su dejstvovala jedinice 43 divizije i 7 korpusa. Time je 4 armiji stvorena mogućnost ma-

nevra u duboku pozadinu neprijatelja, kao i okruženja i potpunog uništenja 392 legionarske divizije, koja je već bila pretrpela velike gubitke, i 11 ustaško-domobranske divizije, koja se nalazila u raspadanju.

U takvoj situaciji je Stab armije doneo odluku da uništi neprijateljske snage kod Otočca, Brinja i Senja, i dao divizijama sledeće zadatke:

19 diviziji — da produži napad na Otočac i pošto ga zauzme da nastavi nadiranje na severozapad, s ciljem da obuhvati Senja sa severozapada;

13 diviziji — da usiljenim maršem krene na sever radi napada na Brinje i radi obezbeđenja sa pravca Ogulina;

26 diviziji — da usiljenim maršem krene u rejon zapadno od Otočca, s ciljem da zatvori komunikacije Otočac—s. Krasns—s. Sv. Juraj i Otočac—s. Rapajići—s. Žuta Lokva i izvrši pritisak na Otočac;

9 diviziji — da produži nadiranje pravcem Karlobag—Jablanac—Senj;

20 diviziji — da ostane u rezervi kod Perušića.

Šestog aprila su divizije pristupile izvršenju zadataka.

Devetnaesta divizija je produžila napad na Otočac. Njena 6 brigada, pošto nije mogla da slomi neprijateljski otpor na Milišnjaku (k. 652), krenula je sa 4 tenkovskim bataljonom pravcem s. Glavace—s. Drenovi Klanac—s. Brlog da na raskrsnici kod s. Rapajići preseče neprijatelju otstupnicu ka s. Žuta Lokva. Međutim, Brigada je stigla dockan i neprijatelj se bio već povukao iz Otočca. Četrnaesta brigada, posle ogorčenih borbi celog dana, zauzela je tek oko 16 časova Umac (k. 546) i Vinicu (k. 597), posle čega se neprijatelj povukao iz grada, pa je Brigada oko 18 časova ušla u Otočac, a zatim gonila neprijatelja do s. Kompolje. Peta brigada je napadala jako uporište Čudin Klanac (trig. 828), koje je neprijatelj uspeo da održi do 21 čas, kada se probio u pravcu Crnog Vrha (k. 1070).

Deveta divizija je nadirući ka Jablancu izbila prednjim delovima pred ovo uporište.

Ostale divizije su prema dobivenim zadacima²⁴⁹ bile toga dana u pokretu.

Na severu je 43 divizija vodila borbu protiv 1046 puka nemačke 237 divizije, koji je zauzeo s. Lokve. Sedma divizija je uz jaku podršku artiljerije zauzela Brinje i uspostavila vezu zapadno sa 3 brigadom 43 divizije, a istočno sa 6 brigadom 19

²⁴⁹ peta prekomorska brigada, koja je u borbama kod Gospića bila u sastavu 20 divizije, upućena je toga dana u Sloveniju, gde je rasformirana. Njenim ljudstvom je popunjen 7 korpus.

divizije. Ovu diviziju smenila je idućeg dana 13 divizija. Sedma divizija je vraćena u sastav 4 korpusa, koji je radi osiguranja desnog armiskog boka bio angažovan protiv nemačke 104 lovačke divizije i neprijateljskih snaga kod s. Primišlje.

Sedmog aprila, po oslobođenju Otočca, počele su borbe za Jablanac, Senj i Ogulin.

Toga dana je 19-divizija posle žestokih borbi zauzela do mraka važna uporišta s. Prokike, s. Žuta Lokva i s. Melnice, koja su zatvarala pristup Senju i s. Krivi Put, a koja su branili skoro svi preostali delovi 392 legionarske divizije. Deveta divizija je doprla glavninom do Jablanca i vršila pripreme za napad na to uporište, a 43 divizija je zauzela s. Krivi Put i u toku noći 7/8 aprila s. Modruš.

Idućeg dana, 8 aprila, 19 divizija je produžila nadiranje u pravcu s. Krivi Put. Ona je u toku dana delom snaga zauzela otporne tačke s. Šašina i Plan (trig. 932), a delom snaga D. Glavicu (trig. 586) i k. 509 i do mraka izbila na More i pred položaje neposredne odbrane Senja. Time je bio presečen put Senj—Novi i zauzet širok flankirajući položaj duž ove komunikacije.

Na istočnim i jugoistočnim prilazima gradu 12 brigada 26 divizije izbila je do Vratnika, a 1 brigada, pošto je prethodno u predelu s. Krasno očistila šume od razbijenih i demoralisanih ustaških grupica, izbila je do mraka pred neprijateljsku liniju odbrane Knežev Vrh (k. 1293), k. 1170, Razboj, uputivši prethodno jedan bataljon preko Jablanca radi sadejstva 9 diviziji. Druge dve brigade (11 i 13) izbile su u s. Kompolje i s. G. i D. Švica.

Deveta divizija je toga dana izvršila napad na Jablanac, koji su branili delovi 392 pionirskog bataljona i dve baterije 944 obalskog artiljeriskog puka. Divizija je posle žestokih borbi do mraka oslobodila ovo uporište i na putu za Sv. Juraj skoro potpuno uništila i zarobila preostale delove posade.

Dvadeseta divizija se i dalje nalazila u Perušiću kao armiska rezerva.

Na komunikaciji Brinje — s. Josipdol, 13 divizija je stigla do s. Modruš i uspostavila vezu sa 43 divizijom. Pojačao se i intenzitet borbi kod Slunja, s. Ličko Petrovo Selo i s. Primišlje, koje su vodile jedinice 4 korpusa.

Oslobođenje severnog dela Hrvatskog Primorja i dela Gorskog Kotara (prilog XXIX). Uspesi proteklog dana, 8 aprila, koje su postigle 19 i 26 divizija u okruženju Senja nisu naveli neprijatelja na pokušaj da se iz Senja

izvuče. Staviše, komandant 392 legionarske divizije, rešen da ga brani, lično se angažovao da prikupi ojačanja u Novom i Crikvenici, pa je odatle noću 8/9 prebacio u Senj oko 800 ljudi. Ali, ova ojačanja su stigla suviše kasno da bi popravila bezizlaznu situaciju senjske posade.

Za 9 april je Stab armije izdao naređenje da 26 divizija napadne i oslobodi Senj, 19 divizija da spreči neprijatelju izvlačenje na severozapad i sever putem Senj—Novi i preko s. Krivi Put, 13 divizija da aktivnim dejstvom osigura armiski bok i pozadinu sa pravca od Ogulina, 43 divizija da zatvori put s. Lokve—Delnice i delom snaga sadejstvuje 19 diviziji na pravcu Senj—Novi, a 9 divizija da izvrši pripreme za desant na o. Rab. Štabu 4 korpusa je naređeno da se angažuje protiv neprijatelja u rejonu s. Primišlje i s. Ličko Petrovo Selo i uhvati vezu sa 20 divizijom.

Napad na Senj je počeo 9 aprila u 8 časova. Dvanaesta brigada 26 divizije, posle žestokih borbi, zauzela je do 11,30 časova uporište Vratnik. Ona je do 14 časova sa istoka prodrla u grad i počela ulične borbe. U sadejstvu sa delovima 6 brigade 19 divizije, koji su napadali sa severa, i 1 brigade, koja je posle zauzimanja s. Sv. Juraj oko 18 časova prodrla u Senj, 12 brigada je očistila grad od neprijatelja, zarobivši preostale neprijateljske delove, među njima i komandanta 847 puka.

U međuvremenu je 19 divizija na položajima od prethodnog dana zatvorila neprijatelju otstupne komunikacije, uputivši dva bataljona 5 brigade (koja je bila u rezervi) na položaj Vrnča Vrh (trig. 959), Veljun (trig. 889), k. 638, s. Francikovac. Njena 6 brigada je protivnapadom odbacila jednu neprijateljsku kolonu koja je pre svitanja pokušala da se probije iz obruča. Goneći neprijatelja, dva bataljona ove brigade napala su grad sa severa. Druga neprijateljska kolona, približno u isto vreme, počela je da se izvlači duž obale, i pošto je uspela da odbaci jedan bataljon 6 brigade sa k. 248 (kod s. Sv. Jeleni), prodrla je do s. Klenova Kosa. Četrnaesta brigada je zadržala ovu kolonu sve do mraka, kada je nekim manjim grupama uspeo da se probiju prema Novom, a nekim da se ukrcaju na maone i prebace morem, dok je veći deo kolone bio uništen ili zarobljen. Tom prilikom je smrtno ranjen i komandant 392 legionarske divizije. U međuvremenu, dok su u gradu još trajale borbe, jedna jača neprijateljska grupa, koja je pokušala da se iz Senjske Drage prebaci preko s. Francikovac, bila je dočekan od jedinica 5 brigade i posle dvočasovne borbe potpuno uništena. Jednu drugu grupu, jačine oko 1.000 ljudi, koja je u 18 časova očajnički nastojala da se probije prema

Veljunu (trig. 889), dočekali su krilni bataljoni 1 i 12 brigade, razbili je i delom zarobili.

Trinaesta divizija je toga dana došla u dodir sa neprijateljem i spremala se za napad na s. Josipdol, a 9 divizija je vršila pripreme za desant na o. Rab.

U ovim borbama je uništena 11 ustaško-domobranska divizija, a 392 legionarska divizija je pretrpela vrlo velike gubitke. Njene ostatke prihvatila je 237 divizija 97 armiskog korpusa, koja je u rejon Novog prebacila svoj 1048 puk, sa zadatkom da što više uspori nadiranje naših snaga ka Rijeci.

Sutradan, 10 aprila, težište aktivnosti preneto je na 13 diviziju, koja je imala da ovlada s. Josipdol, važnim neprijateljskim uporištem na komunikaciji Senj—s. Generalski Stol—Karlovac. Ovo uporište je branio 392 dopunski bataljon ojačan delovima 392 protivtenkovskog bataljona i sa dve baterije. S ciljem da sa oba krila obuhvati uporište, 13 divizija je krenula u napad sa 1 brigadom pravcem Radošić (trig. 606) — s. Carevo Polje — s. Skradnik, a sa 2 brigadom pravcem Veljun (k. 616) — s. Oštarije. Prva brigada, radi vezivanja neprijateljskih snaga s fronta, počela je napad delom snaga u 5,30 časova, pravcem s. Sv. Arhandel — s. Josipdol. Time je bio olakšan obuhvatni manevar ostalim snagama 1 brigade, koje su pošle u napad u 6 časova, sa zadatkom da preseku neprijatelju otstupnicu prema s. Tounj. Posle oštarih borbi, Brigada je uspela da zauzme istaknutu otpornu tačku Treskavac (k. 527) i da sa levim krilom prodre do Železničke stanice, što je primoralo neprijatelja da napusti s. Sv. Arhandel. Okruženi neprijatelj je u s. Josipdol brzo savladan. Samo manjem delu njegovih snaga uspelo je da se izvuče ka severu.

Druga brigada, pošto nije naišla na jači otpor na svom pravcu nadiranja, oslobodila je s. Oštarije i prodrla u Ogulin, odakle je neprijatelj u neredu otstupio prema s. Generalski Stol.

Oslobođenjem s. Josipdol i Ogulina 4 armija je u nadiranju ka Rijeci još bolje osigurala svoj bok i još čvršće se teritorijalno vezala sa slobodnim južnim delom Slovenije, gde je operisao 7 korpus.

U toku ovog i narednog dana ostale divizije su vodile manje borbe, uglavnom čisteći zemljište od neprijateljskih grupica koje su lutale šumama. Sedma divizija je gonila neprijatelja koji se povlačio prema severu. Njena 1 brigada je 10 aprila zauzela Krnjakov Vrh (k. 540), Celopek (k. 528) i s. Ličko Petrovo Selo, a 2 brigada s. Trojvrh i s. Vojnovac. U

toku 11 aprila vođene su borbe samo na frontu 4 korpusa, gde se nemačka 104 lovačka divizija probijala prema Slunju.

Od zadataka u prvoj etapi Ličko-primorske operacije preostalo je da se zauzme o. Rab. Ali, pošto su se prva i druga etapa operacije slile u jednu, tako da je do izbijanja na liniju Snežnik, Rijeka trebalo osloboditi samo još Crikvenicu, Bakar, Sušak i ostrva Rab, Krk, Cres i Lošinj, Štab armije je odlučio da odmah produži nadiranje prema severozapadu.

U međuvremenu je Generalštab JA, koji je u koncentraciji nemačkih snaga u dolini Une i u rejonu Slunja 1 Karlovca nazreo opasnost za desni bok 4 armije, izdao 9 aprila naređenje da 4 armija najpre savlada neprijatelja na prostorijski do linije B. Novi, Karlovac, a zatim da preko Ogulina nastavi nadiranje prema Istri. No, s obzirom na pretstojeću ofanzivu 1 i 3 armije na Sremskom frontu i uspešne operacije 2 armije u istočnoj Bosni, Generalštab je, 10 aprila uveče, odobrio da Štab armije produži izvršenje svog glavnog zadatka. Na osnovi toga, Štab armije je 11 aprila izdao naređenje da 19 divizija produži nadiranje primorskim pravcem i oslobodi Novi i Crikvenicu, 26 divizija da nastupa iza 19 divizije i jednim delom snaga oslobodi o. Krk, 9 divizija da oslobodi o. Rab, a zatim ostrva Cres i Lošinj. Za obezbeđenje desnog armiskog boka angažovana je 13 divizija prema s. Generalski Stol, a 20 divizija, u sadejstvu sa 4 korpusom, prema Slunju i s. Pri-mišlje.

Noću 11/12 aprila 9 divizija je počela borbe za oslobodenje o. Raba (prilog XXVIII).

Neprijatelj je na ostrvu imao tri utvrđena uporišta: Rt Stojana, Rt Krištofor i mesto Rab. Samo ostrvo bilo je sa jugoistočne i jugozapadne strane opasano minskim preprekama. Na ostrvu se nalazilo nekoliko manjih tvrđavskih jedinica i tri baterije 540 mornaričkog divizionu, sa ukupno oko 600 vojnika, petnaest topova 76—120 mm i petnaest protivavionskih topova manjeg kalibra.

Za prevoženje morem i iskrcavanje jedinica 9 divizije i Kvarnerskog odreda bila su formirana četiri desantna odreda. Prvi odred — 3 brigada (bez jednog bataljona) — imao je da se iskrca na krajnjem južnom delu ostrva, sa zadatkom da napadne uporište Rab sa jugoistočne i istočne strane; 2 odred — 2 brigada (bez jednog bataljona) sa jednim bataljonom 3 brigade i jednom baterijom — imao je da se iskrca na severnom delu ostrva u uvali Crnika, sa zadatkom da sa jednim bataljonom i jednom baterijom napadne uporište Rt Stojana, sa drugim bataljonom da napadne uporište Rab sa severne stra-

ne, a jedan bataljon da ostavi u diviziskoj rezervi u s. Supetarska; 3 odred — dve baterije 75 mm i jedna protivtenkovska baterija 47 mm — imao je da se iskrca u rejonu 1 odreda, sa zadatkom da potpomaže napad 3 brigade; 4 odred — Kvarnerski odred (tri bataljona i jedna baterija) — imao je da se iskrca jugoistočno od svetionika Kalifront, sa zadatkom da sa dva bataljona (podržavana artiljerijom) obuhvatno napadne uporište Rt Krištofor, a jedan bataljon da ostavi u rezervi u Kamporskoj Dragi.

Obezbeđenje na pravcu Plavničkog Kanala izvršile su tri motorne topovnjače, a na pravcu Rijeka—Kraljevica, u visini Senja, dve motorne topovnjače.

Iskrcavanje je trebalo završiti do 3 časa, a napad početi u 6 časova.

Po završenom iskrcavanju, koje je sa manjim poremećajima izvedeno u redu, sva tri uporišta su bila napadnuta po planu i mesto Rab je u 12,30 časova bilo potpuno oslobođeno.

Napad su imale da podržavaju dve savezničke topovnjače, ali one nisu stupile u akciju, jer su naše iskrcane jedinice tukle neprijateljske položaje pre nego što su saveznički osmatrači uspostavili vezu sa svojim brodovima.

Desant na o. Rab je izveden bez većih smetnji, jer je ljudstvo steklo iskustvo prilikom desanta na o. Pag, a otklonjeni su i svi nedostaci koji su uočeni prilikom desanta na o. Pag.

Četrdeset treća divizija je 12 aprila napadala na položaje oko raskrsnice, istočno od s. Lokve, a njena 3 brigada je kod s. Ledenice i Gradine vodila borbe protiv delova 237 divizije koji su bili izbili u Novi. Trinaesta divizija je vršila pripreme za napad na uporište u s. Tounj, koje je zatvaralo komunikaciju za s. Primišlje i Slunj, i štitilo bok neprijateljskih snaga koje su kod s. Primišlje bile u borbi protiv 4 korpusa.

Po završenim pripremama 13 divizija je preduzela 13 aprila napad na s. Tounj, koje su branili delovi 20 lovačkog puka i 13 ustaško-domobranske divizije, ostaci 392 dopunskog bataljona (razbijenog kod s. Josipdol) i nešto tenkova i motorizovane artiljerije.

Napad je počeo u 6 časova. Treća brigada, koja je napadala sa severozapada, uspela je da u 9 časova zauzme ovo mesto, ali je pod pritiskom neprijateljskog protivnapada iz s. Zdenac morala da se povuče na polazne položaje. I 2 brigadu, koja je do tog vremena zauzela s. D. Dubrava, neprijatelj je podržan tenkovima i oklopnim automobilima odbacio na polazni položaj. Obe brigade su ponovile napad, pa je 2 brigada uspela oko podne, posle žestokih borbi, da odbaci neprijatelja

prema s. Generalski Stol, dok je 3 brigada, uz sadejstvo 1 brigade 34 divizije, koja je napadala s juga, uspela tek oko 17,30 časova, posle jake artiljeriske vatre i podržana tenkovima, da zauzme selo Tounj i Zdenac.

Koloni nemačke 104 lovačke divizije, koja se probijala s juga, uspelo je ovoga dana da se spoji sa kolonom koja je sa severa nastupala od s. Primišlje. Time je 8 divizija potisnuta sa komunikacije Slunj—s. Primišlje.

Da bi sprečio dalje prodiranje 4 armije, neprijatelj je sa delovima 237 divizije nastavio u rejonu s. Lokve žestoke napade protiv 1 brigade 43 divizije, zbog čega je Stab armije odlučio da 13 diviziju uputi prema s. Lokve, a na pravac prema s. Generalski Stol da prebaci 20 diviziju.

Devetnaesta divizija je toga dana bila na maršu prema Novom. Njena 14 brigada je došla u dodir sa 1048 pukom nemačke 237 divizije i posle žestoke borbe, u 16 časova, zauzela Gradinu, ali je u protivnapadu bila sa nje odbačena.

Idućeg dana, 14 aprila, 19 divizija je preduzela napad na Novi i Crikvenicu. Njena 14 brigada je oko 17 časova, uz podršku artiljeriskog diviziona i dve baterije Artiljeriske brigade, konačno zauzela Gradinu i pred mrak izbila pred Novi, obuhvativši ga desnim krilom sa istoka i severa. Sa severozapada, duž puta koji vodi za Crikvenicu, napadala je 6 brigada. Zbog jakog otpora neprijatelja na liniji Netermnjak (trig. 887), k. 811, k. 870 ona se nije mogla probiti za Crikvenicu niti podržati napad na Novi. Sasvim na desnom krilu, 5 brigada je prodrla do pred s. Lič i s. Zlobin.

Četrdeset treća divizija je toga dana u 14 časova izvršila napad na sela Lokve i Mrzla Vodica i uspela da prodre u s. Mrzla Vodica, ali je protivnapadom bila odbačena na polazne položaje. Na prostori Slunja i s. Primišlje, dok su 7 i 8 divizija bile na odmoru, 9 brigada 20 divizije je južno od s. Primišlje napala neprijatelja koji je osiguravao komunikaciju Slunj — s. Primišlje i zauzela dominirajuće visove nedaleko od drumu. Posle oštih borbi, 104 lovačka divizija, koja se povlačila tim putem iz Slunja, uspela je da odbaci 9 brigadu, ali je ova u prvi mrak ponovo zauzela ove visove i prodrla na put. Međutim, glavnina 104 lovačke divizije bila se već povukla prema s. Poloj, te su naše jedinice ujutro ušle u s. Primišlje.

Petnaestog aprila je 19 divizija produžila napad na Novi i Crikvenicu. Njena 14 brigada, potpomognuta na desnom krilu od dva bataljona 6 brigade, vodila je celog dana borbe ^{na} prilazima Novom, iz koga se neprijatelj po padu mraka podvukao prema s. Selce. I 6 brigada, koja je napadala u pravcu

s. Selce, pošto je savladala tri uzastopna položaja neprijatelja, zaustavljena je na prilazima ovom mestu, gde je neprijatelj žilavom odbranom uspeo da se održi, štiteći svoje snage koje su se povlačile iz Novog, pa se zatim, noću 15/16 aprila, i sam povukao. Na desnom diviziskom krilu 5 brigada je napadala u pravcu Crikvenice; pošto je savladala otpor neprijatelja na istaknutim tačkama, koje su branile prilaze komunikaciji duž morske obale, ona je prodrila desnim krilom do Mora, orijentišući svoje delove u oba pravca — ka Crikvenici i ka Kraljevici. Međutim, i ovde je neprijatelj, da bi omogućio izvlačenje svojim snagama, koje su odstupale iz Novog i s. Selce, pružao žilav otpor. Borbe su produžene i noću 15/16 aprila protiv jedne jake neprijateljske kolone, jačine oko 1.000*vojnika, koja je uspeła da se po cenu osetnih gubitaka probije za Kraljevicu. Idućeg dana u 5 časova, slomivši prethodno slab otpor manjih neprijateljskih delova, 5 brigada je oslobodila Crikvenicu.

Nakon oslobođenja Novog, s. Selce i Crikvenice neprijatelj se povukao uglavnom na liniju s. Lokve—Kraljevica.

Dvadeset šesta divizija je u toku 15 aprila nastavila da vrši pripreme za iskrcavanje na o. Krk; 9 divizija je bila na o. Rabu u sređivanju; 13 divizija na maršu prema s. Lokve, a 43 divizija u borbama na prostoriji s. Lokve, s. Mrzla Vodica.

Dvadesetoj diviziji na desnom armiskom boku naređeno je da krene prema Vrbovskom i uspostavi vezu sa 7 korpusom, koji je u to vreme vodio borbe u Suhoj Krajini. Obezbeđenje desnog boka 4 armije preuzeo je 4 korpus Glavnog štaba Hrvatske.

Time je Ličko-primorska operacija bila završena.

Dejstva 7 i 9 korpusa u pozadini neprijatelja. Na operativnom području 7 korpusa neprijatelj je do kraja marta uspeo da ovlada važnim komunikacijama Novo Mesto—Ljubljana, Kočevje—Ljubljana i s. Grahovo — s. Bloke—Ribnica. On je prvih dana aprila bio dosta neaktivan, ograničavajući svoja dejstva na manje ispade na položaje 15 divizije, južno od Novog Mesta, i na položaje 18 divizije u Suhoj Krajini. Pošto je čvrsto poseo uporišta na liniji s. Kostanjevica, Novo Mesto, r. Krka, s. Struge, Ribnica, Kočevje, bilo je jasno da neprijatelj namerava ovu liniju da upotrebi za prihvrat svojih jedinica koje su se povlačile pod pritiskom naših armija, a zatim da sa nje napadne jedinice 7 korpusa u Suhoj Krajini i oslobodi komunikacije preko Metlike za Novo

Mesto i preko Vinice i Črnomelja za Zužemberk. Na taj način bi neprijatelju bila omogućena odstupnica iz Pokupja i Gorskog Kotara u prostor Ljubljane. Obrazovanjem uporišta u Struškoj Dolini i severozapadnom delu Suhe Krajine trebalo je da se prekinu naše veze između Notranjske i Dolenjske.

Pošto neprijatelj nije bio aktivan, Stab 7 korpusa je odlučio da ovlada neprijateljskim uporištem s. Struge (6 km s-i od Ribnice). Napad na ovo selo izvršila je 6 aprila 18 divizija podržana artiljerijom i tenkovima, dok je 15 divizija za to vreme blokirala uporišta u s. Kal i Zužemberku. Međutim, neprijatelj je dovukao ojačanja, usled čega napad nije uspeo. Stoga je Stab korpusa odustao i od napada na s. Kal i naredio je 15 diviziji da noću 8/9 aprila izvrši napad na uporišta s. Vinkov Vrh, na levoj obali Krke (1 km j-i od Dvora). Dve brigade 15 divizije prešle su noću neprimetno r. Krku i u toku 9 aprila ovladale ovim uporištem. Istovremeno je 10 brigada 18 divizije proterala neprijatelja iz s. Jama (neposredno do Dvora). Međutim, i ovde je neprijatelj brzo reagovao ispadom iz Kočevja i dovukao ojačanje u Zužemberk, pa su se brigade povukle na desnu obalu Krke.

Napadi na s. Struge i Vinkov Vrh omeli su pripreme neprijatelja za napadna dejstva protiv 7 korpusa u Suhoj Krajini. Ipak, neprijatelj je od 9 do 15 aprila vršio jak pritisak iz doline Krke prema jugu, a naročito iz Zužemberka prema Suhoj Krajini. Ali, i pored slabih snaga kojima je raspolagao 7 korpus, neprijatelj nije postigao veće rezultate.

U narednom periodu će Korpus neposredno sadejstvovati sa jedinicama 4 armije, obezbeđujući desni armiski bok.

Na operativnom području 9 korpusa, posle neprijateljske ofanzive na oslobođenu teritoriju koja je završena 3 aprila, neprijatelj se povukao u svoje garnizone. Radi zatvaranja Vipavske Doline, on je uspostavio uporišta u selima Zavrhu, Puštale, Podlaka, D. Lokovec, Predmeja, Otlica i na Sinjem Vrh (k. 1001), iz kojih je vršio nasilna izviđanja na periferne krajeve, kontrolisane od jedinica 9 korpusa. Do borbi je došlo još jedino na Hršici, 5 aprila, kada je neprijatelj napao položaje 7 brigade 31 divizije na Otavniku (k. 827) i Sv. Lovrencu (trig. 1019). Potom je na celom sektoru do 20 aprila nastalo zatišje. Za to vreme je Stab korpusa reorganizovao svoje jedinice i grupisao ih na području Trnovskog Gozda za pretstojeći prodor ka Trstu.

Zaključak

Četvrta armija je potpuno izvršila prvi deo zadatka. Njene jedinice su 20 marta, prvog dana ofanzive, probile neprijateljski front na sektoru Udbina, Lapac. Drugog dana one su oslobodile istočnu Liku, spojivši se na Krbavskom Polju sa jedinicama 4 korpusa koji je nadirao sa severa, dok su u dolini Une, po zauzimanju važnog uporišta s. Nebljusi, u rejonu Drenovače, podišle spoljnim utvrđenjima Bihaća. Time je nemački 15 brdski armiski korpus bio ponovo razdvojen, a njegova istočna grupa (373 legionarska i 10 ustaško-domobranska divizija) izložena sistematskom uništavanju koje je završeno u opkoljenom Bihaću. Ovde treba naročito istaći jedinice 10 brigade 20 divizije koje su se noću, uoči opšteg napada, infiltrirale kroz neprijateljski raspored i zauzele važno čvorište staza na V. i M. Kamenskom, čime su znatno doprinele počesnom uništavanju neprijateljskih snaga na Krbavskom Polju i u dolini Une. Padom Bihaća pravac prema Zagrebu bio bi otvoren, pa je Vrhovna komanda Jugoistoka bila primorana da izvuče 104 lovačku diviziju sa fronta na r. Dravi i hitno je prebaci u dolinu Une, prema Bihaću. Međutim, 104 lovačka divizija je sa glavninom stigla suviše kasno, kada su 373 legionarska i 10 ustaško-domobranska divizija bile već razbijene, a 4 armija delom snaga već bila oslobodila Bihać.

Borbe za oslobođenje Bihaća trajale su oko sedam dana. To vreme se moglo skratiti da je bolje iskorišćena opšta dezorganizacija odbrane grada i da su upotrebljene jače snage na sektorima na kojima su neprijatelju nedostajale snage razbijene prethodnih dana, a naročito severozapadno od Bihaća, odakle je on izvukao jedinice i pojačao položaje u rejonu Drenovače. Tako bi 8 divizija 4 korpusa, da je umesto dve slabe brigade, koje su 22 marta probile spoljnu odbranu Bihaća na oslabljenom severozapadnom delu fronta, upotrebila jače snage na tom pravcu, imala mnogo veći uspeh i verovatno još toga dana oslobodila grad. I 26 divizija nije odmah angažovala sve snage. Ona je 22 i 23 marta napadala samo sa 11 i 1 brigadom, dok je 3 i 12 brigadu držala u rezervi u s. Nebljusi. Tek 23 marta prebacila je 3 brigadu na desnu obalu Une, u cilju sadejstva 8 brigadi 20 divizije, dok je sa 12 brigadom stupila u akciju na pravcu s. Pokoj—s. Grabež tek 28 marta, kada je neprijatelj već napustio Bihać.

Po oslobođenju Bihaća, jedinice upotrebljene na ovom prostoru prebačene su ubrzano prema Gospiću, gde je sve bilo spremno za napad.

Katastrofa koja je zadesila istočnu grupu nije navela Štab 15 armiskog korpusa da koncentriše glavne snage u zapadnoj Lici na prostoru Otočca, koji zatvara Gacko Polje, i na pravce koji vode na Hrvatsko Primorje i ka Karlovcu, već je i zapadna grupa napad 4 armije na frontu Vrhovine, Perušić, Gospić, Karlobag, o. Pag dočekala u razvučenom rasporedu sličnom u kome je poražena i istočna grupa.

Posle brzog pregrupisavanja, jedinice 4 armije su u prvom naletu, 4 aprila, probile neprijateljski front od s. Lešće do morske obale i razbile obe neprijateljske divizije (392 legionarsku i 11 ustaško-domobransku), koje su bile delom uništene a delom odbačene na pl. Velebit. Toga dana su jedinice 4 armije oslobodile Perušić, Gospić, Karlobag i o. Pag, sem grada Paga, koji je oslobođen 5 aprila. Šestog aprila su oslobođeni i s. Vrhovine i s. Babin Potok, posle čega je neprijatelj napustio rejon Otočca i povukao se u rejon Senja. Time je neprijatelj odbačen sa prostorijske koja zatvara Gacko Polje, na kome je^u prema njegovom planu, trebalo zadržati naše jedinice u daljem nadiranj^u ka Hrvatskom Primorju. Ali, 4 armija nije ostvarila svoju nameru da na tom prostoru opkoli i uništi glavninu neprijateljskih snaga. Deveta divizija, koja je neposredno napadala Gospić sa istoka, a pored toga jednu brigadu angažovala prema Čudinom Klancu, nije uspela da kod s. Rapajići preseče neprijatelju otstupnicu ka s. Žuta Lokva. Trinaesta divizija, upućena usiljenim maršem u rejon Brinja, radi zatvaranja pravca od Ogulina, i 26 divizija, koja je bila upućena zapadno od Otočca, zbog zatvaranja komunikacija koje iz Otočca vode u rejon Senja, usled velikog otstojanja, teškog zemljišta i slabih puteva, nisu stigle na vreme.

Međutim, ovo je uspelo nekoliko dana docnije, kada su jedinice 4 armije, ovladavši komunikacijom Ogulin—Brinje—s. Žuta Lokva i izbivši sa pravca s. Žuta Lokva—s. Krivi Put na komunikaciju Senj—Sušak, otsekle neprijatelja od Ogulina i Sušaka i posle žestokih borbi uništile i drugi deo 15 brdskog armiskog korpusa. Od 392 legionarske divizije ostala je samo jedna slaba pukovska grupa, koja je ušla u sastav 97 armiskog korpusa, dok su se ostaci 11 ustaško-domobranske divizije potpuno raspali.

Za ovo vreme je na desnom krilu 4 armije 13 divizija ušla^u Ogulin, a na levom krilu su 9 divizija i mornarička pešadija oslobodile o. Rab.

U daljem nadiranj^u na sever jedinice 4 armije oslobodile^{su} Novi i Crikvenicu i izbile u širi prostor Rijeke.

Ovaj veliki i brzi uspeh 4 armije ima se pripisati u prvom redu umešnosti štabova i jedinica koje su veštim manevrima okružavale i uništavale neprijatelja, izbegavajući njegovo frontalno potiskivanje ka jako utvrđenoj bivšoj jugoslovensko-italijanskoj granici. Sem toga, uspehu je doprinela i okolnost što neprijatelj nije imao dovoljno snaga da se suprotstavi snažnom naletu naših jedinica, a nije mogao ni da dovede ojačanja. U pozadini neprijatelja nalazila su se tri naša korpusa (11, 4 i 7), koji su uspešno vezivali njegove snage u garnizonima i dejstvom na komunikacije onemogućili brze manevre njegovih jedinica.

Operacije 2 armije i Operativne grupe korpusa

Dok je 4 armija oslobađala zapadnu Liku i Gorski Kotar sa Hrvatskim Primorjem, a 1 i 3 armija vršila pripreme za proboj Sremskog fronta, 2 armija je, prema opštem planu Vrhovnog komandanta JA za konačno oslobođenje zemlje, počela ofanzivu u istočnoj Bosni. Njen zadatak je bio da razvije operacije opštim pravcem Doboj—Banjaluka—B. Novi—Karlovac, povezujući se desnim krilom duž r. Save sa 1 armijom, a levim krilom, uglavnom na liniji Bihać—Slunj—Ogulin—Vrbovsko, sa 4 armijom.

Pred frontom 2 armije, s osloncem u rejonu Gradačca, nalazio se 16 puk nemačke 22 pešadijske divizije, dok su pravce ka Doboju zatvarali delovi 15 ustaško-domobranske divizije. Na oba pravca su nemačkim i ustaško-domobranskim snagama sadejstvovala grupe četnika. Duž komunikacija u dolini Bosne nalazile su se jače nemačke policiske snage.

Pred početak završnih operacija 2 armija je držala liniju s. Maoča Karavlaška, Hajdučko Brdo, s. Ujdrovići (25 divizija); s. Prav. Spionica, Bandra (trig. 404), Stražba, k. 472 (23 divizija); s. Borike, Debelo Brdo, V. Brijeg (k. 214), Kamenički Vis (k. 821) (45 divizija). Dvadeset osma divizija se nalazila u armiskoj rezervi, na prostori s. Puračić, s. Bukinje, s. Poljice.

Sa gore pomenute linije 2 armija je 5 aprila izjutra prešla u opšti napad sa 25 divizijom pravcem s. Maoča Karavlaška—s. Avramovina, a sa 23 divizijom pravcem Bandra—s. D. Lukavac, sa zadatkom presecanja neprijateljskih komunikacija Gračanica—Brčko, izbijanja u rejon Gradačca i ugrožavanja komunikacija u dolini Bosne, u rejonu s. Modriča. U bor-

borbama koje su se odigrale ovog dana, divizije su, svaka na svom pravcu, savladale neprijateljski otpor i do mraka izbile na liniju s. G. Hrgovi, s. Ujdrovići (25 divizija), s. Kapetanova Bina, Vranjevac (trig. 450), s. Hodžići (23 divizija). Istoga dana je 45 divizija, potiskujući neprijatelja, izbila na liniju k. 415 (južno od s. Piskavica), Straževac (k. 336), Karanovac (trig. 160), Greblje Brdo (k. 428), M. i V. Ostravica.

Šestog aprila je Stab armije preneo težište operacija sa pravca Gradačca u pravcu Doboja, orijentišući 23 diviziju severno od komunikacije Gračanica—Doboj. Ovog dana su divizije nastavile napade na liniju s. Sokol, Sijedi Krš (k. 663), Vis (trig. 694) — 23 divizija, dok se 45 divizija jednim delom snaga prebacila na desnu obalu Spreče, u rejon Karanovca, i presekla komunikaciju Gračac—Doboj. Neprijatelj je pred frontom 23 i 45 divizije zanoćio na liniji s. Malešići, Vepar (k. 373), Stražba, s. Straževac, koju je uporno branio; 29 divizija je ovog dana ušla u Gradačac, savladavši slabiji neprijateljski otpor. Pred frontom 25 divizije je 16 puk nemačke 22 divizije naglo napustio rejon s. Srnice i Gradačca i povukao se u rejon Brčkog.

Noću 6/7 aprila su 23 i 45 divizija produžile napade i u oštrim borbama uspele da slome neprijateljski otpor na liniji Holjdovište, Vepar (k. 373), Stražba (k. 452), Straževac (k. 336), s. Karanovac, razbivši 5, 14 i 25 ustaško-domobranski bataljon iz 15 ustaško-domobranske divizije. U produženju napada naše jedinice su u 7 časova zauzele Gračanicu. Goneći neprijatelja u pravcu Doboja, divizije su ovog dana do mraka izbile pred liniju s. Brđani, s. Orašje, Krčmarica (trig. 682). Istog dana je 25 divizija očistila prostoriju s. Bijela, s. Lukavac, Gradačac, s. Turić od razbijenih ustaško-domobranskih i četničkih delova.

Za ovo vreme je Operativna grupa korpusa (2, 3 i 5 korpus), po naređenju Generalštaba, vodila borbe za oslobođenje Sarajeva.

Sarajevska operacija

Obostrane snage i planovi

Sarajevo je u toku rata imalo veliku operativno-strategisku važnost, jer je, nalazeći se u središtu komunikacija koje vode dolinom Bosne i Neretve i ka zapadnoj Srbiji i Sandžaku, služilo okupatoru kao baza i polazna tačka za mnoge ofanzivne

poduhvate protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Krajem 1944 g., po oslobođenju Beograda, kada je uspostavljen Sremski front, Sarajevo je za okupatora imalo poseban značaj, jer je služilo kao prihvatna baza i oslonac glavnih snaga Grupe armija »E« koje su se povlačile dolinom Z. Morave i preko Sandžaka ka dolini Bosne i dalje na sever.

Početkom 1945 g., kada su se sve snage Grupe armija »E« povukle iz zapadne Srbije i Crne Gore, a naročito posle pada Mostara, Sarajevo je za Nemce izgubilo važnost, te je komandant Jugoistoka predlagao Vrhovnoj komandi oružanih snaga da se ovo područje napusti. On je ovaj predlog obrazlagao opštom nepovoljnom situacijom u Jugoslaviji, a naročito u istočnoj Bosni, gde su jedinice jugoslovenske 2 armije, operišući u sadejstvu sa jedinicama 5 korpusa, ugrozile komunikacije u dolini Bosne i skoro izolovale nemačke snage u rejonu Sarajeva. Međutim, Hitler je odbacio ove predloge i naredio da se Sarajevo brani po svaku cenu.²⁵⁰ On se verovatno nadao da će u velikoj prolećnoj ofanzivi u Mađarskoj uspeti ponovo da ovlada trouglom Blatno Jezero—r. Dunav—r. Drava i prostorom između r. Dunava i r. Tise i na taj način tesno povezati desno krilo Grupe armija »Jug« sa levim krilom Grupe armija »E« u Sremu. A dobro utvrđeno Sarajevo, sa svojim uporištima duž doline Bosne, ne samo da je štitilo savski pravac, nego je služilo i kao oslonac za vezu sa levim krilom Grupe armija »E« na prostoru Banjaluka, Bihać, jadranska obala.

Posle neuspeha nemačke protivofanzive u Mađarskoj, Hitler je, 20 marta, odobrio da se Sarajevo napusti, ali je ovo odobrenje došlo u vrlo nezgodno vreme — kada su se jedinice nemačkog 21 brdskog armiskog korpusa nalazile u teškoj situaciji, pritisnute sa svih strana od 2, 3 i 5 korpusa. A sem toga, iz Sarajeva je trebalo prebaciti na sever oko 3.000 ranjenika i veliku količinu ratnog materijala, u kome je Nemačka u to vreme oskudevala. Ove okolnosti primorale su 21 brdski armiski korpus da radi dobitka u vremenu i dalje uporno brani Sarajevo.

U to vreme su se u sastavu nemačkog 21 brdskog armiskog korpusa nalazile sledeće jedinice: 181 divizija ojačana pukom »Bergman«, ostaci 369 legionarske divizije, 7 SS divizija »Princ Eugen«, Stab 964 i 969 tvrđavske brigade, SS policijski puk »Nagel«, delovi 5 ruskog belogardiskog korpusa, 696 poljski žandarmerijski bataljon, Stab 81 puka za osiguranje, 1025 bataljon za osiguranje i 803, 834, 935, 592 i 920 landesšicen bataljon. Od ustaško-domobranskih snaga 21 brdskom armiskom

²⁵⁰ Izjava general-pukovnika Lera. Arhiva VII, dok. br. 1/1, k. 70.

korpusu su bili potčinjeni 8 i 15 divizija, ostaci 9 divizije, kao i brojne snage ustaške seoske milicije i nešto četnika po selima, naročito severno od Sarajeva.²⁵¹

Raspored ovih snaga je bio uglavnom sledeći: 181 divizija duž komunikacija Sarajevo—s. Podromanija (363 puk) i Sarajevo—s. Pale—ž. st. Stambulčić (334 puk); 964 tvrđavska i 1 ustaška brigada duž komunikacije s. Vojkovići—s. Jablanica; 369 divizija i 2 brdska brigada na prostorijski s. Pazarić, s. Tarčin, Ivan Sedlo; 9 ustaška brigada duž komunikacije s. Rajlovac—s. Semizovac—s. Ilijaš; SS policijski puk »Nagel« (bez 2 bataljona) i 11 ustaška brigada duž komunikacije s. Kiseljak—s. Busovača; 935 landesšicen bataljon u rejonu Visokog; delovi 969 tvrđavske brigade, 803 i 834 landesšicen bataljon i delovi 5 ruskog dobrovoljačkog korpusa duž komunikacija Zenica—s. Busovača i Zenica—Kakanj—Doboj. U samoj Zenici su bili 359 puk nemačke 181 divizije i 920 landesšicen bataljon. Oko Sarajeva i u Sarajevu su bili 2 bataljon puka »Nagel«, 3 ustaška dopunska brigada i druge manje jedinice. Odbrana grada je bila poverena komandantu 1034 feldkomandanture. Sedma SS divizija »Princ Eugen«, na prostorijski zapadno od grada, uglavnom je služila kao manevarska grupa 21 korpusa na pravcima gde se ukaže potreba.

Prema tome, neprijatelj je za odbranu grada poseo u prvom redu dalje prilaze gradu, prvenstveno u rejonu s. Podromanija, s. Pale, s. Jablanica i Ivan Sedla, grupišući glavne snage oko komunikacija. Radi uporne odbrane, Nemci su duž komunikacija zauzeli dubinski raspored, posedajući u njihovom zahvatu prirodno najjače položaje i mesne objekte. Solidnim fortifikacionim uređenjem ovih rejona, oni su na daljim prilazima Sarajevu organizovali liniju spoljne odbrane. Iza nje je za odbranu organizovano više linija, kao i unutrašnjost samog grada. Upornom odbranom ovih uporišta i pothranjivanjem ugroženih pravaca svežim snagama iz dubine neprijatelj je imao nameru da na daljim prilazima gradu veže naše što jače snage i ne dozvoli im neposredan pritisak na grad. Ujedno, on je takvim rasporedom uspešno štitiio otstupne pravce dolinom Bosne.

U periodu opštih priprema Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje zemlje sazreli su bili uslovi i za oslobođenje Sarajeva. Zbog toga je početkom marta 1945 g. Generalštab JA naredio 2, 3 i 5 korpusu da ovladaju svim neprijateljskim uporištima na daljim prilazima Sarajevu i zauzmu povoljne

²⁵¹ U borbama za oslobođenje Mostara bile su razbijene 369 legionarska i 9 ustaško-domobranska divizija, te je njihova jačina svedena samo na po jedan ojačani puk.

polazne položaje za direktan napad na grad — uglavnom na liniji s. Vučja Luka, s. Mokro, s. Pale, s. Pazarić. Shodno ovom naređenju, po završetku borbi u rejonu Zvornika i s. Drinjača i čišćenja Paprače od četnika, upućen je ka Sarajevu 3 korpus radi ovladavanja uporištima Rogatica, Sokolac i s. Podromanija. U istom cilju je ka Sarajevu orijentisan širokim frontom sa juga 2 korpus — uglavnom dolinama Prače i Zeleznice i od Konjica ka Ivan Sedlu. Sa zapada je još od jeseni 1944 g. prema Sarajevu bio angažovan 5 korpus sa 4 i 10 divizijom, vršeći neposredan pritisak na Zenicu i komunikaciju s. Busovača—s. Kiseljak i ka s. Tarčin.

U veoma teškim borbama do polovine marta, i pod vrlo nepovoljnim vremenskim i terenskim uslovima, 2 i 3 korpus, dejstvujući pod neposrednim rukovodstvom Generalštaba JA uspjeli su da izbiju do linije s. Podromanija, s. Pale, s. Jablanica, Ivan Sedlo. Upornom odbranom sa ove linije, neprijatelj je sprečio njihovo dalje nadiranje ka Sarajevu. Zapadno od Sarajeva, na frontu 5 korpusa, vodile su se skoro frontalne, neprekidne borbe na domaku Zenice i duž komunikacije s. Kiseljak—s. Busovača, gde je neprijatelj krajnjim zalaganjem onemogućavao delovima 5 korpusa da izbiju u dolinu Bosne.

U takvoj situaciji, po naređenju Generalštaba JA od 17 marta, određen je Operativni štab za oslobođenje Sarajeva sa zadatkom da koordinira dalja dejstva ove grupe korpusa i rukovodi pretstojećom operacijom.

Za ostvarenje tog zadatka Operativnom štabu za oslobođenje Sarajeva stavljeni su na raspoloženje 2 korpus (3, 29 i 37 divizija), 3 korpus (27 i 38 divizija), delovi 5 korpusa²⁵² (4 i 10 divizija) i Grupa brigada Zeničkog sektora (11 brigada 4 divizije, 13 brigada 39 divizije, 18 brigada 53 divizije, Artiljerijska brigada i tenkovska četa 5 korpusa) — svega oko 38.000 ljudi i 96 artiljerijskih oruđa.

Osnovna zamisao operacije bila je da se neprijateljske snage koje su branile Sarajevo napadnu koncentrično. Trebalo je da 3 korpus sa 27 i 38 divizijom, pošto prethodno ovlada neprijateljskim uporištima na Podromaniji, izvršili napad na Sarajevo sa istoka i severoistoka; istovremeno je 2 korpus sa 37 divizijom imao da napadne na grad sa jugoistoka (sa 3 divizijom sa juga, a sa 29 divizijom, tek pošto prethodno ovlada Ivan Sedlom i uporištima na komunikaciji Ivan Sedlo—s. Blažuj—s. Kiseljak); 4 i 10 divizija 5 korpusa imale su da se prikupe zapadno od komunikacije s. Kiseljak—s. Busovača, potom

²⁵² u dokumentima nazvana Operativna grupa 5 korpusa.

da forsiraju Bosnu i zauzmu polazne položaje za napad na Sarajevo sa severa; Grupa brigada Zeničkog sektora trebalo je da ostane na svom sektoru i da dejstvuje na otkupne komunikacije kada se neprijatelj bude povlačio iz Sarajeva. Radi vezivanja neprijatelja i sadejstva 4 i 10 diviziji u izvršenju njihovog zadatka, naređeno je Zeničkoj grupi brigada da izvrši napad na svom frontu, a 29 diviziji, u istom cilju, da svoju 14 brigadu prebaci na prostoriju s. Kreševo, r. Lepenica. Sve pripreme je trebalo završiti do 28 marta, kada su jedinice imale da pristupe izvršenju svojih zadataka.

Do 28 marta su uglavnom vršene pripreme za pretstojeće zadatke. U toku ovih priprema grupisane su 4 i 10 divizija zapadno od drumu s. Kiseljak—s. Busovača, na prostoriji s. V. Sotnica, s. Pobrđe (10 divizija) i s. Rizvići, s. Mehurići, s. Zivčići (4 divizija). Za to vreme je Zenička grupa brigada posela položaje zapadno od komunikacije s. Busovača—Zenica. Jedanaesta brigada se nalazila zapadno od s. Busovača, prema neprijatelju raspoređenom na liniji s. Buselje, s. Bukva, s. Granice, ž. st. Busovača, k. 515. Levo od nje se nalazila 13 brigada, prema liniji Gola Kosa, s. Počulica, s. Ladice, Paljika, Dabovac, dok je 18 brigada po dolasku na ovaj sektor²⁵³ bila orijentisana na levo krilo 13 brigade, prema selima Obrenovići i Štranjani. Osim ovih snaga, duž komunikacije s. Kiseljak—s. Busovača nalazio se i 1 bataljon 17 brigade 10 divizije na prostoriji Brezova Kosa, Krčevine, severozapadno od s. Kiseljak.

Sarajevska operacija je izvedena u dve etape: pripremna — u cilju izbijanja na bliže prilaze gradu, i izvršna — napad na grad.

Prva etapa

(Prilog XXX)

Po izvršenom prikupljanju 4-te (6 i 8 brigada) i 10 divizije (7, 9 i 17 brigada bez jednog bataljona) i dobijenom naređenju za pokret, Stab 5 korpusa je odlučio da noću 28/29 marta prebaci jedinice preko branjene komunikacije s. Kiseljak—s. Busovača, a zatim, noću 29/30 marta, izvrši nasilni

²⁵³ Do 24 marta 18 brigada se nalazila u rejonu Tešnja, odakle je fadi ulaska u sastav Grupe izvršila pokret preko Teslica, s. Blatnice¹ s. Jezera, da bi u toku 25 i 26 marta stigla u rejon s. Gučja Gora. Ostale jedinice Grupe nalazile su se već od ranije na ovoj prostoriji.

prelaz Bosne na otseku s. Radinovići, s. Kakanj. Po prelazu reke jedinice su se imale grupisati na njenoj desnoj obali, na prostoriji s. Kraljeva Sutjeska, s. Bištrani, s. Zgošća, a potom preći komunikaciju Vareš—Visoko i posesti polazne položaje za napad na Sarajevo sa severa, na liniji Rajlovac, Grdanj.

Prelaz preko r. Bosne imao se izvršiti uglavnom preko mostova u rejonima s. Doboj i ž. st. Kakanj, a pored toga čamcima i skelama, uz tesno sadejstvo Grupe bataljona 4 divizije sa desne obale Bosne, koja se još od ranije nalazila na toj prostoriji.

Izvršavajući naređenje, obe divizije su u toku noći 28/29 marta pod borbom izvršile prelaz komunikacije s. Kiseljak—s. Busovača i ovladale neprijateljskim uporištima na pravcima nastupanja. U toku 29 marta 10 divizija se prikupila u rejonima sela Koprivnica, G. Papratnica, Đžindići, a 4 divizija u rejonu Semaljka (trig. 692), s. Sopotnica, s. Sebinje, s. Viduša.

Dvadeset devetog marta uveče, oko 18 časova, prišlo se izvršenju zadatka. Dok je deo snaga 10 divizije (7 brigada) počeo prelaz Bosne čamcima i skelama kod s. D. Papratnica, dotle je njena 9 brigada napala na s. Doboj. Istovremeno je 4 divizija preduzela napad na most u rejonu s. Kakanj i ostala neprijateljska uporišta na svom otseku. Sedma brigada je u toku noći uspela da uspostavi mostobran u rejonu s. Gora i da odbije napad jedne neprijateljske kolone (ojačane oklopnim vozom) sa pravca Visokog.

Za to vreme je 9 brigada vodila teške borbe za s. Doboj u kome se nalazilo oko 280 Nemaca sa devet teških protivavionskih topova i jednim protivtenkovskim topom. Do 7 časova ujutru Brigada je uspela da zauzme naselje, dok su utvrđenja kod mosta i oko protivavionskih topova bila i dalje žestoko branjena. Uz pomoć artiljerije, Brigada je u 11,30 časova preduzela novi napad i uništila jedno po jedno neprijateljsko gnezdo kod mosta i utvrđenja oko njega. Most je bio zauzet 30 marta do 17 časova, pri čemu je neprijatelj pretrpeo velike gubitke,²⁵⁴ ali su i gubici 9 brigade bili osetni. Preko mosta su izvršili prelaz preostali delovi 10 divizije, a posle toga je most srušen, čime je jedina železnička veza nemačkih snaga u rejonu Sarajeva sa severom bila prekinuta.

Za to vreme je 4 divizija uspela da očisti levu obalu reke, osim ž. st. Modrinje, i potisne neprijatelja u rejon ž. st. Kakanj. Do 11 časova (30 marta) zauzet je most i stvoren mostobran

²⁵⁴ Neprijatelj priznaje da je od oba landessichen bataljona, koji su se nalazili na otseku prelaza 4 i 10 divizije, ostalo u stroju svega 11 oficira i 276 podoficira i vojnika, dok je od protivavionske baterije kod I s. Doboj ostao samo jedan čovek. (Dok br. 1/5, k. 6.)

za prelaz ostalih snaga 4 divizije. Po prelazu r. Bosne, napadnuti su s. Zgošća i rudnik Kakanj, oko kojih se borba nastavila i 31 marta celog dana. Tom prilikom je 4 divizija nanela osetne gubitke neprijatelju, a u njene ruke pao je veliki plen. Osim toga, obe divizije su tokom ovih borbi porušile železničku prugu na većoj dužini i uništile dva oklopna voza.

U toku 31 marta su 4 i 10 divizija zauzele položaje na desnoj obali Bosne, dok je 8 brigada 4 divizije produžila napad na položaje s. Orasi, k. 352 i s. Popi koje su poseli povučeni neprijateljski delovi iz Kaknja i pristigla ojačanja iz Zenice (5 puk Ruskog zaštitnog korpusa i 1 i 2 bataljon 359 puka). Neprijatelj se u ovom rejonu uporno branio sve do 20 časova, kada je 8 brigada po naređenju Štaba divizije prekinula borbu, ostavljajući samo deo snaga u zaštitnici prema neprijatelju. U cilju izviđanja, 4 divizija je uputila izviđačku četu 6 brigade prema komunikaciji Vareš—s. Podlugovi, a 8 brigadu preko Smiljevice (trig. 1237) ka komunikaciji Vareš—s. Duboštica.

Iako pod vrlo teškim uslovima i u nedostatku tehničkih sredstava za prelaz reka, snage 5 korpusa su uspešno izvršile ovaj deo svog zadatka.

Trideset prvog marta u 15,30 časova Stab 5 korpusa je izdao zapovest za dalji pokret ka Sarajevu sa polaskom 1 aprila u 4 časa. Ali, kako su posle toga dobijeni podaci da se jake snage 7 SS divizije, ustaša i četnika koncentrišu u rejonima Vareša, Zenice i s. Čatići, ovaj pokret je obustavljen novim naređenjem u 23,30 časova. Divizijama je pored toga naređeno da odmah isture po jednu brigadu na prostoriju Lipnica (trig. 1458), s. Borovica, s. Bastašići i s. Rtanj, s. Mijakovići sa zadatkom da zatvore pravac od Vareša i što dublje izviđaju prema komunikaciji Vareš—s. Breza. U vezi ovog naređenja 10 divizija je uputila 7 brigadu (bez jednog bataljona) u rejon s. Rtanj, s. Mijakovići, a 4 divizija 6 brigadu na liniju s. Klanac, s. Nažbilj, s. Bastašići, s. Borovica. Ove mere su se pokazale kao pravilne, jer je na ovom pravcu neprijatelj upotrebio 13 SS puk 7 divizije sa zadatkom da razbije ove delove 5 korpusa i time raščisti situaciju na tom pravcu.²⁵⁵

²⁵⁵ po neprijateljskim dokumentima 7 SS divizija je 26 marta počela transportovanje svojih trupa za Vareš, radi učešća u akciji »Osterglocken« (Uskršnja zvona), kojom se predviđao napad ka Tuzli, Prema 2 armiji, i to glavnim snagama preko Doboja, a pomoćnim preko Vareša. Međutim, zbog razvoja događaja na Podromaniji i u dolini Bosne, 13 SS puk je upućen prema 4 i 10 diviziji, a 14 SS puk preko Olova na Podromaniju, u cilju deblokiranja 363 puka 181 divizije. (Dok. br. 1/5, k. 6.)

Po pristizanju delova 10 i 4 divizije na određenu prostori-ju, 1 aprila oko 4 časa, odmah je došlo do žestokog sukoba sa 13 pukom 7 SS divizije, koji je u toku noći između 31 marta i 1 aprila takođe izbio u taj prostor. U borbi su uzele učešća skoro sve jedinice 10 divizije i 6 brigade 4 divizije. Neprijatelj je najjače dejstvo usmerio na 10 diviziju, a naročito na otek 17 brigade, u rejonu Lešnica (k. 1248), k. 1225 i s. Kračići, gde je bilo i težište njegovog napada. U toku borbe je 13 SS puk uspeo da jakim snagama, pravcem Karasovina (k. 1471) — Planinica (trig. 1378), zaobiđe levo krilo 17 brigade i da je odbaci zapadno od s. Poljani. Na taj način je 13 SS puk uspeo da zauzme Blata (k. 1050), s. Lučići i Gubišće (trig. 938). Pošto je sredila svoje snage, 17 brigada je prešla u protivnapad i u ogorčenim borbama preko celoga dana, u toku kojih su po izveštajima 17 brigade za pojedine tačke šest puta vršeni naizmenični napadi i protivnapadi, neprijatelj je bio delimično razbijen i odbačen.

Pravovremene mere izviđanja i borbenog obezbeđenja i ovoga puta su se pokazale kao pravilne. Četvrta i 10 divizija, pored ostalog, tome mogu da zahvale što ih neprijatelj nije iznenadio i prinudio na borbu pod vrlo nepovoljnim uslovima, što je i bila njegova namera. Međutim, zadržavanjem na ovoj prostoriji, kako tokom 31 marta u borbama za s. Orasi i s. Popi, tako i nametnutim borbama sa delovima 7 SS divizije, 1 aprila, 5 korpus je izgubio dragoceno vreme koje se kasnije nije moglo nadoknaditi.

U međuvremenu su 2 i 3 korpus počeli takođe svoja dejstva radi ovladavanja neprijateljskim položajima na daljim prilazima gradu i stvaranja povoljnih uslova za odlučan napad na grad. Neprijatelj je glavnim snagama branio Sarajevo na Podromaniji, kod s. Pale i na Ivan Sedlu, pa će se na toj prostoriji odigrati najteže i najžešće borbe za Sarajevo.

Za izvršenje svog zadatka Štab 3 korpusa je izvršio pripreme za napad na Podromaniju. Prema zamisli Štaba korpusa trebalo je sa snagama 3 korpusa i uz sadejstvo delova 37 divizije 2 korpusa izvršiti napad na komunikaciju s. Sokolac—Sarajevo i preseći istu u rejonima Čavčevo Polje i s. Pustopolje, s ciljem da se razdvoje neprijateljske snage na Podromaniji i Crvenoj Stijeni i istovremeno izoluju od Sarajeva, a zatim unište ili prisile na napuštanje ovih položaja.

U duhu ove zamisli Štab korpusa je 25 marta u 16 časova izdao pripremno naređenje 27 diviziji da se glavnim snagama postavi sa obe strane komunikacije Crvena Stijena—s. Podro-

manija, u cilju uništenja neprijatelja u rejonu Čavčevo Polje. Sa severa, u rejonima s. Stari Grad i Čukarica, imala je da se postavi 19 brigada, a sa juga, na liniji Spaića Kolibe, Blizanske Kose, 16 brigada. Ostale snage (20 brigada) trebalo je da se postave frontom prema neprijatelju na liniji s. Pediše, Sokolac, Rešetnica, M. Gradina, sa zadatkom da izvrše pripreme za napad na Pohovac (trig. 1074) i obezbede korpusnu artiljeriju (dve baterije) u rejonu s. Vidrići, Košutica. Za izvršenje ovog zadatka 27 diviziji je pridana jedna baterija 76 mm iz korpusnog artiljeriskog divizionu.

Trideset osmoj diviziji je naređeno da delom snaga izvrši napad sa severozapada na rejon s. Pustopolje, s. Mokro. U napadu je imala sa jugoistoka da joj sadejstvuje 3 brigada 37 divizije. Ostale snage 38 divizije su dobile zadatak da sa prostorije Crni Vrh, Ozren, s. Kalauzović, jačim pritiskom u pravcu s. Sumbulovac, s. Brezovice i Gloga (trig. 1405), vežu neprijatelja na tom sektoru. Pod komandu 38 divizije stavljen je Tuzlanski partizanski odred u rejonu Rakova Noga.

Pripreme za napad imale su biti završene 27 marta do 18 časova, a početak napada određen je za 28 mart u 4 časa.

Napad je počeo u određeno vreme. Dvadeset sedma divizija je posle oštre borbe uspela da zauzme Lučevnik, Han Obođaš, Lenjen (k. 1321), Rasolinu (k. 1241) i time preseče komunikaciju, a neprijatelja u rejonu Podromanije — 363 puk 181 divizije — okruži i razdvoji od snaga na Crvenoj Stijeni. Ostavljajući deo snaga na liniji Lučevnik, Lenjen radi obezbeđenja sa pravca Crvenih Stijena, 27 divizija je u zahvatu komunikacija glavninom snaga produžila napad na istok, potiskujući neprijatelja prema uporištu u s. Dikalji. Napad 20 brigade na Pohovac bio je odbijen uz sopstvene gubitke od 20 mrtvih, 75 ranjenih i 4 nestala.

Trideset osma divizija je tek u ponovljenom napadu, 28 marta u 21 čas, uspela da zauzme Gradac (k. 1270), Triješanj (k. 1092), Kosu (k. 1155) i s. Sinjevo, produžujući uzoru napad na Crni Vrh (k. 1161) i s. Sumbulovac. Ali, usled ogorčene odbrane neprijatelja sa Crnog Vrh i slabog sadejstva sa 37 divizijom 2 korpusa, dalji napadi 38 divizije nisu dali rezultate, pa se ona zadržala na liniji Gradac, Triješanj. Radi sadejstva 38 diviziji sa juga, 3 brigada 37 divizije je uputila prema Mokrom samo jedan bataljon. Divizija je sa ostalim snagama napadala ka s. Ljubogošta, Crnom Vrh i s. Pale. Iz dokumenata 5 brigade vidi se da se Crni Vrh nije mogao zauzeti usled slabog sadejstva sa 20 romaniskom brigadom, koja je pogrešnim dejstvom artiljerije izbacila iz stroja oko 20 bo-

raca 5 brigade. Za to vreme je 4 brigada uspela da iznenadi neprijatelja i zauzme s. Stambulčić i s. Pale, ali se neprijatelj ubrzo sredio i protivnapadom odbacio 4 brigadu sa ovih položaja.

Usled slabo organizovanog sadejstva između 3 korpusa i delova 37 divizije 2 korpusa, i nedovoljno preciziranih zadataka i graničnih linija dejstava jedinica, ovaj napad nije imao potpuni uspeh, a i gubici 3 korpusa bili su dosta veliki — oko 500 ljudi izbačenih iz stroja.

Do kraja meseca su nastavljene uporne borbe na ovom sektoru, a naročito na sektoru 27 divizije, u rejonu Čavčevo Polje, gde su vršeni naizmenični napadi i protivnapadi sa obe strane. U rejon Čavčevo Polje je u toku 31 marta upućena 18 brigada 38 divizije radi sadejstva 27 diviziji u uništenju opkoljenih delova 181 divizije na Podromaniji, gde je neprijatelj pokušao da se probije iz okruženja. U takvoj situaciji, zbog deblokade ovih delova, neprijatelj je bio primoran da iz Vareša preko Olova i s. Medojevići uputi 14 puk 7 SS divizije »Princ Eugen«, koja je bila u pokretu ka Tuzli. Pojavom ovih snaga sa pravca Olova bili su ugroženi leđa i bok 3 korpusa. Naročito su time bile ugrožene njegove pozadinske jedinice i ustanove u rejonu s. Širijevići, koje su zbog terenskih i atmosferskih usiova, a naročito zbog velikog broja volovskih zaprega, bile slabo pokretljive. Radi toga je Stab 3 korpusa doneo odluku da obustavi dalje napade na Podromaniji i da glavne snage orijentiše ka 14 SS puku. Najpre su upućeni delovi 20 brigade, koji su se nalazili u opštoj rezervi, a zatim glavnina 38 divizije sledećim pravcima: Han Toplice—Barjak—s. Kostreša—k. 1023 (21 brigada) i s. Bijela Voda—Bukovik (18 brigada).²⁵⁶ Delovi 27 divizije preko s. Mandra i s. Pediše su upućeni ka s. Bukovik. U rejonu Čavčevo Polje zadržan je deo snaga sa zadatkom da spreči spajanje neprijatelja na Crvenoj Stijeni sa onima na Podromaniji. Pozadinskim delovima u rejonu s. Širijevići naređeno je da se preko Gorskog Brda (k. 1085) hitno prebace u s. Kostreša.

Nastupajući dolinom Bioštica, 14 SS puk je bio zaustavljen od jedinica 20 brigade na liniji Crni Vrh (k. 973), Čelopek (k. 1006), s. Krajevi, s. Bukovik. Po pristizanju glavnine 3 korpusa na ovu liniju, rano ujutro 2 aprila, snažnim nalletom i obuhvatnim dejstvom njegovih jedinica, 14 SS puk

²⁵⁶ Jedan bataljon 21 brigade je upućen u s. Kalauzović kao rezerva i osiguranje prema četnicima u s. Vrhovine, a jedan bataljon 18 brigade ostavljen je i dalje u rejonu Crnog Vrh (k. 1355), prema komunikaciji s. Podromanija—s. Pale.

je bio potisnut ka s. Sahbegovići, a odatle ka s. Stari Grad. TJ toku otstupanja 14 SS puk se obezbeđivao jačom pobožnicom na desnom krilu, pravcem s. Rajkovići—Oštra Glava (k. 1250), čime su ponovo bili ugroženi pozadinski delovi 3 korpusa, koji su se u međuvremenu prebacili u s. Kostreša. Zbog toga je deo snaga 38 divizije hitno upućen ka Oštroj Glavi, dok su pozadinski delovi preko s. Duga Luka i Gorskog Brda ponovo vraćeni u rejon s. Širijevići. U rejonu s. Stari Grad, na liniji s. Stari Grad, Grad (trig. 1392), Vihor, 14 SS puk je bio dočekan od delova 17 brigade. Međutim, neprijatelj je uspeo da se probije u s. Mokro. Time je 14 SS puk, ne izvršivši zadatak (prodor u rejon s. Sokolac), bio prisiljen na otstupanje preko teškog terena od s. Sahbegovići ka s. Mokro, pri čemu je pretrpeo osetne gubitke i izgubio skoro svu svoju komoru. Ali, iako nije prodrio do s. Sokolac, 14 SS puk je ovim manevrom znatno poboljšao situaciju kod 181 nemačke divizije.

Dok su se ovako razvijali događaji na pravcu dejstva 14 SS puka, deo snaga 27 divizije vodio je neprekidne borbe na komunikaciji, sprečavajući sa linije s. Lučevnik, Han Obođaš povezivanje razdvojenih neprijateljskih snaga. Osetivši da su se glavne snage 3 korpusa angažovale ka severu, prema 14 SS puku, neprijatelj je 2 aprila oko 18 časova, sa pravca Sarajeva i Crvenih Stijena, izvršio snažan napad na ove delove 27 divizije, uspeo da ovlada komunikacijom i deblokira 363 puk 181 divizije na Podromaniji. U toku noći 2/3 aprila on je preduzeo užurbano izvlačenje iz rejona Podromanije za s. Mokro, koje je bilo završeno 3 aprila oko 22 časa.

Za to vreme je 37 divizija 2 korpusa zauzela ž. st. Stambulčić, s. Vitez i s. Podvitez (3 aprila) i produžila nadiranje ka s. Pale. Treća divizija se do ovog dana nije znatnije angažovala na sektoru s. Jablanica. Njoj je tek 3 aprila naređeno da preduzme napad sa svog otseka. Ovaj njen napad u toku toga dana nije uspeo, pošto se neprijatelj na tom pravcu uporno branio.

Borbe na Ivan Sedlu. U vezi naređenja Operativnog štaba i 29 divizija je do 28 marta izvršila pripreme za napad na Ivan Sedlo. Po zamisli Štaba divizije u napadu su imale učestvovati tri brigade: 11 brigada, pravcem s. Zeljkov Do—s. G. Bioča i s. Borča—s. Odžak, 13 brigada na Rudno Brdo (trig. 1270) i Ivan Sedlo, a 10 brigada, ojačana jednom protivtenkovskom baterijom, na Vihor (k. 1287) i k. 1174. Brigada je naređeno da po ovladivanju prednjim krajem neprijateljske odbrane energično prodiru ka s. Tarčin i s. Pa-

zarić. Osim toga, 11 brigadi je naređeno da delom snaga obezbedi desni diviziski bok u rejonu Devojačke Stene i Mali Lupoglav (k. 972), dok je 14 brigada dobila zadatak da po pristizanju u rejon Kreševo, r. Lepenica²⁵⁷ ispolji dejstvo sa jednim bataljonom pravcem Ševik (k. 849) — Tarčin, a glavninu orijentiše ka s. Zabrđe i s. Kiseljak, radi užeg sadejstva sa delovima 5 korpusa (Zenička grupa).

Napad je počeo 28 marta u 8 časova. Ovog dana je samo 13 brigada uspjela da privremeno zauzme Mali Ivan (k. 1011), dok su napadi ostalih brigada bili odbijeni. Ogorčene borbe za Ivan Sedlo produžene su bez rezultata sve do 1 aprila, zbog čega je, kao i zbog nestašice artiljerijske municije, Operativni štab obustavio dalje napade, a glavninu 29 divizije (10 i 11 brigada) 1 aprila prebacio na prostoriju Kreševo, r. Lepenica, s. Zabrđe sa zadatkom da ofanzivno dejstvuje prema komunikacijama s. Blažuj—s. Kiseljak i s. Raštelica—s. Pazarić. Njihovim dejstvom na toj prostoriji Operativni štab je (saznavši za akciju 7 SS divizije u rejonu Vareša) imao nameru da što više veže neprijatelja na tom sektoru i time olakša nastupanje jedinica 5 korpusa ka Sarajevu.

Na položajima prema Ivan Sedlu 29 divizija je zadržala 12 i 13 brigadu. Međutim, neprijatelj je, verovatno noću 3/4 aprila, pod zaštitom mraka uspeo neopaženo da izvuče glavninu snaga sa Ivan Sedla, ostavivši na ovim položajima samo zaštitničke delove. Dvanaesta i 13 brigada nisu uočile izvlačenje neprijatelja, te su tek po dobijenom naređenju, 4 aprila u 16 časova, prešle u napad u kome je 12 brigada oko 20 časova zauzela Mali Ivan, Ivan Sedlo i Vihor, a 13 brigada do 22 časa Rudno Brdo, s. Korča i Dragolj (k. 1227). Po zauzeću Ivan Sedla odmah je nastavljeno gonjenje neprijatelja, u toku kojeg je zauzeto s. Raštelica, a zatim, u sadejstvu sa 10 brigadom, s. Tarčin i s. Pazarić. Po zauzeću s. Pazarić prednji diviziski delovi izbili su na liniju s. Kasatići, Tinovo Brdo (k. 825), s. Gradac. Radi obezbeđenja levog boka, Stab divizije je 10 brigadu uputio preko Borove Glave ka s. Hadžići, a zatim je produženo nastupanje ka s. Blažuj.

Do 5 aprila su 11 i 14 brigada iz rejona Kreševa takođe izbile prema komunikaciji s. Blažuj—s. Kiseljak. Time je 29 divizija počela borbe za ovu komunikaciju.

²⁵⁷ Stab divizije je pretpostavljao da će to biti najkasnije 28 marta uveče.

Druga etapa

(Prilog XXXI)

O slobodaenje Sarajeva. Snažan pritisak 2, 3 i 5 korpusa na svim pravcima ka Sarajevu, a naročito na Podromaniji, Ivan Sedlu i sa pravca Vareša, prinudio je neprijatelja na izvlačenje, prvo iz rejonu Podromanije, a zatim, postupno, i sa svih ostalih pravaca. Ovaj momenat, međutim, nije bio uočen a ni tako procenjen od Operativnog štaba. Kako izgleda, on je još uvek mislio da će neprijatelj otsudno braniti Sarajevo na bližim prilazima gradu. Zbog toga je izgubljeno dragoceno vreme da se nemačkom 21 brdskom armiskom korpusu zada odlučan udarac. Ovaj propust Operativnog štaba bio je nešto umanjen samoinicijativom pojedinih jedinica. Tako je Stab 3 korpusa u ovoj situaciji rokirao još više udesno svoju 38. diviziju, na liniju Crepolsko Brdo (trig. 1525), k. 1480, k. 1347, Ravni Cair (k. 1317), dok je 27. diviziju prebacio severno od komunikacije, sa naslonom na levo krilo 38. divizije. Iako zamorene danonoćnim borbama i pokretima još od 28. marta, obe divizije su, po naređenju Štaba korpusa, preduzele bočne napade i gonjenje neprijatelja. Odbacujući njegove zaštitničke delove, Korpus je levim krilom, u sadejstvu sa 37. divizijom, 4. aprila do 13. časova zauzeo dominirajuće tačke na prilazima Sarajevu: Crvenu Stijenu (k. 1414) i Orlovu Stijenu (k. 1507) i 5. aprila izbio na liniju s. Pustopolje, s. Sumbulovac, s. Brezovice, Gnjilo Brdo, M. Glog (k. 1277).

Za to vreme su ostale snage 37. divizije zauzele s. Pale (4. aprila) i produžile napad na s. Kalovito Brdo. Delovi 4. brigade su uspeli, još oko 2. časa ovoga dana, da izbiju na Trebević, u visinu s. Brus, odbijajući u prvi mah sve protivnapade neprijatelja. No, usled pritiska nadmoćnijih snaga oni su bili odbačeni. U nastavku borbe 37. divizija je 5. aprila izbila na liniju s. Sokolina, Zmijina Glava (k. 1165), Orlovac (k. 1049), s. Hudež.

Pri ovakvom razvoju situacije, a po odobrenju Generalštaba JA, Operativni štab je 5. aprila naredio napad na grad. Međutim, radi dobitka u vremenu i obezbeđenja otpunice glavnini, neprijatelj nije ni branio samu varoš, sem zaštitničkim delovima. U toku preduzetog napada jedinice 3. korpusa su razbile neprijateljske zaštitničke delove i do mraka doprle do ivice grada, zaobilazeći neprijateljske utvrđene tačke V. Glog (trig. 1405) i Siljato Brdo. Uz slabiji otpor neprijatelja one su zauzele centar grada i Marin Dvor. Tek je u rejonu

električne centrale 38 divizija naišla na jak otpor neprijatelja, podržanog sa pet tenkova. U oštroj borbi neprijatelj je bio razbijen, pa je tokom noći 5/6 aprila produženo čišćenje grada u kome je jedino još 334 puk nemačke 181 divizije, kome je upadom 38 divizije u grad bila presečena odstupnica, pružao snažan otpor. U borbama koje su trajale do zore 334 puk je uspeo uz osetne gubitke da se probije iz grada.

Za to vreme je 37 divizija zauzela s. Brus, Trebević i Palež (k. 1082), a potom s juga izbila na ivicu grada i u toku noći ovladala levom obalom Miljacke.

Na frontu 3 divizije u toku 4 aprila je preduzet ponovo napad na sektor s. Jablanica. Njeno desno krilo je u toku noći izbilo do s. Slapovi i s. Klek, a levo do s. Vojkovići, dok su rejoni Gubak (trig. 862), s. Jablanica i Očadželo bili i dalje uporno branjeni od strane neprijatelja. Sutradan, 5 aprila, produžena je borba, u toku koje je dobijeno naređenje za napad na Sarajevo. Toga dana je 3 divizija, posle teških borbi, zauzela Crvenu Stijenu, Očadželo, s. Bjelovac i s. Jablanica i dostigla liniju Crveni Klanac, s. Vrela, s. Vojkovići. Sa ove linije, uz manji otpor neprijatelja, 3 divizija je 6 aprila ujutro ušla u grad, dok je njena 7 brigada, u cilju gonjenja odstupaćeg neprijatelja, orijentisana pravcem s. Ilidža—s. Blažuj.

Na taj način je 6 aprila ujutru čitav grad bio zauzet i očišćen od neprijatelja.

Dok su se ovako odvijali događaji oko Sarajeva, 4 i 10 divizija 5 korpusa su tek 3 aprila, posle borbi sa 13 SS pukom, izvršile pokret i prešle komunikaciju s. Breza—Visoko. Tom prilikom je 6 brigada 4 divizije delom snaga zauzela Vareš. Sporo produžujući nastupanje ka Sarajevu, one su tek 6 aprila izbile u rejon Sarajeva i time zadocnile da uzmu učešća u borbama za grad. Jedino su se delovi 10 divizije, koji su bili orijentisani ka s. Semizovac, našli u situaciji da nastave borbu sa zaštitničkim delovima neprijatelja.

Borbe 29 divizije na komunikaciji Blažuj — Kiseljak i gonjenje neprijatelja. Po izbijanju prema komunikaciji s. Blažuj—s. Kiseljak, 29 divizija je naišla na žestok otpor neprijatelja. Upornom odbranom ove linije neprijatelj je nastojao da bočno obezbedi odstupnicu preostalih delova 21 brdskog armiskog korpusa, a naročito 181 divizije. U borbama noću 5/6 aprila i 6 aprila, i pored žilavog otpora neprijatelja, 29 divizija je zauzela Vrelo Bosne, Liševac (k. 847), s. Batalovo Brdo i Pleševac (k. 937), dok je neprijatelj uporno branio rejone s. Blažuj, s. Raskršće i Oštrik (k. 944). Deseta brigada je tek u sumrak 6 aprila, posle teške borbe, zauzela

Oštrik i izbila na drum kod s. Rakovica. U toku noći 6/7 aprila nastavljene su borbe na čitavom frontu 29 divizije.

Sutradan, 7 aprila, u sadejstvu sa 7 brigadom 3 divizije u žestokoj borbi zauzeto je s. Blažuj, dok su ostali delovi ove divizije izbili na liniju Raskršće, k. 529, s. Stanjevac, Kobilja Glava (k. 625), s. Han Ploča. U rejonu s. Han Ploča razbijen je 363 puk 181 divizije koji je bio u zaštitnici, posle čega je ovaj puk rasformiran zbog velikih gubitaka.

Po zauzeću s. Blažuj nastavljeno je gonjenje neprijatelja, pa je noću 7/8 aprila oslobođeno s. Kiseljak. Po oslobođenju ovog sela delimično je nastavljeno gonjenje u pravcu s. Busovača, ali je ono u toku 9 aprila obustavljeno i prepušteno Zeničkoj grupi brigada.

Dok je 4 divizija 6 aprila, po izbijanju u rejon Sarajeva, bila zadržana u gradu radi njegovog obezbeđenja, 10 diviziji je naređeno da izvrši gonjenje neprijatelja dolinom Bosne ka Visokom. Po podilasku neprijateljskim uporištima s. Semizovac, s. Ilijaš, s. Podlugovi, 7 brigada je uspela, posle četvoročasovne borbe, da u 13 časova zauzme sva ova uporišta, pri čemu je u ruke 7 brigade pao veliki ratni plen. Istovremeno je u tom rejonu uništen i jedan oklopni voz koji je krstario na ovom delu pruge. Istoga dana je 7 brigada delom snaga zauzela s. Breza, a 9 brigada ušla u s. Vogošća i s. Reljevo i pri tome zarobila 120 neprijateljskih vojnika. U tom rejonu je takođe pao veliki plen u njene ruke.

U cilju daljeg gonjenja neprijatelja 10 divizija je glavne snage (7 i 9 brigadu, bez 2 i 4 bataljona) uputila desnom obalom Bosne a pomoćne (2, 4 bataljon i izviđačku četvu 9 brigade) levom obalom, pravcem s. Reljevo—s. Kralupi. Glavne snage 10 divizije uspele su u toku 7 aprila da zauzmu Visoko, dok su pomoćne snage naišle na zaštitničke delove neprijatelja na liniji k. 606, k. 747, Plandište. Međutim, energičnim napadom i obuhvatom od strane delova 9 brigade, neprijatelj je bio ubrzo razbijen i proteran. Na njihovom pravcu neprijatelj je pružio ozbiljniji otpor samoi još u rejonu s. Kralupi, na liniji s. G. Bioča, s. Trešnjica, ali je energičnim napadom i odatle ubrzo bio odbačen.

Nastavljajući gonjenje neprijatelja desnom obalom Bosne ka Zenici, 7 brigada je 8 aprila došla u dodir sa neprijateljskim zaštitničkim delovima na liniji Orlovac (trig. 710), Golo Brdo (trig. 784), k. 807, trig. 763, Raškovića V., k. 615. Posle kraće borbe neprijatelj je odbačen prema Kaknju, zadržavši se na liniji k. 521, Vis (trig. 583), s. Hrasno. Brigada je u 20 časova izvršila napad i na ovu liniju i posle dvočasovne borbe proterala neprijatelja i zauzela Kakanj.

U toku gonjenja 9 aprila 7 brigada je naišla na ogorčen otpor neprijatelja na liniji s. Stupe, k. 573, ali je oko ponoći, posle tri preduzeta juriša, uspjela da ga protera. Produžavajući sutradan gonjenje pravcem s. Ribnica—Piljevina (k. 957), Brigada je bila dočekana iz zasede od delova 13 puka 7 SS divizije »Princ Eugen« na položaju Piljevina, k. 957, k. 959. U preduzetom protivnapadu, oko 15 časova, zauzeti su do mraka k. 910, Rogoz (k. 900), Piljevina i s. Mioči, a neprijatelj odbacen ka Rudnoj Glavi (trig. 782) i s. Mošćanica.

U međuvremenu je 9 brigada bila prebačena severno od Zenice na prostoriju s. Sviće, s. D. Gračanica, s. Ričice, sa zadatkom da odatle izvrši pritisak na Zenicu i spreči neprijatelja da poruši most preko Bosne i fabrička postrojenja u rudniku. Za to vreme je 7 brigada naišla na dalji otpor zaštitničkih delova 13 SS puka 7 SS divizije, na prostoriji s. Gajići, s. Rajići, s. Klopče, gde je celog dana 11 aprila vođena veoma žestoka borba, u toku koje su pojedine važnije tačke prelazile nekoliko puta iz ruke u ruku. Na kraju opštim napadom 7 brigade neprijatelj je pred mrak bio proteran.

Za to vreme je Zenička grupa brigada na svom sektoru vodila skoro neprekidne borbe. I pored niza preduzetih napada ona nije postigla značajnije rezultate, usled uporne odbrane 359 puka 181 divizije i neprijateljskih snaga koje su od ranije bile dislocirane u ovom rejonu. Radi što veće sigurnosti i bočnog osiguranja otstupnih komunikacija u dolini Bosne, neprijatelj je ojačao ovaj rejon još nekim delovima 21 brdskog armiskog korpusa, te su teške i uporne borbe nastavljene sve do 10 aprila, kada je, na celom sektoru, izvršen napad svim snagama. Jedanaesta brigada je u žestokoj borbi zauzela selo i ž. st. Busovaču, i produžila gonjenje neprijatelja ka Zenici, delom snaga pravcem s. Gumanci—Zagoni (trig. 748)—s. Raspotočje, a delom pravcem Saračevica (trig. 957)—s. St. Zenica. Za to vreme je 13 brigada (11 aprila), posle borbe koja je trajala celog dana, uspjela da odbaci neprijatelja prema s. Dobriljevo.

U toku noći 11/12 aprila 10 divizija je u sadejstvu sa Zeničkom grupom brigada preduzela napad na Zenicu i posle ogorčene borbe zauzela je u 23 časa, proteravši neprijatelja ka severu. Deveta brigada nije uspjela da spreči neprijatelja da poruši most i postrojenja u rudniku.

Po oslobođenju Zenice 10 divizija je radi odmora zadržana u njenom rejonu, dok je dalji dodir sa otstupajućim neprijateljem održavala samo 18 brigada 53 divizije, koja je 15 aprila zauzela Zepče i zarobila 199 neprijateljskih vojnika.

Ostale jedinice Operativne grupe korpusa nisu uzele učešća u gonjenju i borbama po oslobođenju Sarajeva. Treći korpus je u toku 7 i 8 aprila zadržan u rejonu Sarajeva, posle čega je njegova 27 divizija, preko s. Semizovac i Vareša, upućena ka Zavidovićima, a 38 divizija preko s. Sokolac ka Olovu. U rejonu Sarajeva zadržana je i 37 divizija 2 korpusa, koja je do 10 aprila prebačena na prostoriju Višegrad, Srebrenica, Vlasenica.

Time su bile završene borbe za oslobođenje Sarajeva.

Zaključak

Štab Operativne grupe korpusa je u planu napada na Sarajevo predvideo da sa 2 i 3 korpusom najpre ovlada neprijateljskim uporištima na spoljnim prilazima Sarajevu, u rejonu Podromanije, s. Pale i Ivan Sedla, a zatim da svim snagama izvrši koncentričan napad na Sarajevo. On je ovakvu odluku doneo pretpostavljajući da će neprijatelj otsudno braniti prostor Sarajeva, a naročito sam grad. Ali, događaji su se drukčije razvijali. Nemački 21 brdski armiski korpus, koji je još pre početka operacije dobio naređenje da napusti Sarajevo, branio je položaje na spoljnim prilazima Sarajevu samo radi dobitka u vremenu i evakuacije sarajevskog garnizona. Ovo mu je bilo olakšano prebacivanjem dveju divizija (4 i 10) 5 korpusa sa njegovih otstupnih komunikacija na položaje severno od Sarajeva, za koje vreme su se njegove snage izvlačile dolinom Bosne ka Brodu.

Da je Operativni štab, s obzirom na vrlo jake neprijateljske snage u širem prostoru Sarajeva, ostavio 4 i 10 diviziju da na svom području, uz sadejstvo Grupe brigada Zeničkog sektora, dejstvuju na otstupne komunikacije neprijatelja dolinom Bosne, a da je severno od Sarajeva rokirao delove 3 korpusa, situacija bi se za neprijatelja znatno pogoršala, te bi bili postignuti veći rezultati. Da su ove divizije tokom 4 i 5 aprila bile orijentisane u pravcu Visokog, ovaj propust se mogao delimično ispraviti. Kako ovo nije učinjeno, neprijatelj je skoro neometano, pod zaštitom mraka, izvlačio svoje snage u pravcu Visokog, a 4 i 10 divizija, usled sporog nastupanja, nisu stigle na vreme i nisu učestvovalе u napadu na Sarajevo.

Po oslobođenju Sarajeva gonjenje neprijatelja dolinom Bosne preduzela je samo 10 divizija 5 korpusa. Da je ujutro 6 aprila deo snaga 3 korpusa uzeo učešća u gonjenju, omogu-

ćilo bi se brže izbijanje 29 divizije na komunikaciju s. Blažuj—s. Kiseljak, a time bi se i neprijatelj doveo u težak položaj, naročito delovi 181 divizije koji su štitili odstupnicu 21 brdskog armiskog korpusa.

Iako je u toku operacija propuštena prilika da se nemačkom 21 brdskom armiskom korpusu još na ovom prostoru zada otsudan udarac, ipak je, velikim zalaganjem svih jedinica Operativne grupe korpusa, neprijatelj pretrpeo velike gubitke, a ustaško-domobranske jedinice su se uglavnom rasule. U daljem otstupanju ka Brodu nemački 21 brdski armiski korpus uskoro će se susresti sa snagama jugoslovenske 2 armije, koje su u to vreme nadirale ka Doboju.

Oslobođenje Doboja

(Skica 50)

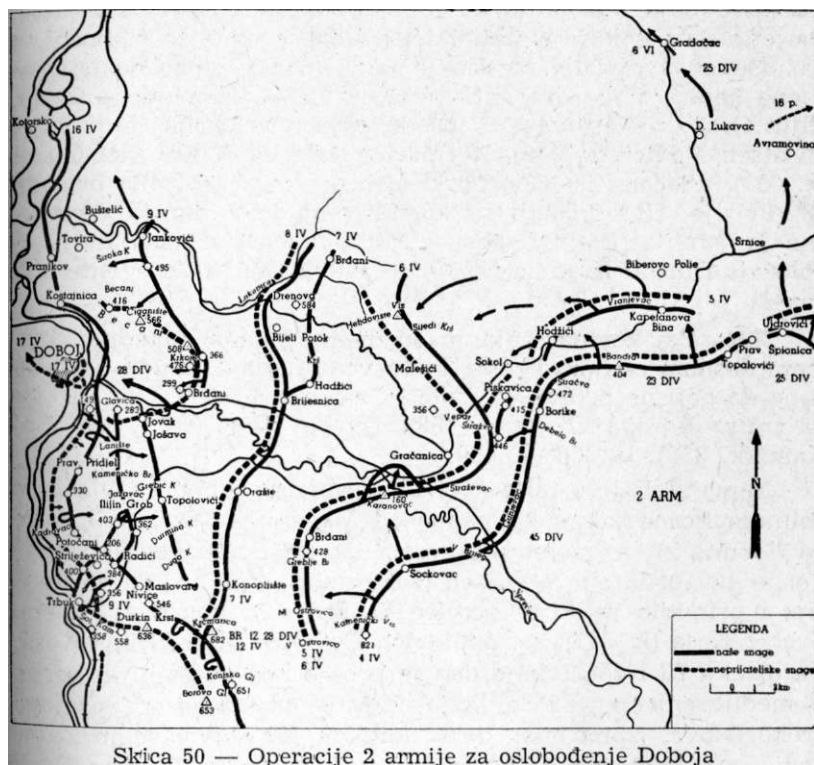
Posle uspeha 2 armije u istočnoj Bosni, na frontu Gradačac—Gračanica, a pošto su 27 i 38 divizija po oslobođenju Sarajeva orijentisane u dolinu Bosne, na prostor Maglaja i Žepče, Štab armije je naredio da snage 2 armije razviju operacije u cilju ovladivanja desnom obalom Bosne — 25 divizija od Modriče do s. Koprivna, a 23 i 45 divizija od s. Bušletić do s. Trbuk. Dvadeset osma divizija zadržana je i dalje u armiskoj rezervi na pravcu Gračanica—Doboj.

Osmog aprila je 23 divizija odbacila neprijatelja sa položaja Drenova (k. 584), s. Bijeli Potok na desnu obalu Lukevice, a potom je očistila s. Hadžići i ovladala Kršem (severno od s. Hadžići) i sa slabijim snagama se prebacila u rejon s. Brijesnica. Pošto su 25 i 45 divizija izvršile izvesna pregrupisavanja, tri divizije su 9 aprila preduzele napad i, potiskujući slabije neprijateljske delove, izbile do mraka prednjim delovima na sledeće položaje: 25 divizija, pošto je ovladala neprijateljskim uporištima s. Garevac, s. Čardak i Modriča, na desnu obalu Bosne, od s. Garevac do s. Koprivna; 23 divizija na liniju s. Jankovići (k. 360), k. 495, k. 306 (istočno od Krkoje), nastavljajući borbu za Ciganište (trig. 566), Becanj i Krkoje (k. 476), a 45 divizija je obišla s juga Glavicu (k. 283) i izbila na liniju severoistočno od k. 149, s. Prav. Pridjel, Šibovi (k. 330), s. Potočani, k. 206, s. Radići, k. 384.

Neprijatelj je sa jačim snagama u rejonu Doboja obrazovao mostobran na desnoj obali Bosne, na liniji k. 416, Ciganište (trig. 566), trig. 508, Krkoje, s. Brađani, Glavica (k.

283, na levoj obali Spreče), podržavajući njegovu odbranu jakom artiljeriskom vatrom sa leve obale Bosne.

Noću 9/10 aprila, 25 divizija je odbila više neprijateljskih protivnapada na oteku Modriča, s. Koprivna, koje su vršili ustaško-domobranski delovi, zelenokadrovci i četnici, odbacivši ih prema B. Samcu. Desetog aprila ujutru neprijatelj se ojačao (delovima koji su otstupali ka B. Samcu) i prikupio ispred 2 proleterske divizije koja je nadirala od Brčkog, pa je, izvršivši protivnapad na desno krilo 25 divizije, u rejonu Modriča, potisnuo naše jedinice i izbio u visinu s. Garevac.

Na neprijateljski mostobran kod Doboja napadale su 23 i 45 divizija s težištem na Ciganište (trig. 566), ali je neprijatelj uspeo da odbije sve njihove napade.

Sutradan, 11 aprila, na celom frontu 2 armije nastavljene^s u borbe sa nesmanjenom žestinom. Na oteku 25 divizije neprijatelj je uspeo da zauzme s. Garevac i potisne naše jedinice^{sv} e do Modriče, ali su ove u protivnapadu povratile s. Gare-

vac. Na otseku kod Doboja, 23 divizija je zauzela Krkoje (k. 476), k. 299 i s. Klokotnica, a 45 divizija je zauzela ž. st. Trbuk i izbila na desnu obalu Bosne. Jedna slabija neprijateljska kolona, u nastupanju drumom desnom obalom Bosne, od Maglaja, bila je napadnuta od jedinica 45 divizije i zaustavljena na liniji južno od ž. st. Trbuk, Đurkin Krst (trig. 636).

Dvanaestog aprila neprijatelj je na otseku 25 divizije, posle više napada i protivnapada, uspeo da zauzme Modricu. Konačno, 25 divizija se ovog dana do mraka zadržala duž desne obale Bosne na liniji s. Brestovo, s. Vranjak, s. Koprivna. Na otseku Doboja neprijatelj je, uz jaku podršku artiljerijske vatre, osujetio više pokušaja naših delova da se približe r. Bosni, a na otseku 45 divizije izvršio je jak napad i uspeo da potisne njene jedinice na liniju Glavica (k. 283), Kameničko Brdo, Ilijin Grob, s. Maslovare. U produženju levog krila 45 divizije, na otek Njivice (k. 546), Krčmarica (trig. 682), Konjska Glava (k. 651), ubačena je u borbu iz armiske rezerve jedna brigada 28 divizije. U sadejstvu sa levokrillnim delovima 45 divizije, ona je izvršila protivnapad u cilju odbacivanja neprijatelja sa položaja Đurđin Krst (trig. 636), k. 558, k. 356, ali u ovome nije uspjela.

Nemačka kolona, koja je prethodnog dana napadala drumom desnom obalom Bosne, iz pravca Maglaja, uspjela je ovog dana da potisne delove 45 divizije, zauzme ž. st. Trbuk i izbije na liniju Borova Gl. (trig. 653), Đurkin Krst (trig. 636), Saj Kam (k. 358), k. 356, k. 400.

Neprijatelj je u toku noći 12/13 aprila nastavio povlačenje dolinom Bosne jakim kolonama od Maglaja ka Doboju i dalje ka Brodu. On je jačim snagama i uz vrlo jaku podršku artiljerije 13 aprila oko 5 časova izvršio napad na otseku 45 divizije i prinudio je da se povuče na liniju s. Jovak, s. Jošava, Grebić Kosa (k. 341), s. Topalovići, Durmina Kosa, Duga Kosa. Na otseku 23 i 25 divizije dan je prošao bez značajnijih borbi. U međuvremenu je 27 divizija, koja je nastupala od Sarajeva preko Olova, izbila ovog dana dolinom Krivaje u rejon Zavidovića i u toku noći 13/14 aprila potisla delove 181 nemačke i 15 ustaško-domobranske divizije, ovladala sa dva mosta na Bosni i prodrli u severni deo grada.

Noću 13/14 aprila i 14 aprila vođene su borbe na celom frontu 2 armije. Neprijatelj se užurbano povlačio dolinom Bosne, obezbeđujući se jakim pobočnicama. U Zavidovićima je 27 divizija nastavila borbu, ali se neprijatelj uporno branio. Na otseku Doboja, severno i južno od ušća Spreče, neprijatelj je uspeo da održi bočne položaje.

Petnaestog aprila izjutra 27 divizija je oslobodila Zavidoviće, pošto se neprijatelj povukao u pravcu Maglaja, a 53 divizija je oslobodila Zepče i jednim delom snaga prodrli u Maglaj, na levoj obali Bosne. Na otseku Doboja u borbu je uvedena i 28 divizija iz armijske rezerve, u međuprostor 23 i 45 divizije, na pravcu neposredno uz obe obale Spreče. Oko 16 časova su sve tri divizije prešle u napad s ciljem da zauzmu Dobj. U borbi koja je od početka s obe strane vođena s mnogo žestine pojedini položaji prelazili su po više puta iz ruke u ruku. Na kraju dana se napad završio bez vidnijih rezultata. Na otseku 25 divizije, u rejonu Modriče, nije bilo značajnijih događaja. Na otseku Doboja, rano izjutra 16 aprila, prešle su ponovo u napad na celom frontu 23, 28 i 45 divizija. Dvadeset treća divizija u prvom naletu je zauzela s. Pranjakovići, s. Tovira i liniju Široka Kosa (k. 364), Becanj (k. 343), k. 416, a u produženju napada, oko 20 časova, i Ciganište, posle čega su delovi divizije prodrli u s. Kostajnica. U 20 časova je neprijatelj porušio mostove u Dobju. Za to vreme je 45 divizija zauzela liniju k. 149, Lanište (k. 277), Kameničko Br., Jazavac (k. 378), Ilijin Grob, k. 403, Stražba (k. 385) i s. Striježevica, odbacila neprijatelja iz rejona Đurkin Krst i Saj Kam i zauzela ž. st. Trbuk. Sa levim krilom 45 divizija je izbila na r. Bosnu i produžila nastupanje komunikacijom ka Kardovcu (k. 306). Za to vreme je 28 divizija slomila neprijateljski otpor na ušću Spreče i izbila neposredno na desnu obalu Bosne. Do mraka ovog dana divizije su ovladale desnom obalom Bosne od s. Kotorsko do ž. st. Trbuk. Noću 16/17 aprila nastavljene su borbe na celom dobojskom otseku. Sedamnaestog aprila oko 3 časa, pod snažnom vatrom naših snaga sa desne obale reke, neprijatelj se povukao iz Doboja, a oko 7 časova, po prelasku r. Bosne, delovi 28, 45 i 23 divizije ušli su u Dobj.

Operacije 1 armije

Neprijateljske snage pred frontom 1 armije

Početkom aprila neprijatelj je pred frontom 1 armije branio liniju Telarovićev salaš (na desnoj obali Dunava), Srednji Potez, istočno od s. Tovarnik, s. Ilinci, jugozapadno od zaseoka Gradina, r. Bosut, leva obala Bosuta, s. Lipovac, sa mostobranima na desnoj obali Bosuta — us. Batrovci i s. Lipovac. Močvare bosutskih šuma nisu bile posednute već

samo osmatrane, a izlazi iz bosutskih šuma bili su branjeni sa linije s. Županja, s. Račinovci, sa isturenim posadama u uporištima u selima Soljani, Strašinci i Jamena.

Na desnoj obali Save linija fronta se protezala od leve obale Drine pri ušću u Savu, preko Bijeljine i s. Brezovo Polje i završavala se širim mostobranom u Brčkom.

Deo fronta u Sremu, od Dunava do s. Batrovci i od s. Batrovci do s. Lipovac (zaključno), bio je dužine oko 30 km i rovovskog tipa, a deo od s. Batrovci do s. Lipovac bio je bočno postavljen u cilju zaštite fronta r. Dunav, s. Batrovci. Po dubini je iznosio oko 5—6 km. Druga linija odbrane se protezala preko utvrđenih sela Opatovac, Lovaš, Ilača i Apševci. Težište odbrane bilo je u centru, u zoni komunikacije Sid—Vinkovci.

Ovaj deo fronta su na dan njegovog proboja branile sledeće neprijateljske snage: Borbena grupa »Brenner« (Brenner) — na desnoj obali Dunava, od s. Sotin do s. Opatovac,²⁵⁸ nemačka 963 tvrđavska brigada »Kloc«, potčinjena 41 pešadiskoj diviziji — od Telarovićevo salaša do severno od s. Tovarnik; u njenoj rezervi, u rejonu zapadno od s. Lovaš — 1 bataljon 1232 pešadiskog puka; u naslonu na desno krilo 963 brigade »Kloc«, do s. Lipovac (zaključno) — 41 pešadiska divizija (do zaključno ž. st. Tovarnik — 1232 puk, do zaključno s. Ilinci — 1231 puk, do zaključno s. Lipovac — 1230 puk); od s. Lipovac i na delu leve obale Spačve, zapadno od s. Lipovac — 842 severokavkaski i 845 nemačko-arapski bataljon; na prostorijski Rana Jabuka (k. 134), Morov salaš — 2 divizion, a severozapadno od s. Ilinci — 1 divizion 41 artiljeriskog puka; južno od s. D. Novo Selo, na severnoj ivici šume Narača — 41 dopunski poljski bataljon u divizijskoj rezervi; u s. Nijemci — Stab 41 artiljeriskog puka, a u s. Đeletovci — Stab 41 pešadijske divizije.

U rejonu Vinkovaca nalazili su se delovi 3 ustaško-domobranske divizije, raspoređeni u uporištima za obezbeđenje komunikacija. Na levoj obali Save i duž komunikacije Brčko—Vinkovci nalazili su se delovi RZK i glavnina 3 ustaško-domobranske divizije. Oni su držali liniju leva obala Save, s. Račinovci, s. Vrbanja, Županja, sa isturenim posadama u uporištima na izlazima iz močvare bosutskih šuma.

Na desnoj obali Save, početkom aprila, nalazile su se sledeće neprijateljske snage: 65 puk nemačke 22 pešadijske divizije, ojačan 3 i 4 divizionom 22 artiljeriskog puka, jedan bataljon RZK i jedan bataljon 12 ustaško-domobranske divizije

²⁵⁸ Sastava: jedan landesšicen bataljon sa slabijim delovima 3 ustaško-domobranske divizije.

— u rejonu Bijeljine na liniji s. Amajlije, s. Patkovača, s. Puhare Pučile, s. Obrijež; delovi četnika — prema s. Obrijež i prema s. Celić; 22 pionirski bataljon 22 pešadijske divizije, slabiji delovi 12 ustaško-domobranske divizije, delovi četnika i ustaške milicije — u rejonu s. N. Brezovo Polje; 16 i 47 pešadiski puk, 22 izviđački, 22 protivavionski i 22 dopunski poljski bataljon 22 pešadijske divizije, 3 bataljon RZK i glavnina 12 ustaško-domobranske divizije — na mostobranu kod Brčkog (na liniji s. Šokčići, severna ivica s. Potočari, s. Brod, s. Lipovac, sa istaknutim delovima u selima G. Boderište, Palanka, G. Brka i Omerbegovača); slabiji delovi 12 ustaško-domobranske divizije — u rejonu Orašja i B. Šamca.

Štabovi 22 nemačke pešadijske i 12 ustaško-domobranske divizije nalazili su se u Brčkom.

Svim ovim snagama komandovao je 34 armiski korpus sa štabom u s. Nuštar.²⁵⁹

Posle neuspele nemačke protivofanzive u zapadnoj Mađarskoj, 34 armiski korpus je imao zadatak da otsudno brani posednutu liniju sve dok zaštitnica 21 brdskog armiskog korpusa ne pređe kod SI. Broda iz Bosne u Slavoniju. Vrhovni komandant Jugoistoka je pretpostavljao da će 21 korpus uspeti da se izvuče iz doline Bosne sredinom aprila. Zbog toga je naredio Štabu 34 armiskog korpusa da izvrši pripreme i razradi plan za povlačenje svojih jedinica na položaj Đakovo, s. Vrpolje, r. Sava. Dan nije bio određen, ali su do 12 aprila bili razrađeni svi planovi i izdate sve potrebne zapovesti.

Plan operacija

Pošto je Sremski front bio fortifikaciski jako utvrđen, frontalni proboj bi iziskivao velike žrtve. S druge strane, bočni položaj 3 armije u Baranji i 2 armije u istočnoj Bosni, u odnosu na istureni neprijateljski front u Sremu, pružao je mogućnost da se ovaj izmanevruje. Stoga je opšta operativna ideja Generalštaba JA bila sledeća: kroz jako utvrđenu sremsku zonu uputiti manji broj divizija (grupisanih na što užoj prostoriji), a obuhvatni raspored jedinica 1 i 3 armije iskoristiti radi opkoljavanja i uništenja glavnih neprijateljskih snaga u Sremu i radi stvaranja povoljnih uslova za širi ma-

²⁵⁹ Štabu 34 armiskog korpusa bila je 11 aprila potčinjena i 11 poljska vazduhoplovna divizija na Dravi, ali je ona već 13 aprila potčinjena 15 kozačkom korpusu.

nevar i za prelaz u gonjenje na što širem frontu, čime bi se omogućilo brzo okončanje operacija u vinkovačkoj depresiji.

U duhu ove zamisli, Generalštab je direktivom od 9 aprila postavio 1 i 3 armiji sledeće zadatke:

1 armiji:

Jedinice istočnog sektora (1, 21, 22, 42, 48, 6 i 11 divizija) izvršiće proboj neprijateljske utvrđene zone, sa težištem na desnom krilu (tri divizije), da bi što pre izbile na liniju Vukovar, Vinkovci; jedna brigada (iz 21 divizije), uz sadejstvo jednog divizionara monitora rečne flotile CA, izvršiće desant radi dejstva u neprijateljskoj pozadini; u centru će napadati dve divizije, pravcem Sid—Tovarnik — duž drumova za Vinkovce, radi taktičkog vezivanja neprijatelja južno od rejonu proboja, a na levom krilu će dve divizije i 1 konjička brigada napasti neprijatelja pravcem s. Vrbanja — s. Otok—Vinkovci, da bi privukle što više snaga sa neprijateljskog levog krila i centra i stvorile povoljne uslove na težištu proboja, kao i za sopstveni manevar preko neutvrđene zone u rejon Vinkovaca.

Jedinice južnog sektora (2, 5 i 17 divizija) izvršiće prelaz Save u rejonu Brčko, Županja i nastupaće u pozadinu Vinkovaca u cilju okruženja i uništenja neprijateljske sremske grupacije, odnosno presecanja odstupnice za Slavoniju.

Po ovladavanju sremskom utvrđenom zonom i izbijanju na liniju s. Gaboš, s. Ivankovo, s. Retkovci, 1 armija će preduzeti energično gonjenje opštim pravcem Vinkovci—Sl. Brod — Gradiška—Zagreb, sa težnjom da što pre izbije u područje Zagreba. Kad otpočne gonjenje neprijatelja, njoj će se staviti na raspoloženje 10 korpus (32 i 33 divizija), a ona će staviti Generalštabu na raspoloženje 2 i 22 diviziju.

3 armiji: .

Šesnaesta, 36 i 51 divizija izvršiće glavni prelaz preko Drave u rejonu Valpova. Odmah zatim preseći će komunikaciju Osijek—Našice, ovladaće Osijekom i uhvatiće vezu sa svojim pomoćnim snagama koje treba da forsiraju Dunav kod Dalja. Po izvršenju ovih osnovnih zadataka, a prema razvoju situacije kod 1 armije, 3 armija usmeriće svoje operacije:

— ili ka jugu, u cilju uništenja neprijatelja u rejonu Vinkovaca,

— ili u Podravinu, opštim pravcem Našice—Virovitica—Koprivnica—Varaždin.

Prema izloženom, glavni i stalni zadatak 3 armije bio je da nadire i da uništava neprijatelja pomenutim pravcem u Podravini. Taj se zadatak eventualno samo privremeno odlaže, ako to bude diktirala situacija kod 1 armije, tj. dok se ovo ne otvori put iz sremske utvrđene zone za Slavoniju.

U cilju saradnje na izvršenju glavnog zadatka, pod komandu 3 armije stavljen je 6 korpus (12 i 40 divizija), koji je, pored sadejstva, imao da održava vezu sa 1 armijom.

Prethodne operacije Južne operativne grupe divizija

(Skica 51)

Krajem marta je po naređenju Generalštaba JA formirana Južna operativna grupa divizija 1 armije, ojačana sa deset tenkova, divizionom topova 76 mm i teškim divizionom topova 122 mm.

U cilju sadejstva snagama u Sremu, ona je imala da u prethodnim borbama razbije neprijateljske snage na desnoj obali Save u rejonu Bijeljine, s. N. Brezovo Polje, Brčkog i B. Samca i stvori uslove za forsiranje Save i prodor u rejon Vinokovaca.

U toku 31 marta i 1 aprila 2 proleterska i 5 divizija prebacile su se na levu obalu Drine (2 divizija u rejonu Lešnice, a 5 divizija severno od Zvornika) i u toku 1 i 2 aprila očistile od slabijih neprijateljskih delova prostor između r. Save i donjeg toka Drine, povezavši se sa 17 divizijom u rejonu Bijeljine. Sedamnaesta divizija je 2 aprila u 22 časa napala Bijeljinu na otseku s. Amajlije, s. Petkovača, s. Puhare Pučile, razbila delove nemačkog 65 pešadiskog puka na ovom otseku i prinudila ih na povlačenje, a potom prodrla u grad i noću 2/3 aprila očistila Bijeljinu od zaostalih neprijateljskih delova. Nemački 65 pešadiski puk povukao se preko s. N. Brezovo Polje na mostobran u Brčkom, a zatim na levu obalu Save, na prostoriju s. Soljani, s. Drenovci, s. Đurići.

U toku 4 aprila Operativna grupa divizija prenela je težište operacija u rejon s. N. Brezovo Polje, a potom u rejon Brčkog. Petog aprila je 17 divizija napala neprijatelja na položaju jugoistočno od s. N. Brezovo Polje, na liniji s. Vršani, Ražište (trig. 115) i uspela da zauzme k. 107 (južno od s. N. Brezovo Polje). Ovog dana, oko 15 časova, i 5 divizija je izbila sa prednjim delovima istočno od s. N. Brezovo Polje i noću 4/5 aprila preuzela položaj 17 divizije. Druga proleterska divizija zadržala se ovog dana u čišćenju terena od četničkih i ustaško-domobranskih delova u rejonu s. Koraj. Petog aprila u 7 časova 5 divizija je preduzela napad na s. N. Brezovo Polje, sa 4 brigadom na južnu i istočnu ivicu, a sa 1 kra-

jiškom brigadom na četničku grupu u s. Sandići. Posle borbi koje su trajale celog dana, a u kojima je 4 brigada bila privremeno presekla komunikaciju s. N. Brezovo Polje—Brčko, neprijatelj se uz osetne gubitke povukao ka Brčkom. Za to vreme je 1 krajiška brigada razbila četničku grupu u s. Sandići, 17 divizija, potiskujući slabije neprijateljske delove, izbila je na liniju severni deo sela Potočari i Omerbegovača, a 2 proleterska divizija zauzela nekoliko sela i u toku 5/6 aprila ovladala linijom k. 113 (južno od s. D. Brka), s. Bukvik.

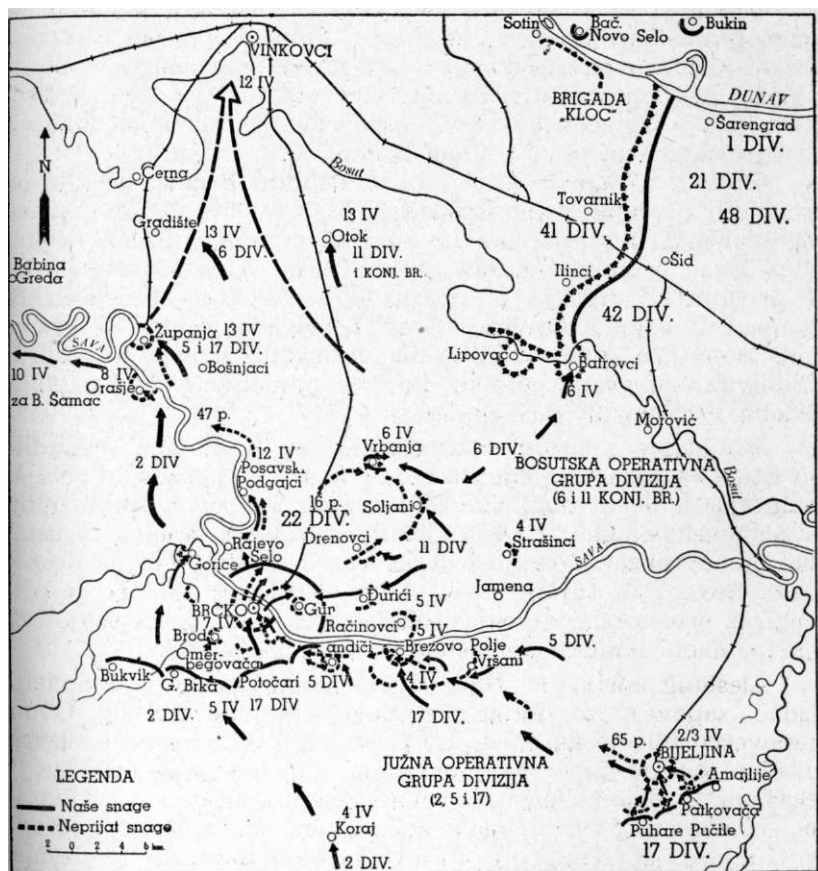
Šestog aprila su 5 i 17 divizija i jedna brigada 2 proleterske divizije preduzele napad na širi neprijateljski mostobran kod Brčkog, a druge dve brigade 2 proleterske divizije su zatvarale pravce od Gračanice, Gradačca i B. Samca. Peta divizija je ovog dana rano izjutra prešla u napad sa linije s. Sandići, s. Stanovi. Prva krajiška brigada je nastupala pravcem s. Gredica—s. Šokčići, a 1 jugoslovenska brigada pravcem s. Stanovi—Brčko; 4 krajiška brigada se nalazila u rezervi u rejonu s. Sandići. U borbama koje su se razvile, 1 krajiška brigada je uspeła da savlada jak neprijateljski otpor istočno od s. Sokčići i da do 23 časa izbije na jugoistočnu periferiju Brčkog, dok je 1 jugoslovenska brigada bila zadržana jakim otporom neprijatelja sa južne ivice s. Sokčići, a potom, protivnapadom potisnuta južno od ovog sela i s. Marići. U ponovljenom napadu, oko 11 časova, 1 brigada je uspeła da izbije severno od s. Sokčići i da se na Begluku poveže sa delovima 17 divizije, a zatim, do 19 časova, da pređe r. Grčicu. Za to vreme je 17 divizija, vodeći neprekidne borbe, prodrła sa 6 brigadom u južni deo s. Grčica, gde se utvrdila, dok je njena 15 brigada, pošto je odbila više neprijateljskih protivnapada, bila zaustavljena kosom i bočnom vatrom iz uporišta u s. Brod. U međuvremenu je 2 brigada 2 proleterske divizije oslobodila s. D. Brka i prednjim delovima izbila do sela Brod i Han Jabučik, a 4 brigada je zauzela s. Gorice i presekla komunikaciju Brčko—B. Samac.

Sedmog aprila izjutra Južna operativna grupa je, podržana jakom artiljeriskom vatrom, preduzela opšti koncentričan napad na Brčko. Istovremeno je Bosutska operativna grupa divizija, u cilju sadejstva, preduzela napad na neprijateljska uporišta na levoj obali Save.

U borbama koje su se razvile, slamaajući žilav otpor neprijatelja, 5 divizija je oko 7 časova ovladala prvim kućama na istočnoj ivici grada i podišla do na 300 m neprijateljskim bunkerima u rejonu Fabrike špiritusa. Za to vreme je 17 divizija zauzela severni deo s. Grčica i izbila na južnu ivicu

Brčkog, dok je 2 proleterska divizija sa 2 brigadom na juriš zauzela s. Brod, a sa 4 brigadom, utvrdivši se u severnom delu s. Gorica, zatvorila pravac od B. Samca.

U nastavku borbe u toku dana, naročito u rejonu Fabrike špiritusa, došlo je do više naizmeničnih napada i protiv-napada. Po padu mraka, pošto je neprijatelj počeo da se izvlači iz grada i prebacuje preko mosta na levu obalu Save,

Skica 51 — Operacije Južne operativne grupe divizija

obe divizije su, oko 19,30 časova, posle kraće artiljerijske pripreme, prešle u opšti napad. One su ubrzo prodrle u grad i u više delimičnih juriša slomile neprijateljski otpor i očistile grad od zaostalih neprijateljskih delova.

Na levoj obali Save 6 i 11 divizija su 4 aprila zauzele s. Strašinci a 5 aprila s. Račinovci. Ovoga dana one su napale 65 pešadiski puk (sa delovima 3 ustaško-domobranske divizije i RZK) na liniji s. Vrbanja, s. Durici, a 6 aprila 6 divizija oslobodila je sela Batrovci i Vrbanja. Međutim, 7 aprila se kod Brčkog na levu obalu Save prebacio nemački 16 pešadiski puk 1 u protivnapadu odbacio delove 6 divizije iz s. Vrbanja. Istovremeno su jedinice 11 divizije napale sela Soljani i Đurići.

Nemački 47 pešadiski puk, koji se poslednji povukao sa mostobrana kod Brčkog, ojačao je jednim delom svojih snaga desno krilo 65 pešadiskog puka, a glavninom snaga je poseo položaj za neposrednu odbranu leve obale Save, prema Brčkom. Svoja vatrena sredstva rasporedio je duž leve obale, a artiljeriskom vatrom je tukao Brčko.

Pošto su 7 aprila grad i bližu okolinu Brčkog očistile od zaostalih neprijateljskih razbijenih delova, 5 i 17 divizija su dva dana, 8 i 9 aprila, zadržane u bližem rejonu Brčkog, čekajući da se privuku pontoni za forsiranje Save. Osmog aprila 2 proleTERSka divizija je preduzela nastupanje u pravcu B. Samca. U rejonu Orašja njena 2 brigada je oko 15 časova naišla na jači otpor ustaško-domobranskih delova iz sastava 12 divizije, i grupe četnika, koje je odmah napala i razbila, oslobodivši oko 20 časova Orašje.

Nadiranje 2 proleTERSke divizije ka B. Samcu prinudilo je Stab 34 armiskog korpusa da iče 47 pešadiski puk sa položaja na levoj obali Save, u rejonu Brčkog, i hitno uputi u Slavonski Samac, u cilju ojačanja tamošnjih delova 12 ustaško-domobranske divizije i obrazovanja mostobrana na desnoj obali Save. Ali, 10 aprila po podne u rejon B. Samca je pristigla 2 proleTERSka divizija i odmah napala na grad, osujetivši na taj način namere nemačkog 47 pešadiskog puka.

Desetog aprila je Stab Južne operative grupe divizija izdao zapovest za forsiranje Save u rejonu Brčkog. Ovom zapovešću bilo je naređeno da 5 divizija po padu mraka izvrši nasilan prelaz Save sa glavninom kod porušenog mosta u Brčkom, a delom snaga u rejonu Prnjatovićev stan. Ona je po izvršenom prelazu imala da napadne neprijatelja i ovlada s. Gunja, ž. st. Gunja i s. Rajevo Selo, a potom da se desnim krilom poveže sa 11 divizijom i produži nadiranje pravcem s. Posavski Podgajci — s. Bošnjaci. Sedamnaestoj diviziji je bilo naređeno da počne prebacivanje na levu obalu odmah po izvršenom prebacivanju 5 divizije, a potom da nastupa sa jedinicama 5 divizije.

U 19,50 časova 5 divizija je pomoću pontonskih skela počela prevoženje preko reke. Prvo je ukrcana 1 jugoslovenska

brigada. Do 24 časa su svi delovi brigade bili prebačeni na levu obalu, bez uznemiravanja od strane neprijatelja. U toku noći 10/11 aprila Brigada je obrazovala užu mostobran na levoj obali i pristupila čišćenju terena, a u jutarnjim časovima 11 aprila izbila je pred južnu ivicu šumskog pojasa Desičevo, gde je organizovanim otporom neprijatelja bila zadržana. Brigada je ovog dana u rejonu s. Drenovci uхватила vezu sa delovima 11 divizije, koji su istog dana zauzeli sela Đurići i Gunja. Tokom dana je na desno krilo 1 jugoslovenske brigade stigla 1 krajiška brigada, a kasnije na desno krilo 1 krajiške brigade stigla je i 4 krajiška brigada i razvila se na jugozapadnoj ivici šumskog pojasa Sočna. Prebacivanje artiljerije i ostalih delova 5 divizije završeno je 11 aprila do 17 časova.

Prevoženje jedinica 17 divizije počelo je po prebacivanju 5 divizije, a završeno je 12 aprila izjutra, sem Artiljerijske brigade koja je počela da se prebacuje na levu obalu 12 aprila oko 12 časova. Divizija se prikupila u rejonu s. Rajevo Selo.

U međuvremenu je 2 proleterska divizija sa 2 i 3 brigadom nastavila napad na B. Samac (11 aprila izjutra), dok je 4 brigada izvučena iz borbe i postavljena u divizisku rezervu. Divizija je naišla na žilav otpor neprijatelja, te su borbe trajale sve do 17 časova, kada se neprijatelj povukao na zapadnu ivicu grada, a potom u ugao reke Bosne i Save.²⁰⁰

Južna operativna grupa divizija, na ovaj način, nije izvršila osnovni zadatak koji joj je bio postavljen planom Generalštaba JA za uništenje neprijateljske grupacije na Sremskom frontu, jer u vreme kad je trebalo da bude u bližem rejonu Vinkovaca (nakasnije 12 aprila izjutra), ona se sa dve divizije nalazila neposredno na levoj obali Save u rejonu Brčkog, a sa jednom divizijom u rejonu B. Samca.

Proboj Sremskog fronta

(Skica 52)

U duhu plana operacija za konačno oslobođenje zemlje i zadatka koji je dobila 1 armija, otsek za proboj fronta izabran na desnom krilu armiskog rasporeda, na delu od desne obale Dunava do k. 141 (s-i od Trunićevog salaša). Ukupna širina oteska za proboj iznosila je oko 6 km. Težište proboja bilo je

²⁶⁰ Druga proleterska divizija je 15 aprila izašla iz sastava 1 armije.

na levom krilu, na delu od Srednjeg Poteza do k. 141, širine oko 3 km.

Na ovom delu fronta 1 armija je raspolagala sa pet divizija i tenkovskom brigadom (bez jednog tenkovskog bataljona). Od raspoloživih snaga, za udar na glavnom pravcu određene su tri divizije i jedna tenkovska brigada, a na pomoćnom pravcu dve divizije.

Za sadejstvo pešadiji — za avijacisku pripremu i podršku napada — određena je jedna vazduhoplovna divizija, sastava 112 i 113 lovački i 422 i 423 jurišni puk.

U cilju proboja trebalo je izvršiti sledeće:

— pre početka glavnog udara, dejstvima na krila utvrđenog fronta — na desnom, desantom jedne brigade u neprijateljskoj pozadini, na levom, napadom na bok neprijatelja — privući neprijateljske rezerve dalje od izabranog oteka za proboj;

— uz sadejstvo avijacije, artiljerije, inžinjerije, tenkova i monitora osigurati pešadiji proboj na izabranom oteku;²⁶¹

— uvesti u borbu drugi ešelon (armisku rezervu) da proširi postignuti uspeh, dejstvom u rejonu s. Sidski Banovci prema glavnoj neprijateljskoj komunikaciji s. Tovarnik—Vinkovci i presecanjem otkupnice neprijateljskim snagama na položaju južno od oteka proboja.

Predviđeno je bilo da cela operacija traje tri dana, sa sledećim dnevnim ciljevima: 12 aprila izbiti na liniju s. Sotin, s. Berak, s. Podgrađe; noću 12/13 aprila i 13 aprila izbiti na liniju Vukovar, s. Komletinci, u toku noći 13/14 aprila izvršiti pripreme za napad na Vinkovce i 14 aprila zauzeti Vinkovce.

Raspored za proboj bio je sledeći:

Na desnom krilu, u prvom armiskom ešelonu, 1 proleter-ska divizija sa 1 brigadom na oteku Telarovićev slš., k. 98 (isključno), a sa 3 brigadom (bez jednog bataljona) i sa jednim bataljonom 13 brigade na oteku Srednji Potez, k. 141 (severna). Između levog krila 1 brigade i desnog krila bataljona 13 brigade nalazio se (za vezu) u rejonu Babin Dol jedan bataljon

²⁶¹ U tom cilju je avijacija još od 10 aprila izvršila više napada na važnije objekte na neprijateljskom odbranbenom položaju, a naročito je teško bombardovala sela Mohovo, Lovaš i Tovarnik. Na dan proboja, neposredno posle artiljerijske pripreme, ona je ponovila bombardovanje neprijateljskih vatrenih sredstava raspoređenih po dubini položaja. S obzirom na nedostatak artiljerijske municije, bilo je predviđeno da artiljerijska priprema traje 15 minuta. Inžinjerijske jedinice su dobile zadatak da prokrče prolaze u minskim preperkama, a naročito na pravcu napada 1 proleter-ske i 21 divizije, a tenkovi da se uvedu u napad odmah po osvajanju prve linije rovova.

Italijanske brigade. (J drugom ešelonu 1 divizije nalazili su se Italijanska brigada (bez jednog bataljona), — zapadno od Sarengrada, a pozadi 3 brigade — 13 brigada (bez jednog bataljona) i jedan bataljon 3 brigade. Diviziska artiljerija (ukupno petnaest baterija raznog kalibra) bila je raspoređena na prostoriji s. Novak Bapska, k. 145.

U naslonu na levo krilo 1 proleterske divizije, od bezimenog salaša do prema k. 141 (južna), nalazila se 21 divizija, sa 4 brigadom u prvom ešelonu, sa 31 brigadom u drugom ešelonu, a sa pridatom 14 brigadom 48 divizije u diviziskoj rezervi. Diviziska artiljerija (ukupno deset baterija raznog kalibra) bila je raspoređena na prostoriji k. 190, k. 145 šuma Kalile, šuma Cerje, Telek. Tenkovska brigada je noću 11/12 aprila bila privučena na polazni položaj za napad u šumi Kalile.

U centru i na levom krilu armiskog rasporeda, od Trunićevog salaša do zaseoka Gradina, na oteku od oko 14 km po frontu, nalazila se 42 divizija.

Na krajnjem levom krilu armiskog rasporeda, na oteku od s. Batrovci do manastira Sv. Luka, nalazila se 22 divizija. Njen front je iznosio oko 10 km.

U drugom armiskom ešelonu nalazili su se 48 divizija (bez 14 brigade) i dva artiljeriska divizion (na prostoriji Ašman, Telek) i jedan haubički divizion (kod istočne ivice šume Cerje).

Sa armiskom artiljerijom nije se raspolagalo.

Prema ovom rasporedu, glavnu udarnu snagu na izabranom pravcu glavnog udara 1 armije činile su 3 i 13 brigada 1 proleterske i 4 i 31 brigada 21 divizije.

Peta brigada 21 divizije, određena da izvrši desant u neprijateljsku pazadinu, nalazila se sa 2 bataljonom, vodom protivtenkovskih i vodom protivavionskih topova, odeljenjem za vezu i Operativnim štabom brigade, u s. Bukin, a sa 1 i 3 bataljonom i ostalim delovima brigade u s. Bačko Novo Selo.

Divizije su za 12 april dobile sledeće zadatke:

— 1 proleterska divizija (ojačana 1 tenkovskim bataljonom 2 tenkovske brigade) trebalo je sa jednom brigadom u Prvom ešelonu da izvrši proboj neprijateljskog fronta na oteku Srednji Potez, k. 141 (severna); po zauzimanju prednjeg kraja neprijateljske odbrane ona je, radi definitivnog proboja glavnog neprijateljskog odbranbenog pojasa i produženja nadržanja opštim pravcem između sela Opatovac i Lovaš ka s.-otin i pustari Grabovo, imala da uvede u borbu drugi eše-

Ion; sa pomoćnim snagama imala je da izoluje sela Mohovo i Opatovac, da sadejstvuje 5 brigadi 21 divizije u zauzimanju ovih sela i da u toku 13 aprila produži nastupanje za Vukovar i zauzme ga.

— 21 divizija (bez jedne brigade, ojačana 14 brigadom 48 divizije i 3 tenkovskim bataljonom 2 tenkovske brigade), imala je sa jednom brigadom u prvom ešelonu da izvrši proboj prednjeg kraja neprijateljske odbrane na oteku bezimeni salaš, k. 141 (južna), a potom da uvede u proboj drugi ešelon i tenkovski vod, da ovlada glavnim odbranbenim pojasom i nastupa opštim pravcem s. Lovaš — s. Mikluševci — s. Petrovci (desno), i Leblov salaš — s. Berak — s. Jankovci (levo).

— 42 divizija je imala da napadne neprijatelja na oteku fronta od Truničevog salaša do zaseoka Gradina i da izvrši glavni prodor na pravcu s. Tovarnik.

— 22 divizija je noću 11/12 aprila imala da izvrši prelaz r. Bosuta (2 km istočno od s. Lipovac) i da izjutra, 12 aprila, napadne neprijatelja u s. Apševci, s ciljem da preseče neprijateljskim delovima oštupni pravac ka s. Podgrade, te da na taj način stvori sebi uslove za nastupanje pravcem s. Podgrade — s. Nijemci.

— 48 divizija je po uvođenju u borbu (posle proboja neprijateljskog fronta na pravcu glavnog udara 21 divizije) imala da nastupa glavninom snaga pravcem s. Ilača — s. Sidski Banovci, a slabijim snagama da sadejstvuje desnom krilu 42 divizije u napadu na s. Tovarnik.

Na osnovi zapovesti Štaba armije, štabovi divizija su posebnim zapovestima regulisali način dejstva svojih jedinica.

Štab 1 proleterske divizije je naredio da 3 brigada (bez jednog bataljona, ojačana jednim bataljonom 13 brigade i 1 bataljonom tenkova) u tesnom naslonu na desno krilo 4 brigade 21 divizije izvrši proboj neprijateljskog fronta na oteku k. 141 (severna), bezimeni salaš, a potom da nadire opštim pravcem salaš F. Senca—Papugin salaš — pustara Grabovp — južna ivica Vukovara — s. Bogdanovci; da 1 brigada izvrši proboj neprijateljskog položaja na oteku drum s. Šaregrad, s. Sotin, Babin Dol i potom nadire pravcem s. Opatovac — s. Sotin — Vukovar; da 13 brigada (bez jednog bataljona) i jedan bataljon 3 brigade ostane u drugom ešelonu, pozadi 3 brigade; da Italijanska brigada ostane u rezervi, pozadi 1 brigade, s tim da jedan njen bataljon u rejonu Babin Dol održava vezu sa desnim krilom 3 brigade; da se diviziska artiljerija postavi na položaj s. Novak Bapska, k. 145, Srednji Potez i vatrom podržava brigade na glavnom pravcu napada. Po iz-

vršenom probodu neprijateljskog fronta da se po jedan artiljerijski divizion pridaje 3 i 13 brigadi, a ostatak Artiljerijske brigade da nastupa za 1 brigadom.

Stab 21 divizije odredio je u prvi ešelon 4 brigadu, a pozadi ove, u drugi ešelon, 31 brigadu i 3 tenkovski bataljon. Pridata 14 brigada 48 divizije obrazovala je divizisku rezervu. Po izvršenju proboda divizija je imala da nadire u dve kolone. Desna kolona (4 brigada, jedan artiljerijski divizion i jedan tenkovski vod) imala je da nadire pravcem s. Lovaš — s. Negoslavci, a leva kolona (31 brigada, jedan artiljerijski divizion i jedan tenkovski vod) pravcem šuma Jelaš—s. Čakovci—s. Svinjarevci. Diviziska rezerva i Artiljeriska brigada (bez dva divizona) imale su da nastupaju za levom kolonom.

Stab 42 divizije je naredio da 7 brigada izvrši proboj na oteku Truničev salaš, Grčićev salaš, a potom sa dva bataljona da napadne na s. Tovarnik sa severa, a sa jednim bataljonom da veže neprijatelja na oteku od Kozjakovog salaša do drumu Sid—s. Tovarnik; 3 brigada da napadne neprijatelja preko polja Horis na južnoj ivici s. Tovarnik, a sa jednim bataljonom da sadejstvuje napadu 16 brigade na s. Ilinci.

Stab 22 divizije odredio je da 8 brigada forsira Bosut iz s. Batrovci i potom nastupa ka s. Apševci; da 10 brigada forsira Spačvu u rejonu k. 81 (zapadno od man. Sv. Luka) i napadne s. Lipovac sa severozapada, a 12 brigada da napadne frontalno s. Lipovac.

U pogledu uređenja zemljišta za prelaz u napad, za svaku brigadu prvog ešelona pravovremeno se pristupilo izradi približnica na pravcu glavnog napada. Približnice su dostizale na 50 do 100 m od neprijateljske prve linije rovova. Za 1 proletersku i 21 diviziju izrađene su osmatračnice. Osmatračnica 21 divizije je služila i Stabu armije, a nalazila se kod trig. 200, u rejonu zaseoka Telek.

U toku nekoliko noći koje su prethodile početku napada inžinjeriske jedinice su raščišćavale predteren od mina, što je do kraja urađeno samo na glavnom pravcu napada.

Posebne teškoće pri organizaciji pozadinske službe činio je nedostatak artiljerijske i minobacačke municije. Raspolagalo se samo sa oko jednim borbenim kompletom. Ovaj nedostatak su jedinice trpele sve do kraja rata, jer je i dalje dotur bio jedva oko Vs borbenog kompleta, i to ne za sva oruđa. Sem toga, nije se raspolagalo ni letnjim uljem za tenkove, zbog čega je Tenkovska brigada morala zastati već kod Vinkovaca. Ona je docnije angažovana kod s. Pleternica, a posle toga tek kod Zagreba.

Desant 5 brigade 21 divizije. Zadatak 5 brigade bio je da se pomoću sedam monitora Crvene armije iz s. Bač. Novo Selo i s. Bukin, gde je bila prikupljena, prebaci noću 11/12 aprila na desnu obalu Dunava, između sela Sotin i Opatovac, u rejon Sabadošev salaš, s ciljem da uz sadejstvo vatrenih sredstava sa monitora ovlada s. Opatovac, a potom da sadejstvuje 1 brigadi 1 proleterske divizije u napadu na s. Mohovo;

Prvi ešelon — 2 bataljon, vod protivavionskih oruđa, vod protivtenkovskih oruđa, odeljenje izviđača, odeljenje za vezu i operativni deo Štaba brigade — iskrcao se 11 aprila u 23 časa u rejon Sabadoševog salaša. Drugi ešelon — 3 bataljon 1 ostatak Štaba brigade i treći ešelon — 1 bataljon i pozadinski delovi brigade — prebačeni su u toku noći 11/12 aprila, tako da se poslednji ešelon iskrcao u 2 časa.

Otsek na kome se iskrcala 5 brigada branio je jedan nemački bataljon za osiguranje, podržavan vatrom jedne baterije iz rejona s. Sotin.

Napad prvog ešelona od momenta početka iskrcavanja, razvijao se uspešno. Širenje mostobrana išlo je postepeno, po planu iskrcavanja, i vršeno je prvo u pravcu s. Opatovac, a potom ka s. Sotin. Borbe na mostobranu trajale su do 4 časa, kada je neprijatelj bio savladan. Odmah zatim 2 bataljon je, u cilju obezbeđenja pravca od s. Sotin, zaposeo k. 115 i pristupio uređenju položaja, dok su 1 i 3 bataljon preduzeli nastupanje ka s. Opatovac i oko 7 časova izbili na liniju Sv. Ilija, pst. Fridrihovac, k. 118, gde su naišli na organizovanu kružnu odbranu s. Opatovac. Ali oko 7 časova, u pokretu od s. Mikluševci ka s. Opatovac, pojavio se jedan neprijateljski bataljon koji je zapretio desnom boku i pozadini 5 brigade. Po naređenju Štaba brigade, 1 bataljon, koji se nalazio na desnom krilu borbenog rasporeda, zalomio je svoj front prema nastupajućem neprijatelju i jakom vatrom ga prinudio da se zaustavi. Oko 9,30 časova istočnoj ivici s. Opatovac približila se 1 brigada 1 proleterske divizije, te je 5 brigada ponovo prešla u napad. Zajedničkim dejstvom obeju brigada s. Opatovac je bilo oslobođeno oko 10 časova, posle čega se 5 brigada prikupila na pristaništu u s. Opatovac, sem 2 bataljona koji se na k. 115 pridružio 1 brigadi 1 proleterske divizije, sa kojom je učestvovao u oslobođenju s. Sotin.

Desant 5 brigade je poučan primer dobro izvršenih priprema i umešnosti u rukovođenju jednom složenom i riskantnom akcijom. Brigada je u ovoj akciji uništila neprijateljski bataljon koji je branio obalu reke i privezala neprijateljski

bataljon koji se pojavio od s. Mikluševci, kao i znatan deo neprijateljskih snaga koje su branile s. Opatovac. Ona je na taj način olakšala i ubrzala nastupanje 1 proleterske divizije. Presecanjem komunikacije s. Opatovac → s. Sotin, kojom je trebalo da se povuče neprijatelj iz rejona s. Opatovac, 5 brigada je umnogome pomogla potpuno razbijanje nemačke 963 tvrđavske brigade »Kloc«, koja je branila ovaj deo fronta.

Proboj fronta (skica 52). Dvanaestog aprila u 4,45 časova artiljerija je iz 120 cevi otvorila vatru na prednji kraj neprijateljskog položaja na otketu napada 3 brigade 1 proleterske i 4 brigade 21 divizije, i posle 15 minuta prenela vatru u dubinu neprijateljskog položaja. Odmah po prenošenju vatre, pešadija je, takoreći sa poslednjim artiljeriskim zrnima, krenula na juriš. U to vreme avijacija je, u dva naleta sa po 50 aviona, nanela snažne udare na zadnji deo neprijateljskog glavnog odbranbenog pojasa, a naročito na uporišta u selima Mohovo, Lovaš i Tovarnik.

Prva brigada 1 proleterske divizije je u prvom naletu zauzela prednji kraj neprijateljskog položaja. Već u 7,30 časova ovladala je s. Mohovo i odmah produžila nadiranje za s. Opatovac. Po izvršenim pripremama, oko 9 časova, napala je i ovo selo i oko 10 časova zauzela ga u sadejstvu sa 5 brigadom 21 divizije. Produžujući nadiranje ka s. Sotin, ona je oko 13 časova izbila na istočnu ivicu ovog sela, odakle je neprijatelj pružao otpor. U to vreme je pred s. Sotin pristigao i deo tenkova 1 tenkovskog bataljona, te je 5 brigada, uz njihovo sadejstvo, ubrzo savladala neprijateljski otpor i oko 14 časova zauzela s. Sotin, produživši nadiranje ka Vukovaru. Na istočnoj ivici Vukovara neprijatelj je od razbijenih otstupajućih jedinica prikupio izvesne delove, organizovao otpor i porušio most na Vuki, ali je 5 brigada i pored toga razbila neprijateljsku odbranu, oslobodila Vukovar oko 18 časova i, produžujući nastupanje, izbila u s. Borovo, gde je zanoćila.

Treća brigada 1 proleterske divizije je u prvom naletu, u roku od 15 minuta, zauzela k. 141 (severnu) i odmah produžila prodiranje ka drugoj liniji rovova, ali je vatrom iz jednog bunkera na bezimenom salašu bila zaustavljena. Oko 5,30 časova u napad je uveden 1 tenkovski bataljon, koji je zauzeo bezimeni salaš, pri čemu je izgubio dva tenka. Treća brigada je oko 6 časova napala i treću liniju rovova, koja se protezala istočnom ivicom salaša F. Senca i Kneblovog salaša, i oko 6,30 časova, uz podršku tenkova, uspela da je zauzme. Produživši nadiranje, 3 brigada je oko 7 časova naišla na nov otpor na liniji k. 125, k. 129, koja je bila u taktičkoj vezi sa odbranom sela Opatovac i Lovaš. Po organizaciji sadejstva sa tenkovima,

Brigada je oko 7,30 časova preduzela napad na ovu liniju i oko 10 časova izbila pred jarugu zapadno od puta (krčanik) za sela Opatovac i Lovaš, na kojoj je bila zaustavljena vatrom sa Kenigsdorferovog salaša. Brzim prodorom tenkova, oko 11 časova, zauzeta je i ova linija; oko 12 časova zauzet je Notin salaš a oko 15 časova i slabo branjena pustara Grabovo. Brigada je zanoćila u s. Bogdanovci. Od s. Lovaš ona nije imala veze sa 4 brigadom 21 divizije.

Trinaesta brigada 1 proleTERSke divizije nastupala je za 3 brigadom i uništavala manje neprijateljske delove, zaostale iza 3 brigade.

Četvrta brigada 21 divizije izvršila je juriš u 5 časova, sa bataljonima razvijenim u jednoj liniji, i u prvom naletu ovladala prednjim krajem neprijateljske odbrane. Potom je krenula u napad i 31 brigada (sa pridotim tenkovskim bataljonom), koja je obuhvatila k. 141 (južnu) sa jugozapada. Čim su tenkovi prešli prvi ešelon, obe brigade su pošle na juriš na drugu i treću liniju neprijateljskih rovova i zauzeli ih oko 5,30 časova. Odmah zatim je nastavljeno dalje prodiranje određenim pravcima. Do 18 časova brigade su ovladale selima Negoslavci, Berak i Svinjarevci.

Divizija je do mraka izbila sa prednjim delovima na liniju Pavlovičev salaš (k. 100), Dojčina (k. 110), dok su Stab divizije i diviziska rezerva zanoćili u s. Berak.

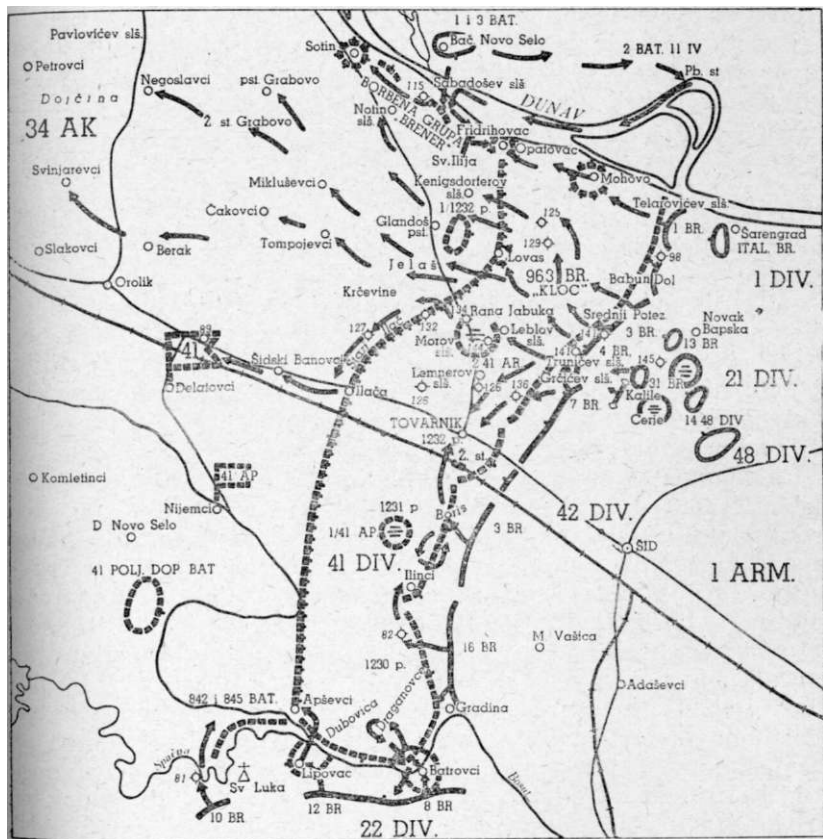
U toku dana je diviziska rezerva angažovana kod s. Čakovci, u vreme kad je leva diviziska kolona bila kod s. Berak. Naime, neprijateljski delovi, koji su bili okruženi kod s. Lovaš, izvukli su se iz okruženja, izbili u rejon s. Čakovci i ugrozili pozadinu leve diviziske kolone, pa je diviziska rezerva dobila zadatak da uništi ovu neprijateljsku grupu.

Napad 42 divizije otpočeo je kad i napad divizija na glavnom pravcu udara. Prethodno je diviziska artiljerija izvršila artiljerisku pripremu napada, a grupa aviona je bombardovala i mitraljirala odbranu s. Tovarnik.

Desnokrilna, 7 brigada, izvršila je juriš na osek Truničev salaš, Grčičev salaš. U prvom naletu je cela jedna streljačka četa naišla na minsko polje i bila uništena, usled čega je napad izgubio od svog početnog elana. Tek oko 10 časova, pošto je zbog proboja fronta na glavnom pravcu napada i posle uvođenja u proboj II armiskog ešelona neprijatelj počeo da izvlači snage, Brigada je zauzela Truničev salaš. Oko 11 časova ona je izvršila pregrupaciju snaga, a potom, u naslonu na 1 brigadu 48 divizije, i u sadejstvu sa njom, preduzela napad na s. Tovarnik i u borbi koja je trajala sve do 14 časova oslo-

bodila ovo selo. Istovremeno su na s. Tovarnik sa južne strane napadala i dva bataljona 3 brigade.

Treća brigada je pri izvršenju juriša naišla na uređen neprijateljski vatreni sistem i na neraščišćena minska polja; zbog toga je u početku pretrpela osetne gubitke. Ipak, oko 7 časova, uspjela je da probije neprijateljski front na polju

Skica 52 — Proboj Sremskog fronta

Boris i sa dva bataljona produži nadiranje ka s. Tovarnik, a sa jednim ka s. Ilinci. Pred s. Tovarnik bataljoni su bili zadržani i, oko 13 časova, u sadejstvu sa 7 brigadom, prešli u ^{na}pad, a oko 14 časova ušli u s. Tovarnik. U međuvremenu, oko 11 časova, neprijatelj je iz s. Ilinci izvršio protivnapad ¹ bataljon koji je napadao u pravcu ovog sela odbacio ka polju Boris. Oko 16 časova, kada se ispoljio napad 16 brigade, bata-

ljon je ponovo prešao u napad i zajedno sa 16 brigadom oslobodio s. Ilinci.

Levokrilna, 16 brigada, bila je najjače potpomognuta vatrom diviziske artiljerije, ali je zbog žilavog neprijateljskog otpora sporije napredovala. Pošto je oko 9,30 časova odbila jedan neprijateljski protivnapad, izbila je oko 10 časova u rejon k. 82, južno od s. Ilinci. U to vreme je neprijatelj izvršio protivnapad na desno krilo susedne 22 divizije i potisnuo ga ka r. Bosutu. Brigada je odmah izdvojila jedan bataljon i uputila ga da napadne u levi bok neprijateljske delove koji su napadali na desno krilo 22 divizije. Ovo je neprijatelj pravovremeno uočio, pa je sa susednih oteka koncentrisao vatru na 16 brigadu, a naročito na izdvojeni bataljon, i uspeo da je zaustavi. Usled ovoga je s. Ilinci oslobođeno tek pred mrak.

Divizija je zanoćila na liniji s. Tovarnik, s. Ilinci, izgubivši dodir sa neprijateljem. Na ovoj liniji određena je u armisku rezervu.

Četrdeset osma divizija, kao drugi armiski ešelon, nalažila se 12 aprila u 5 časova sa 1 brigadom u rejonu Ašmana, sa 2 brigadom u rejonu zaseoka Teleka, a sa haubičkim divizionom na istočnoj ivici šume Cerje. Ona je uvedena u borbu, u stvorenu brešu, na oteku bezimeni salaš, k. 141 (južna), čim je izvršen proboj neprijateljskog položaja.

Desnokrilna, 2 brigada, u nadiranju pravcem s. Cerje—Leblov salaš—k. 144, zadržana je jakom neprijateljskom vatrom sa linije Rana Jabuka, Leblov salaš. U produženju napada ona je postepeno napredovala i oko 11 časova ovladala pomenutom linijom, ali je odmah zatim naišla na jak otpor neprijatelja na liniji k. 132 (južna ivica šume Jelaš), k. 112. U tročasovnoj borbi Brigada je oko 14 časova razbila neprijatelja, zauzela ovu liniju, a u jurišu i k. 127 i oko 16 časova izbila na Stari Ilač. U to vreme je neprijatelj iz s. Ilača preduzeo tri uzastopna protivnapada podržana snažnom minobacačkom vatrom, koje je Brigada u ogorčenoj borbi i uz osetne sopstvene gubitke uspela da odbije. Pred mrak je stigla i 1 brigada, te su obe preduzele zajednički napad i oslobodile sela Ilača i Sidski Banovci.

Pešadija 2 brigade je sve do podne napadala bez podrške artiljeriske vatre, a tek kad je zapala u tešku situaciju, bila je efikasno podržana od diviziske artiljerije.

Levokrilna, 1 brigada, preduzela je oko 8 časova nadiranje pravcem Trunićev salaš — k. 136 — s. Tovarnik, ali je odmah bila napadnuta vatrom iz rejona Trunićevog salaša. U to vreme je neprijatelj izvršio protivnapad na 7 brigadu 42 divizije, a potom je vatrom zaustavio 1 brigadu, pa je Stab bri-

gade izdvojio jedan bataljon i uputio ga u obuhvatni napad Trunićevog salaša sa severa, dok je ostale snage uputio pravcem Lemnerov salaš—k. 126—s. Tovarnik. Na taj način neprijatelj je bio prinuđen da se pred frontom 7 brigade 42 divizije povuče u s. Tovarnik. Međutim, koncentričnim napadom 1 brigade 48 divizije, 7 brigade 42 divizije i delova 3 brigade 42 divizije, oko 13 časova, neprijatelj je bio primoran da napusti i s. Tovarnik.

Do mraka je 48 divizija sa prednjim delovima izbila na liniju k. 89, ž. st. Đeletovci, s. Đeletovci, gde je zanoćila.

Prebacivanje preko r. Bosuta (u rejonu s. Batrovci) 8 brigada 22 divizije je počela 11 aprila u 23 časa. Prebacivanje je izvršeno sa šest pontona. Po prelasku reke Brigada je sve do jutra odbijala neprijateljske protivnapade na užu mostobran, a zatim je prešla u napad i uspela da proširi mostobran za 2—3 km. Naišavši na močvarno zemljište u rejonu šuma Draganovce i Dubovica i na izlazu iz ovih šuma, bila je zadržana neprijateljskom vatrom. U nastavku borbe ona je uz veće gubitke uspela da ovlada jednim delom neprijateljskih rovova na ivici pomenutih šuma, ali je neprijatelj, uz jaku podršku artiljerijske i minobacačke vatre, izvršio protivnapad i prinudio je na povlačenje u rovove duž leve obale Bosuta i u najuži deo mostobrana. Po podne, bez neprijateljskog pritiska, Brigada se povukla u s. Batrovci, na desnu obalu Bosuta.

Dvanaesta brigada je pošla u napad sa polaznog položaja udaljenog oko 1 km južno od s. Lipovac. I pored jake podrške minobacačke vatre, ona je sporo napredovala, jer je neprijatelj pružao jak otpor vatrom iz uređenih zaklona na južnoj ivici sela. Samo selo je bilo opasano žičanom preprekom, predteren miniran, a sa crkvenog tornja je preciznom vatrom dejstvovao jedan neprijateljski mitraljez. Ipak, Brigada je oko 9 časova podišla selu do na jurišno otstojanje, ali nije mogla izvršiti juriš. Jedino je pojedinim grupama pošlo za rukom da se oko 11 časova probiju u selo. U to vreme je neprijatelj, pod zaštitom svojih delova iz rejona s. Apševci na levoj obali Bosuta, preduzeo povlačenje, te je oko podne Brigada bez borbe ušla u s. Lipovac, a uveče i u s. Apševci.

Deseta brigada 22 divizije, u toku noći 11/12 aprila, izvršila je pomoću tri pontona prelaz r. Spačve u rejonu k. 81, zapadno od man. Sv. Luka, uz slab otpor neprijatelja i neznatne gubitke. Izjutra je preduzela nadiranje kroz močvarno zemljište i, naišavši na jači otpor neprijatelja, vodila borbe sve do pada mraka, kada se neprijatelj neprimеćeno povukao.

Južna operativna grupa divizija sa mostobrana na levoj obali Save, u rejonu Brčkog, produžila je pod borbom nadira-

nje ka Županji. Oko 17 časova napala je neprijatelja u s. Posavski Podgajci i, u borbi koja je trajala do 21 čas, zauzela ovo selo.

Desant 5 brigade u noći 11/12 aprila iznenadio je bataljon za osiguranje koji je branio otsek prema s. Bačko Novo Selo. On nije bio u stanju da odbije napad 5 brigade i u borbi je pretrpeo preko 50 otsto gubitaka. Na ovaj način je pozadina 963 brigade »Kloc« bila ugrožena, a odbrana otseka dovedena u pitanje. Zbog toga je komandant 41 divizije bio prinuđen da na ovom otseku upotrebi divizisku rezervu, 1 bataljon 1231 pešadiskog puka, potčinivši ga Stabu brigade »Kloc«. Međutim, pre no što je ovaj bataljon stigao da poboljša situaciju u rejonu s. Opatovac, ispoljio se na glavnom pravcu udara napad 1 proletherske i 21 divizije, te je nemački bataljon iz rezerve bio pregažen zajedno sa 963 brigadom »Kloc«.

Neuspeh na levom krilu ugrozio je i deo fronta koji je branila nemačka 41 divizija. Stab 34 korpusa naredio je da i 41 divizija, po ranije razrađenom planu, počne povlačenje u 13 časova. S obzirom da je drum s. Tovarnik—Vinkovci ostao u rukama 41 divizije, ona je mogla da se planski povuče.

Nemački gubici, prema njihovim podacima, bili su veliki. Prvi bataljon 1231 pešadiskog puka izgubio je svu komoru, jedno lako artiljerisko odeljenje izgubilo je sve topove, četa protivtenkovskih topova izgubila je -h ljudstva, a od 963 brigade »Kloc« preostao je samo jedan slabiji bataljon. Gubici ostalih nemačkih jedinica bili su neznatni.

Oslobođenje Vinkovaca. Noću 12/13 aprila izjutra neprijateljske snage koje su branile Sremski front zaposele su sledeću liniju: pešadiski puk »Šnajder«²⁶² (Schneider) s. Ostrovo; 3 ustaško-domobranska divizija i 1232 puk 41 pešadiske divizije Vinkovce; 1231 puk južno od Vinkovaca, desnu obalu r. Bosuta do vrha velike okuke; 1230 puk, u naslonu na desno krilo 1231 puka, istočnu ivicu šume Golubovac i šume Berešince do Kurjakovića stanova; artiljerijski puk 41 pešadiske divizije bio je postavljen u rejonu k. 84, istočno od šume Sopot; u rejonu s. Vranjevo, za vezu sa 22 pešadiskom divizijom, bila je isturena jedna bataljonska borbena grupa; slabiji izviđačko-obezbeđujući delovi branili su sela Cerić i Mirkovci.

Odbranom Vinkovaca neprijatelj je težio da uspori nadi ranje 1 armije na zapad i stvori potrebno vreme za povlačenje

²⁶² U posleratnoj izjavi komandanta 41 pešadiske divizije, generala Hauzera (Hauser), pominje se ovaj puk. Podrobnije podatke o ovom puku nemamo.

22 pešadiške divizije iz rejonu Županje i za organizaciju i posjedanje položaja na liniji Đakovo, s. Striživojna, s. Beravci, s. Jaruga, r. Sava, u cilju zatvaranja pravca Vinkovci—Brod.

Trinaestog aprila izjutra divizije 1 armije, u cilju uspostavljanja izgubljenog dodira s neprijateljem i njegovog gonjenja, produžile su nastupanje na zapad. Ovog dana, oko 4 časa, 21 divizija, ojačana bataljonom tenkova, nastupala je u dve kolone: sa 4 brigadom pravcem s. Negoslavci—s. Nuštar, a sa 31 brigadom s. Svinjarevci—s. Cerić; 14 brigada 48 divizije, sa pridatim tenkovskim bataljonom, obrazovala je divizisku rezervu, koja je nastupala za 31 brigadom. Brigade prve linije bile su ojačane sa po jednim divizionom artiljerije. Trideset prva brigada je oko 9 časova izbila sa prednjim delovima neposredno istočno od s. Cerić i uspostavila vatreni dodir sa neprijateljskim isturenim delovima, koji su branili ovo selo. Oko 10 časova i 4 brigada je izbila neposredno istočno od s. Nuštar, stupivši u vatreni dodir sa neprijateljem. U to vreme je diviziska rezerva pristigla u rejon k. 100 (severno od Martin Gaja).

Po prikupljanju podataka o rasporedu neprijatelja Štab divizije je izdao usmenu zapovest da 4 brigada napadne s. Nuštar, a 31 brigada s. Cerić, da proteraju neprijatelja i zauzmu ova sela. Posebno je 4 brigadi naređeno da težište napada, radi presecanja komunikacije s. Nuštar—Vukovar, usmeri na severoistočnu ivicu sela. Tenkovskom bataljonu je naređeno da sadejstvuje napadu brigada, sa težištem na pravcu 4 brigade, dok je artiljeriski divizion iz diviziske rezerve (u rejonu Plandišta) imao zadatak da podržava napad brigada; 14 brigada 48 divizije raspoređena je u divizisku rezervu, u rejonu Martin Gaja.

Sela Nuštar i Cerić bila su uređena za odbranu sa razređenim sistemom vatre, a ispred njih su bile postavljene minske prepreke.

Brigade su se iz pokreta razvile u streljački stroj i, podržane vatrom artiljerije i tenkovima, prešle u napad, prvo 31 brigada (oko 9 časova), a zatim 4 brigada (oko 10 časova). Neprijatelj je pružio jak otpor iz s. Nuštar. Oko 12 časova 31 brigada je prodrla u s. Cerić prinudivši neprijatelja da se povuče u rejon groblja, odakle je produžio da daje otpor. Uz podršku artiljerije, koja je privučena i postavljena na zadnju ivicu sela, Brigada je produžila napad, proterala neprijatelja i oko 13 časova zauzela groblje. U međuvremenu se razvijao napad 4 brigade na s. Nuštar. Ona je oko 12 časova zauzela prednju ivicu sela, produžila napad i do 13 časova, u uličnim borbama, uspela da oslobodi selo i preseče komuni-

kaciju s. Nuštar—Vukovar. Neprijateljski delovi iz sela Nuštar i Cerić povukli su se u Vinkovce.

Nastupajući od s. Šidski Banovci, pravcem s. Orolik—s. Slakovci, 48 divizija (bez 14 brigade) je pristigla ovog dana oko 14 časova u s. Mirkovci. Štabovi 21 i 48 divizije, s obzirom na situaciju koja se ovog dana karakterisala otporom slabijih neprijateljskih delova, odlučili su da preduzmu zajednički napad na neprijateljske snage koje su branile Vinkovce i da oslobode grad.

U duhu ove odluke u štabovima divizija su razrađeni planovi i štabovima brigada izdate usmene zapovesti.

Vinkovce je napadala 21 divizija: 4 brigada (bez jednog bataljona), pravcem zaselak Zankovci (zaključno) — ž. st. Vinkovci; 31 brigada između drumu s. Nuštar—Vinkovci i kanala Barutana, preko Ciglane na severoistočni deo grada; 14 brigada 48 divizije (bez jednog bataljona) sa linije k. 98, k. 96 preko Lančoševog salaša na jugoistočni deo grada. Jedan bataljon 4 brigade, u cilju obezbeđenja desnog boka Brigade, upućen je da napadne neprijatelja u s. Ostrovo, a jedan bataljon 14 brigade je zadržan u divizijskoj rezervi na pravcu napada 31 brigade (k. 99). Tenkovski bataljon je dobio zadatak da u napadu podržava 4 i 31 brigadu.²⁶³ Artiljeriska brigada je bila raspoređena na položajima zapadno od s. Cerić na liniji Ervenica Potok, Lančošev salaš.

Četrdeset osma divizija se nalazila u sledećem rasporedu: 2 brigada na polaznom položaju k. 91 (zaključno), pa ulevo do glavnog puta s. Mirkovci—Vinkovci, sa zadatkom da proдре u grad između železničke pruge i puta s. Mirkovci—Vinkovci; 1 brigada ulevo od 2 brigade, put s. Mirkovci—Vinkovci (isključno). Treći bataljon ove brigade je zadržan u divizijskoj rezervi u s. Mirkovci, jugozapadno od crkve; divizijska artiljerija raspoređena je pozadi kanala, na jugozapadnoj ivici sela; Štab divizije je bio u s. Mirkovci. Napad je podržavala jedna pridata tenkovska četa.

Napad obe divizije počeo je oko 14 časova, posle artiljeriske pripreme. Pod zaštitom artiljeriske vatre i uz podršku pridatih tenkova, brigade su u prvom naletu uspele da proteraju neprijateljske isturene delove ispred prednje ivice grada. Do 16,30 časova one su uspele da podidu neposredno prednjoj ivici grada i uz podršku tenkova, svaka na svom pravcu, da se probiju u grad, angažujući se u uličnim bor-

²⁶³ U napadu je učestvovalo sedam tenkova, od kojih su dva bila uništena pri prodoru u grad. Ostali tenkovi su sa jugozapadne ivice s. Nuštar podržavali napad vatrom.

bama. U međuvremenu su delovi 1 brigade 48 divizije forsirali Bosut i napali na jugoistočnu ivicu grada na desnoj obali reke. Brigade 21 divizije su bile zadržane u severnom i severoistočnom delu grada, ispred Železničke stanice i Ciglane. Na dostignutoj liniji je izvršeno sređivanje jedinica i promena artiljeriskih položaja, a oko 17,30 časova, uz podršku artiljeriske vatre i tenkova, na juriš su zauzete Železnička stanica i Ciglane. Tenkovi i pešadija su bez zadržavanja produžili napad i prodrli u unutrašnjost grada, gde je neprijatelj nastavio da pruža slabiji otpor. Ali, po izbijanju tenkova i pešadije do u visinu centra grada, neprijatelj se naglo povukao. Brigade su do 18 časova, u sadejstvu sa tenkovima, uništile u uličnim borbama manje zaostale grupe koje su još pružale otpor, pokušavajući da se povuku, i oslobodile grad.

Pošto je neprijatelj u s. Ostrovo i dalje pružao otpor, Štab #21 divizije je po oslobođenju Vinkovaca uputio ojačanje bataljonu koji je napadao na ovo selo, te je neprijatelj bio okružen i do 23 časa ovog dana uništen.

Za dva dana operacija 1 armija je probila Sremski front na celoj dubini, delom uništila a delom prinudila na povlačenje neprijateljske snage i oslobodila Vinkovce. Pri planiranju operacije predviđalo se da Armija ovaj zadatak izvrši za tri dana.

Sporo nastupanje Južne operativne grupe divizija iz rejonu Brčkog iskoristio je Štab 34 armiskog korpusa za pravovremeno povlačenje i posedanje za odbranu nove linije (Đakovo, s. Striživojna, r. Sava) i zatvaranje pravca Vinkovci—Brod. Sledećih dana on će ovaj pravac uporno braniti, sve dok se jedinice 21 brdskog armiskog korpusa iz doline Bosne ne prebace kod Broda na levu obalu Save.

Operacije 3 armije

Kao što je već rečeno, 3 armija je imala zadatak da forsira Dravu u rejonu Valpova, da preseče komunikaciju Osijek—Našice, ovlada Osijekom i uhvati vezu sa svojom pomoćnom kolonom koja je imala da forsira Dunav kod Dalja, a zatim, zavisno od situacije, da usmeri operacije: ili na jug, u cilju dejstva u rejonu Vinkovaca, ili da odmah nadire u Podravinu, opštim pravcem Našice—Virovitica.

U to vreme je raspored neprijatelja na Dravskom frontu bio sledeći :

— na desnoj obali Drave i Dunava, pred frontom 3 armije, od D. Miholjca (zaključno) do severne ivice Vukovara, nalazila se 11 poljska vazduhoplovna divizija (ojačana Štabom 606 puka za osiguranje, 808 bataljonom za osiguranje i 6 policiskim dobrovoljačkim bataljonom) sa Štabom 606 puka za osiguranje od ušća Drave u Dunav do Vukovara, sa 21 lovačkim pukom na otseku Osijeka, sa 11 lovačkim pukom na otseku Valpova i sa 111 lovačkim pukom na otseku D. Miholjca;²⁶⁴

— na desnoj obali Drave, pred frontom bugarske armije, od D. Miholjca do Koprivnice nalazio se 15 kozački korpus sa 1 kozačkom divizijom (1 donski, 2 sibirski i 4 kubanski puk) od D. Miholjca do Virovitice, 2 kozačkom divizijom (5 donski, 3 kubanski i 6 tjerski puk) od Virovitice do Koprivnice, delovima 18 divizije ROA u rejonu Koprivnice, a na desnoj obali Drave, od Koprivnice do Ormoža, Borbena grupa »Fišer«,²⁶⁵ potčinjena 69 armiskom korpusu. Zadatak ovih snaga bio je da odbranom desne obale Drave zatvore pravce koji sa Drave vode na jug u prostor Broda, u pozadinu nemačkih snaga na Sremskom frontu i u prostoru Brčkog.

Neposredno pred forsiranje Drave 3 armija se nalazila na levoj obali Drave u sledećem rasporedu:

— 16 divizija na otseku s. Torjanci (zaključno), k. 89 (istočno od s. Repnjak), sa 4 brigadom duž šume Torjanski Rid do s. Repnjak, sa 2 brigadom u s. Torjanci i sa 1 brigadom u s. N. Bezdán. Štab divizije se nalazio na Medroviću (k. 89);

— 36 divizija na otseku k. 89 (isključno), k. 88, sa 6 brigadom duž Nardske Šume, sa 5 brigadom u s. Bolman, a sa 3 brigadom u s. Jagodnjak. Štab divizije se nalazio u s. Babin Potok;

— 51 divizija na otseku s. Staro Selo, k. 88 (naspram s. Josipovac), sa 12 brigadom duž šumskog obalskog pojasa, sa 7 brigadom u Dardi i sa 8 brigadom na levoj obali Dunava u rejonu Dalja. Štab divizije se nalazio u zaseoku Šatorište.

Pod komandom Štaba 51 divizije privremeno se nalazila i Osječka brigada 12 divizije, na levoj obali Drave, naspram s. Sarvaš.

Pripreme za forsiranje Drave izvršio je Štab armije prema direktivi Generalštaba JA od 3 aprila 1945 godine. Do

²⁶⁴ 111 lovački puk je formiran krajem marta od trećih bataljona 11 i 21 lovačkog puka. O detaljnom rasporedu divizije za odbranu desne obale Drave nedostaju podaci.

²⁶⁵ Sastava: dva pionirska bataljona Jurišne brigade »Jugoistok«, 3 bataljon 18 SS policiskog puka, 68 izviđački bataljon i Paveličeva tesna brigada.

početka forsiranja reke Stab armije je sa potčinjenim štabovima preduzeo mere da se prikupe i oprave sredstva za prevoženje trupa, izvršio izviđanje i rekognosciranje zemljišta, odredio mesta prelaza i upoznao borački i starešinski kadar sa pretstojećim zadatkom. Za to vreme su u divizijama rasformirane četvrte brigade, a u brigadama peti bataljoni i sa njihovim ljudstvom ojačane ostale brigade. U brigadama su formirane inženjeriske čete, a u divizijama su postojeće inženjeriske čete preformirane u inženjeriske bataljone.

Forsiranje reke Stab armije je regulisao zapovešću od 14. aprila. Prema ovoj zapovesti divizije su dobile sledeće zadatke:

— 16 divizija da forsira Dravu (sa 2 brigadom u rejonu Gatski Rid, uzvodno od ostrva u reci, kod vodenice, a sa 1 brigadom u rejonu k. 89, naspram kapele Sv. Ana) i zauzme sela Bistrinci i Belišće, da obezbedi svoj desni bok sa pravca D. Miholjca i da napadne Valpovo sa zapadne strane, a po oslobođenju Valpova da preseče komunikaciju Osijek—Našice; za izvršenje prelaza pridate su joj 1 i 3 četa armiskog inženjerskog bataljona sa četiri pontona, petnaest gumenih čamaca i četrdeset tri drvena čamca;

— 36 divizija da forsira Dravu (sa 3 brigadom na mestu oko 300 m uzvodno od Nardske Skele, a 5 brigadom nizvodno oko 1 km od s. Nard) i zauzme s. Nard, a potom da nastupa u tri pravca — glavnom kolonom prema Valpovu, a pomoćnim kolonama prema s. Sag i s. Petrijevcu; pored toga, u sadejstvu sa delovima 16 divizije, da zauzme Valpovo, a u sadejstvu sa 51 divizijom s. Petrijevcu; u daljem prodiranju opštim pravcem s. Bizovac—s. Cepin, da učestvuje u napadu na Osijek, a potom, u cilju hvatanja dodira sa 1 armijom, da nastupa pravcem s. Ernestinovo—Ivankovo;

— 51 divizija da forsira Dravu (sa 7 i 12 brigadom u rejonu k. 88, naspram s. Josipovac) i Dunav (sa 8 brigadom u rejonu Dalja), da preseče komunikaciju s. Josipovac—Osijek, sadejstvuje 36 diviziji u napadu na s. Petrijevcu i napadne Osijek sa zapadne i istočne strane; Osječka brigada da forsira Dravu u rejonu s. Sarvaš, zauzme s. Belo Brdo i u sadejstvu sa 8 brigadom napadne Osijek sa istočne strane. Po zauzimanju Osijeka 51 divizija je imala, u cilju sadejstva 1 armiji, da prodire u pravcu Vinkovaca.

Pontonski most se imao podići u rejonu Nardske Skele. Podizanje mosta je počelo 12 aprila oko 10 časova i završeno 13 aprila do 7 časova. Preko njega su odmah prebačena teška artiljerijska oruđa.

Inženjerski bataljoni divizija upotrebljeni su kao rezervno ljudstvo na mestima prevoženja, a inženjerske čete brigada bile su upotrebljene za razminiranje zemljišta na obali koju je držao neprijatelj i prebačene su preko reke sa prvim ešelonima.

Na desnom krilu 3 armije, na otseku s. Sv. Durađ, imao se prebaciti na desnu obalu Drave 24 pešadski puk 3 divizije 4 bugarskog korpusa.

Sesti korpus (12 i 40 divizija) nalazio se na južnim ograncima Papuk Pl., na prostori s. Biškupci, s. Trenkovo, s. Toranj. On je bio u operativnom pogledu potčinjen Stabu 3 armije i imao zadatak da u zaleđu neprijatelja sadejstvuje Armiji na pravcu Našice—Valpovo.

Deseti korpus (32 i 33 divizija) nalazio se na liniji s. V. Zdenci, Daruvar, Pakrac. Njegovo sadejstvo sa divizijama 3 armije bilo je predviđeno u fazi gonjenja neprijatelja dolinom desne obale Drave.

Forsiranje Drave

(Skica 53)

Gotovost svih divizija za forsiranje Drave bila je predviđena za 11 april do 22 časa, a početak forsiranja istog dana u 23 časa. U određeno vreme su sve jedinice pristupile izvršenju postavljenih zadataka.

Na otseku 16 divizije, prvi talasi 1 i 2 brigade prebacili su se neopaženo od neprijatelja na desnu obalu i odmah po iskrcavanju, uz snažnu podršku artiljerijske vatre sa leve obale, napali neprijatelja na liniji neposredne odbrane reke. Neprijatelj je bio iznenađen, ali se brzo pribrao i pružio jak otpor, naročito iz bunkera i drugih uređenih vatrenih tačaka. Teren ispred neprijateljske linije odbrane bio je miniran. Pod zaštitom vatre prebačenih jedinica i vatre sa leve obale izvršeno je razminiranje zemljišta, uz istovremeno prebacivanje drugih talasa. Sa drugim talasima su prebačene i artiljeriska i minobacačka oruđa. U nastavku napada, brigade su ubrzo odbacile neprijatelja sa linije neposredne odbrane reke. Dvanaestog aprila do 2 časa sve tri brigade su bile prebačene na desnu obalu, a do svanuća ovog dana njihovi prednji delovi izbili su na r. Karašicu i do k. 98 (zapadno od s. Bistrinci)

U 6 časova 1 brigada je napala neprijatelja na pustari Zagajce (k. 101), razbila ga i zauzela k. 101, odmah potom prodrila u s. Belišće, ovladavši njegovim severozapadnim delom. Odbivši jedan neprijateljski protivnapad, ona je oko 14 časova, pošto se sredila i ojačala sa jednim bataljonom 4 brigade, ponovo prešla u napad i u uličnim borbama prsa u prsa prinudila neprijatelja da se pod borbom povuče ka Valpovu. Goneći ga 1 brigada je oko 17 časova izbila pred Valpovo i u sadejstvu sa 5 brigadom 36 divizije, u oštroj borbi sa neprijateljskom posadom, oko 21 čas zauzela Valpovo, a zatim nastavila nastupanje i u toku noći 12/13 aprila izbila na liniju s. Valpovačka Gorica, s. Metlinci. Za to vreme 2 brigada je proterala neprijatelja iz s. Črnkovci, izbila pred podne sa jednim delom snaga na jugoistočnu ivicu s. Podravski Podgajci (gde je jakim otporom neprijatelja bila zadržana), a sa drugim delom snaga proterala neprijatelja iz s. Veliškovci. Četvrta brigada je ovog dana pod borbom zauzela sela Tiborjanci, Vinogradci i Valpovačka Gorica.

Na oteku 36 divizije, prvi prebačeni talasi 3 i 5 brigade, uz podršku artiljeriske vatre sa leve obale, izbacili su neprijatelja iz rovova i bunkera neposredno na obali reke i zauzeli njegovu prvu odbranbenu liniju. Za to vreme su preko reke prebačeni i drugi talasi obeju brigada, sa artiljeriskim i minobacačkim oruđima. Ojačavajući se pristizućim talasima, brigade su do svanuća osvojile sve bunkere na obali, a 3 brigada je sa dva bataljona izbila na severozapadnu ivicu s. Topolje, a sa jednim bataljonom na severozapadnu ivicu s. Nard. Za to vreme je 5 brigada savladala neprijateljski otpor na Obreškom Polju i napala s. Nard sa istočne strane. U 8 časova je na mestu prebacivanja 3 brigade prebačena i 6 brigada na desnu obalu, koja se odmah pridružila 5 brigadi u napadu na s. Nard.

Neprijatelj je uporno branio ovo selo, te se borba produžila sve do 11 časova, kada su brigade, odbivši više neprijateljskih protivnapada, oslobodile ovo selo. Po oslobođenju s. Nard 3 brigada je očistila prostor između s. Nard i Valpova i sa dva bataljona sadejstvovala napadu 1 brigade 16 divizije pri oslobođenju Valpova; 6 brigada je očistila prostor između sela Nard i Sag i oko 20 časova, pošto je proterala neprijatelja iz s. Sag, zauzela je most na r. Karašici i napala neprijatelja u s. Ladimirevci. U međuvremenu, 5 brigada je, goneći neprijatelja, izbila do mraka na zapadnu ivicu s. Petrijevci.

Na oteku 51 divizije, prvi talas 7 brigade otisnuo se sa leve obale reke u 24 časa. Neprijatelj je pravovremeno uočio Pokret čamaca i otvorio vatru, ali je artiljeriskom vatrom sa

leve obale ubrzo bio neutralizovan, te se prvi talas 7 brigade uspešno iskrcao na desnu obalu, u jurišu odbacio neprijatelja i obrazovao mostobran dubine oko 100 m. Odmah za prvim pristigao je i drugi talas, te su oba prebačena talasa u nastavku napada, do 1,30 časova, zauzeli nasip severozapadno od rukavca Drave. Za to vreme je na obrazovani mostobran prebačena cela 7 brigada, posle čega je počelo prebacivanje 12 brigade, koje je do svanuća završeno. Neprijatelj je oko 5 časova, uz snažnu podršku svoje vatre, izvršio protivnapad s ciljem da brigade iz mostobrana nabaci na reku. U borbi prsa u prsa brigade su uspele da osvojeno zemljište sačuvaju, ali su u pokušaju da se probiju ka s. Josipovac naišle na jaku neprijateljsku vatru i bile zaustavljene. Na dostignutoj liniji one su se zadržale celo pre podne, odbivši više neprijateljskih protivnapada.

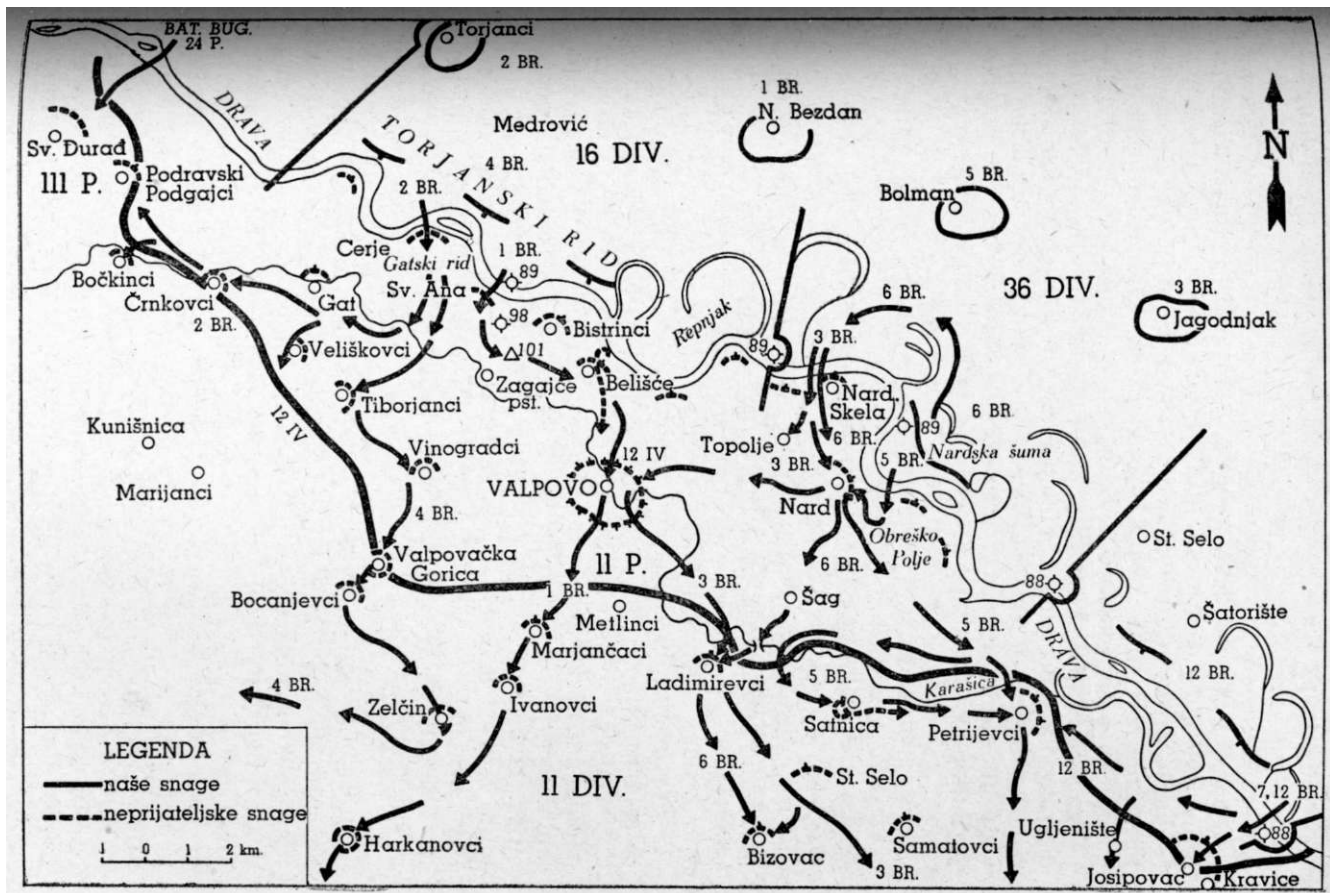
Oko 17 časova 7 brigada je sa jednim delom snaga 12 brigade preduzela napad u pravcu s. Josipovac, a 12 brigada u pravcu s. Petrijevcu, ali je neprijatelj u ogorčenim borbama, koje su se razvile na oba pravca, uspeo da ih odbije.

Za to vreme je 8 brigada, noću 11/12 aprila, prebacila na desnu obalu Dunava u rejon Dalja jednu četu, koja je protivnapadom neprijatelja bila primorana da se povuče na levu obalu. Isto tako je i deo snaga Osječke brigade, koji je u rejonu s. Sarvaš uspeo da se prebaci na desnu obalu Drave, protivnapadom bio primoran da se povuče na levu obalu.

U rejonu s. Sv. Đurađ, u toku noći 11/12 aprila, prebacio se na desnu obalu Drave jedan bataljon 24 pešadiskog puka 3 bugarske divizije.²⁶⁶

Dvanaestog aprila do mraka neprijateljske snage na desnoj obali Drave, od s. Gat do s. Petrijevcu, bile su razbijene, a 16 i 36 divizija izbile su širokim frontom na liniju jugoistočna ivica s. Podravski Podgajci, s. Črnkovci, s. Valpovačka Gorica, leva obala Karašice, do s. Petrijevcu. Na otseku 51 divizije neprijatelj je uspeo da se održi u selima Petrijevcu i Josipovac.

²⁶⁶ Od 12 do 18 aprila ovaj puk je nadirao desnom obalom Drave, pravcem s. Sv. Đurađ — s. Viljevo, sadejstvujući u oslobođenju D. Mihojca. U rejonu s. Viljevo on je smenjen od 29 pešadiskog puka iste divizije, koji je produžio nadiranje pravcem s. Čadavice, gde je na Dravskom kanalu naišao na jak otpor neprijatelja, pretrpevši osetne gubitke. Njega je na Dravskom kanalu smenio 13 pešadiski puk bugarske 11 divizije. Ovaj puk je do 30 aprila dejstvovao na pravcu s. Budakovac—s. Terezino Polje—s. St. Gradac, kada ga je u rejonu s. Durešina smenio 30 pešadiski puk bugarske 8 divizije, koji je desnom obalom Drave produžio gonjenje neprijatelja ka Varaždinu. (Zbog nedostatka arhivske građe ovi podaci su uzeti iz knjige: Voenno istoričeski zbornik, knj. 58, Sofija 1946.)

Skica 33 — Forsiranje Drave 12 aprila 1945 godine

Noću 12/13 i u toku dana 13 aprila, po unapred utvrđenom planu, nemačka 11 poljska vazduhoplovna divizija trebalo je da se povuče i posedne prihvatnu liniju s. Viškovci (s-i od s. Đulevec), s. Gorjanski Beničanci, s. Rakitovica, D. Miholjac. Za ojačanje 11 divizije trebalo je, po naređenju Štaba 34 armiskog korpusa, da na ovu liniju u toku 14 aprila pristigne iz rejonu Županje preko Đakova i jedan puk nemačke 22 pešadijske divizije. Ali, zbog jakog pritiska divizija 3 armije, 11 poljska vazduhoplovna divizija je uspela samo delimično da posedne pomenutu liniju, a usled pritiska divizija 1 armije kod Đakova, predviđeni puk iz 22 pešadijske divizije morao se upotrebiti za odbranu Đakova. Stab 11 poljske vazduhoplovne divizije povukao se iz s. Čepin u Našice.

Oslobođenje Osijeka, Našica i D. Miholjca

Trinaestog aprila 3 armija je nastavila napade na još preostala neprijateljska uporišta na desnoj obali Drave, uz istovremeno prodiranje širokim frontom ka Našicama, a levim krilom koncentrično ka Osijeku.

Na oteku 16 divizije 2 brigada je ceo dan vodila borbe za sela Bočkinci i Podravski Podgajci, ali je neprijatelj uspeo da ih održi u svojim rukama. Četvrta brigada je oko 6 časova napala neprijatelja u s. Bocanjevci, zauzela selo i u gonjenju izbila u rejon s. Zelčin, gde je neprijatelj pokušao da pruži otpor. U kratkoj ali oštroj borbi, Brigada je razbila neprijatelja, zauzela ovo selo i preduzela nastupanje ka s. Beničanci. Prva brigada, u pokretu preko r. Karašice napala je rano. izjutra neprijatelja u s. Marjančaci, prpterala ga i zauzela selo, a potom, goneći ga, posle kraće ali oštre borbe, zauzela oko 9 časova s. Ivanovci. Povezujući se desno sa 4 brigadom, a levo sa 3 brigadom 36 divizije, ona je oko 12 časova iz pokreta napala neprijatelja u s. Harkanovci, zauzela selo i u nastupanju na jug, ka komunikaciji Osijek—Našice, oko 18 časova bila zadržana neprijateljskim otporom sa severozapadne ivice šume Topolina.

Na oteku 36 divizije 6 brigada je oko 5 časova razbila neprijatelja u s. Ladimirevci, odakle se ovaj povukao na liniju s. Samatovci, s. Bizovac, sa prednjim delovima u rejon s. St. Selo. Neprijatelj je ovu liniju od ranije uredio za odbranu, te je 6 brigada, kada je po oslobođenju s. Ladimirevci iz pokreta napala s. Bizovac, naišla na jak otpor. Za to vreme se 5 brigada probila kroz otvorenu brešu kod s. Ladimirevci,

napala s. Satnica i prinudila neprijatelja da se iz rejonu ovog sela u neredu povuče ka s. Petrijevcu. Goneći ga, ona je iz pokreta izvršila napad i oko 10 časova zauzela s. Petrijevcu. Veći deo neprijateljskih snaga koji je branio selo bio je uništen, a manji deo je uspeo da se povuče u pravcu s. Čepin, u kome pravcu je produžila nastupanje i 5 brigada. Treća brigada se u toku noći 12/13 aprila prebacila iz rejonu Valpova u rejon s. Ladimirevci, a po podne 13 aprila, pod borbom, prebacila se preko drumu s. Josipovac—s. Bizovac i produžila nastupanje u pravcu s. Čepin.

Na otseku 51 divizije 12 brigada je oko 4 časa napala neprijatelja na kanalu između sela Petrijevcu i Josipovac. Neprijatelj je pružao jak otpor i borba se vodila sve do 16 časova, kada je Brigada uspeła da razbije neprijatelja, zauzme s. Ugljenište, a potom pređe kanal i oko 14 časova uđe u s. Petrijevcu. Sedma brigada je nastavila borbu za s. Josipovac i napala s. Kravice. Ona je u više juriša, odbivši nekoliko neprijateljskih protivnapada, uspeła oko 12 časova da razbije neprijatelja i zauzme oba sela.

Po podne ovog dana 7 i 12 brigada su, po naređenju Štaba divizije, upućene u napad na Osijek.

Noću 12/13 aprila, južno od Dalja, u rejonu Pustarice, prebacila se na desnu obalu Dunava 8 brigada. Odbacivši slabije neprijateljske snage na mestu iskrcavanja, ona je preduzela pokret komunikacijom ka Dalju i oko 10 časova, pošto je savladala slabiji neprijateljski otpor na južnoj ivici, ušla u Dalj, produživši gonjenje neprijatelja ka s. Sarvaš. U toku iste noći u rejonu s. Sarvaš, prebacila se na desnu obalu Drave Osječka brigada i 13 aprila pre podne zauzela ovo selo.

Tokom noći 13/14 aprila 8 i Osječka brigada su bile u pokretu komunikacijom od s. Belo Brdo i 14 aprila oko 2 časa prodrle u istočni deo Osijeka—Donji Grad. Za to vreme su 7 i 12 brigada razbile neprijateljsku odbranu na kanalu između sela Kravice i Višnjevaca, zauzele sela Višnjevaca i Retala i oko 4 časa prodrle u zapadni deo Osijeka—Gornji Grad. U uličnim borbama, uz slab otpor neprijatelja, Divizija je 14 aprila izjutra oslobodila ceo Osijek, a preostala ustaška posada je bila zarobljena.

U toku ovog dana 51 divizija je zadržana u Osijeku radi odmora i popune.

Četrnaestog aprila 2 brigada 16 divizije je sa linije s. Bočkinci, s. Kunišinci napala neprijatelja u s. Čamagajevci, zauzela selo, a oko 9 časova, uz slabiji neprijateljski otpor, ovladala i s. Radikovci. U daljem pokretu ka komunikaciji D. Miholjac—Našice bila je zaustavljena jakim otporom 111

lovačkog puka 11 poljske vazduhoplovne divizije sa linije s. Rakitovica, s. Bratuševac. Četvrta brigada je noću 13/14 aprila u kratkoj i oštroj borbi zauzela sela Lacić i Sljivoševci, a oko 5 časova i s. Beničanci, na komunikaciji D. Miholjac—Našice. Prva brigada, posle teške borbe koju je vodila cele noći 13/14 aprila u šumi Topolina i Cret, uspela je da razbije neprijateljsku odbranu i 14 aprila oko 6 časova da izbije na komunikaciju Osijek—Našice, istočno od s. Vučkovac.

U nastupanju od s. Cepin, preko sela Cepinski Martinci i Poganovci, 36 divizija je 14 aprila pred mrak sa 6 brigadom izbila u rejon s. Rudolfovac i uhvatila dodir sa neprijateljem. Sesta brigada je od Štaba divizije dobila zadatak da napadne neprijatelja na liniji s. Rudolfovac, s. Podgorač, s. Razbojište, a 5 brigada neprijatelja u s. Bračevci. Po zauzimanju s. Bračevci, 5 brigada je imala da se prebaci južno od komunikacije s. Podgorač—Našice i napadne Našice sa južne strane, a 3 brigada da se probije u rejon s. Rudolfovac, zauzme sela Stipanovci i Vukojevci i napadne Našice sa istočne strane (skica 54).

U pokretu iz rejona s. Biškupci, s. Trenkovo (severno od SI. Požege) u rejonu jugoistočno od Našica, 12 divizija 6 korpusa naišla je 14 aprila izjutra u s. Cosinac na jednu neprijateljsku kolonu sa kamionima, jačine oko 150 Nemaca, napala je i u sadejstvu sa delovima 40 divizije razbila, a kamione zaplenila.

Sesta brigada 36 divizije, u toku cele noći 14/15 aprila i pre podne 15 aprila, vodila je oštre borbe za sela Rudolfovac i Razbojište. Neprijatelj je pružao žilav otpor. Oko 9 časova 5 brigada je sa položaja iz šume Cerik napala na s. Bračevci, a oko 11 časova 6 brigada je razbila neprijateljsku odbranu i zauzela sela Rudolfovac i Razbojište. U to vreme je jedna nemачка kolona (sa više kamiona) izbila od s. Potnjani komunikacijom do s. Razbojište, ali su je 5 i 6 brigada odmah napale unakrsnom vatrom, što je 6 brigada iskoristila i na juriš zauzela s. Bračevci. Neprijateljska kolona, sabijena na uzan prostor između sela Bračevci i Razbojišta, bila je posle kratke borbe potpuno razbijena i većim delom uništena, a manji deo, gonjen od 5 brigade, povukao se u šumu Bukvik.

Ovog dana oko 9 časova u rejon s. Drenjski Slatinik stigao je Stab 12 divizije sa 12 i Cehoslovačkom brigadom, a nešto kasnije, u s. Paučje, Stab 40 divizije sa 18 i Omladinskom brigadom. Po pristizanju u s. Paučje 40 divizija je, u cilju sadejstva 36 diviziji, uputila 18 brigadu prema s. Vukojevci, a Omladinsku brigadu prema s. Stipanovci. Dvanaesta brigada 12 divizije pridružila se oko 13 časova napadu

36 divizije, napala jednu jaču neprijateljsku grupu na liniji s. Bulje, s. Podgorje, koja je bila u povlačenju ka Našicama, i u kratkoj borbi naterala je u bekstvo.

U međuvremenu se 3 brigada 36 divizije prebacila na liniju šuma Veljansko, Vukojevački Gaj i oko 16 časova, na komunikaciji s. Vukojevci—s. Stipanovci, napala neprijatelja koji je bio u povlačenju ka Našicama, razbila ga, a odmah zatim zauzela oba sela.

Neprijateljski delovi koji su otstupali od šume Bukvik, gonjeni od 5 brigade 36 divizije, upali su u oslobođeno s. Vukojevci, ali ih je jedan bataljon 3 brigade odbacio u pravcu Zukojevačke Planine. Dalje gonjenje preuzela je 5 brigada, koja je 16 aprila izjutra izbila na severne padine pomenute planine, jugozapadno od s. Vukojevci.

Sesta brigada 36 divizije, po razbijanju neprijateljske kolone na komunikaciji s. Bračevci—s. Razbojište, napala je neprijatelja u s. Podgorač i oko 18 časova, posle ogorčene borbe, zauzela ovo selo.

Jedna druga nemačka kolona (jačine oko 150 vojnika), u povlačenju od s. Cepin, upala je oko 23 časa u s. Vukojevci. Iznenađen prisustvom jedinica 3 brigade u ovom selu nemački komandant je izjavio spremnost da se preda. Ali, kad su naše jedinice pokušale da razoružaju nemačke vojnike, ovi su sa bliskog otstojanja otvorili vatru. Ipak je 3 brigada uspela da veći deo ove kolone uništi, a manji da zarobi. Produživši gonjenje, Brigada je noću 15/16 aprila izbila na jugoistočnu ivicu Našica, a u 4 časa, 16 aprila, prodrla u grad.

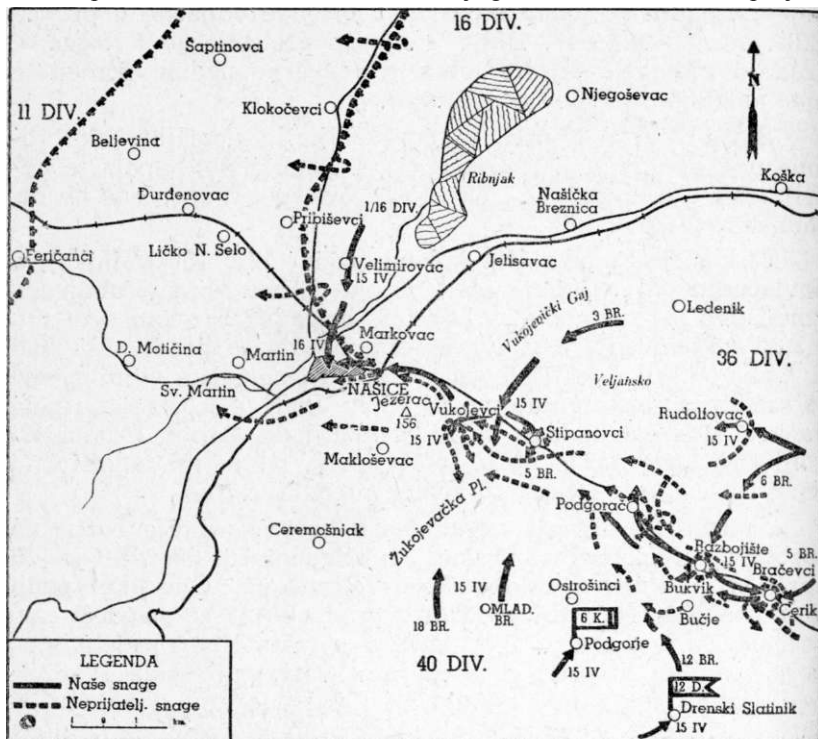
Dok su 36 divizija i jedinice 6 korpusa vodile borbe na jugoistočnim prilazima Našica, 1 brigada 16 divizije je 15 aprila oko 16 časova oslobodila s. Velimirovac. Ona je po padu mraka napala Našice i prodrla u grad oko 21 čas, vodeći cele noći borbe u gradu sa pristižućim neprijateljskim delovima, koji su otstupali pred 36 divizijom. Četvrta brigada 16 divizije razbila je 15 aprila neprijateljsku odbranu u rejonu s. Kučanci i zauzela ovo selo, dok je 2 brigada ove divizije, noću 14/15 aprila izbila na severnu ivicu šume Karaš (do polja Maroslavci), a 15 aprila oko 7 časova, u sadejstvu sa bugarskim jedinicama, oslobodila D. Miholjac.

U borbama 15 aprila i noću 15/16 aprila 36 divizija je u sadejstvu sa jedinicama 6 korpusa razbila desno krilo neprijateljskog prihvatnog položaja na otseku s. Gorjani, Našice i izjutra 16 aprila oslobodila Našice. Na ovaj način je dalja neprijateljska odbrana otseka s. Klokočevci, s. Beničanci, D. Miholjac bila kompromitovana. Pri ovome, u rejonu

Našica i jugoistočno, otsečeni su i većim delom uništeni: Stab 606 puka sa 808 bataljonom za osiguranje, 11 poljski dopunski bataljon i delovi 22 lovačkog puka. Samo malom delu ovih neprijateljskih snaga uspelo je da se probije južno od Našica i ponovo priključi ostalim delovima svoje divizije.

Po napuštanju Našica delovi 11 poljske vazduhoplovne divizije poseli su prihvatnu liniju u rejonu s. Feričanci.

Posle forsiranja Drave, 3 armija je za tri dana očistila područje Osijek, Našice, D. Miholjac i oslobodila ova mesta, a 15 aprila, obuhvatom Našica sa jugoistoka, razbila neprija-

Skica 54 — Oslobođenje Našica

teljske snage na desnom krilu njegovog prihvatnog položaja, pre nego što je ovaj uspeo da položaj organizuje i posedne. Sem toga, brzim prodorom 36 divizije i 6 korpusa u rejon Našica, snage 34 armiskog korpusa, koje su oступale pred 1 armijom, razdvojene su od onih koje su se povlačile pred 3 armijom. Brešu, na ovaj način stvorenu u neprijateljskom rasporedu severno od Đakova, iskoristio je Stab 1 ar-

mije i 15. aprila sa 1. proleterskom divizijom izvršio prodor severno od Dilj Pl. u rejon s. Pleternica, stvorivši na taj način uslove da, nešto kasnije, težište napada sa pravca Đakovo—SI. Brod prenese na pravac severno od Dilj Planine.

2

OPERACIJE 1, 2 i 3 ARMIJE DO IZBIJANJA NA LINIJU VIROVITICA, R. ILOVA, R. UNA

Posle napuštanja Vinkovaca i Našica delimično razbijene snage nemačkog 34. armiskog korpusa, povlačeći se sa Srem-skog fronta prema zapadu, zadržale su se na liniji s. Vijevo, s. Feričanci, s. Gorjani, Đakovo, s. Jaruge. Na toj liniji neprijatelj je imao nameru da upornom odbranom spreči 1 i 3. armiji prodor u Slavoniju i time omogući izvlačenje trupa nemačkog 21. brdskog armiskog korpusa iz doline Bosne preko Broda, koje još nije bilo završeno, a zatim da se sa novopridošlim snagama 21. armiskog korpusa ponovo stabilizuje front na liniji Virovitica, r. Ilova, r. Una. Naime, nemačka Vrhovna komanda, iako su Amerikanci 12. aprila prešli Elbu, a Rusi 13. aprila ušli u Beč i 16. aprila probili front na r. Odri, držeći se još uvek fikcije čvrstih frontova, uporno je nastojala da po svaku cenu održi strategijski front u Jugoslaviji, štaviše, ona je naredila Vrhovnom komandantu Jugoslova da bez izričitog naređenja Hitlera ne sme da odstupi na pripremljenu liniju: ušće Une u Savu, r. Ilova, Virovitica.²⁶⁷

U duhu direktive Generalštaba JA za konačno oslobođenje zemlje od 9. aprila, da se savskim operaciskim pravcem koncentričnim nastupanjem iz Baranje, Srema i Bosne ovlada područjem Zagorja, a zatim od Varaždina preko Pragerskog i od Zagreba preko Celja, područjem Maribora, 1, 2 i 3. armija razvile su operacije, i to: 3. armija kroz Podravinu ka Virovitici, 1. armija opštim pravcem Vinkovci—Brod ka glavnom operaciskom objektu Zagrebu, a 2. armija desnom obalom Save ka donjem toku Une.

²⁶⁷ Joachim Schultz, »Poslednjih 30 dana« (iz Ratnog dnevnika OKW-a), Stuttgart 1951.

Uočavajući značaj Broda, Generalštab JA je po oslobođenju Doboja naredio Stabu 2 armije da glavninom svojih snaga što pre izbije u rejon Broda i sadejstvuje 1 armiji u zauzimanju ovog važnog komunikacijskog čvora, a zatim da produži nastupanje desnom obalom Save, u duhu dobijenog zadatka.

Nastupanje 1 armije

Trideset četvrti armijski korpus, koji je imao zadatak da sa svojim snagama organizuje, posedne i brani ranije pomenutu liniju, izvršio je na pravcu nastupanja 1 armije sledeći raspored (prilog XXXII): na levoj obali Save, približno od s. Prnjavor do s. Jaruge — 3 ustaško-domobranska divizija; u s. Jaruge — delovi RZK²⁶⁸; na oteku s. Jaruge, s. Beravci — 1230 puk 41 pešadijske divizije; na oteku s. Beravci, s. Striživojna — 963 tvrđavska brigada »Kloc«²⁶⁹ i 1231 puk 41 pešadijske divizije; na oteku južna ivica s. Striživojna, južno od s. Budrovci — 1232 puk iste divizije; na oteku s. Budrovci, Đakovo — 22 pešadijska divizija (sa 47 pukom od s. Budrovci do Đakova a sa 65 pukom i 22 pionirskim bataljonom u Đakovu); na oteku Đakovo, s. Gorjani — slabiji delovi 8 lovačke brigade 3 ustaško-domobranske divizije. Severno od s. Gorjani pa sve do desnog krila 11 poljske vazduhoplovne divizije, u rejonu s. Gorijske, nije bilo neprijateljskih snaga i ovaj pravac bio je potpuno otvoren.

U rezervi 41 pešadijske divizije nalazili su se streljački (fizilirski) divizijski bataljon u s. Vrpolje i dopunski poljski bataljon u s. Čajkovci. U divizijskoj rezervi 22 pešadijske divizije, severozapadno od s. Piškorevci, nalazio se 22 izviđački divizijski bataljon. U korpusnoj rezervi, na prostoru s. V. Kopanica, nalazio se 16 pešadijski puk 22 divizije, Štab 41 divizije nalazio se u s. Andrijevići, Štab 22 divizije u Đakovu, a Štab 34 armijskog korpusa u s. Podcrkavje (severno od Broda).

U rejonu s. Pleternica nalazili su se delovi 8 lovačke ustaško-domobranske brigade i slabije policijske jedinice iz sastava Divizije »Stefan« (Stephan), jačine oko četiri nepot-

²⁶⁸ Jačina RZK nije utvrđena.

²⁶⁹ Pri proboju fronta u Sremu ova brigada pretrpela je teške gubitke pa je reorganizovana i imala u sastavu dva slabija nemačka i jedan, ustaški bataljon.

puna bataljona sa jednom baterijom haubica. Ove snage bratile su liniju s. Darkovac, s. Migalovci, s. Ruševo i zatvarale pravac koji od Đakova severno od Dilj Pl. vodi ka s. Pleternica.

U SI. Požezi nalazili su se 4 i 14 ustaško-domobranska brigada, ostaci 9 ustaško-domobranske divizije i policiski delovi iz sastava Divizije »Stefan« (oko 150 Nemaca).

U vezi postavljenog zadatka 1 armija je 14 aprila uveče bila razvijena u dva ešelona. Divizije prvog ešelona (1, 21, 48, 5 i delom 17 divizija) izbile su ovog dana predveče sa svojim prednjim delovima pred liniju s. Gorjani, Đakovačka Satnica (1 proleterska divizija); istočno od Đakova (21 divizija); u rejon neposredno istočno od s. Striživojna (48 divizija); u rejon istočno od s. Beravci (5 divizija). Divizije u drugom ešelonu (6, 42, 11 i delom 17 divizija) nalazile su se na prostoriji s. St. Mikanovci, s. Gradište, s. Babina Greda.

Ovakav raspored 1 armije, u vremenu neposrednog približavanja neprijateljskoj odbranbenoj liniji, s obzirom na prolaznost i komunikativnost zemljišta, omogućavao je, u slučaju potrebe, laku promenu borbenog poretka na sve strane.

Na osnovi primljenih izveštaja od potčinjenih štabova, kao i na osnovi brzog oslobođenja Vinkovaca, u Stabu armije se pretpostavljalo da su neprijateljske glavne snage tučene i da neće biti u stanju da pružaju jači otpor sve do Broda.²⁷⁹ U tom duhu, a nemajući stvarnih podataka o jačini, rasporedu i nameri neprijatelja, Stab armije je 15 aprila izjutra naredio divizijama da gone neprijatelja, s tim da 16 aprila zauzmu s. Pleternica i SI. Požegu, i napadnu Brod. Tako je 1 proleterska divizija dobila zadatak da se 15 aprila iz rejona s. Đakovačka Satnica prebaci pravcem s. Kondrić—s. Slobodna Vlast—s. Ruševo—s. Pleternica, i da 16 aprila ovlada SI. Požegom; 21 divizija, pošto ovlada Đakovom, da se u toku 15 aprila prebaci na prostoriju s. Slobodna Vlast, s. Musić, a 16 aprila da produži nastupanje ka s. Pleternica i potom razvije operacije u pravcu s. Batrina; 42 divizija da se 15 aprila prebaci u rejon s. Dragotin, s. Svetoblažje, s. Trnava, a u toku 16 aprila u rejon s. Kalinić, s. Bilač; 48, 5 i 17 divizija da 15 aprila gone neprijatelja pravcima s. Perkovi Stari—s. St. i N. Topolje—s. Klokočevik—s. Rastužje (48 divizija), s. Andrijevi—s. Sapci—s. Vranevci (5 divizija), a pravcem s. Sredanci—s. Poljanci—s. Ruščica (17 divizija) i one su 16 aprila izjutra

²⁷⁰ Zapovest Štaba armije O.br. 105 od 13 aprila 1945 g. konstatuje da je u toku 12 i 13 aprila zarobljeno ili uništeno najmanje 70 otsto nemačkih snaga u Sremu, što nije bilo tačno.

imale da napadnu neprijatelja u Brodu; 6 divizija, kao armiška rezerva, imala je da se 15 aprila do 12 časova prebaci u sela Striživojna i Vrpolje. Prva konjička brigada je pridata 17 diviziji, a jedan njen divizion 1 proleterskoj diviziji.

Četrnaestog aprila je 1 proleterska divizija, pošto je uhvatila vezu sa delovima 3 armije u rejonu s. Tenjski Antunovac, produžila nastupanje na zapad i ovog dana do mraka izbila sa 1 brigadom u rejon s. Gorjani, a sa 13 brigadom kasno uveče u rejon s. Đakovačka Satnica. Selo Gorjani branili su delovi 8 lovačke brigade 3 ustaško-domobranske divizije jačine oko dva bataljona sa jednom nemačkom četom. Brigade su odmah po pristizanju iz pokreta prešle u napad. Prva brigada je uspela da u prvom naletu primora neprijatelja na povlačenje i da još uveče 14 aprila zauzme s. Gorjani, dok je borba za s. Đakovačka Satnica vođena cele noći. Tek ujutru, 15 aprila, 13 brigada je oslobodila ovo selo.

Ostali deo fronta, liniju Đakovo, s. Jaruge neprijatelj je protiv očekivanja uporno branio što je dovelo do operativnog iznenađenja, jer Stab 1 armije, zbog slabe obavestajne službe i izviđanja, nije računao da će Nemci pružiti na ovoj liniji jači otpor. Borbe na ovoj liniji trajale su sve do 17 aprila.

Oslobođenje Đakova i prodor 1 proleterske divizije u rejon Pleternice

(Prilog XXXII, skica 55)

Po oslobođenju Vinkovaca, 13 aprila uveče, 21 divizija je prenoćila u gradu. Izgubivši dodir sa neprijateljem, ona je 14 aprila u 3 časa nastupala iz Vinkovaca u dve kolone. Desna kolona je nastupala pravcem s. Jarmina—s. Mrzović—s. Vučevci—s. Viškovci, a leva pravcem s. Ivankovo—s. N. Mikonovci—s. Vrbica—Đakovo. Divizija je oko 16 časova odbacila neprijateljske zaštitničke delove sa linije s. Viškovci, s. Đurđanci i podišla liniji Kugler pustara, Đakovo, sa koje je preduzela napad na grad. Po zamisli Štaba divizije, grad je trebalo osvojiti obuhvatom 4 brigade, ojačane sa jednim bataljonom 5 brigade, sa severozapadne strane grada, preko Kugler pustare, uz istovremeno presecanje komunikacije Đakovo—s. Kondrić i frontalnim napadom 31 brigade na istočni deo

grada. U preduzetom obuhvatu 4 brigada je naišla na jak otpor, ali je uspela da se preko Kugler pustare probije do severoistočne ivice grada, gde je bila zadržana, a potom pri-nuđena da se povuče, dok je 31 brigada bila zadržana istočno od železničke pruge.

Usled nedostatka artiljerijske municije, brigade nisu bile efikasno podržane artiljeriskom vatrom i pretrpele su osetne gubitke.

Zbog neuspešnog dnevnog napada, a da bi se izbeglo dejstvo nadmoćnije neprijateljske artiljerije, izvršene su pri-preme za noćni n^pad, sa uvođenjem u borbu i 5 brigade. Tako su 4 i 5 brigada u 23 časa napale na severoistočnu ivicu grada i uspele da prodru do centra, dok je 31 brigada bila zadržana na istočnim i južnim prilazima gradu. Međutim, 15 aprila oko 4 časa u Đakovo je pristigao 65 pešadiski puk 22 divizije, koji je odmah prešao u protivnapad uspevši da jedinice, koje su bile prodrle u grad, prinudi na povlačenje.²⁷¹

Zbog jačine neprijateljskog otpora, po naređenju Štaba armije, 15 aprila je prebačena u rejon Đakova i 6 divizija. Po planu, trebalo je prethodno neprijateljske snage u Đakovu okružiti, a potom ih koncentrično napasti. U tom cilju su 4 i 5 brigada 21 divizije dobile zadatak da zauzmu s. Selce, za-padno od Đakova, a potom da napadnu grad sa severozapadne strane; 31 brigada je imala da napada sa polaznog položaja istočno od železničke pruge, a 2 i 3 brigada 6 divizije pre-bačene su u sela Đakovačka Satnica i Viškovci, sa zadatkom da napadnu grad sa severne strane. Petnaestog aprila po podne pokušale su 4 i 5 brigada 21 divizije da zauzmu s. Selce i u sadejstvu sa 1 brigadom preseku komunikaciju Đakovo—s. Selce, ali, pošto je neprijatelj u međuvremenu izvršio pro-tivnapad na otseku 31 brigade, Štab divizije je morao povući 4 i 5 brigadu sa ovog pravca i uputiti ih protiv neprijatelj-skih snaga na otseku 31 brigade. Bočnim napadom 4 i 5 bri-gada su razbile ove neprijateljske snage i prinudile ih na po-vlačenje u grad. Okružavanje grada izvršeno je pod borbom u toku noći 15/16 aprila. Borbe za Đakovo trajale su celog dana 16 aprila. U međuvremenu 4 i 5 brigada ušle su toga dana oko 7 časova u s. Selce odakle se neprijatelj povukao.

''Načelnik štaba 22 nemačke divizije, potpukovnik Evald Rolf, kaže: »46 grenadirski puk, zbog opasne situacije kod Đakova, po naređenju Štaba korpusa upućen je u Đakovo. Pošto se pritisak kod Đakova pojačao (opasni prodori), zaokrenuo je i 65 grenadirski puk na sever i bio angažovan kod Đakova.« On ne govori o datumu kada je angažovan 65 puk, ali prema našim dokumentima najverovatnije je da je to bilo noću 14/15 aprila (Arhiva VII).

Prva brigada 6 divizije pokušala je da se probije preko Kašnice i napadne neprijateljske snage u s. Piškorevci. Međutim, neprijatelj ju je u toku pokreta bočnim napadom iz Đakova prinudio da se uz osetne gubitke povuče u s. Selce, odakle je istog dana, zbog pojave delova 369 legionarske divizije na pravcu s. Slatinik—s. Ruševo, po naređenju Štaba armije, upućena u rejon s. Ruševo.

Šesnaestog aprila oko 16 časova, uz podršku artiljerije obeju divizija, brigade su prešle u opšti koncentričan napad, probile se u grad i u uličnim borbama uspele da ga do 21 čas zauзму.

U međuvremenu, u cilju oslobođenja s. Pleternice i SI. Požege 1 proleterska divizija (ojačana jednim divizionom 1 konjičke brigade), po ovladivanju linijom s. Gorjani, s. Đakovačka Satnica, preduzela je (15 aprila pre podne) nastupanje u dve kolone. Prva brigada (ojačana jednim divizionom Artiljerijske brigade) nastupala je pravcem s. Gorjani—s. Mandičevac—s. Milinci—s. Čaglin, a 3, 13, Italijanska i Artiljerijska brigada (bez jednog divizona), kao glavna kolona, pravcem s. Đakovačka Satnica—s. Kondrić—s. Levanjska Varoš—s. Sovski Dol, sa zadatkom da ovladaju s. Pleternica i SI. Požegom.

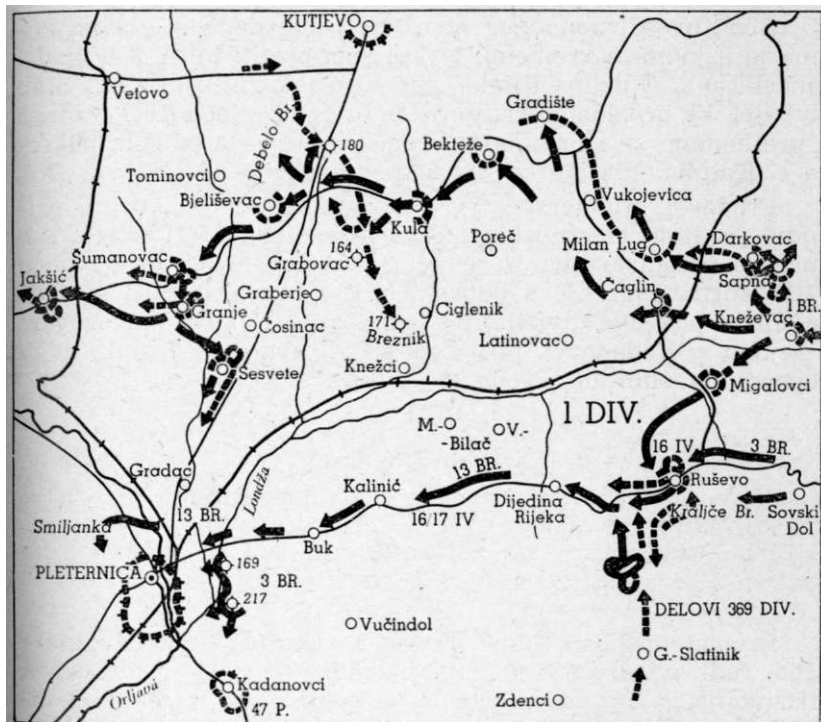
Kao bliži zadatak, Divizija je ovog dana do mraka imala da ovlada selima Darkovac, Migalovci i Ruševo. U borbama koje su trajale celu noć 15/16 aprila njene brigade su razbile neprijateljske snage i do 8 časova ovladale linijom s. Darkovac, s. Čaglin, s. Migalovci, s. Ruševo.

Po napuštanju sela Darkovac i Čaglin nemačke policiske snage i delovi ustaško-domobranskih snaga povukli su se na liniju s. Gradište, s. Bekteže, zaselak Vukojevica, s. Milan Lug. Namera im je bila da zatvore komunikaciju Našice—s. Pleternica i na taj način obezbede vezu između svojih snaga u Podravini i onih u povlačenju levom obalom Save, ne znajući da je 3 brigada 36 divizije 16 aprila u 4 časa prodrila u Našice. Na ovoj komunikaciji su bile već osmotrene jače neprijateljske snage koje su se iz Našica povlačile ka s. Pleternica.

Po oslobođenju sela Darkovac, Čaglin i Migalovci, 1 brigada je, goneći neprijatelja u pravcu s. Bekteže, 16 aprila oko 10 časova zauzela s. Milan Lug, a u toku dana, razbivši neprijateljske snage, ovladala selima Gradište, Bekteže i Kula i zauzela raskrsnicu puteva kod s. Bjeliševac. Naročito teške borbe su vođene u rejonu s. Bekteže, gde je neprijatelj upotrebio i jednu tenkovsku četu.

U toku noći 16/17 aprila 1 brigada je uspostavila vezu sa Štabom 12 divizije 6 korpusa, koji je operisao na području pl. Papuka, u međuprostoru 1 i 3 armije.

Treća brigada se u rejonu s. Ruševo zadržala sve do 16 aprila, kada je tamo prispeo i Štab divizije. Brigada je oko 15 časova produžila nastupanje pravcem s. Dijedina Rijeka—s. Buk—s. Pleternica, obezbeđivši se na pravcu Brod—s. D. i

Skica 55 — Prodor 1 proleterske divizije ka Pleternici

G- Slatinik pridatim konjičkim divizionom. Pošto je 1 proleterska divizija iznenadnim i brzim prodorom u rejon s. Ruševo bočno ugrozila neprijateljske snage u rejonu Broda, neprijatelj je 16 aprila izjutra, radi zatvaranja ovog pravca, uputio prvi ešelon 369 divizije, koji je tek stigao iz Bosne. Ešelon je bio motorizovan, jačine 4—500 vojnika. U nastupanju ka s. Ruševo, on je odbacio izviđačke delove konjičkog divizona i oko 15 časova se pojavio na komunikaciji zapadno od s. Ruševo. Jačom kolonom je napao čelo i levi bok 3 brigade u momentu kad je ova izbila iz zapadnog dela s. Ruševo, a jed-

nom slabijom kolonom, preko Kraljče Brda (trig. 296), napao je Štab divizije koji se nalazio u selu. Neočekivani neprijateljski napad stvorio je pometnju kod 3 brigade, ali se ona ubrzo pribrala i prešla u protivnapad. Štab divizije je angažovao protivavionski divizion i prištapske jedinice, a 13 brigada je svoj čelni bataljon iz pravca s. Sovski Dol uputila u napad preko Kraljče Brda. Posle oštre borbe Nemci su, pretrpevši veće gubitke, bili primorani na povlačenje ka s. Slatinik.

Zbog ovog iznenadnog neprijateljskog napada, glavna kolona je izgubila u vremenu, te je njena prethodnica, 3 brigada, zanoćila u s. Dijedina Rijeka, gde su u toku noći pristigli Štab divizije, 13 brigada i Artiljeriska brigada. Noću 16/17 aprila u prethodnici se nalazila 13 brigada, koja je produžila pokret ka s. Kalinić. Italijanska brigada je zanoćila u s. Sovski Dol.

Prodor 1 proleterske divizije u rejon s. Pleternica prinudio je Štab 34 armiskog korpusa da noću 15/16 aprila povuče 16 pešadiski puk iz rejona s. V. Kopanica i da ga noću 17/18 aprila angažuje u odbrani s. Pleternica, dok su 47 i 65 pešadiski puk ove divizije, po napuštanju Đakova, angažovani u rejonu s. Kadanovci, južno od s. Pleternica (47 puk) i za neposrednu odbranu Broda (65 puk).

Borbe na pravcu Striživojna—Brod

(Skica 56)

Prema zapovesti Štaba armije, na pravcu s. Striživojna—Brod, radi ovlađivanja neprijateljskom linijom s. Budrovci, s. Striživojna, s. Jaruge, napadale su četiri divizije: 48 i 42 divizija na otseku s. Budrovci, s. Vrpolje i 5 i 17 divizija na otseku s. Vrpolje (isključno), s. Beravci s. Jaruge. Borbe za ovlađivanje ovom linijom mestimično su počele još u toku povlačenja neprijatelja, 14 aprila, i nastavljene su tokom 15 i 16 do prvih časova 17 aprila.

Četrnaestog aprila oko 6 časova, u cilju napada na otek s. Budrovci, s. Vrpolje, 48 divizija je krenula iz Vinkovaca komunikacijom preko s. N. i St. Mikanovci ka s. Striživojna. U njenoj prethodnici je bila 1 brigada, a u levoj pobočnici 3 brigada 42 divizije (pridata 48 diviziji), na pravcu s. Retkovci—s. Perkovci—šuma Srnjača. Prethodnica je oko 15 časova došla u dodir s neprijateljem na zapadnoj ivici šume Muško Ostrvo i, pošto je proterala njegove prednje delove, izbila je

ispred k. 89 (na komunikaciji s. St. Mikanovici—s. Striživojna). Pod njenom zaštitom se 2 brigada ove divizije razvila za borbu na zapadnoj ivici šume Jasinja, na levoj obali kanala Breznice, s obe strane železničke pruge s. Striživojna—Vinkovci. Zadatak joj je bio da napadne na severozapadnu ivicu s. Striživojna, s tim da jedan bataljon uputi u pravcu k. 89 (ka komunikaciji s. Piškorevci—s. Striživojna), u cilju obezbeđenja desnog diviziskog boka; 1 brigada, razvijena levo od 2 brigade, između glavnog puta koji vodi za s. Striživojna i seoskog puta koji vodi od kanala Breznica za s. Vrpolje, imala je zadatak da sa jednim bataljonom sadejstvuje 2 brigadi u napadu na s. Striživojna, a sa dva bataljona da napadne s. Vrpolje i da ga zauzme; teški artiljeriski divizion Artiljeriske brigade postavljen je na zapadnoj ivici šume Muško Ostrvo, sa zadatkom da vatrom podržava napad;²⁷² 14 brigada je određena u divizisku rezervu i raspoređena u šumi Jesinja.

Napad je počeo oko 17 časova, bez artiljeriske pripreme i podrške. Prva i 2 brigada krenule su u napad, ali su odmah bile zaustavljene jakom neprijateljskom vatrom, naročito artiljeriskom i minobacačkom, te su bile prinuđene da se povuku na polazne položaje.

U toku noći 14/15 aprila 2 brigada je na ovom pravcu napada u dva maha pokušala da prodre u selo, ali su oba pokušaja ostala bez uspeha.

U produženju desnog krila 2 brigade razvijena su 15 aprila izjutra i druga dva bataljona 14 brigade. Na položaju 1 i 2 brigade vladala je u toku ovog dana živa obostrana vatrena delatnost, dok je 14 brigada, u dva uzastopna napada, pokušala da ovlada neprijateljskim položajima između kanala Breznice i kanala Košnice, ali bez uspeha.

Ovog dana oko 10 časova jedna grupa naših aviona bombardovala je s. Striživojna.

U cilju sadejstva i olakšanja napada 48 divizije, Štab 42 divizije je 15 aprila organizovao napad na s. Budrovci.²⁷³ U napad na ovo selo Štab divizije je uputio 7 brigadu; 16 brigada je napadala u pravcu Đakova, u cilju povezivanja sa 21 divizijom, dok je 3 brigadi, koja se kao leva pobočnica 48 divizije nalazila u rejonu šume Srnjača, naređeno da u cilju sadejstva 48 diviziji napada preko k. 85 na južnu ivicu s. Striživojna. Napad je izveden nepovezano između divizija, kao

²⁷² Ostali divizion i (sa štabom brigade) bili su pridati 5 diviziji. U sastav 48 divizije vraćeni su 16 aprila.

^{2,3} Noću 14/15 aprila 42 divizija se nalazila na prostoriji s. N. i St. Mikanovci.

i između brigada 42 divizije. Sedma brigada je oko 10 časova napala s. Budrovci i uspela da podiđe prednjoj ivici sela, ali je snažnom neprijateljskom vatrom bila zaustavljena na dostignutoj liniji. Oko 15 časova, pošto je na njenom desnom krilu uveden u borbu jedan bataljon 16 brigade, ona je ponovo pokušala da uz artiljerisku podršku prodre u selo, ali bez uspeha. U međuvremenu, oko 12 časova, prešla je u napad i 3 brigada. U početku se napad uspešno razvijao, ali je neprijatelj oko 14 časova, iz pravca Ančića st., sa jednim bataljonom izvršio protivnapad na levo krilo brigade. Ovaj napad je uvođenjem u borbu bataljona iz rezerve bio odbijen, što je Brigadi omogućilo da se povuče na polazni položaj.

Sledeći napad na s. Striživojna izvela je noću 15/16 aprila 48 divizija, ojačana 3 brigadom 42 divizije. Prva i 2 brigada 48 divizije i 3 brigada 42 divizije prešle su u napad u 1,30 časova, posle kraće artiljeriske pripreme, a 14 brigada tek u 4 časa, pošto nije bila pravovremeno snabdevena municijom. I pored jake neprijateljske vatre, napad se u početku uspešno razvijao. Prva i 2 brigada 48 divizije podišle su neprijateljskim položajima na jurišno otstojanje, gde su bile zaustavljene snažnom zaprečnom vatrom. U međuvremenu se 3 brigada 42 divizije, napuštajući svoj osnovni zadatak — sadejstvo 1 brigadi 48 divizije — prebacila samoinicijativno u s. Vrpolje, u nameri da ga zauzme, ali je upala u jaku neprijateljsku unakrsnu vatru i uz teške gubitke bila primorana da se povuče; 14 brigada takođe nije imala uspeha. Konačno, 16 aprila izjutra, 48 divizija se zadržala na liniji k. 86 (južno od kanala Košnica), k. 88, šuma između seoskog puta koji vodi za Vrpolje i Bič kanala, dva đerma jugoistočno od s. Vrpolje, gde je ostala preko celog dana, u tesnom dodiru sa neprijateljem. Oko 16 časova je u sastav 48 divizije pristigla i Artiljeriska brigada (sa dva diviziona), koji su raspoređeni na vatrenim položajima u rejonu k. 85 (na Bič kanalu) i u rejonu grupe kuća na okuci kanala Bresnica, na jugozapadnoj ivici polja Krčevina.

Nedovoljno povezano sa napadom 48 divizije na s. Striživojna, u toku noći 15/16 aprila, napadala je 42 divizija (bez 3 brigade) na s. Budrovci. Po izvršenim pripremama, napad je preduzet u ponoć. Prema zamisli Štaba divizije, selo je trebalo zauzeti koncentričnim napadom, s tim što je 7 brigada upućena u napad na južnu ivicu sela, a 16 brigada na severoistočnu. Pošto su brigade bile zaustavljene jakom neprijateljskom vatrom napad je ponovljen 16 aprila u 2 časa, ali bez

uspeha.²⁷⁴ U toku dana Divizija se zadržala na dostignutoj liniji i, u tesnom vatrenom dodiru 'sa neprijateljem, utvrđivala položaje.

Na levom armiskom krilu 5 divizija, koja je nastupala pravcem Županja—s. Babina Greda—s. Gundinci, bila je 14 aprila uveče zadržana jakom neprijateljskom vatrom sa kanala Berava i sa istočne ivice s. Beravci. Iza 5 divizije nastupala je 17 divizija, koja je 14 aprila uveče pristigla sa dve brigade u rejon s. Gundinci, a 15 aprila izjutra proterala slabije neprijateljske delove i oslobodila ovo selo. Obe divizije su u toku 15 i 16 aprila dejstvovala uglavnom nepovezano. Na sličan način se odvijalo i dejstvo brigada u okviru divizija. Tako su, 15 aprila, 1 i 4 brigada 5 divizije preduzele napad na s. Beravci, s tim što je 1 brigada upućena u napad na istočnu ivicu, a 4 brigada u obilazak i napad na severnu ivicu sela. Ali, zbog neprijateljskog protivnapada obe brigade su bile prinuđene da se povuku na polazne položaje. 1 ponovljeni napad 5 divizije neprijatelj je, koristeći se solidno fortifikacijski uređenim položajem, a naročito znatno nadmoćnijom artiljeriskom vatrom, uspeo da odbije.²⁷⁵ Pridata tenkovska četa izgubila je ovom prilikom dva tenka. Jedna grupa naših aviona bombardovala je ovog dana neprijatelja u ovom selu.

U toku noći 5 divizija je u sadejstvu sa 2 brigadom 17 divizije dva puta pokušavala da upadne u s. Beravci, ali bez uspeha. Sutradan, 16 aprila, 5 divizija se zadržala na položaju od prethodnog dana, a predveče je povučena i prebačena u rejon s. N. i St. Mikanovci, s. Vođinci, radi odmora i popune. Položaj 5 divizije preuzela je 2 brigada 17 divizije, a položaj 2 brigade 15 brigada iste divizije.

Dok je 5 divizija napadala na s. Beravci, brigade 17 divizije izvršile su više pokreta. Tako se 6 brigada 15 aprila prebacila iz s. Gundinci u rejon s. Vrpolje, a potom u s. Sikirevci, gde se zadržala radi odmora; 2 brigada je izbila u rejon s. Striživojna (šuma Srnjača), gde je bila iznenada obasuta neprijateljskom vatrom, a potom se prebacila istočno od s. Beravci, u produženju levog krila 5 divizije, i od 17 do 21 čas sadejstvovala 5 diviziji u napadu na s. Beravci; 15 brigada je napadala na s. Jaruge, a Artiljeriska brigada je, sa položaja iz rejona s. Sikirevci, potpomagala napad 15 brigade. Šesna-

²⁷⁴ Po našim podacima divizija je 16 i noću 16/17 aprila imala 172 poginula, 290 ranjenih i 44 nestala vojnika, ne računajući gubitke 3 brigade, koja je privremeno bila potčinjena 48 diviziji.

²⁷⁵ Za vreme ovih borbi 1 brigada se nalazila u rezervi,

estog aprila 2 brigada je napadala na ž. st. Sikirevci, 15 brigada na s. Jaruge, a 6 brigada se nalazila u diviziskoj rezervi.

Iz razvoja situacije 15 i 16 aprila Štab armije je zaključio da neprijatelj uporno brani prilaz Brodu na pravcu Đakovo—Brod i da se upućivanjem jačih snaga pravcem s. Ruševo—s. Pleternica (severno od grebena Dilj Pl.), bočnim dejstvom mogu ugroziti neprijateljske snage na pravcu Đakovo—Brod. U tom cilju je Štab armije u toku 16 aprila naredio da se 11 divizija usiljenim maršem prebaci iz rejon s. St. Mikanovci u rejon s. Ruševo; 1 konjička i Tenkovska brigada u rejon s. Pleternica; 6 divizija u rejon s. Paka i s. Sovski Dol. Osamnaestog aprila, po naređenju Štaba armije, prebacila se iz Đakova u rejon s. Buk i 21 divizija. Na ovaj način je Štab armije, počev od 16 aprila, preneo težište operacija za oslobođenje Broda sa pravca dolinom Save na pravac severno od grebena Dilj Pl., u rejon s. Pleternica. Međutim, Štab 34 armiskog korpusa će pravovremeno uočiti promenu težišta napada 1 armije i ojačaće snage u s. Pleternica.

Nemačke snage koje su branile liniju s. Striživojna, s. Jaruge, pošto su prethodno noću 16/17 aprila prihvatile 22 pešadisku diviziju, koja se povlačila iz rejon s. Jaruge, i propustile je kroz svoj raspored, povukle su se iste noći na liniju s. Lapovci, s. Oprisavci. One su 17 aprila pre podne zaposlele ovu liniju u sledećem rasporedu: s. D. Bebrina (zaključno), s. Poljanci — delovi 3 ustaško-domobranske divizije; s. Oprisavci (zaključno), železnička pruga Vinkovci—Brod—1230 puk 41 pešadijske divizije; s. N. i St. Topolje — 1231 puk iste divizije; s. Lapovci — 963 tvrđavska brigada »Kloc«.

Četrdeset osma divizija, pošto je odbila slabije napade nemačkih zaštitnica, izvršila je oko 20,30 časova napad na celom frontu i brzo, delom snaga, prodrila u istočni deo s. Striživojna. U uličnim borbama sa neprijateljskim zaštitničkim delovima, 17 aprila do 7 časova, njene snage su očistile ovo selo od neprijatelja. Četrdeset druga divizija je 17 aprila oko 4 časa ušla bez borbe u s. Budrovci, a potom i s. Perkovci Stari, pošto ih je neprijatelj prethodno napustio. Obe divizije su rano izjutra izgubile dodir sa neprijateljem i izbile na liniju s. Perkovci Stari, s. Andrijeveci, gde su 17/18 aprila zanoćile.

Jedinice 17 divizije 17 aprila pre podne ušle su bez borbe u s. Beravci i s. Jaruge.

Sve tri divizije (42, 48 i 17), prednjim delovima, ponovo su uhvatile dodir sa neprijateljem 17 i noću 17/18 aprila, i to 42 i 48 divizija na liniji s. N. i St. Topolje, a 17 divizija na liniji s. St. Topolje, s. Oprisavci.

Po naređenju Štaba armije, noću 17/18 aprila, položaje 42 i 48 divizije preuzela je 5 divizija, a 42 i 48 divizija su 18 aprila upućene pravcem s. Kondrić—s. Ruševo—s. Buk u s. Jakšić, u cilju organizacije napada na SI. Požegu.

Oslobođenje Pleternice, Broda i SI. Požege

Na pravcu nastupanja 1 proleTERSKE divizije situacija je 17 aprila bila uglavnom sledeća:

— 1 proleTERSka brigada (bez jednog bataljona), pošto je razbila prethodnog dana neprijateljske snage na liniji s. Bek-teže, s. Bjeliševac, otvorila je pravac za nastupanje ka SI. Požezi komunikacijom s. Šumanovac—s. Jakšić; na njenom desnom boku nalazile su se još neprijateljske snage u Kutjevu, ali je njihovo savlađivanje i gonjenje, po sporazumu štabova brigada, preuzela 12 brigada 12 divizije 6 korpusa;

— 13 brigada, prethodnica leve, glavne kolone, proterala je slabije neprijateljske delove iz s. Buk i nastupala ka s. Pleternica. Pred njom su se nalazile neprijateljske snage u jačini 3—4 bataljona.

Kako je 1 proleTERSka divizija imala za svoj krajnji operativni cilj oslobođenja SI. Požege, to je Štab divizije naredio da se 17 aprila izjutra nastavi nastupanje ka SI. Požezi u cilju njenog oslobođenja.

U duhu ovog naređenja 1 brigada je 17 aprila izjutra nastupala u dva ešelona komunikacijom s. Kula—s. Šumanovac. Oko 8 časova čelo prvog ešelona je bilo zaustavljeno neprijateljskom vatrom sa istočne ivice s. Šumanovac, u momentu kad se začelje ešelona (sa štabom brigade) nalazilo u rejonu s. Bjeliševac, kod Perovac majura, a čelo drugog ešelona na izlazu iz s. Kula. Istovremeno je Štab brigade uočio da je neprijateljska kolona (5—6 bataljona i 2—4 baterije), koja je još pre svanuća bila osmotrena na komunikaciji s. Kutjevo—s. Vetovo, naglo promenila pravac i da po bataljonima nastupa ka komunikaciji s. Kula—s. Bjeliševac. Zbog toga je Štab brigade odmah naredio da se grupno zaposedne linija Ciglana, raskrsnica puteva severno od s. Bjeliševac, a artiljeriski divizion da se postavi na vatreni položaj na zapadnom izlazu iz s. Kula, sa zadatkom da vatrom zaustavi pokret neprijatelja. Istovremeno je Štab brigade uputio po jedan bataljon prema Debelom Brdu i k. 180, u napad na desni i levi bok neprijatelja.

Kad se neprijatelj približio položaju 1 brigade na oko 500 m, prištapske jedinice i brigadna baterija su iz celokupnog naoružanja otvorile snažnu vatru na njegove kolone, te se neprijatelj, pošto je bio pritisnut i sa bokova, povukao čak do železničke pruge s. Vetovo—s. Jakšić.

Dalje gonjenje neprijateljskih snaga na pravcu s. Vetovo—s. Kaptol preduzela je 12 brigada 12 divizije 6 korpusa.

Sedamnaestog aprila po podne 1 proleterska brigada se pregrupisala i orijentisala prema neprijateljskim snagama koje su branile liniju s. Šumanovac, s. Sesvete i zatvarale pravac ka SI. Požezi. Jačina neprijateljskih snaga na ovoj liniji iznosila je oko 2—3 bataljona sa jednom baterijom i nekoliko minobacača i protivtenkovskih topova. Brigada je koncentrisala svu artiljeriju u rejonu s. Graberje, uz čiju podršku je izvršila napad na sela Sesvete, Šumanovac i Granje, razbila neprijateljsku odbranu kod s. Šumanovac i oko 17 časova zauzela ovo selo, a zatim i s. Granje. Neprijatelj se u najvećem neredu povukao ka s. Jakšić, u stopu gonjen od jedinica 1 brigade, koja je oko 18 časova zauzela s. Jakšić.

Po razbijanju neprijatelja na liniji s. Šumanovac, s. Granje, 1 brigada je, radi obezbeđenja od SI. Požege, zadržala slabije delove na liniji s. Šumanovac, s. Jakšić i noću 17/18 aprila izvršila napad na neprijateljske snage u s. Sesvete, razbila ih, prinudila na povlačenje u pravcu s. Pleternica i oslobodila s. Sesvete.

Dok su se događaji kod 1 brigade odigrali na opisani način, prethodnica leve, glavne kolone 1 proleterske divizije — 13 brigada (ojačana sa dva bataljona 3 brigade) — proterala je 17 aprila oko 7 časova neprijateljske prednje delove iz s. Buk i produžila nastupanje ka s. Pleternica. Pri izbijanju na levu obalu Londže dobila je neprijateljsku vatru od s. Gradac i sa istočne ivice s. Pleternica, koju su branili 1 i 5 policijski puk Divizije »Stefan« i delovi triju ustaških četa, sa jednim divizionom artiljerije.

Po uspostavljanju vatrenog dodira sa neposrednom odbranom s. Pleternica, 13 brigada je po bataljonima izvršila napad na sela Gradac i Pleternica. U međuvremenu je Štab brigade uputio 3 bataljon preko Smiljanke (trig. 213) na severozapadnu ivicu s. Pleternica. Nešto kasnije je razvijena i 3 brigada — dva bataljona na liniji k. 169, k. 217, za napad na istočnu ivicu sela, a jedan bataljon je upućen prema s. Kadanovci kao levo bočno obezbeđenje napada. Artiljeriska brigada (bez jednog divizona) postavljena je na položaj zapadno od s. Buk, sa zadatkom da podržava napad 3 i 13 brigade, dok je Italijanskoj brigadi naređeno da se prebaci u rejon s. Blacko

i zatvori pravac od SI. Požege. Diviziska rezerva, 3 bataljon 1 brigade sa inženjerskim bataljonom, postavljena je na zapadnoj ivici s. Buk.

Napad 13 brigade je bio zaustavljen na liniji Groblje, severoistočni prilazi s. Pleternica i na pravcu od s. Gradac, ispred železničke pruge. Oko podne je prešla u napad i 3 brigada, ali nije uspela da pređe r. Londžu. Brigade su u istom rasporedu pokušale i posle podne ovog dana da se probiju u selo, ali nisu uspele, te su zanoćile na položajima od pre podne.

Trinaesta brigada je oko 23 časa, koristeći mrak, uz prethodnu artiljerisku pripremu, prešla u napad sa dostignutih polaznih položaja. Njeni bataljoni su svaki na svom pravcu uspeli da potisnu neprijateljske delove sa prednje ivice sela i da se delimično probiju u selo. Neprijatelj je odmah zatim izvršio protivnapad sa snagama iz druge linije odbrane i prinudio 13 brigadu da se povuče na polazne položaje.

Noću 17/18 aprila u s. Pleternica je stigao nemački 16 pešadski puk 22 divizije a sutradan je u rejon s. Kadanovci, s. Grižići pristigao i nemački 47 pešadski puk, tako da je, počev od 18 aprila, 22 divizija preuzela odbranu s. Pleternica, a potom, odbranu linije s. Pleternica, s. Grižići.

Sedamnaestog aprila uveče divizije 1 armije bile su u sledećem rasporedu: 1 proleterska divizija u napadu na s. Pleternica; 11 divizija i 1 konjička brigada u rejonu s. Buk, a Tenkovska brigada u pokretu iz Vinkovaca za s. Buk; 6 divizija u pristizanju iz rejona Đakova u rejon s. Ruševo;²⁷⁸ 21 divizija u Đakovu; 42 i 48 divizija u rejonu s. N. i St. Topolje i s. Andrijevc; 5 divizija, pošto je noću 17/18 aprila preuzela položaj od 48 divizije, osvanula je 18 aprila u dodiru sa neprijateljem (1 jugoslovenska brigada na desnom krilu, na istočnoj ivici šume Djedov Dol, 4 krajiška brigada na zapadnoj ivici šume Varčaga i 1 krajiška brigada na jugoistočnoj ivici šume Varčaga, zapadno od k. 90 do železničke pruge južno od k. 90); levo od 5 divizije, između železničke pruge i r. Save, protezao se front 17 divizije (6 brigada u naslonu na levo krilo 5 divizije, pa ulevo, preko Luga, do Bič potoka; 2 brigada između Bič potoka i puta s. Sredanci—s. Oprisavci, na liniji Čistine, zapadna ivica šume Rasovac; 15 brigada levo od 2 brigade, na liniji šuma Rasovac, r. Sava).

Zadatke divizija za 18 april regulisao je Štab 1 armije. Prva proleterska divizija je imala da u 6 časova napadne neprijatelja na liniji s. Nova Kapela, s. Batrina, ovlada komu-

²⁷⁶ **p**_{rva} brigada ove divizije nalazila se, od 16 aprila uveče, u borbenom dodiru sa delovima nemačke 369 divizije u rejonii s. Zdenci.

nikacijom između ovih sela i potom da nadire ka N. Gradiški, a sa jednom brigadom da sadejstvuje 11 diviziji na pravcu ka s. Andrijevcu; 11 divizija — da u 6 časova napadne neprijatelja na liniji s. Andrijevcu, s. St. Slatinik i pošto savlada neprijatelja na ovoj liniji, produži pokret i napadne Brod sa severozapadne strane; 6 divizija — da u 12 časova napadne neprijatelja na liniji s. Rastušje, s. Varoš i potom Brod sa severa; 5 i 17 divizija — da napadnu neprijatelja na liniji s. N. i St. Topolje, s. Oprisavci i zauzmu ova sela, a potom da gone neprijatelja ka Brodu i napadnu Brod sa istočne strane; 21 divizija — da u 4 časa krene iz Đakova preko s. Ruševo u rejon s. Pleternica, gde da stigne istog dana do 18 časova, s tim da sa jednom brigadom zatvori pravac od Sl. Požege, a sa dve brigade da obrazuje rezervu 1 proleterske divizije; 42 i 48 divizija — da se prebace na prostor Sl. Požege, napadnu neprijateljsku odbranu i oslobode grad. Stab armije je naknadno naredio, 18 aprila, 42 i 48 diviziji da delom snaga, ovog dana pre podne, očiste od neprijatelja sela Harkanovci i Lapovci, da bi se 5 diviziji olakšao pokret ka Brodu.

U rejonu sela Belice, Grižići, Krajačići, Jakačina Mala, Čelikovići nalazili su se 18 aprila izjutra prednji delovi 47 pešadiskog puka nemačke 22 divizije, koji je branio liniju s. Kadanovci, s. Grižići; u rejonu sela Andrijevcu i Sibinj bili su delovi 3 ustaško-domobranske divizije; u rejonu sela Zdenci, G. i D. Slatnik i Matkovići Mala nalazili su se od 16 aprila delovi 369 nemačke divizije.²⁷⁷

Borbe su počele 18 aprila izjutra.

Verovatno nemajući podatke o pristizanju nemačke 22 divizije, Stab 1 proleterske divizije je 18 aprila pre podne izdao zapovest²⁷⁸ za napad na s. Pleternica, angažujući u napadu sve snage. Prema ovoj zapovesti je 13 brigada (bez jednog bataljona), ojačana 3 bataljonom 1 brigade, dobila zadatak da sa polaznog položaja Mirkovac, istočne padine Vražjaka, preko Plane (k. 211) i s. Bresnica napadne s. Sulkovac i po zauzimanju ovog sela zatvori neprijateljski odstupni pravac s. Pleternica—s. Batrina; 1 brigada (bez 3 bataljona) dobila je zadatak da sa polaznog položaja Selište, Bašće, Smiljanka (trig. 213) napadne i ovlada zapadnom ivicom s. Pleternica; 3 brigada — da uz podršku jedne tenkovske čete²⁷⁹ napadne s.

²⁷⁷ Tačan raspored nemačkih snaga i njihova identifikacija u rejonu sela Belice, Čelikovići, Jakačina Mala nisu po dokumentima utvrđeni. Verovatno je da su to bili delovi nemačke 22 i 369 divizije.

²⁷⁸ Zapovest nema broja ni datuma, ali se iz sadržaja vidi da je reč o napadu 1 divizije na s. Pleternica 18 aprila.

²⁷⁹ Tenkovska brigada je 18 aprila prebačena iz Vinkovaca u s. Buk. Jedna njena četa je ovog dana pridata 1 proleterskoj diviziji.

Pleternica sa severa, između Smiljanke (trig. 213) i potoka Verbova, a Italijanska brigada je i dalje zadržana na ranijem položaju sa zadatkom od prethodnog dana, s tim što je u toku napada njena artiljerija učestvovala u pripremi napada, a potom tukla u s. Pleternica rejon Železničke stanice i Groblja. Artiljeriska brigada (bez jednog diviziona) dobila je zadatak da sa položaja Ribnjak (k. 169), s. Buk vatrom podržava napad pešadiskih brigada.²⁸⁰ U divizisku rezervu, na položaju Ribnjak (k. 169), određeni su jedan bataljon 13 brigade i inženjerski bataljon.

Napad je počeo u 16 časova, uz prethodnu kratku artiljerisku pripremu.

Trinaesta brigada prešla je jednovremeno u napad na celom frontu. Napad se upočetku uspešno razvijao i Brigada je uspeła da delom snaga podide neprijateljskom položaju na Plani, a delom snaga da se probije u s. Bresnica, ali je neprijatelj izvršio protivnapade iz sela Sulkovac i Pleternica i primorao Brigadu da se, uz osetne gubitke, povuče na polazne položaje.

Istovremeno je preduzela napad i 3 brigada na svom pravcu. Zbog slabe prolaznosti zemljišta pridati tenkovi su zakasnili i nisu je pravovremeno podržali u napadu. Ona je, ipak, delom snaga uspeła da zauzme deo sela i da prođe do ispred mosta na Orljavi u samom selu. Ali je neprijatelj odmah zatim jakim snagama pešadije, uz podršku tenkova i snažne artiljerijske vatre, prešao u protivnapad i odbacio je na polazne položaje.

Prva brigada nije uspeła da se prikupi i organizuje napad do predviđenog vremena, zbog čega nije ni učestvovala u napadu.²⁸¹

Devetnaestog aprila oko 19 časova u s. Buk je pristigla 21 divizija. Njena 5 brigada, ojačana sa dva diviziona Artiljerijske brigade, pridata je po naređenju Štaba armije 1 proleterskoj diviziji. Noću 18/19 aprila Štab divizije formirao je od 13 brigade (ojačane jednim bataljonom 1 brigade), Italijan-

²⁸⁰ Pada u oči da je raspored artiljerije za napad ovog dana ostao isti kao i prethodnog dana, mada je raspored pešadije u osnovi izmenjen. Sa određenih položaja artiljerija nije bila u mogućnosti da efikasno podržava napad pešadije, a naročito napad 13 i 1 brigade. Bilo bi bolje da je artiljerija postavljena severozapadno od s. Pleternica, na južnim padinama Sokolovca. Isto tako, ni mestom rezerve nije bilo određeno težište napada.

²⁸¹ Štab divizije je potcenio neprijateljske snage u s. Pleternica i brigadama dao nerealne zadatke. Izostanak 1 brigade u predviđenom napadu dokazuje da Štab divizije nije izvršio sve potrebne pripreme za napad.

ske brigade i 5 brigade 21 divizije posebnu operativnu grupu i uputio je na liniju s. Nova Kapela, s. Lužani, sa zadatkom da preseče komunikaciju Brod—Nova Gradiška.

Jedanaesta divizija je ovog dana izjutra nastupala iz s. Buk i sa 5 i 6 brigadom prebacila se preko s. Vrčindol na položaj na južnim padinama Babine Glave i šume Cerje, severno od sela Andrijevc i Sijin. Njena 12 brigada je ovog dana napala neprijatelja u selima Čelikovci i Jakačina Mala. Pruživši jak otpor, neprijatelj se noću 18/19 aprila, pod pritiskom Brigade, povukao ka s. Kadanovci, a Brigada se potom prebacila na položaj u međuprostor između 5 i 8 brigade. Artiljeriska brigada je sa položaja u rejonu k. 140, na putu s. Vrčindol—s. Kadanovci, vatrom podržavala napad 12 brigade na s. Čelikovci.

Sesta divizija je 18 aprila izjutra nastupala u dve kolone — sa 1 i 2 brigadom pravcem s. Zdenci—Visoka Gradina—Knježica—s. Varoš, a sa 3 brigadom pravcem s. G. i D. Slatnik—s. Oriovčić—s. Kindrovo—s. Rastušje—Brod. Pošto su ujutru proterale slabije neprijateljske delove iz s. Zdenci, 1 i 2 brigada su do mraka izbile severno od komunikacije s. Gromačnik—s. Podvinje, na liniju k. 254, crkva Sv. Petka, gde su naišle na jači neprijateljski otpor, naročito sa k. 266, južno od crkve. U međuvremenu je 3 brigada proterala neprijatelja iz sela Matković Mala i Dubovik i uveče izbila pred s. Oriovčić, gde je zanoćila.

Delovi 48 divizije, u pokretu ka s. Majar, napali su pre podne 963 tvrđavsku brigadu »Kloc« i odbacili je iz rejona s. Lapovci ka s. Klokočevik.

Peta i 17 divizija prešle su 18 aprila oko 17 časova u napad na celom frontu, ali su, zbog oskudice u artiljeriskoj municiji, imale uspeha samo krilne brigade, i to 1 jugoslovenska, koja je uspela da potisne neprijateljske snage južno od s. Lapovci i 15 brigada 17 divizije, koja je izbacila neprijateljske delove iz rovova pored Save i zauzela nekoliko zgrada u jugozapadnom delu s. Oprisavci.

Pošto se ovog dana, kod Broda, prebacila iz doline Bosne na desnu obalu Save i poslednja nemačka divizija (7 SS), to je Stab 34 armiskog korpusa naredio da se noću 18/19 aprila nemačka 41 divizija i 963 brigada »Kloc« povuku sa linije s. Lapovci, s. Oprisavci na liniju: s. Borojevci, Lipovica (trig. 423),^s Korduševci, s. Ježevik, s. Vranovci, s. Ruščica. U divizijskoj rezervi, u rejonu k. 102, jugoistočno od s. Podvinje, nalazio^{se} divizijski streljački bataljon i 1 bataljon 1232 pešadiskog Puka. Na desnoj obali Save, na južnim prilazima B. Brodu,

prema 23 diviziji 2 armije, nalazila se 964 nemačka tvrđavska brigada, kao poslednja jedinica koja se još imala prebaciti preko mosta na levu obalu Save.

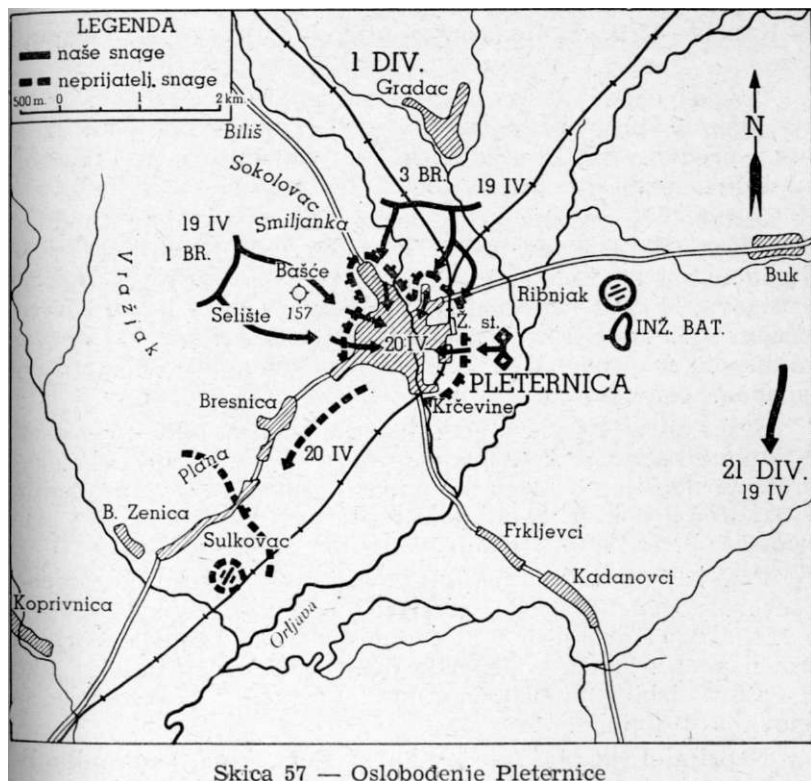
Osamnaestog aprila, oko 22 časa, neprijatelj je izvršio napad na frontu 2 brigade 17 divizije, odbacio je sa njenih položaja u rejonu s. St. Topolje, a potom, ostavljajući jače zaštitnice, povukao se na celom frontu. Izjutra 19 aprila, oko 5 časova, 5 i 17 divizija prešle su u gonjenje i do 16 časova, proterujući neprijateljske zaštitnice, izbile na liniju istočna ivica proplanka šume Gornja Dalca (istočno od s. Podvinsko Bukovlje), istočna ivica s. Vranovci, k. 111, Glibe (k. 92), železnička pruga (5 divizija), istočna ivica s. Vrba Donja, s. Ruščica, r. Sava (17 divizija). Sa ove linije obe divizije su predveče prešle u napad, u kome je 2 brigada 17 divizije uspeła da razbije neprijateljsku odbranu s. Ruščica i da, goneći neprijatelja, izbiše na istočnu ivicu s. Vrba Gornja. Na ostalom delu fronta, uglavnom zbog oskudice u artiljeriskoj municiji, napad nije imao uspeha.

O slobodenje Pleternice (skica 57). Devetnaestog aprila pre podne 1 proleterska divizija je ponovo sa 1 i 3 brigadom i jednom tenkovskom četom, uz podršku diviziske artiljerije, napala na s. Pleternica. Prva brigada (bez 3 bataljona) napadala je na zapadnu ivicu sela, desnim krilom preko Selišta, a levim preko Bešća (k. 157), sa težištem ka Groblju i dalje ka centru sela. Treća brigada je napadala na severnu ivicu sela, između Smiljanke (trig. 213) i Verbova Potoka, povezujući se svojim desnim krilom sa levim krilom 1 brigade. Na istočnu ivicu s. Pleternica i Železničku stanicu napadala je jedna grupa tenkova. Diviziska artiljerija je podržavala napad sa položaja od prethodnog dana — s. Buk, Ribnjak. U diviziskoj rezervi, u rejonu položaja diviziske artiljerije, nalazio se inžinjeriski bataljon, koji je istovremeno štitio artiljeriju.

Sa pravca SI. Požege napad je bio obezbeđen dejstvima 6 korpusa prema SI. Požezi, a na pravac s. Belica — s. Krajačići upućena je izjutra iz s. Buk 21 divizija.

Napad je počeo u 16 časova, sa prethodnom artiljeriskom pripremom od 10 minuta, i trajao je celu noć nesmanjenom žestinom. Prva brigada (bez 3 bataljona), ojačana diviziskom četom izviđača i četom protivtenkovskih mitraljeza, probila se u rejon Groblja, gde je naišla na jako utvrđen sistem neprijateljske odbrane, koji je bio čvor odbrane s. Pleternica. Bataljoni su u nastavku borbe morali da vrše juriš na svaku kuću, koje su, svaka za sebe, predstavljale otpornu tačku. Neprijatelj je na svaki prodor odgovarao koncentričnom va-

trom iz kuća i susjednih ulica, a potom je, uz podršku tenkova,²⁸² vršio protivnapad. Obostrani gubici su bili vrlo veliki. Naročito su ogorčene borbe vođene u rejonu Groblja, na koje je napadao 2 bataljon, ojačan četom automatičara, koja je pretrpela naročito velike gubitke. Treća brigada, uz sadejstvo tenkovske čete i podršku artiljerije, izvršila je juriš oko 17 časova na severnu ivicu s. Pleternica i na Zelezničku stanicu, zauzevši nekoliko kuća na periferiji. Posle kraćeg vremena

napad je nastavljen. Ulične borbe su trajale celu noć. Neprijateljsku odbranu je naročito efikasno potpomagala artiljeriska grupa iz rejona južno od s. Sulkovac. Dvadesetog aprila, oko 5,30 časova, brigade su proterale poslednje neprijateljske delove iz s. Pleternica, koje je bilo u ruševinama. Neprijatelj je napustio selo tek onda kada je to situacija kod Broda dozvo-

²⁸² Neprijatelj je u s. Pleternica raspolagao i tenkovima jačine oko jednog voda.

ljavala i povukao se dolinom Orljave na sledeću zaprečnu liniju Plana (k. 211), s. Sulkovac.

Operativna grupa divizije prebacila se u toku 19 aprila na liniju s. Nova Kapela, s. Lužani, gde je 13 brigada, pošto je proterala slabije neprijateljske delove iz s. D. Lipovac, posela položaj Ježevik (k. 203), Cerje (k. 198), prema komunikaciji s. Nova Kapela—s. Dragovci, a 5 brigada 21 divizije položaj južno od s. D. Lipovac, od puta koji vodi u ovo selo pa na zapad do Gospinog Polja, frontom prema komunikaciji s. Nova Kapela—Vrbova. Italijanska brigada je zanočila u rejonu Laze.

Oslobođenje Broda (skica 56). Dvadeset prva divizija (bez 5 brigade) nastupala je 19 aprila po podne iz s. Buk i predveče izbila u rejon k. 241, zapadno od s. Vrčindol, stupivši u dodir s neprijateljem.²⁸³

Jedanaesta divizija je sa dostignute linije od prethodnog dana produžila napade: sa 5 brigadom na s. Sibinj, a sa 12 brigadom na komunikaciju s. Sibinj — s. Andrijevi, dok je 8 brigada, u cilju neposrednog sadejstva 6 diviziji, prebačena u rejon s. Završje. Peta brigada je, uz podršku artiljerijske vatre, uspeła da prodre u s. Sibinj, ali ju je neprijatelj protivnapadom prinudio da se iz sela povuče.

Šesta divizija je sa 1 brigadom napadala u toku ovog dana na komunikaciju s. Podvinje—s. Sibinj; njena 2 brigada proterala je neprijatelja iz s. Podvinje i izbila na severozapadnu ivicu Broda, dok je 3 brigada, proteravši neprijatelja iz sela Oriovčić, Podcrkavje i Kindrovo, izbila pred s. Rastušje.

Peta i 17 divizija su na liniju neprijateljske odbrane istočno i severoistočno od Broda, produžile napad i u toku 20 aprila. Toga dana oko podne je 1 jugoslovenska brigada, borbom prsa u prsa, zauzela s. Ježevik, pa je goneći neprijatelja oko 17 časova izbila jugoistočno od s. Rastušje i povezala se sa delovima 6 divizije.

Neprijateljska 964 tvrđavska brigada, koja je branila B. Brod, počela je oko 16 časova, pod pritiskom 23 divizije 2 armije, da se prebacuje preko mosta i dalje na zapad, a slaba 369 legionarska divizija, pod pritiskom 6 divizije, ostavljajući slabije delove na liniji s. Tomica, s. Gromačnik, preduzela je povlačenje komunikacijom zapadno od Broda.

U međuvremenu su brigade 5 divizije slomile neprijateljski otpor u rejonu. k. 244 i s. Podvinjsko Bukovlje (k. 146) i

²⁸³ u toku ove operacije Artiljeriska brigada 21 divizije nije imala municije, dok su 11 i 6 divizija raspolagale samo neznatnom količinom artiljerijske municije.

prinudile neprijatelja da se na celoj liniji povuče. Goneći neprijatelja u stopu, 5 divizija je prodrla u Brod oko 22 časa. Neprijatelj je i na otekcu 17 divizije pružao žilav otpor sve do mraka. Posle prodora 5 divizije na liniji s. Podvinjsko Bukovlje, s. Tomica, on se naglo povukao, te je 17 divizija ušla u grad sa zapadne strane. U samom gradu neprijatelj je pružao slab otpor, te je 20 aprila do 23 časa grad bio očišćen od njegovih zaštitničkih delova.

Oko ponoći u grad je sa severa ušla i 6 divizija.

Dvadesetog aprila preko celog dana vođene su teške borbe i severno od komunikacije Brod—s. St. Slatnik. Tako je 21 divizija, pred podne, u pokretu ka s. Andrijevcima, napala neprijateljske delove u s. Belice, proterala ih, a potom naišla na jači neprijateljski otpor na visu Gajić (k. 242), severno od s. Krajačića, i na k. 160 (s-z od s. Andrijevcima). Borbe oko ovih visova trajale su celog dana i noći 20/21 aprila. Po podne, 21 aprila, neprijatelj se povukao, a u noći 21/22 aprila 21 divizija je pod borbom ušla u s. St. Slatnik.

Šesta divizija je napadala na s. Varoš, a 11 divizija na s. Sibinj i s. Andrijevcima. Neprijatelj je ova sela uporno branio sve do u noć 20/21 aprila, kada ih je napustio, pošto su se prethodno komunikacijom s. Vareš — s. St. Slatnik povukle snage koje su branile Brod.

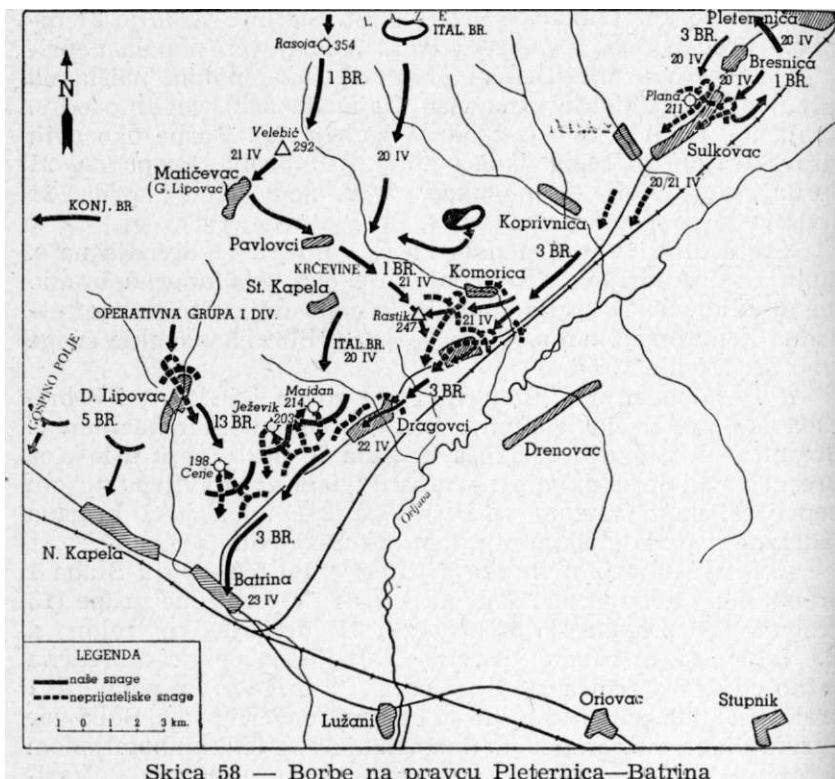
Po oslobođenju s. Pleternica, 20 aprila izjutra, 1 i 3 brigada su preduzele gonjenje neprijatelja komunikacijom s. Bresnica—s. Sulkovac. Treća brigada je bez otpora ušla u s. Bresnica, ali je u daljem nastupanju bila zaustavljena jakom neprijateljskom vatrom sa Plane (k. 211), dok je 1 brigada zadržana neprijateljskim otporom iz s. Sulkovac (skica 58).

Dve baterije iz diviziske artiljerije, po naređenju Štaba 1 proleterske divizije, upućene su u sastav Operativne grupe (13 proleterska brigada i 5 brigada 21 divizije), u rejon s. D. Lipovac, a ostala diviziska artiljerija je raspoređena južno od s. Pleternica, u cilju podrške 3 brigadi. Po podne je 1 proleterska brigada povučena sa položaja severno od s. Sulkovac i prikupljena u rejon Selišta (k. 157), ojačana jednim bataljonom 3 brigade, a zatim, oko 19 časova, upućena pravcem s. Vasić—s. Čošića — Šabanov Orah (k. 362) — Rasoja (k. 345) — Velebić (trig. 292) — s. Matičevac (G. Lipovac), gde je stigla 21 aprila oko 7 časova. Sa njom se prebacio i Štab divizije. Front 1 brigade na pravcu s. Sulkovac preuzela je 3 brigada (bez jednog bataljona). Ona je 20 aprila po podne u dva uzastopna napada, uz podršku tenkovske čete i diviziske artiljerije, pokušala da zauzme Planu (k. 211), ali je pri kraju dana, zbog jakog neprijateljskog otpora, bila prinuđena da se povuče.

Operativna grupa divizije je u toku 20 aprila vršila pritisak na komunikaciju s. Nova Kapela—s. Vrbova, a Italijanska brigada se prebacila iz rejonu Laze na položaj Majdan (k. 214), prema komunikaciji s. Nova Kapela — s. Ratkovića.

Pridata 1 konjička brigada je dejstvovala na pravcu s. Pavlovci — s. Koprivnica.

Neprijatelj je noću 20/21 aprila napustio Planu (k. 211) i s. Sulkovac i povukao se na položaj Rastik (trig. 247), s. Ratkovića, zadržavši slabije zaštitničke delove na liniji s. Komorica, ž. st. Ratkovića. Izjutra, 21 aprila, 3 brigada je nastavila

nastupanje. Pošto je proterala slabije neprijateljske delove iz rejonu s. Komorica, ona je napala neprijateljske snage na liniji Rastik (trig. 247), s. Ratkovića. U međuvremenu se 1 brigada prebacila iz s. Matičevac u rejon s. Pavlovci, pa je oko 9 časova, sadejstvujući 3 brigadi, napala neprijatelja iz severoistočnog pravca na liniji Rastik (trig. 247), s. Komorica. Borba je trajala ceo dan. Neprijatelj je naročito uporno branio Ra-

stik. Uz podršku artiljerije, naročito artiljerije 1 brigade iz rejonu Krčevina, jedinice 1 i 3 brigade su oko 17 časova osvojile Rastik, a oko 18 časova i s. Ratkovica. Neprijatelj se povukao komunikacijom ka s. Dragovci, a 1 brigada je povučena u divizisku rezervu, u rejon pomenutog sela.

Operativna grupa divizije bila je preko celog dana u borbenom dodiru sa neprijateljskim pobočnicama. Oko 17 časova jedna neprijateljska ojačana bataljonska borbena grupa izvršila je napad na spoju Italijanske i 13 brigade, potisla ih i zauzela Majdan (k. 214), Ježevik (k. 203) i Cerje (k. 198), ali su brigade odmah zatim izvršile protivnapad, povratile izgubljeni položaj i prinudile neprijatelja da se uz velike gubitke povuče ka s. Nova Kapela.

Pridata 1 konjička brigada je ovog dana pre podne upućena pravcem s. Pavlovci — s. Matičevac — Carigrad — s. Starci, u rejon s. Tisovac, sa zadatkom da bočno ugrožava neprijateljske otstupne kolone na pravcu s. N. Kapela—N. Gradiška.

Diviziska artiljerija je zanočila na položaju s. Komorica, s. Rakovica.

Treća brigada je 22 aprila izjutra nastavila nastupanje ka s. Dragovci, ali je ubrzo bila dočekanom jakim neprijateljskom vatrom iz ovog sela. Borba je trajala ceo dan. Tek uveče, oko 21 čas, Brigada je uspjela da protera neprijatelja i da oslobodi selo. U međuvremenu su vođene teške borbe na oteku 13 brigade, gde je neprijatelj, pre podne, jednim napadom potisnuo Brigadu i zauzeo k. 203, ali je po podne ova izvršila protivnapad i ponovo zaposela izgubljeni deo položaja.

Posle oslobođenja s. Dragovci, 3 brigada je noću 22/23 aprila produžila gonjenje neprijatelja. Sutradan, 23 aprila oko 5 časova, ona je ušla u s. Batrina, izbjivši na komunikaciju Brod —N. Gradiška.

O s l o b o d e n j e S I . P o ž e g e (skica 59). U toku borbi za Brod i s. Pleternica, 42 i 48 divizija dobile su zadatak da razbiju neprijateljske snage u rejonu S I . Požege i oslobode grad. U tom cilju, po naređenju Štaba 1 armije, obe divizije, ponovo objedinjene pod komandom Štaba 15 korpusa, prebacile su se 18 i 19 aprila iz rejonu s. Vrpolje i s. Striživojna, komunikacijom severno od grebena Dilj Pl., u prostor S I . Požege.

Odbrana varoši je bila organizovana i posednuta severno od r. Orljave, u polukrugu približno linijom k. 147 na r. Orljavi, s. D. Emovci, zaselak Loznica, k. 175, k. 150, k. 158, s. G. Eminovci, k. 139, k. 133 i južno od Orljave linijom Vranduk, k. 296, Kamen (k. 309), Sokolovac. Neprijatelj je ovu liniju od ranije uredio za odbranu i na dominirajućim tačkama polo-

žaja izgradio više bunkera. Sem toga, u varoši je bilo više zgrada ojačano i uređeno za odbranu, sa razrađenim planom vatre.

Po zamisli Štaba 15 korpusa grad se imao zauzeti pošto se neprijatelj prethodno okruži i dovede u situaciju ili da se preda ili da bude uništen. Prema ovome, 48 divizija je dobila zadatak da obrazuje deo obruča oko grada, severno od r. Orljave, a 42 divizija južno od ove reke. Po usmenoj zapovesti Štaba korpusa divizije su 20 aprila zauzele sledeći polazni položaj za napad:

— 48 divizija sa 1 brigadom na liniji r. Orljava, s. D. i G. Emovci, k. 217; sa 14 brigadom s obe strane puta i železničke pruge s. Mihaljevci—SI. Požega, na liniji Glavica (k. 212), s. Alaginci (zaključno); sa 2 brigadom na liniji s. Alaginci (isključno), k. 139 pa do leve obale Orljave; 3 bataljon 14 brigade zadržan je u diviziskoj rezervi na južnoj ivici s. Mihaljevci;

— 42 divizija sa 7 brigadom na liniji Fabrika špiritusa, Vranduk, k. 296 (zaključno); sa 3 brigadom k. 296, Kamen, Vučjak Potok (zaključno); sa 16 brigadom ulevo od 3 brigade, na liniji Sokolovac, k. 147, desna obala Orljave. Za neposrednu podršku pešadije pridate su 3 brigadi 1 i 2 baterija protivtenkovskog diviziona Artiljeriske brigade, a 3 baterija protivtenkovskog divizion 16 brigadi; divizion topova 75 mm bio je postavljen u rejon s. Eminovci.²⁸⁴

Zauzimanje polaznih položaja za napad izvršeno je kod 48 divizije do 17 časova, a kod 42 divizije do 20 časova (sem kod 16 brigade, koja je zauzela polazni položaj za napad tek oko 22 časa).

Oko 18 časova 48 divizija je na celom frontu prešla u napad, potisla neprijatelja sa spoljne linije odbrane i podišla neposredno severnoj ivici grada, gde se, u tesnom dodiru sa neprijateljem, zadržala do sutrađan. U toku noći 1 brigada je, po naređenju Štaba divizije, prebacila jedan bataljon u zasedu u rejon s. Brestovac, u cilju obezbeđenja levog krila 16 brigade 42 divizije.

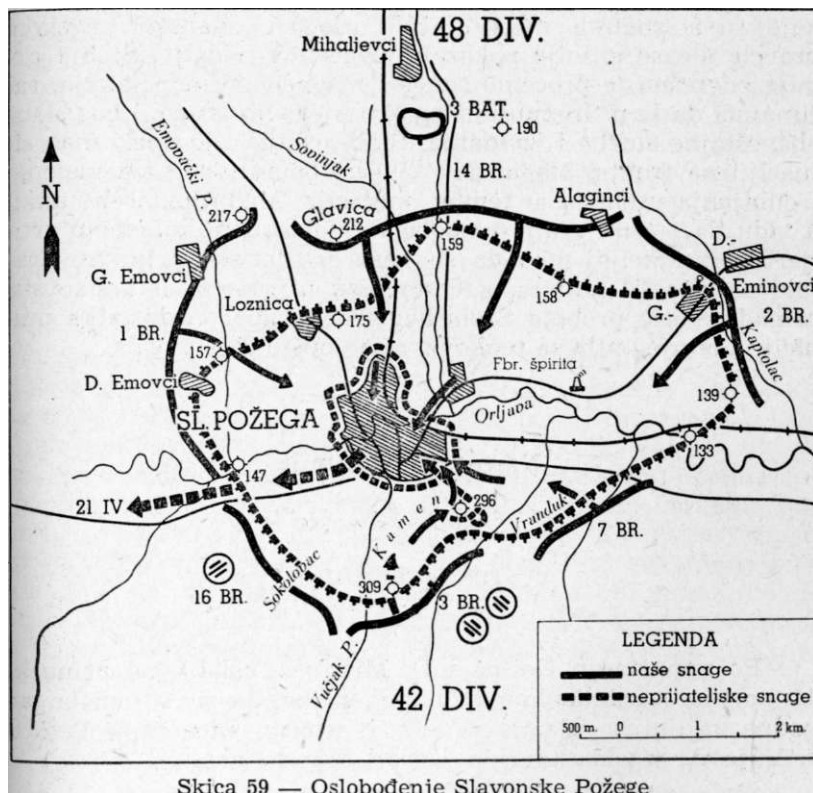
Posle kraćeg vremena prešla je u napad i 42 divizija. Ona je u toku noći uspeła da protera slabije neprijateljske delove iz s. Seoci, a potom je sa 3 brigadom, posle više ponovljenih juriša, zauzela k. 309 i napala neprijatelja na k. 296. Za to vreme 7 brigada je zauzela Vranduk. Odbranu k. 296 neprijatelj je podržavao jakom artiljeriskom i minobacačkom vatrom sa Sokolovca. U produženju napada, 3 i 7 brigada, i jedna četa 3 brigade koja je obuhvatala grad sa jugozapadne

²⁸⁴ Haubički divizion 122 mm, zbog nedostatka municije, nije bio upotrebljen.

strane, primorale su neprijatelja da se 21 aprila rano izjutra, uz velike gubitke, povuče sa k. 296 u grad.

Napadnut sa svih strana, neprijatelj je u toku noći činio više pokušaja da se probije u pravcu s. Brestovac, ali je protivnapadom 16 brigade 42 divizije bio odbijen.

Izjutra 21 aprila obe divizije su produžile koncentričan napad i oko 8 časova uspele da sa svih strana prodru

Skica 59 — Oslobođenje Slavonske Požege

u Sl. Požegu. Neprijatelj je, uz jak otpor u gradu, koncentrisao glavninu svojih snaga u zapadnom delu, prešao u protivnapad i uspeo da se sa delom snaga, uz teške gubitke, na spoju 1 brigade 48-me i 16 brigade 42 divizije probije u pravcu s. Brestovac i povuče u N. Gradišku. Slabije neprijateljske snage, koje su ostale u gradu, pružale su i dalje otpor, ali su i one ubrzo savladane, pa je do 10 časova grad bio oslobođen.

Po oslobođenju Sl. Požege 42 i 48 divizija zadržale su se do 22 aprila izjutra u gradu, u cilju sređivanja i popune, a

potom su se, po naređenju Štaba armije, prebacile u rejon Pakraca.

Time su 21 aprila završene vrlo oštre borbe koje su punih osam dana vođene na prostoru između Đakova, Sl. Požege, Sl. Broda i r. Save. Neprijatelj je uz velike žrtve uspeo da ostvari svoj operativni plan. On je zadržao 1 armiju čitavu nedelju dana i dobio u vremenu da prebaci sve jedinice 21 brdskog armiskog korpusa iz doline Bosne na levu obalu Save, koje su u znatnoj meri ojačale njegove snage na savskom pravcu, što se kasnije pokazalo na r. Ilovi i dalje. Stab 1 armije pogrešno je procenio snage i mogućnosti neprijatelja, računajući da je u Sremu uništen gro njegovih snaga. Zbog slabe obaveštajne službe i izviđanja, Stab armije nije uvek znao situaciju na frontu, što je dovodilo do operativnog iznenađenja i gubljenja vremena u tempu operacija. Međutim, treba imati u vidu da 1 armija nije raspolagala potrebnom količinom artiljerijske municije, tako da su naše artiljerijske pripreme trajale najviše 10 minuta, a često nisu ni vršene, a Tenkovska brigada, posle proboja Sremskog fronta, zbog nedostatka municije i letnjeg ulja za tenkove, nije uopšte dejstvovala.

Nastupanje 3 armije

Oslobođenje Virovitice

(Prilog XXXIII)

Po napuštanju Našica i D. Miholjca, oslabljena nemačka 11 poljska vazduhoplovna divizija prikupila se 16 aprila pre podne na liniji s. Gazije, s. Bokšić, istočna ivica šume Brešće, s. Viljevo, sa zadatkom da zatvori dravski pravac.

Stab armije je 16 aprila naredio da 16 divizija preduzme gonjenje neprijatelja pravcem Našice—s. Voćin—s. Đulavec; 36 divizija opštim pravcem s. Mikleuš—Podravska Slatina—s. Cabuna i 51 divizija opštim pravcem s. Bazje—s. Grabić—s. Orešac.

Ideja manevra je bila da 51 i 16 divizija na armiskim krilima sadejstvuju centralnoj 36 diviziji na glavnom pravcu nastupanja s. Mikleuš—Virovitica i podiđu Virovitici, obuhvatajući je sa severoistoka i jugozapada; 6 korpus je dobio zadatak da iz rejona Našica nastupa grebenom Papuka i njego-

vim jugozapadnim padinama, sa zadatkom da potiskuje neprijatelja, održava vezu sa 1 armijom i izbije u rejon Daruvara.

Šesnaestog aprila 16 divizija je očistila od neprijateljskih delova rejon s. D. Matična, s. Zoljan, s. Martin, s. Ceremošnjak (sa 1 brigadom); rejon s. Beljevina, s. Saptinovci (sa 2 brigadom), a okolinu s. Vukojevci (sa 1 brigadom). Uveče se divizija prikupila u rejonu Našice, s. Đurđenovac, gde je zanoćila; 36 divizija, pošto je sa 5 i 6 brigadom uništila otsečene neprijateljske grupe u rejonu sela Kršinci i Ostrošinci, uhvatila je predveče dodir sa neprijateljem na liniji Osilovac pustara, s. Feričanci; 51 divizija je preko celog ovog dana napadala neprijatelja sa linije Gložde pustara, Krunoslavlje pustara, s. Bokšić Lug, ali bez uspeha. Na njenom desnom krilu, na liniji s. Viljevo, r. Drava, napadali su delovi 29 bugarskog puka.

Jedinice 6 korpusa očistile su 16 aprila komunikaciju s. Zoljan—s. Gradište i uništile nekoliko manjih neprijateljskih grupa, koje su bile prethodnog dana otsečene od svoje glavnine u rejonu Našica.

Sedamnaestog aprila, rano izjutra, 16 divizija je iz rejona Našica preduzela pokret u rejon južno od s. Gazije, i pre podne ovog dana preko Toplice i V. Martina sa 1 brigadom napala Orahovicu, a sa 2 brigadom preko s. Duzluk napala s. G. Pištana, obuhvatajući desno krilo neprijateljskog odbranbenog rasporeda na liniji Orahovica, s. Zdenci. U oštrim borbama koje su trajale ceo dan, neprijatelj je uspeo da zaustavi napad na prilazima Orahovici i istu zadrži u svojim rukama. Za to vreme je 36 divizija napala neprijatelja sa 3 brigadom na liniji s. Zdenci, Osilovac pustara, sa 5 brigadom i delom snaga 6 brigade na neprijatelja u s. Feričanci, a sa 6 brigadom u s. Gazije. Oko podne je 6 brigada u oštroj borbi zauzela s. Gazije, a oko 15 časova i s. Sumede, a zatim s. Crkvari i s. Jošava. Neprijatelj je uporno branio s. Feričanci i liniju severno od njega. Zbog otvorenog prostora i jake neprijateljske vatre, brigade nisu bile u stanju da se u toku dana približe neprijateljskoj liniji odbrane. One su tek po padu mraka preduzele opšti napad na celoj liniji, pa je oko 20 časova 3 brigada zauzela Osilovac pustaru, a u 23 časa sela Bankovci i Zdenci, dok je 5 brigada, u sadejstvu sa delovima 6 brigade, u 21 čas zauzela s. Feričanci. Neprijatelj je i na oteku 51 divizije uspeo da se, uprkos jakog pritiska, održi na položaju sve do mraka. Divizija je po padu mraka prešla u opšti napad, pa je njena 12 brigada oko 21 čas zauzela pustare Karlovac i Blanje, a delom snaga, u sadejstvu sa bugarskim jedinicama, i s. Viljevo; 7 brigada je ovladala šumama Polom i Brešće, a 8 bri-

gada selima Bokšić Lug, Zokov Gaj, Kutovi i Gutmanovci pu-starom.

U toku noći 17/18 aprila neprijateljske snage su se povukle: delovi 1 kozačke divizije na Dravski kanal do s. Adolfovaca, ali poljska vazduhoplovna divizija na liniji od s. Adolfovaca do Voćinske Reke, sa isturenim delovima u Orahovici. Po napuštanju Našica 11 poljska vazduhoplovna divizija je potčinjena 15 kozačkom korpusu.

Jedinice 6 korpusa su se nalazile u pokretu u rejon Daruvara i Pakraca — 12 divizija preko planine Krndije i Papuka, a 40 divizija pravcem Kutjevo—s. Vetovo, gde je sadejstvovala 1 proleterskoj diviziji u razbijanju neprijateljskih snaga u prostoru s. Vetovo.

Osamnaestog aprila izjutra 16 divizija je sa 1 brigadom nastavila napad na Orahovicu, u kojoj je neprijatelj i dalje pružao žilav otpor. Oko podne je uvedena u borbu i 4 brigada, koja je ubrzo slomila neprijateljski otpor, oslobodila Orahovicu i, produžujući gonjenje, u toku dana oslobodila sela Čačinci, G. Piština, Kokočak, Slat. Drenovac, Ceralije i Lipovac, obuhvatajući sa jugozapada neprijateljsko desno krilo na Voćinskoj Reci. Jedan bataljon ove brigade zadržao se u s. Krajna, u cilju obezbeđenja levog krila 36 divizije, a po pristizanju u s. Lipovac upućen je jedan bataljon zapadno od ovog sela na k. 253 i k. 238. Brigada je na dostignutoj liniji 19 aprila izjutra uhvatila dodir sa neprijateljem. Prva i 2 brigada prebacile su se iz Orahovice u s. Voćin. Za to vreme je 36 divizija, proterujući slabije neprijateljske delove istočno od Voćinske Reke, izbila do mraka na reku i oko 23 časa se sa 3 brigadom prebacila preko reke, izbivši na zapadnu ivicu šume Petrovac; 6 brigada je izbila pred ž. st. Vojlovica i u kraćoj ali oštroj borbi zauzela je predveče k. 139; 5 brigada, kao divizijska rezerva, zadržana je u s. Feričanci. Pedeset prva divizija, potiskujući slabije neprijateljske zaštitnice, oslobodila je u toku dana sva naseljena mesta istočno od Voćinske Reke i sa 12 brigadom izbila na njenu desnu obalu od Marianovog Blata do Đurin Lug majura, sa 7 brigadom ulevo od 12 brigade, preko s. Bjelkovac, do s. Klenik i sa 8 brigadom od s. Klenik do s. Čačinci. Uveče su 7 i 8 brigada sa po jednim bataljonom forsirale Voćinsku Reku severno od s. Jeriči i s. Klenik, ali je neprijatelj protivnapadom uspeo da prinudi 8 brigadu da istog dana povuče svoj bataljon sa leve na desnu obalu reke, dok je bataljon 7 brigade uspeo, uz podršku ostalih delova brigade sa desne obale, da se održi na mostobranu.

Dvanaesta divizija 6 korpusa nastupala je toga dana grebenom pl. Papuka ka Daruvaru, izbivši na Kapovac (k. 792)

i Tromedu (k. 713), dok se 40 divizija, posle neuspelog napada na SI. Požegu, prebacila u rejon Pakraca.

Trideset druga divizija 10 korpusa prebacila se noću 17/18 aprila iz rejona s. Berek, s. Bulinec, s. Grubišno Polje u rejon s. Pivnica, s. Voćin, s. Ceralije, sa zadatkom da 18 aprila napadne neprijatelja u selima Sadovi i Četekovac i sadejstvuje 16 i 36 diviziji u razbijanju neprijatelja u rejonu s. Mikleuš, 33 divizija se zadržala na prostorijsi Daruvar, Pakrac.

Devetnaestog aprila 3 armija je nastavila operacije. Šesnaesta divizija se sa 1 brigadom prebacila iz s. Voćin preko sela Hum i Gvozdenka na liniju s. Zubrica, s. Pčelić, s. Suhopoljsko Borovo; sa 2 brigadom na prostorijsu s. Koreničani, s. Dulavec. Četvrta brigada je u toku dana, u sadejstvu sa 5 brigadom 36 divizije i 32 divizijom, očistila područje do Podravske Slatine i do mraka uhvatila dodir sa neprijateljskim snagama na komunikaciji s. Mikleuš—Podravska Slatina.

Na frontu Voćinske Reke neprijatelj je, na oteku 36 i 51 divizije, izvršio protivnapad, odbacio delove 3 brigade 36 divizije na desnu obalu i uspeo da sa slabijim delovima prede reku i obrazuje uže mostobrane na otsecima obeju divizija. U novonastaloj situaciji Stab 36 divizije je 5 brigadu (ojačanu jednim bataljonom 6 brigade) iz divizijske rezerve uputio pravcem s. Pušina—šuma Lužnjakovac, sa zadatkom da sa zapada obuhvati neprijateljske snage na liniji s. Mikleuš, s. Bukovica. Šesta brigada, pošto je odbila preko dana više neprijateljskih protivnapada, prešla je oko 19 časova u napad, razbila neprijateljsku liniju odbrane na svom oteku fronta, na Voćinskoj Reci i r. Vojlovici, i prebacila se na njihove leve obale. Za to vreme su 7 i 8 brigada 51 divizije ovladale neprijateljskim mostobranom u rejonu s. Klenik, a 12 brigada je dva bataljona prebacila u rejon s. Adolfovac, na levu obalu Voćinske Reke, koji su uspeali da odbace neprijatelja i obrazuju mostobran. Ali, nešto kasnije, neprijatelj je izvršio protivnapad i prinudio ove bataljone da se povuku na polazni položaj, na desnu obalu reke. Bataljon 7 brigade, koji je prethodnog dana prebačen na levu obalu, severno od s. Jarići, uspeo je, uz podršku vatre ostalih delova brigade sa desne obale, da odbije više neprijateljskih protivnapada i da se održi na obrazovanom mostobranu.

Dvanaesta divizija 6 korpusa izbila je ovog dana u rejon Daruvara, dok je 40 divizija nastavila napade na istočnu i severnu ivicu SI. Požege, ali bez uspeha. Predveče je 40 divizija, koja je smenjena od 42 i 48 divizije 1 armije, preduzela pokret iz rejona SI. Požege u pravcu Pakraca.

Trideset druga divizija 10 korpusa nalazila se na prostoru kao i prethodnog dana, i bez dodira sa neprijateljem, a 33 divizija je bila u rejonu Pakraca i Daruvara.

Dvadesetog aprila nastavljene su ogorčene borbe na čelom frontu. Tako je 36 divizija rano izjutra sa 3 brigadom prešla Voćinsku Reku i izbila na zapadnu ivicu šume Petrovac. Pošto je u toku dana odbila više neprijateljskih protivnapada, u 19 časova je uputila jedan bataljon u napad u pravcu s. Miljevci da sadejstvuje 8 brigadi 51 divizije; 5 brigada je oko 5 časova, sa polaznog položaja šuma Lužnjakovac, Ključevac, preduzela napad na s. Bukovica i u prvom naletu zauzela k. 226 (j-z od ovog sela), ugrozivši komunikaciju s. Mikleuš—s. Bukovica, kojom su se imale povući neprijateljske snage iz rejona s. Mikleuš. Neprijatelj je u više ponovljenih protivnapada pokušao da je odbaci sa k. 226, oko koje su vođene ogorčene borbe preko celog dana. U međuvremenu je 32 divizija 10 korpusa zauzela sa 2 brigadom s. Čojlug i napala na zapadnu ivicu s. Mikleuš; sa 1 brigadom, pošto je zauzela s. Sadovi, izbila je potokom Dobrovina na komunikaciju s. Mikleuš—s. Bukovica; sa 4 brigadom, u sadejstvu sa 1 brigadom 36 divizije, napala je na zapadnu ivicu Podravske Slatine, a sa 3 brigadom na s. Sladojevci. Za to vreme je 51 divizija vršila pritisak na neprijateljske snage na Voćinskoj Reci, na liniji Marianovo Blato, s. Klenik i uspela da se jednim delom snaga prebaci na levu obalu reke, dok je 16 divizija sa 1 brigadom vršila pritisak na komunikaciju s. Cabuna—Suhopolje, a sa 4 brigadom s juga na Podravsku Slatinu. Na svim otsecima vođene su preko celog dana ogorčene borbe, a naročito na otseku 5 brigade 36 divizije, na k. 226, sa koje je ova u toku dana odbila osam neprijateljskih protivnapada.

Po padu mraka neprijatelj je na svim otsecima počeo da se povlači. U nastavku napada 6 brigada 36 divizije, u sadejstvu sa 2 brigadom 32 divizije, zauzela je oko 21 čas s. Mikleuš, a zatim su sve tri brigade 36 divizije oko 23 časa zauzele s. Bukovica; 8 brigada 51 divizije je oko 20 časova zauzela s. Dobrović, a 12 brigada nešto kasnije s. Adolfovo Selo i s. Bazje; 4 brigada 16 divizije, u sadejstvu sa 4 brigadom 32 divizije, oko 23 časa je zauzela Podravsku Slatinu.

Bugarske jedinice su prešle N. Dravski kanal i oslobodile s. Čađavica i s. Noskovci, nastavljajući nadiranje duž desne obale Drave dalje na zapad.

Nemačka 11 vazduhoplovna divizija povukla se sa položaja iz rejona s. Mikleuš u rejon Virovitice. Dalje otstupanje ona je vršila po pukovima i sa prihvatom, zadržavajući preko dana nadiranje 3 armije.

Radi napada na Viroviticu Štab armije je naredio da 51 divizija nadire pravcem s. G. Miholjac—s. Lukač i po izbijanju na liniju Virovitica, Barč da zaokrene frontom na jug i napadne Viroviticu sa severa; 36 divizija da nadire sa glavninom snaga južno od komunikacije s. Cabuna—Virovitica, sa zadatkom da potiskuje neprijatelja i oslobađa naseljena mesta duž komunikacija Podravska Slatina—Virovitica; 16 divizija da se prebaci na prostoriju s. Pivnica, s. Jasenaš, sa zadatkom da napadne Viroviticu sa južne strane; 10 korpus da se sa 32 divizijom prebaci u rejon s. V. Babina Gora, s. Trapinska, da ovlada Suhopoljem i napadne Viroviticu sa istočne strane a sa 33 divizijom da se usiljenim maršem prebaci iz rejona Pakraca u rejon sela Lončarica i Gakovo i napadne Viroviticu sa jugozapadne strane.

Istog dana je rasformiran Štab 6 korpusa, a 12 i 40 divizija su potčinjene neposredno Štabu 3 armije. U sastav 3 armije ušla je ovog dana i 17 divizija, koja je dobila zadatak da se prikupi u rejonu Našica kao armiska rezerva.

U duhu pomenute zapovesti, 51 divizija je 22 aprila do mraka izbila na liniju kanal Strug, s. Ziroslavlje, k. 111; 36 divizija je sa 6 brigadom oslobodila s. Maljeni i oko 20 časova ušla u s. Cabuna, gde se prikupila i 3 brigada, dok je 5 brigadu zadržala u s. Bukovica; 16 divizija se prebacila sa 1 brigadom iz rejona s. Pivnica Virovitičkim Putem prema Virovitici, pa je oko 19 časova razbila neprijatelja na liniji k. 211, k. 234, k. 190 i izbila do u visinu kapele Sv. Trojstvo; sa 2 brigadom se iz rejona s. Koreničani, preko s. Dapčevica i s. Lončarica, prebacila jugozapadno od Virovitice i oko 21 čas napala neprijatelja u s. Sv. Đurađ, na pravcu k. 205; sa 4 brigadom je izbila u rejon s. Kućište; 32 divizija 10 korpusa je sa 1 i 4 brigadom napadala neprijatelja na liniji Dakino Brdo (k. 204), Leskovac (k. 207) i u toku noći 22/23 aprila napala s. Pčelić; 33 divizija se u toku iste noći prikupila u rejonu s. Lončarica i s. Gakovo; 12 divizija se prikupila sa 12 brigadom u s. Badljevina, sa 4 brigadom u s. Trojeglava, a sa 3 brigadom u s. Dežanovac; 40 divizija se nalazila u rejonu Pakraca.

Bugarski 29 pešadiski puk izbio je u visinu s. Vaška.

I u toku noći 22/23 aprila je održan tesan dodir sa neprijateljem na svim pravcima, a 23 aprila su nastavljene borbe. Rano izjutra 51 divizija je preduzela opšti napad. U borbama koje su trajale ceo dan odbacila je predveče neprijatelja na liniju s. Zlebina, Zoranovac (k. 105), kanal Kiselice, s. Suhopoljska Ovčara i oslobodila sela Orešac, Ziroslavlje, Kapan,

Hadžićevo i dr. Na otseku 36 divizije 3 brigada je u sadejstvu sa jedinicama 32 divizije oslobodila s. Suhopoljsko Borovo, 6 brigada je oko 20 časova zauzela s. Naudovac, a 5 brigada (diviziska rezerva) se nalazila u s. D. Meljani. Na otseku 16 divizije 1 brigada je u toku dana odbila više neprijateljskih protivnapada u rejonu Sv. Križ i s. Sv. Trojstvo i po padu mraka ovladala s. Sv. Trojstvo; za to vreme je 2 brigada u oštrim borbama zauzela oko ponoći s. Sv. Đurađ; 4 brigada se nalazila u diviziskoj rezervi, u s. Jasenaš, s tim što je sa jednim bataljonom osiguravala desni bok 1 brigade od s. Suhopoljsko Borovo, sa jednim bataljonom kontrolisala prostoriju s. Kućište, s. Trapinska, a sa jednim bataljonom u 18 časova napala neprijatelja pravcima Bikinac (k. 224) i s. Rezovac, i izjutra, 24 aprila, izbila na komunikaciju Suhopolje—Virovitica. Trideset druga divizija 10 korpusa je sa 1 i 2 brigadom oko 16 časova preduzela napad sa linije k. 211, s. Zubrica na s. Pčelić, a sa 4 brigadom na s. Suhop. Borovo. U dvočasovnoj oštroj borbi oslobodila je pomenuta sela i prinudila neprijatelja da se povuče ka Virovitici.

Dok su divizije 3 armije vodile borbu na prilazima Virovitici, 1 i 5 ustaško-domobranska divizija pre podne ovog dana prodrle su iz rejona Bjelovara i prednjim delovima izbile u visinu s. V. Pisanica, s. Bačkovica, sa namerom da daljim pokretom ka Virovitici olakšaju situaciju svojih snaga kod Virovitice. Istovremeno je i nemačka 181 divizija jednim delom snaga prodrla iz rejona s. Banova Jaruga u rejon s. Garešnica i dalje u pravcu s. V. Zdenci.

U novonastaloj situaciji Stab armije je naredio da se 32 divizija sa 1 i 4 brigadom prebaci u rejon s. Topolovica i posedne liniju k. 239, zapadna ivica s. Topolovica, k. 162 i zatvori pravce od s. V. Pisanica i s. Bačkovica, da 12 divizija iz rejona Daruvara, preko s. Grubišno Polje i s. G. Kovačica, napadne neprijateljske snage na liniji s. Bačkovica, s. V. Pisanica, a 33 divizija da sa linije k. 236 (istočno od s. Jasenik), Rastova Voda, s. Koriya, Odžin Potok, napadne neprijateljske snage u Virovitici.

Oko 21 čas 33 divizija je sa pomenute linije prešla u napad. U borbama koje su vođene cele noći 2 brigada je zauzela s. Koriya i presekla komunikaciju Virovitica—s. Spišić Bukovica, dok se 3 brigada, pošto je na drumu zapadno od Virovitice razbila jednu neprijateljsku konjičku grupu, probila do zapadne ivice grada.

Borbe su nastavljene i 24 aprila. Na otseku 51 divizije 12 brigada je ceo dan napadala u pravcu sela Lukački Budrovac i Brezovo Polje, ali bez uspeha. Po padu mraka 12 brigada je

povučena u divizisku rezervu, a njen položaj (k. 108, s. Lukač) preuzela je 7 brigada, koja je odmah zatim, pošto se neprijatelj povukao, ušla u s. Zlebina. Osmu brigadu je do mraka pošla s. Lukačko Dugo Selo.

Na otseku 36 divizije neprijatelj je držao liniju kanal Kiselica, s. Rezovac. S obe strane komunikacije s. Suhop. Ovčara — Virovitica ceo dan je napadala 3 brigada ove divizije, ali bez uspeha. Za to vreme se 6 brigada prebacila iz rejonu s. Suhop. Ovčara, preko s. Suhop. Borovo i Uskočke (k. 252) na liniju k. 182, Katinac Potok, smenila 4 brigadu 16 divizije i napala neprijatelja u s. N. Rezovac, ali bez uspeha, a 5 brigada (diviziska rezerva) ceo dan se zadržala u s. D. Meljani.

Na otseku 16 divizije, 1 brigada (ojačana jednim bataljonom 4 brigade) napadala je na južnu ivicu Virovitice i uspela da prodre do Železničke stanice, ali je neprijatelj izvršio protivnapad i odbacio je na liniju k. 213, Sv. Križ; u međuvremenu je 4 brigada, pošto je smenjena od 6 brigade 36 divizije, napadala u pravcu k. 204, zapadno od s. N. Rezovac, takođe bez uspeha.

Neprijatelj je na otseku 33 divizije jačim konjičkim delovima iz pravca od s. Spišić Bukovica napao položaje 2 brigade i zauzeo s. Koriya, 2 brigadu odbacio na Golo Brdo, a 3 brigadu na Kozju Glavu, jugozapadno od s. Sv. Đurađ. Ovog dana po podne on je jakim snagama napao i na otsek 1 brigade, na liniji k. 203, k. 236 i k. 223 i u kratkoj ali oštroj borbi odbacio je na Dugačku Kosu (k. 241). Neprijatelj je produžio napad na otsek 3 brigade, na Kozjoj Glavi, ali je 3 brigada u višerasovnoj borbi uspela da ga odbije. Oko 22 časa 2 i 3 brigada prešle su ponovo u napad, odbacile neprijatelja sa Golog Brda i ponovo zaposle liniju k. 203, k. 236 i k. 223. Otsek k. 203, k. 236 preuzela je 3 brigada 32 divizije, a 1 brigada 33 divizije zadržana je na Dugačkoj Kosi u diviziskoj rezervi.

Na otseku 32 divizije, 1 i 4 brigada su se zadržale na položaju od prethodnog dana, u rejonu s. Topolovica, a 2 brigada se nalazila u rezervi u s. Gakovo.

Dvanaesta divizija, po pristizanju u rejon s. Gornja Kovačica, napala je oko 23 časa neprijateljske snage koje su branile ovo selo, ali bez uspeha, a 40 divizija je u toku dana zaposela levu obalu Ilove, na otseku Borisov salaš, s. Stražanac, šuma Tukovi, Čaire, proteravši slabije neprijateljske delove sa ove linije.

U toku noći 24/25 aprila i ceo dan 25 aprila vođene su oštre borbe na celom frontu 3 armije.

U nastavku borbe od prethodnog dana, 51 divizija je sa 7 brigadom razbila neprijateljsku odbranu na liniji s. Brezovo

Polje, s. Lukačko Dugo Selo, zauzela ova sela i, u gonjenju neprijatelja, oko 21 čas podišla selima Turanovac i Bušetina, dok je sa 8 brigadom u oštrim borbama zauzela sela Lukač, Breznik i Petrovac (u severnom predgrađu Virovitice). Na otseku 36 divizije, u rejonu s. Suhop. Ovčara, neprijatelj je pre podne jačim snagama izvršio protivnapad i odbacio 6 brigadu sa dostignute linije na jug, ka Suhopolju. Oko 18 časova 3 i 6 brigada, uz podršku artiljerije i jednog diviziona »kaćuša«, prešle su u napad, pri čemu je 6 brigada zauzela neprijateljski položaj u rejonu s. Suhop. Čemernica, a 3 brigada k. 203 (j-z od s. N. Rezovac). U nastavku napada brigade su oko 21 čas prodrle u Viroviticu i u sadejstvu sa 1 i 2 brigadom 16 divizije, u uličnim borbama, oslobodile grad. Šesnaesta divizija je sa linije k. 213, Sv. Križ ponovo prešla u napad čim je primetila da je neprijatelj počeo da se izvlači iz Virovitice. Potiskujući njegove delove, ona je prodrla u grad zajedno sa jedinicama 36 divizije.

Po oslobođenju Virovitice 6 brigada 36 divizije je preduzela gonjenje neprijatelja i do jutra 26 aprila oslobodila sela Špišić Bukovica i Lozan.

Za vreme borbi na istočnim prilazima Virovitice, neprijatelj je, oko podne 25 aprila, na otseku 33 divizije, jačim snagama izvršio protivnapad na liniju Golo Brdo, k. 203, i odbacio je južno od ove linije. Po podne, u protivnapadu, 33 divizija je u sadejstvu sa 3 brigadom 32 divizije, u kratkoj ali oštroj borbi, odbacila neprijatelja i ponovo zauzela izgubljeni položaj. Uveče 25 aprila 32 divizija je sa 1 brigadom napala 2 bataljon 5 ustaško-domobranske divizije u rejonu s. M. Grđevac, razbila ga i proterala ka s. G. Kovačica, a zatim, u toku noći 25/26 aprila, zaposela liniju Bogaz (k. 228), s. Šibenik, s. M. Grđevac i zatvorila pravce prema selima Bačkovica, V. Pisanica i G. Kovačica. Dvanaesta divizija je u toku celog dana, u rejonu s. G. Kovačica, vodila oštre borbe sa 5 ustaško-domobranskom divizijom, a predveče je bila primorana da se povuče na liniju Kovačevića Brdo (k. 165), s. Krševina, s. Grubišno Polje, pp-vezavši se desno sa 33 divizijom (u rejonu s. M. Grđevac), a levo sa 40 divizijom (u rejonu s. Grubišno Polje). Četrdeseta divizija, po smeni od jedinica 1 armije na položaju s. Sokolovac, s. Končanica prebacila se na liniju s. Grubišno Polje, s. Ivanovo Selo, a 17 divizija je stigla na prostoriju s. Mikleuš, Podravska Slatina.

Bugarske jedinice (13 pešadiski puk) na desnom krilu armiskog rasporeda, u nastupanju desnom obalom Drave, razbile su neprijatelja na drumu Barč—Virovitica i u gonjenju izbili do mraka u rejon s. Novi Marof.

Nastupanje 2 armije

Oslobođenje Bos. Broda i izbijanje u dolinu Une

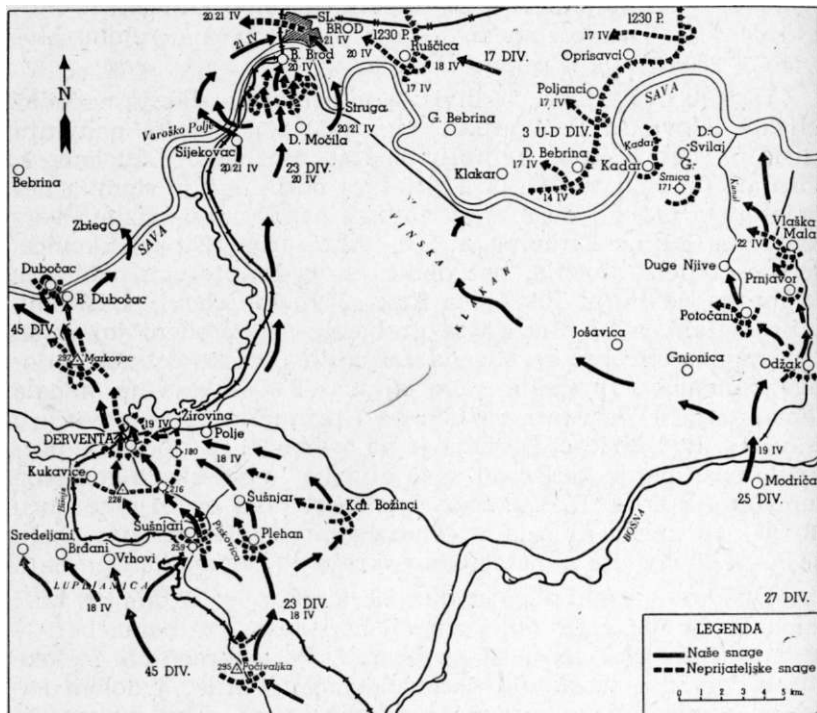
(Skica 60 i 61)

U duhu naređenja Generalštaba JA da se što pre izbije u rejon Broda, Stab armije je 18 aprila, odmah po oslobođenju Doboja, uputio: 23 diviziju pravcem s. Kotorsko—s. Plehan—s. Šušnjar—s. Polje; 45 diviziju pravcem s. V. Bukovica—V. Prnjavor—s. Lupljanica, a 27 diviziju u rejon Gračanica, Modriča, Doboje. Dvadeset peta divizija je zadržana u rejonu Modrice, a 28 divizija u rejonu Doboja.

U toku ovog dana, 23 divizija je proterala slabije neprijateljske delove sa Počivaljke (trig. 295) i u daljem gonjenju naišla na slabiji otpor na liniji s. Kat. Božinci, s. Plehan, s. Šušnjari (k. 259), r. Bišnja. U kratkoj borbi ona je slomila neprijateljski otpor i do mraka izbila u neposrednu blizinu Dervente, na liniju s. Zirovina, k. 180, k. 216, trig. 228, s. Kukavice. Četrdeset peta divizija, bez dodira sa neprijateljem, izbila je do mraka na liniju Piskovica (trig. 279), s. Vrhovi, s. Brđani, s. Sredeljani, a 27 divizija se prebacila na određeni joj rejon i pristupila čišćenju terena od zaostalih ustaško-četničkih delova. Sutradan, 19 aprila, rano izjutra, 23 divizija je napala neprijatelja u Derventi, razbila ga i prinudila da se povuče u pravcu s. B. Dubočac. Divizija je po oslobođenju Dervente produžila nastupanje ka Brodu, a 45 divizija je preduzela gonjenje neprijatelja ka s. B. Dubočac. Dvadeset peta divizija se noću 18/19 i 19 aprila, u rejonu Modriče, prebacila na levu obalu Bosne, a 28 divizija se nalazila u pokretu od Doboja ka Derventi.

Dvadesetog aprila po podne 23 divizija je izbila u bliži rejon B. Broda (skica 60) i odmah napala delove nemačke 964 tvrđavske brigade, koji su ga branili. Posle kraće ali žestoke borbe, Divizija je oko 16 časova delom uništila, a delom zarobila neprijateljsku posadu i oslodila grad. Pri ovome su zaplenjene veće količine oružja, municije i drugog ratnog materijala. Istovremeno se u rejonu Varoškog Polja deo snaga 23 divizije prebacio na levu obalu Save, u cilju hvatanja veze sa delovima 1 armije. U međuvremenu je 45 divizija razbila jednu slabiju nemačko-ustašku grupu na položaju Markovac (trig. 297), oslobodila s. B. Dubočac, a zatim se jednim delom snaga u rejonu s. Zbijeg i s. Dubočac prebacila na levu obalu Save. Prebačeni delovi su naišli na jači otpor neprijatelja u s. Dubočac i odmah ga napali, ali su se pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, po padu mraka, morali povući na desnu

obalu Save, u sastav svoje divizije. Produživši nastupanje desnom obalom Save ka ušću Vrbasa, glavina 45 divizije je do mraka izbila u rejon s. B. Kobaš, pa je noću 20/21 aprila zauzela ovo selo i produžila nastupanje ka ušću Vrbasa. Dva deset peta divizija, u pokretu ka Odžaku i s. G. Klakar, naišla je u Odžaku na jednu jaču ustaško-domobranksku grupu, napala je i delom zarobila, a delom proterala. U nastupanju ka s. Vlaška Mala naišla je na jači neprijateljski otpor u s. Potočani, ali je u toku noći uspeła da izbi je na južnu ivicu s. Prnjavor i s. Potočani, gde je bila zadržana jakom neprijateljskom vatrom. U me-

Skica 60 — Oslobođenje Dervente i B. Broda

đuvremenu je jedna njena brigada izbila na liniju s. G. Klakar, s. Vinska, a sa prednjim delovima na desnu obalu Save. Dva deset osma divizija, po pristizanju u rejon Dervente, upućena je, po naređenju Štaba armije, na pi. Motajicu, sa zadatkom da je očisti od četnika, a potom da produži pokret ka B. Građiški.

Noću 20/21 aprila, u rejonu s. Sijekovac i s. Struga, 23 divizija je na levu obalu Save prebacila jednu ojačanu bri-

gadu, koja se povezala sa delovima 1 armije i 21 aprila izjutra ušla u jugoistočni i jugozapadni deo Broda. U nastupanju pravcem B. Kubaš—Vlaknica—s. Srpac jedinice 45 divizije su ovog dana do mraka izbile na desnu obalu Vrbasa, u rejonu s. B. Svinjar, dok su jedinice 25 divizije, na položaju od prethodnog dana, nastavile napade na ustaško-domobranske snage na liniji Kadar (trig. 205), s. Svilaj, s. Vlačka Mala, s. Potočani. Neprijatelj je pružao vrlo jak otpor i borbe su se produžile sve do 24 časa 22 aprila, kada je Divizija uspela da razbije ovu neprijateljsku grupu i izbije na liniju s. Duge Njive, duž kanala do Save. Neprijatelj je naročito uporno branio s. Kadar i Srnicu (k. 171).

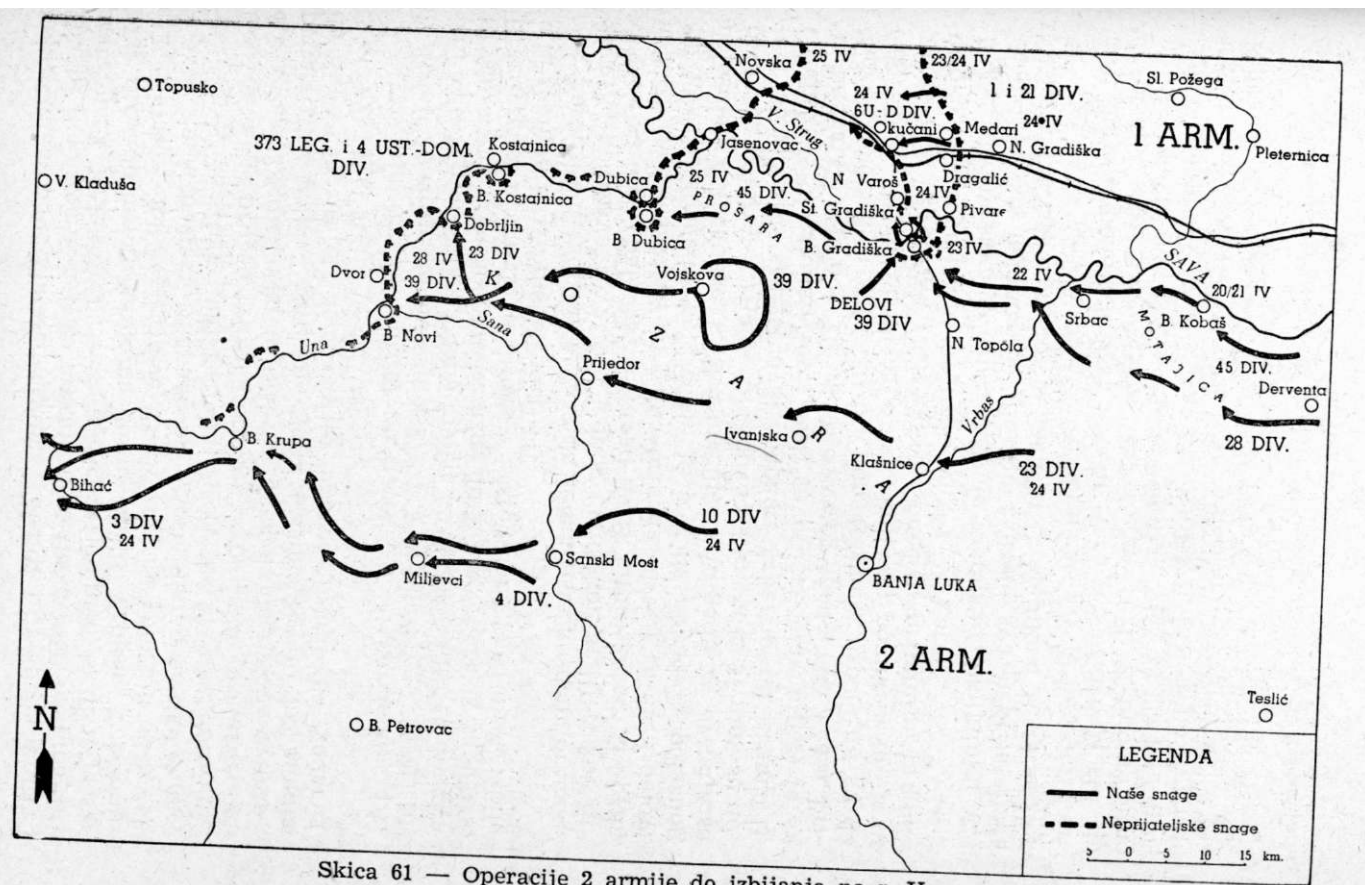
Dvadeset drugog aprila, po naređenju Generalštaba JA, u sastav 2 armije ponovo su ušli 2 i 5 korpus (3, 29, 37, 4, 10, 39 i 53 divizija).²⁸⁵ Ovog dana i noću 22/23 aprila 28 i 45 divizija prešle su r. Vrbas na otketu između ušća Vrbasa u Savu i s. Brezovljani, nastavile nastupanje i istog dana pred mrak izbile u bliži rejon B. Gradiške (skica 64).

Bosansku Gradišku je branila jedna ustaško-demobranska divizija, podržavana vatrom jednog nemačkog artiljeriskog divizion a sa leve obale Save. Napad na B. Gradišku su 23 aprila u 20,30 časova izvršili po jedna brigada 45-te i 28-me i delovi 39 divizije. Brigada 45 divizije je izvršila napad sa polaznog položaja s. Mačkovac, s. Brestovčina, a brigada 28 divizije sa polaznog položaja Urija, s. Obradovac, Liman, k. 91, dok su delovi 39 divizije sadejstvovali napadu zapadno od drum a B. Gradiška—Banjaluka. Neprijatelj je pružio žilav otpor, te su borbe trajale celu noć. Dvadeset četvrtog aprila, oko 3 časa, brigade su prodrle u grad i u uličnim borbama uspele da ga do 6,30 časova očiste od neprijatelja, koji se povukao na levu obalu u St. Gradišku i G. Varoš. Goneći neprijatelja, brigade su oko 17 časova izbile do južne ivice s. N. Varoš.

U međuvremenu, neprijatelj je napustio Banjaluku (22 aprila), te su jedinice 53 divizije zauzele sva neprijateljska uporišta i očistile prostoriju između Banjaluke i B. Gradiške.

Dvadeset četvrtog aprila Generalštab JA je naredio 2 armiji da energično nadire pravcem Karlovac—Novo Mesto, da po ovladavanju Banjalukom, B. Novim i B. Krupom hitno uputi 3, 4 i 10 diviziju na sektor Ogulina, a sa 39, 38 i 45 divizijom ovlada uporištima u donjem toku Une i preko Petrinje izbije u Turopolje, u pozadinu neprijateljske grupacije kod Karlovca. Dvadeset treću i 25 diviziju Stab armije imao je da

²⁸⁵ Dvadeset deveta divizija je 26 aprila stavljena pod komandu Štaba 4 armije.

upotrebi na opštem pravcu nastupanja prema Karlovcu. Za operacije u rejonu Karlovca stavljen je pod komandu 2 armije 4 korpus.

U vremenu prijema ove direktive 2 armija se nalazila u sledećem rasporedu: 45 divizija sa glavninom snaga u rejonu B. Gradiška, St. Gradiška; 28 divizija u rejonu B. Gradiška, s. N. Topola; 39 divizija u širem rejonu s. Vojskovo, između pi. Prosare i pl. Kozare; 3 divizija u pokretu od Bihaća ka Ogulinu; 4 i 10 divizija u rejonu Sanskog Mosta; 23 divizija u pokretu čelom u rejonu s. Klačnice, u dolini Vrbasa, i 25 divizija u rejonu B. Brod, Derventa, Odžak.

Po prijemu direktive Generalštaba JA, Stab armije je formirao:

Unsku grupu divizija (23, 28, 39 i 45 divizija), sa zadatkom da ovlada neprijateljskim uporištima u donjem toku Une i izbije u Turopolje, a zatim da preseče komunikacije Karlovac—Zagreb i napadne Karlovac sa severozapada; i

Karlovačku grupu divizija (3, 4 i 10 divizija), sa zadatkom da se, u sadejstvu sa 4 korpusom (8 i 34 divizija), prebaci na prostor s. Tounj, Ogulin, s. Vrbovsko i napadne Karlovac, uništi neprijateljske snage u njegovom području i oslobodi grad.

Nastupanje 4 armije

Tršćanska operacija

Posle uspeha u Lici, Hrvatskom Primorju i Gorskom Kotaru i uništenja nemačke 392 legionarske i 11 ustaško-domobranske divizije, 4 armija je do 16 aprila sa glavnim snagama doprla do spoljnog pojasa neprijateljskih utvrđenja na liniji s. Lokve, Kraljevica. Ova utvrđenja su štitila prilaze Bakarskom Zalivu, Sušaku, Rijeci i strategiski važnom pograničnom pojasu na staroj jugoslovensko-italijanskoj granici, koji je bio jako utvrđen i štitio prilaze ka Istri, Trstu i Slovenačkom Primorju.

Na osnovi direktive Generalštaba JA od 14 aprila (da 4 armija odmah energično i brzo nastavi nadiranje osnovnim pravcem Rijeka—Trst, sa zadatkom da oslobodi Istru i što pre ovlada Trstom, Stab armije je odlučio da produži nadiranje u dva pravca: Sušak—Trst—Gorica i o. Krk—o. Cres—Istra, s tim da se sa desnokrilnom, 43 divizijom, još pre izbijanja Armije na staru jugoslovensko-italijansku granicu, probije kroz neprijateljski raspored u Istru. Međutim, Stab armije nije mogao da izradi detaljan plan za ovu veliku operaciju sa nizom

međuciljeva koje je trebalo po etapama ostvarivati, jer je to zavisilo od jačine i otpora neprijatelja na samim prilazima Istri i od daljeg razvoja situacije.

Armija je imala pred sobom nove i jake snage nemačkog 97 armiskog korpusa i vrlo teško zemljište koje je svojom konfiguracijom i pokrivenošću, kao i komunikacijskom mrežom, išlo u prilog branioca. Ovaj armiski korpus, koji je bio operativna rezerva Grupe armija »C« u Italiji i u oblasti Istre i Slovenačkog Primorja osiguravao je njenu pozadinu od snaga Jugoslovenske armije i morsku obalu od ušća Soče do Rijeke od desanta Saveznika, morao je već početkom aprila da prebaci u Gorski Kotar svoju 237 pešadisku diviziju, radi zatvaranja riječkog pravca. Sa ovom divizijom su jedinice 4 armije prethodnih dana vodile borbu u rejonu sela Lokve i Mrzla Vodica i kod Novog i Crikvenice.

Usled novonastale situacije, radi sprečavanja daljeg nadiranja 4 armije ka Trstu i ka italijanskoj granici, što bi ugrozilo ne samo pozadinu Grupe armija »C« već i zaleđe Grupe armija »E«, neprijatelj je sada nastojao da organizuje front na opštoj liniji Kraljevica, Delnice, Kočevje, s. Zužemberk. Sektor fronta od morske obale do pl. Snežnik pripao je 97 armiskom korpusu, dok je deo fronta od pl. Snežnika do r. "Krke držao sa svojim snagama Viši SS i vođa policije Rezener. Time je neprijatelj bio primoran da glavne snage 97 armiskog korpusa angažuje na sektoru **pl.** Snežnik, Rijeka na uštrb odbrane obale i strategijski važnih komunikacija preko Ljubljane i Trsta, kojima je Grupa armija »C« održavala vezu sa Rajhom, i to baš u vreme kada je saveznička 15 grupa armija (8 engleska i 5 američka armija), posle dužeg zastoja, počela (9 aprila) svoju završnu ofanzivu za oslobođenje severne Italije.

Na ovom strategijski važnom frontu glavni nedostatak nemačkog komandovanja bila je njegova podeljenost — Istra sa Kvarnerskim ostrvima i severozapadnim delom Gorskog Kotara potpadala je pod Grupu armija »C«, istočni deo Gorskog Kotara pod Grupu armija »E«, a Slovenija pod upravu Višeg SS i vođe policije Rezenera, potčinjenog 18 korpusnoj oblasti u Salzburgu. Da bi se ovi komandni odnosi bar donekle centralizovali, nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga je sredinom aprila potčinila Rezenera Grupi armija »E« (u svojstvu njenog komandanta pozadine). Međutim, 97 armiski korpus je potčinjen toj Grupi armija tek 25 aprila.

Koristeći pogodnost zemljišta i stara italijanska i jugoslovenska utvrđenja, neprijatelj je organizovao svoje odbranbene položaje na više uzastopnih linija.

Glavna odbranbena linija nazvana »Ingrid«, koja je ustvari predstavljala jako utvrđeni položaj kombinovan od bivših italijanskih utvrđenja duž stare jugoslovensko-italijanske granice, izgrađenih u vidu stalne fortifikacije, i mnogih novih nemačkih utvrđenja u vidu polustalne i poljske fortifikacije, protezala se uglavnom linijom Snežnik (trig. 1796), Trstenik (trig. 1243), Zelezna Vrata (k. 1247), Plešišće (k. 785), Pliš (k. 932), s. Klana, Prkovice (k. 609), k. 611, k. 606, r. Rečina do ušća na Sušaku. Naročito jaka utvrđenja nalazila su se u rejonu s. Klana i na visovima duž desne obale Rečine do Lubana (trig. 499).

Za odbranu šireg rejona Sušaka neprijatelj je organizovao položaje na liniji Crni Vrh (k. 229), s. Praputnjak, Glavčina (k. 360), k. 340, Svib (trig. 614), s. Jelenje, a za neposrednu odbranu Sušaka utvrdio je visove koji dominiraju gradom na liniji Trsat (k. 229), Sv. Ana, s. Podvežica, s. Martinščica.

Ispred ovih položaja nalazio se prednji položaj na liniji s. Lokve, Fužine, s. Zlobin, s. Plaše, s. Melnice, s. Zastene, s. Križišće, s. Smrika, k. 197, morska obala.

Ovaj prednji položaj je branila 237 divizija sa 1046 i 1048 pukom, dok se 1047 puk ove divizije nalazio kao rezerva u Puli i prebačen je u rejon Rijeke tek krajem meseca. Severno od s. Mrzla Vodica i s. Lokve, na prostoriji s. Prezid, s. Čabar, s. Osilnica i s. Gerovo, prema podacima sa kojima se raspolaže, nalazila su se dva puka SDK i jedan korpus četničke Dinarske divizije (približne jačine jednog puka), koji su stigli iz s. Ilirska Bistrica i Postojne. Dalje prema severoistoku, u Suhoj Krajini, neprijatelj je na liniji Kočevje, s. Stari Log, s. Dvor (Zužemberk) zatvarao komunikacije koje vode ka severozapadu.

Ceo ovaj front od morske obale do r. Krke nije bio taktički povezan, već je nizom utvrđenih otpornih tačaka, sa većim međuprostorima, zatvarao samo važnije pravce prema severozapadu. Iza njega su neprijateljske snage u to vreme bile razvučene na celoj teritoriji Istre i Slovenačkog Primorja, približno u sledećem rasporedu:

na prostoru pl. Učka (trig. 1396), s. Ilirska Bistrica, s. Klana, Rijeka — šest nemačkih, četiri italijanska i dva ustaška bataljona, jedan puk SDK, delovi četničke Dinarske divizije, i na obali, na otseku Rijeka, Lovran, oko 40 oruđa obalske artiljerije;

na prostoru pl. Učka, Piran, Pula — pet nemačkih i pet italijanskih posadnih bataljona i oko 50 obalskih i protivavionskih oruđa;

na ostrvima Krku, Cresu i Lošinju — oko 1800 ljudi i 72 oruđa obalske i protivavionske artiljerije;

na prostoru s. Milje, Trst, Tržič, Postojna, s. Sent Peter na Krasu — 188 divizija,²⁸⁶ nekoliko nemačkih i italijanskih posadnih jedinica, dva puka SDK i oko 150 obalskih i protivavionskih oruđa.

U Sloveniji, južno od r. Save, na prostoru Novo Mesto, Ljubljana, s. Rakek, Kočevje, bili su raspoređeni sedam SS policijskih bataljona, jedan puk ROA, SS podoficirska škola, šest pokretnih bataljona i četrdeset tri posadne čete Rupnikove Bele garde, a na prostoru Gorica, Ajdovščina, Idrija, Tolmin jedan SS puk 24 brigade kraških lovaca, dva nemačka posadna bataljona i nekoliko manjih italijanskih dobrovoljačkih jedinica.

Od 16 aprila 188 divizija je bila u pokretu na prostor Rijeka, s. Ilirska Bistrica, gde je stigla 19 aprila. Na njenoj dotadašnjoj prostoriji ostali su samo 901 puk (bez jednog bataljona i protivtenkovske čete), jedan bataljon 902 puka, 903 i 904 regrutni bataljon i jedan divizion 1088 artiljeriskog puka.

Podilaženje glavnom odbranbenom položaju i oslobođenje Kvarnerskih ostrva (prilog XXXIV). Na frontu 4 armije situacija je 16 aprila bila sledeća.

— 43 divizija je, kao i prethodnih dana, nastavila borbe u rejonu sela Lokve i Mrzla Vodica, gde je njena 1 brigada bezuspešno napadala Zelin (k. 981), 3 brigada vodila ogorčene borbe na Križu (k. 837), odbijajući neprijateljske napade, dok je 2 brigada uspela da zauzme Debelu Lipu (k. 979), koju je neprijatelj idućeg dana ujutro protivnapadom povratio;

— 19 divizija je toga dana, posle oslobođenja Novog i Crikvenice, izbila sa 14 brigadom u rejon s. Lič, sa 6 brigadom na liniju Medvedak (trig. 1027), Razomir (k. 789), a sa 5 brigadom na liniju s. Drivenik, s. Sveti Jakob;

— 13 divizija je bila u pokretu, grupišući svoje snage za napad na s. Lokve, pa je sa 1 brigadom izbila u rejon Sunigerski Lug, s. Brestova Draga, sa 3 brigadom u s. Sunger, dok je 2 brigada stigla u Delnice;

— 20 divizija, koju je na pravcu Ogulin—s. Generalski Stol smenila 34 divizija 4 korpusa, stigla je sa 8 brigadom u s. Gomirje, sa 9 brigadom u Ogulin, a 10 brigada se na prostoriji s. Rudopolje, s. Babin Potok, s. Vrhovine spremala za pokret u sastav divizije;

⁸⁵⁶ Ova divizija je do sredine aprila bila rezervna i imala četiri rezervna brdska lovačka puka (136, 137, 138 i 139), jedan artiljerijski puk (112), 499 rezervni lovački bataljon, pionirski bataljon, četu za vezu i jedinice za snabdevanje. Sredinom aprila je preformirana u operativnu, a pukovi su preimenovani u 901, 902, 903 i 904 brdski lovački puk i 1088 artiljerijski puk.

— 9 divizija se sa glavninom nalazila na o. Rabu, a sa 4 brigadom i delom 2 brigade u Jablancu;

— Tenkovska brigada se sa dva bataljona nalazila u pokretu ka s. Ravna Gora, radi podrške 11 korpusa u napadu na sela Lokve i Mrzla Vodica, sa jednim bataljonom, iz s. Brlog u Novi radi sadejstva sa 19 divizijom, dok je jedan bataljon ostao u rezervi kod Otočca.

Na desnom boku Armije, 7 korpus Glavnog štaba Slovenije, koji je obezbeđivao operacije 4 armije na prostoriji Novo Mesto, s. Toplice, s. Zužemberk, držao je položaje sa 15 divizijom u rejonu s. Topla Reber, s. Komolec, a sa 18 divizijom na liniji s. Soteska, s. Težka Voda. Četvrti korpus Glavnog štaba Hrvatske je sa 7 divizijom zatvarao dolinu Une na prostoriji s. Rakovica, s. Drežnik Grad, 8 divizija se nalazila na prostoriji s. Primišlje, Slunj, dok je 34 divizija na liniji s. D. i G. Dubrava zatvarala pravac od s. Generalski Stol.

Toga dana uveče, u duhu direktive Generalštaba JA da 4 armija odmah nastavi energično i brzo nadiranje na zapad osnovnim pravcem Rijeka—Trst, Stab armije je izdao zapovert za ovladivanje prednjim neprijateljskim položajem.

Jedinice su prema ovoj zapovesti dobile sledeće zadatke:

4 korpus Glavnog štaba Hrvatske — da obezbedi desni bok i pozadinu Armije prema dolini Une i Karlovcu i da preuzme položaje od 20 divizije na prostoriji Ogulina prema s. Generalski Stol;

20 divizija — da krene pravcem Ogulin—s. Ljubošina na prostoriju Vrbovsko, s. Jablan, s. Ravna Gora, s. Kupjak, sa zadatkom da obezbeđuje armiski bok prema r. Kupi;

11 korpus (13 i 43 divizija) — da napada sela Lokve i Mrzla Vodica;

19 divizija — da sa dostignute linije napada neprijateljska uporišta na liniji Fužine, Kraljevica, s ciljem da ih zauzme i obuhvati Bakar sa severozapada;

26 divizija — da izvrši desant na o. Krk i očisti ostrvo od neprijatelja;

9 divizija — da izvrši desant na ostrva Cres i Lošinj, pošto 26 divizija oslobodi o. Krk;

Tenkovska brigada — da izvrši pokret sa dva bataljona iz s. Oštarije u rejon s. Ravna Gora, jednim bataljonom da sadejstvuje 19 diviziji, a jedan bataljon da ostane u rezervi u Otočcu;

Artiljeriska brigada — da, radi sadejstva sa 4 korpusom, ostavi 1 protivtenkovski divizion u rejonu Ogulina.

Pojedine odredbe ove zapovesti, prema usmenom i telefonskom naređenju Štaba armije, izvršene su već u toku dana.

Sedamnaestog aprila pristupilo se izvršenju postavljenih zadataka.

Na desnom krilu, u rejonu 43 divizije, operisala je toga dana i 13 divizija, čime je nadoknađena udarna moć malobrojne 43 divizije, koja je već prethodnih dana bezuspešno napadala sela Lokve i Mrzla Vodica. Ona je imala zadatak da iz pravca s. Crni Lug zauzme s. Mrzla Vodica, preseče komunikaciju između ova dva uporišta i goni neprijatelja prema Grobničkom Polju, a 13 divizija da ovlada s. Lokve.

Selo Mrzla Vodica branio je jedan bataljon 1046 puka 237 divizije, ojačan delom 13 prateće čete i 14 protivtenkovske čete. Neprijatelj je držao otporne tačke Zelin (k. 981), Stelnik (k. 893) i samo selo, gde se nalazio Štab puka.

Uporište u s. Lokve branio je drugi bataljon 1046 puka, takođe ojačan delovima 13 i 14 čete, jednom baterijom 1088 artiljeriskog puka 188 divizije i sa četiri protivavionska topa 20 mm. Kao otporne tačke neprijatelj je utvrdio Oštrac (k. 940), Debelu Lipu (k. 979), Kameniti Vrh (k. 906), k. 755, k. 969, k. 1047, Špičunak (k. 1006), s. Homer i samo selo Lokve.

Držanjem ovih uporišta neprijatelj je nameravao da zatvori pravac s. Lokve — s. Mrzla Vodica — s. Pothum i što duže zadrži naše snage u njihovom nadiranju na zapad.

Četrdeset treća divizija je toga dana uspeła da ovlada uporištem u s. Mrzla Vodica. Njena 1 brigada je još pre podne zauzela Zelin (k. 981) i produžila gonjenje neprijatelja prema s. G. Jelenje, dok je 2 brigada po zauzeću Stelnika (k. 893) obuhvatila uporište s juga, pripremajući se da ga noću napadne. Međutim, neprijatelj je po padu mraka uspeo da se probije prema s. G. Jelenje. Za to vreme se 3 brigada, radi probijanja kroz neprijateljski raspored u Istru, prikupljala u s. Crni Lug.

Trinaesta divizija, koja je imala zadatak da zauzme s. Lokve, napala je sa 3 brigadom Debelu Lipu (k. 979) i Kameniti Vrh (k. 906), koje je neprijatelj celog dana uporno branio, uspevši da se po padu mraka probije prema s. Mrzla Vodica. Njena 2 brigada je odbacila neprijatelja sa Oštraca (k. 940) na Srednji Jarak, gde se ovaj zadržao braneći odstupnicu svojim delovima iz s. Lokve. Za to vreme je 1 brigada, pošto je zauzela visove južno od s. Lokve, nastavila delom snaga napad na ovo selo a delom na Špičunak (k. 1006). Neprijatelj je pred mrak sa Špičunka izvršio protivnapad i ponovo zauzeo k. 1047, čime je omogućio svojim delovima da se povuku iz s. Lokve ka s. Mrzla Vodica.

Zauzimanjem ova dva važna čvorišta na putu za Rijeku, 19 divizija, koja je imala zadatak da napadne neprijatelja na liniji morska obala, k. 197, s. Šmrika, s. Križišće, s. Zastene, s. Plaše, s. Zlobin, dobila je veću slobodu akcije. Deo položaja od obale do s. Zastene branio je 1048 puk, a severno od njega su se nalazili 237 fizilirski bataljon, delovi 237 protivtenkovske čete i Borbena grupa »RajndI« (Reindl).²⁸⁷ Jedan divizion 237 artiljeriskog puka, ojačan jednom baterijom 392 artiljeriskog puka (iz Borbene grupe »RajndI«), bio je plasiran na prostoriji s. Hreljin—s. Meja Gaj.

Devetnaesta divizija, ojačana 2 haubičkim divizionom, jednom baterijom 4 teškog divizona Artiljeriske brigade i 4 bataljonom Tenkovske brigade,²⁸⁸ počela je napad u 6 časova. Njene jedinice, pošto su na istaknutim tačkama savladale prednje neprijateljske delove, podišle su oko 11 časova glavnoj liniji otpora s. Zlobin, s. Dol Veliki, k. 302, k. 147.

Opšti napad je počeo u 12 časova, posle jake artiljeriske pripreme. Na glavnom pravcu napada divizije (ž. st. Plaše—s. Hreljin—s. Meja Gaj) 6 brigada je probila neprijateljski položaj, zauzevši k. 691, Draževski Vrh (k. 782) i k. 637 kod s. Plaše. Uz pomoć tenkova, koji su ubačeni u borbu, ona je zauzela ž. st. Plaše, i prodirući dalje ka zapadu, izbila na Obešnjak (k. 703) i na k. 424, koja dominira selima Hreljin i Meja Gaj.

Ovaj prodor je pokolebao neprijatelja u s. Zlobin, pa je naglo otstupio prema ž. st. Meja, napustivši i uporište Fužine, gonjen od jedinica 14 brigade. U međuvremenu je 5 brigada, oko 12,30 časova, probila neprijateljski položaj na otseku s. Dol Veliki, k. 197 i preduzela gonjenje delom snaga prema Kraljevici, a delom prema s. Bakarac. Savladavši otpor neprijateljskih zaštitnica, 5 brigada je oko 16 časova oslobodila Kraljevicu. Neprijatelj se povukao na liniju odbrane šireg rejona Sušak—Lakovica (k. 356), Trebestin Vrh (k. 610), Svib (trig. 614), Glavčina (k. 360), severozapadno od Crnog Vrh (k. 229), sa naslonom desnog krila na Bakarski Zaliv.

Dvadeset šesta divizija (bez dva bataljona 3 brigade), ojačana sa dva bataljona Kvarnerskog odreda, prema naređenju Štaba armije, trebalo je da noću 15/16 aprila izvrši desant na o. Krk, sa težištem napada na uporišta Krk i Malinsku, ali je

²⁸⁷ Ostaci 382 legionarske divizije, jačine dva bataljona i jedna baterija.

²⁸⁸ Divizija je docnije ojačana i 12 brigadom i artiljeriskim divizionom 26 divizije.

zbog iznenadne bure u Velebitskom Kanalu ovaj desant morao biti odložen za noć 16/17 aprila.

Neprijateljske snage na o. Krku bile su vrlo slabe. Posada se sastojala od dve čete 237 streljačkog bataljona, dve čete 1 bataljona 23 ustaške brigade, 5 baterije Mornaričkog artiljeriskog diviziona i oko 300 mornara, svega oko 600 ljudi i 15 topova raznog kalibra. Ove snage su bile raspoređene u Aleksandrovu (sada Punat), Krku i Omišlju i selima Malinska, Baškanova i Eaškastara.

Za prevoženje morem i iskrcavanje formirana su tri desantna odreda. Prvi odred (dva bataljona Kvarnerskog odreda i baterija haubica 76 mm) imao je da se iskrca u Maloj Luci, sa zadatkom da napadne sela Baškanova i Baškastara; 2 odred (11 brigada, dva bataljona 3 brigade i artiljeriski divizion) imao je da se iskrca u s. Vrbnik, sa zadatkom da napadne uporišta Krk i Aleksandrovo; 3 odred (1 brigada) imao je da se iskrca u uvali Sv. Marak, sa zadatkom da napadne s. Malinska i Omišalj.

Od savezničkih brodova trebalo je da učestvuju jedan desantni brod, dve topovnjače (koje su imale da potpomognu napad 11 brigade) i tri motorne topovnjače (koje su imale da obezbede prostor između o. Cresa i o. Krka), dok je jedna eskadrila jurišnih aviona trebalo da podržava napad 1 i 11 brigade.

Iskrcavanje je izvršeno po planu, bez uznemiravanja od strane neprijatelja i sve su jedinice bile u 7 časova spremne za napad, sem artiljeriskog diviziona, koji nije mogao biti prebačen, jer saveznički desantni brod iz nepoznatih razloga nije stigao na vreme.

Trebalo je da hapat počne u 7 časova. Međutim, Stab divizije je čekao izvesno vreme savezničke topovnjače i eskadrilu jurišnih aviona koji su imali da podržavaju napad. Pošto oni nisu stigli, naređeno je da napad počne u 7,30 časova, jednovremeno na sva uporišta. Izostanak ugovorene savezničke pomoći i nedostatak artiljeriskog diviziona imalo je za posledicu odugovlačenje borbe za pojedina uporišta. U 8 časova Kvarnerski odred je ušao u sela Baškanova i Baškastara, gde su se neprijateljske posade predale bez otpora. Aleksandrovo je oslobođila 11 brigada u 9 časova, a Krk, posle oštih borbi, u 17,15 časova, dok je 1 brigada ovladala s. Malinska u 16 časova, a Omišljem tek u 20 časova.

Oslobođenjem o. Krka stvorena je mogućnost iskrcavanja "9 divizije na ostrva Cres i Lošinj, a obala do Kraljevice i pomorski obalski put obezbeđeni su radi snabdevanja 4 armije.

Neprijatelj je toga dana na desnom armiskom boku napao 15 diviziju 7 korpusa i posle žestokih borbi zauzeo Pečku (k. 912), s. Rdeči Kamen i s. Topla Reber, dok je na sektoru 4 korpusa 7 divizija odbacila neprijatelja od Kule Bisovače (k. 498) i Strnika (k. 465) u pravcu s. Brekovica.

Za rad idućeg dana Stab armije je uveče, pre prijema izveštaja od 11 korpusa, izdao zapovest kojom je bilo predviđeno da 20 divizija produži pokret i da se prikupi na prostori s. Kupjak, Delnice, s. Stari Laz, sa zadatkom da pomogne 11 korpusu u zauzimanju sela Lokve i Mrzla Vodica, a zatim da produži napad pravcem s. Osilnica—Čabar—s. Prezid, očisti ova uporišta od neprijatelja i obezbedi desno armisko krilo; 11 korpus i 19 divizija da produže napad po dotadašnjim naređenjima; 26 divizija da ostavi na o. Krku jednu brigadu, a ostale snage da koncentriše na prostori Fuzine, s. Lič, radi daljeg nadiranja opštim pravcem 4 armije; 9 divizija da produži pripreme za desant na ostrva Cres i Lošinj; Tenkovska brigada da sa dva bataljona najpre sadejstvuje 11 korpusu, a zatim da podržava 20 diviziju, sa jednim bataljonom da sadejstvuje 19 diviziji, a jedan bataljon da ostavi u rezervi.

Osamnaestog aprila jedinice 11 korpusa²⁸⁹ produžile su gonjenje neprijatelja. Četrdeset treća divizija, goneći neprijatelja sa dve brigade preko s. G. Jelenje i s. Skrebutnjak ka Kamenjaku (k. 838), izbila je toga dana samo do s. Skrebutnjak. Njena 3 brigada, radi dejstva u neprijateljskoj pozadini, krenula je istog dana iz s. Crni Lug preko s. Platak u Istru. Trinaesta divizija je produžila gonjenje samo sa jednom brigadom, ostavivši na prostoru s. Mrzle Vodice i s. Lokve dve brigade radi odmora. Ovaj zastoj neprijatelj je iskoristio da se povuče na liniju Jasvina (trig. 953), Kamenjak (k. 838) i da organizuje nov otpor na prirodno jakom i dobro utvrđenom Kamenjaku, koji je dominirao prilazima Sušaku i Rijeci. To je imalo uticaj i na rad 19 divizije, pred kojom je neprijatelj, oslanjajući se levim krilom na Kamenjak, pružao žilav otpor.

Devetnaesta divizija je toga dana oko 8,30 časova uspela da posle žestokih borbi zauzme Glavčinu (k. 360) i k. 395, a oko 15 časova Trebestin Vrh (k. 610). Neprijatelj, koji je sa Glavčine otstupio u s. Praputnjak, uspeo je da protivnapadom zauzme Crni Vrh (k. 229), ali se posle žestokih borbi povukao u selo, odakle je pružao žilav otpor. Vero-

²⁸⁹ prema naređenju Generalštaba JA od 18 aprila imao je da se rasformira Štab 11 korpusa a njegove divizije neposredno potčine Štabu 4 armije. Ovo je izvršeno 24 aprila.

vatno zbog pada Trebestin Vrha, on se pred mrak povukao na liniju Svib (k. 614), s. Krasica, Rebar, a u toku noći na liniju Njigovi (k. 445), Učevac (k. 374), ž. st. Bakar, s. Vi-toševo, držeći sa prednjim delovima Klobučinu (k. 171) i s. Jelovka.

Dvadeset šesta divizija, čija je jedna brigada ostala na o. Krku, prebacila se toga dana na kopno kod Crikvenice, a 20 divizija je stigla iz rejona Ogulina na prostoriju Vrbovsko, s. Ravna Gora, s. Kupjak.

Na desnom armiskom boku neprijatelj je sa dostignute linije od prethodnog dana vršio pritisak na 15 diviziju 7 korpusa, dok je 18 divizija zatvarala pravac s. Poljane —s. Črmošnjice. Na sektoru 4 korpusa vođene su lokalne borbe.

Za rad 19 aprila, prema zapovesti Štaba armije, 20 divizija je imala da preduzme nadiranje pravcem s. Mrzla Vodica—s. Crni Lug—s. Gerovo—Čabar—s. Prezid, radi čišćenja tih uporišta i zaštite desnog armiskog boka, s tim da održava vezu sa 7 i 11 korpusom; 11 korpus, ojačan sa dva bataljona Tenkovske brigade, imao je da energično produži nadiranje pravcem s. Mrzla Vodica—Grobničko Polje—s. Klana i održava vezu sa 20 i 19 divizijom; 26 divizija (bez 12 brigade, koja je bila u sastavu 19 divizije i 11 brigade, koja je ostala na o. Krku) imala je kao drugi ešelon da nastupa sa 11 korpusom; 19 divizija, ojačana sa dva bataljona tenkova, imala je da nadire pravcem s. Hreljin—Kastav, u cilju ovladavanja Bakrom, Sušakom i Rijekom, a u slučaju jačeg otpora da blokira ova uporišta, dok je 9 divizija imala da ovlada uporištima na ostrvima Cresu i Lošinj.

Devetnaestog aprila je 43 divizija (bez n3 brigade koja se prebacivala u Istru), sa dostignute linije V. Pliš (trig. 1142), M. Pliš (k. 959), Skrebutnjak (k. 902), Lipovnik (k. 863), krenula u napad na neprijatelja koji je držao liniju Jasnina (k. 953), Kamenjak (k. 838) i do podne izbila na liniju Jasnina, k. 878, Tiskvina (k. 758), k. 771, Svib (k. 577), gde je oko 14 časova smenjena od 13 divizije, pa je zatim krenula pravcem s. Platak—s. Suho—s. Trstenik ka s. Gomanjce.

Trinaesta divizija, pošto je smenila 43 diviziju, napala je sa 1 brigadom dobro utvrđeni Kamenjak (k. 838). Ona ga je, podržana snažnom artiljeriskom vatom i uz sadejstvo jedinica 6 brigade 19 divizije, zauzela oko 16 časova, a u 18 časova, uz podršku tenkova, i k. 812. Brigada je gonila neprijatelja prema Grobničkom Polju, do linije Mišac (trig. 449), Hum (k. 395), k. 390, s. Čavle, na kojoj se neprijatelj zadržao. Iza 1 brigade, kao divizijska rezerva, kretala se 3 brigada. U međuvremenu se 2 brigada, pošto je zaobišla neprijateljski po-

ložaj na Kamenjaku, prebacila na desno divizisko krilo i do mraka izbila na liniju Kuk (k. 1088), Kus (k. 990), Bela Peša (k. 923).

Devetnaesta divizija je prema dobijenom zadatku produžila napad u 6 časova na relativno uzanom prostoru, utvrđenom brojnim fortifikacijskim objektima i tučenom jakim vatrom obalskih baterija. Toga dana je nemački 1048 puk, koji se nalazio pred njom, ojačan 705 posadnim bataljonom. Četrnaesta brigada 19 divizije, podržana snažnom artiljerijskom vatrom, pošto je posle žestokih borbi zauzela nekoliko uzastopnih neprijateljskih položaja, izbila je do mraka na liniju Suhi (trig. 548), Drenovi (k. 544), Gradina (k. 359), Vojskovo (k. 386). Na levom krilu, 12 brigada (iz sastava 26 divizije), koja je smenila 5 i 6 brigadu, pošto je savladala neprijateljske prednje delove na Klobučini (k. 171) i u s. Jelovka, podišla je odbranbenoj liniji ž. st. Bakar, s. Vitoševo i naišla na jak otpor neprijatelja, koji je bio podržavan snažnom artiljerijskom vatrom obalskih baterija iz s. Kostrena Sv. Lucija, Sušaka i Rijeke. Žestoke borbe su trajale gotovo celog dana i tek oko 17 časova, kada su u borbu ubačena dva bataljona 5 brigade, neprijatelj je kod ž. st. Bakar počeo da se izvlači iz borbe. U 19,30 časova 12 brigada je ovladala selima Vitoševo, Skrljevo i Kukuljanovo, a neprijatelj se povukao na novu liniju odbrane Veternice (trig. 368), s. Draga.

U međuvremenu je 20 divizija počela nadiranje na sever. Njena 9 brigada je ovog dana, u rejonu s. Ocilnica, izbila do r. Kupe, 10 brigada je ušla u s. Gerovo, dok je 8 brigada ostala u Delnicama. Od 26 divizije je 11 brigada bila na o. Krku, 12 brigada i artiljerijski divizion na frontu 19 divizije, a ostale jedinice u rejonu Crikvenice. Deveta divizija je završavala pripreme za desant na ostrva Cres i Lošinj.

Na desnom armiskom boku 7 korpus je držao položaje od prethodnog dana; na sektoru 4 korpusa 8 divizija je odbila napade neprijatelja od s. Raletina u pravcu s. Primišlje, a 34 divizija je odbila pokušaj neprijatelja da iz s. Generalski Stol prodre u pravcu s. Tounj, dok je 7 divizija, zbog aktivnosti neprijatelja na pravcu s. Generalski Stol—Ogulin, prebacila dve brigade iz s. Rakovica u Plaški.

Idućeg dana, 20 aprila, 13 divizija je produžila napad prema Grobničkom Polju. Neprijatelj je, radi lakšeg izvlačenja 1046 puka, obrazovao sa Borbenom grupom »RajndI« prihvatan položaj oko s. Jelenje, koji se protezao od s. Potkilavac preko Huma (k. 395) do s. Grobnik. Prva brigada 13 divizije je sa 6 brigadom 19 divizije u prvom naletu zauzela Hum (k. 395), ali je naišla na jak otpor na liniji s. Jelenje,

s. Potkilavac. Posle žestokih borbi, uz podršku tenkova i u sadejstvu sa delovima 6 brigade 19 divizije, ona je prodrla u sela Potkilavac i Dražice. Druga brigada, koja je imala obuhvatom sa severa da slomi otpor neprijatelja na prostoriji s. Potkilavac, s. Jelenje, zauzela je oko 13 časova Kilavac (k. 482), a zatim je, pošto se neprijatelj povukao preko r. Rečine, prema naredenju Štaba divizije, krenula prema s. Klana. Treća brigada, koja se kao diviziska rezerva kretala iza 1 brigade, upućena je takođe prema ovom selu. Jedan njen batalion je toga dana izbio do s. Studena (3 km j-i od s. Klana).

Devetnaesta divizija je toga dana produžila napad glavnim pravcem s. Kukuljanovo—Kljun (k. 308), sa namerom da sa severa obuhvati s. Trsat i Sušak, a desnim krilom da pređe r. Rečinu kod s. Lukeži (južno od s. Jelenje). Napad su podržavali artiljeriski divizion 19 i 26 divizije, a od Artiljeriske brigade 2 haubički divizion i jedna baterija 4 teškog divizona.

Šesta brigada te divizije, koja je sa 1 brigadom 13 divizije zauzela sela Potkilavac i Dražice, izbila je na liniju Kilavac (k. 482), s. Jelenje. Četrnaesta brigada, koja je napadala pravcem s. Čavle—s. Lukeži, naišla je na Turnjiću (k. 485) na jak otpor neprijatelja, koji je bio podržavan snažnom artiljeriskom vatrom iz Rijeke, i uspela da ga savlada tek oko 17 časova, kada se ovaj povukao preko r. Rečine. Međutim, dva bataljona 6 brigade (kod sela Koretići i Martinovo) i dva bataljona 14 brigade (kod s. Lukeži) prešla su pred mrak r. Rečinu, te su, pošto su savladali otpor neprijatelja na k. 514, k. 459 i Ljubanu (k. 499), obrazovali mostobran na toj liniji. Žestoke borbe na mostobranu nastavljene su cele noći. Neprijatelj je uz najveće napore, tek oko 5 časova, uspeo da preotme Luban, potisnuvši naše jedinice i na istočne padine, dok su ostale tačke ostale u našim rukama. Peta brigada je oko podne, uz podršku tenkova, napala i posle teških borbi zauzela severoistočno od Sušaka utvrđena uporišta s. Hrastelnica, Orlac (k. 362) i Veternice (trig. 368), koja su štitila prilaz ka Sušaku. Sa ove linije i sa Kljuna (k. 308) Brigada je oko 12,30 časova preduzela napad na Sušak, u pravcu s. Trsat i Sv. Ane, ali je bila zadržana žestokim otporom 705 posadnog bataljona i snažnom artiljeriskom vatrom sa linije s. Sv. Katarina, Sv. Ana i iz Rijeke. Za to vreme je na njenom levom krilu 12 brigada, pošto je savladala neprijateljski otpor kod s. Draga i na k. 219, takođe naišla na jak otpor na liniji k. 206, s. Martinšćica, i tek pred mrak se sa delovima probila do železničke pruge na jugoistočnoj ivici Sušaka. Skoro u isto vreme, oko 14,30 časova, posle jake artiljeriske pripreme, produžila je i 5 brigada napad na Sušak. Probijajući se tenkovima

drumom na levoj obali Rečine, i pored žestokog otpora neprijatelja, ona je oko 22 časa izvršila opšti juriš na s. Trsat i severnu ivicu Sušaka. Tom prilikom je jedna četa uspela da prodre duboko u pravcu Sv. Ane i uništi jednu bateriju, posle čega se neprijatelj počeo povlačiti ka Sušaku. Usled energičnog gonjenja naših jedinica, on nije bio u stanju da organizuje odbranu na samoj ivici grada, već se povukao u centar, gde je pružao jak otpor iz kuća koje je organizovao za odbranu. Žestoke borbe u severnom delu Sušaka i u s. Trsat trajale su celu noć.

Za vreme borbi na glavnom pravcu, prema Rijeci, 43 divizija je prešla staru jugoslovensko-italijansku granicu. Njena 1 brigada, bez dodira sa neprijateljem, stigla je oko 16 časova u rejon s. Gomanjce i zauzela Goljak (trig. 1145), trig. 1083, Paku (k. 920), Volariju (k. 1046), k. 832 i k. 1070. Severoistočnije od nje, 2 brigada stigla je oko 18 časova do s. Čabarska Polica, gde je došla u dodir sa neprijateljem. Treća brigada, koja se po bataljonima prebacila preko granice, daleko obilazeći s obe strane uporište u s. Klana, stigla je sa jednim bataljonom kod S. Brajani (s-z od Kastava), sa drugim kod s. Breza i sa trećim kod s. Lisac. Sasvim na desnom krilu, 20 divizija je do mraka, bez dodira sa neprijateljem, stigla do pred sam Prezid.

Na levom krilu je 9 divizija, koja je na o. Rabu završila pripreme za desant na ostrva Cres i Lošinj i već danima čekala plovne objekte (koji su 26 diviziju prebacivali na o. Krk a posle njegovog oslobođenja na kopnu), pristupila noću 19/20 izvršenju dobijenog zadatka.

Na o. Cresu su se od neprijateljskih snaga nalazili Stab 540 mornaričkog artiljeriskog divizion, dve baterije 1114-og i jedna baterija 1112 obalskog artiljeriskog divizion, jedna četa 705 posadnog bataljona, oko 200 ljudi Komande luke Kvarner i jedna četa italijanske teritorijalne milicije. Na o. Lošinj su bili 4 i 6 baterija 540 mornaričkog artiljeriskog divizion, jedna četa mornara, formirana od ljudstva flotile brzih čamaca i oko 200 ljudi Komande luke Kvarner. Neprijatelj je na oba ostrva imao ukupno 1.200 ljudi, 34 topa i 23 protivavionska oruđa. Težište neprijateljske odbrane na ovim ostrvima bilo je usmereno na jugozapad, a njegove snage su bile raspoređene duž ostrva po pojedinim uporištima, od rta Jablanac do s. V. Lošinj.

Za izvršenje desanta formirana su tri desantna odreda.

Prvi odred (2 brigada, jedan bataljon 3 brigade, artiljeriski divizion 9 divizije i dva bataljona Kvarnerskog odreda) imao je da se do 24 časa iskrca u 1. Koromačina i nastupajući

duž drumu ovlada Cresom, a zatim da produži napad i oslobodi severni deo ostrva, s tim da jedan bataljon 3 brigade i dva bataljona Kvarnerskog odreda obrazuju rezervu u rejonu s. Belej, a mostobran u l. Koromačina da obezbede pomenuta dva bataljona Kvarnerskog odreda, koji su u sumrak 19 aprila isplovili iz Raba.

Drugi odred (3 brigada bez jednog bataljona) imao je da se do 24 časa iskrca u l. Galboka Vala i nastupajući duž drumu ovlada s. Osor, a zatim da na pravcu s. Nerezine—s. M. Lošinj očisti od neprijatelja ostrvo Lošinj.

Treći odred (dva bataljona Kvarnerskog odreda) imao je da se do 3 časa iskrca na rtu Krivica i u uvali Pekina, sa zadatkom da napadne s. V. i M. Lošinj, gde je imao da se sjedini sa 3 brigadom 9 divizije.

Kao rezerva 9 divizije na o. Krku je ostala 11 brigada 26 divizije.

Noć ranije, 18/19 aprila, iskrcana je kod rta Križa četa automatičara 3 brigade, sa zadatkom da se po iskrcavanju 3 brigada prebaci gumenim čamcima na o. Lošinj i napadne s. Osor sa jugozapadne strane.

Prevoženje desantnih odreda obezbeđivali su naši naoružani brodovi i patrolni čamci iz Kvarnerskog pomorskog sastava i saveznički brodovi.

Iskrcavanje jedinica je izvršeno po planu. Druga brigada je 20 aprila u 9 časova počela napad na mesto Cres i posle borbi koje su trajale ceo dan zauzela ga oko 20 časova. Prvi bataljon je odmah produžio nastupanje prema severu i 21 aprila pre podne, zajedno sa 3 bataljonom, oslobodio severni deo ostrva.

Treća brigada je po izvršenom iskrcavanju napala i do 8 časova zauzela s. Osor. Zatim je produžila nastupanje u pravcu s. Nerezine i do 14 časova oslobodila o. Lošinj do Tovar (k. 125) i Továrića (k. 97), koje je u 20 časova zauzela u sadejstvu sa Kvarnerskim odredom, koji je napadao s juga.

Kvarnerski odred je po izvršenom iskrcavanju lako savladao neprijateljski otpor u s. V. Lošinj i u 18 časova zauzeo s. M. Lošinj, a zatim sadejstvovao u napadu 3 brigade na Tovar i Továrić. Za vreme borbe za Tovar i Továrić vođen je artiljeriski dvoboj u kome su učestvovala i dve savezničke topovnjače južno od rta Križa, ali koje su, zbog opasnosti po naše trupe, morale prekinuti vatru.

Za vreme ovih borbi potpuno su uništene neprijateljske snage na oba ostrva; samo je neznatnim delovima sa severnog dela o. Cresa uspelo da se motornim čamcima prebace u Istru.

Na desnom armiskom boku 7 korpus je sa 18 divizijom držao liniju s. Težka Voda, s. Mali Podijuben, s. Podturn, a sa 15 divizijom Kočevski Rog, odbijajući slabije neprijateljske napade. Kočevska grupa, formirana od jedinica 4 brigade 15 divizije, 8 brigade 18 divizije i jedne brigade KNOJ-a, sprečavala je prodor četnika iz sela Banja Loka i Ajbelj prema r. Kupi. Toga dana, 20 -aprila, rasformirana je 5 prekomorska brigada. Njenim ljudstvom su popunjene jedinice 7 korpusa. Na sektoru 4 korpusa je 1 brigada 7 divizije sa delovima 29 divizije oslobodila sela Ostrožac i Gnjlovac (južno od Cazina). Ostale jedinice 4 korpusa bile su uglavnom na ranijim položajima.

Izbijanjem armiskog centra na levu obalu Rečine i pred samu Rijeku i Sušak, desnog krila na sektor s. Gomanjce, a levog na ostrva Cres i Lošinj, stvoreni su povoljni uslovi za izvršenje glavnog zadatka 4 armije.

Dvadesetog aprila je Štab armije primio od Generalštaba JA sledeću depešu:

»Prvo: Opšta situacija neminovno zahteva vaše brže nadi ranje prema Trstu. Radi toga ponovo stavljamo pod vašu komandu 29 diviziju i hitno vam je upućujemo od Bihaća. Uхватите vezu sa njome.

Drugo: Naredili smo Slovencima da 9 korpus orijentišu ka jugu i Trstu i da lakopokretne delove diriguju u rejon Trsta da bi mogli u ovaj grad što pre upasti.

Treće: Vi sa vaše strane dirigujte lake delove u rejon Trsta da bi i oni mogli svakog trenutka upasti u grad«.²⁰⁰

Na osnovi ovog naređenja Štab armije je izradio sledeći plan:

a) glavninom snaga izvršiti proboj neprijateljskog fronta na oteku Rijeke, s. Klana sa opštim pravcem nastupanja ka Trstu, opkoljavajući i ostavljajući u svojoj pozadini opkoljene neprijateljske snage na sektoru Rijeke;

b) sa ostrva Cresa i Lošinja izvršiti desant na poluostrvo Istru, očistiti istočnu obalu Istre, delom iskrcanih snaga pomoći opkoljavanje neprijateljskih snaga na sektoru Rijeke, a glavninom preko Buzeta nadirati ka Trstu;

c) na desnom armiskom krilu glavninom snaga 20 divizije izbiti preko pl. Snežnika, ovladati uporištima s. Št. Peter na Krasu, s. Knežak i s. Ilirska Bistrica, a zatim nadirati ka Trstu;

d) snagama 7 korpusa, energičnim dejstvom na oteku Kočevje, Ribnica, Ljubljana, štititi ove operacije;

²⁰⁰ Dok. br. 1—1, k. 47.

e) snagama 9 korpusa djelovati u neprijateljskoj pozadini, nadirući ka Tržiču i Gorici, u cilju oslobođenja ovih krajeva i obuhvata Trsta sa zapadne strane.

Novopridatu 29 diviziju Štab armije je rešio da uputi u Ogulin, a odatle da je prebaci kamionima u rejon s. Prezid. Iz ovog rejona 29 divizija je imala da nastupa pogodnim pravcem ka Postojni radi obezbeđenja armiskog boka.

Borbe na glavnom odbranbenom položaju, boj za Klanu i operativno okruženje nemačke riječke grupacije (prilog XXXV). Dvadeset prvog aprila su počele borbe na glavnom položaju nazvanom »Ingrid« i boj za važno uporište u s. Klana, koje je zatvaralo put preko stare granice. Nemci su deo položaja od Rijeke do pl. Snežnika podelili na tri oteka. Prema podacima sa kojima se raspolaže, desni otek (od morske obale do k. 430) držala je Borbena grupa »Rijeka«²⁹¹; srednji otek (od k. 430 do s. Kukuljani) 237 divizija (bez 1047 puka i dva diviziona artiljeriskog puka koji su se nalazili u Puli); levi otek (s. Kukuljani, s. Klana, južni ogranci Snežnika) jedan bataljon 15 SS policijskog puka, jedan motorizovani bataljon i delovi Borbene grupe »Rajndl«, u grupnom rasporedu. U toku ovog dana na ovaj otek je počela da pristizhe nemačka 188 brdska divizija.

Na desnom krilu je 20 divizija, prema dobijenom zadatku, 21 aprila produžila nadiranje ka severu. Prednji delovi njene 9 i 10 brigade izbili su do sela Prezid i Draga, dok je 8 brigada, koja je stigla iz Delnica u Brod na Kupi, napala četnike kod sela Nova Sela, Banja Loka i Ajbelj i odbacila ih u neredu prema severu.

U rejonu s. Gomanjce 1 brigada 43 divizije pripremala se na Goljaku za napad na Osliču (k. 1065), ali je od toga morala odustati, jer je neprijatelj u međuvremenu, iz sela Klana i Zabiče, preduzeo napad prema s. Gomanjce. Druga brigada je za to vreme vršila pripreme za napad na s. Cabarska Polica, a 3 brigada, koja je već bila duboko prodrta u neprijateljsku pozadinu, ometala je saobraćaj na železničkoj pruzi i drumu zapadno od Kastava.

Trinaesta divizija, koja je prethodnog dana uputila 2 i 3 brigadu prema s. Klana, izbila je sa desnokrillnom 3 brigadom

²⁹¹ Sastava: dopunski bataljon 237 divizije, jedna pionirska jedinica (minerska), jedna mornarička jedinica formirana od ljudstva plovnih objekata i Komande luke Rijeka, 1209-ti i ostaci 705 posadnog bataljona, ostaci Bataljona obalskih lovaca »Brandenburg«, ostaci Riječkog SS dobrovoljačkog policijskog bataljona, nekoliko slabijih jedinica italijanske teritorijalne milicije, tri baterije 1102 obalskog artiljerijskog puka i 11 i 12 italijanski artiljerijski divizion — svega oko 3.000 ljudi i 40 oruda.

na liniju k. 727, Suho (trig. 760), sa 2 brigadom na liniju s. Birčanin, s. Kumanovo, gde je došla u dodir sa neprijateljem na k. 643, dok je 1 brigada sa 2 tenkovskim bataljonom ostala li rezervi kod s. Guslar (k. 883).

Sa dostignutih linija obe brigade su, uz podršku tenkovskog bataljona, krenule u napad na s. Klana. Treća brigada, pošto je prethodno proterala neprijatelja sa položaja istočno od drumu, upala je u ovo selo oko 9,30 časova. Za to vreme je 2 brigada zauzela k. 643 i posela liniju k. 643, k. 583, s. Studena, k. 530, dok su delovi 3 brigade u prvim popodnevnim časovima zauzeli Kukulj (k. 705) i k. 663 i time potpuno ovladali uporištem s. Klana. Neprijatelj je pružao žestok otpor samo još kod zaseoka Sv. Rok. Sva neprijateljska posada ovog jako utvrđenog uporišta, usled snažnog pritiska 13 divizije, naglo je otstupila prema s. Skalnica, gde ju je prihvatio tek prispeli 903 puk 188 brdske divizije. Ovaj puk je u 16 časova preduzeo protivnapad prema k. 663 i k. 727, odbacivši 3 brigadu iz s. Klana na liniju Drnovo (k. 695), zapadne padine Širokog Rta. Istovremeno, on je napao i 2 brigadu, koja je držala liniju k. 643, k. 583, ali bez uspeha. Na dostignutim položajima, u dodiru sa 2 i 3 brigadom, 903 puk se odmah počeo utvrđivati. Na svom desnom krilu 13 divizija nije imala vezu sa 43 divizijom. Njih je delio prazan prostor zapadno od izvornog dela Rečine.

Devetnaesta divizija je sa 5 i 12 brigadom produžila borbe za Sušak. I pored snažnog dejstva obalske artiljerije, grad je do 14 časova očišćen od neprijatelja, kojom prilikom je skoro potpuno uništen 705 posadni bataljon. Nešto kasnije, na mostobranu koji su dan pre obrazovale, 6 i 14 brigada su preduzele napad na vis Luban, ali ga i pored snažne podrške artiljerije nisu mogle preoteti. Uopšte, neprijatelj je pred frontom 19 divizije, oslonjen na jake fortifikacijske objekte izrađene na zemljištu koje svojom konfiguracijom pruža prednost braniocu, davao žilav otpor, te se već toga dana pokazalo da bi proboj ove jako utvrđene linije iziskivao velike žrtve i znatno usporio izvršenje glavnog zadatka — što bržeg prodora u Istru. Stoga je Štab divizije doneo odluku da obustavi frontalni napad i da svoju glavninu prebaci južno od s. Klana, u cilju napada na levi bok neprijateljskog položaja na desnoj obali Rečine. Sa ovom odlukom se saglasio i Štab armije, te je Štab 19 divizije u tom smislu izdao zapovest po kojoj je u toku 22 aprila trebalo izvršiti pregrupisanje snaga.

Na desnom armiskom boku 7 korpus je držao položaj od prethodnog dana. Njegova Kočevska grupa sadejstvovala je

20 diviziji u napadu na četnike kod sela Banja Loka i Ajbelj. Četvrti korpus, radi čvršćeg zatvaranja pravca s. Generalski Stol—s. G. Dubrave—Ogulin i pravca Karlovac—s. Vinica—Vrbovsko, koji su izvodili u bok 4 armije i na kojima je neprijatelj pojačao aktivnost, naredio je 7 diviziji da se sa prostorije Plaški, s. Plavča, s. Draga prebaci na prostoriju s. Josipdol, s. Oštarije, s. Carevo Polje, a 34 divizija da Karlovačku brigadu prebaci severno od r. Dobre.

Za rad idućeg dana Stab armije nije izdao opštu zapovest, već je Stabu 26 divizije naredeno da sa o. Krka privuče 11 brigadu i da se Divizija prikupi na Grobničkom Polju, a 11 korpusu da po svaku cenu ovlada s. Klana.

Ovaj zadatak 11 korpusa nije bio u skladu sa izmenjenom situacijom kod s. Klana, gde je bila u pristizanju cela 188 brdska divizija, koja je brojala oko 15.000 ljudi, a čiji se 903 puk već nalazio u borbi sa 13 divizijom.

U toku 22 aprila sve tri brigade 20 divizije prikupljale su se na prostoriji Čabar, s. Prezid, s. Draga, pošto je 8 brigada prethodno produžila napad na razbijene četničke delove u rejonu s. Ajbelj i u toku dana očistila od neprijatelja sela Ajbelj i G. Briga.

U rejonu s. Gomanjce neprijatelj je napao 1 brigadu 43 divizije i zauzeo vis trig. 1083 i Paku (k. 920), izbivši na zapadne padine Volarije. Usled stalnog pritiska neprijatelja, Brigada se povukla na liniju Palež (trig. 1396), Gomanaška (k. 1134), k. 1201. Za to vreme je 2 brigada 43 divizije zauzela s. Cabarska Polica i gonila neprijatelja pravcem Stanišće (k. 1389) — Svinščaki (k. 1323), a 3 brigada je produžila dejstvo u Istri.

Zbog aktivnosti neprijatelja na pravcu 43 divizije, 13 divizija je, radi zaštite svog boka, uputila 2 brigadu na položaj Trstenik (trig. 1243), Zelezna Vrata (k. 1247), a usled iznenadne pojave jačih neprijateljskih snaga kod s. Klana, u nastojanju da ponovo zauzme ovo važno uporište, uvela je u borbu 1 brigadu iz rezerve, s tim da sa linije Grmada (k. 936), Pliš (trig. 932) napadne neprijatelja u levi bok. Jedan bataljon te brigade je još u toku noći upućen na Kukulj (k. 705), gde je stigao u 8,30 časova. Treća brigada je ostala na svom dotadašnjem položaju Drnovo, zapadne padine Širokog Rta. Međutim, neprijatelj je u 13,20 časova sa juga i sa severa jakim snagama preduzeo napad na liniju Pliš (trig. 932), Kukulj (k. 705) i potisnuo delove 1 brigade sa tog položaja. Celo popodne su trajale žestoke borbe. Prodor neprijatelja preko Kukulja (k. 832) na drum južno od Plešišća zadržala je 1 brigada borbom prsa u prsa. Za to vreme je 3 brigada odbila slabije napade nepri-

jatelja i zadržala se na svojim položajima. Uveče je Divizija držala liniju Trstenik (trig. 1243), Zelezna Vrata (k. 1247), Široki Rt, k. 643.

U borbama sa nadmoćnijim neprijateljem, koji je samo na 1 brigadu napadao sa 902 pukom i jednim bataljonom 904 puka, 13 divizija nije mogla da izvrši dobijeni zadatak i ponovo osvoji s. Klana, ali je uspjela da spreči dalji prodor neprijatelja i time zaštititi bok naših snaga na r. Rečini.

Devetnaesta divizija, ne znajući za prisustvo jačih neprijateljskih snaga na ovom otseku, a pretpostavljajući da će 13 divizija osloboditi i držati s. Klana, vršila je toga dana pregrupisavanje snaga radi obuhvatnog napada na Rijeku. Njena 5 i 6 brigada su bile u pokretu na prostor južno od s. Klana, dok je 14 brigada i ovog dana na mostobranu na desnoj obali Rečine delovima napala vis Luban, ali bez uspeha.

Dvadeset šesta divizija, u čiji se sastav toga dana vratila 12 brigada, stigla je sa glavninom na Grobničko Polje. Njena 11 brigada se prebacila sa o. Krka u s. Sv. Jakob.

Dvadeset deveta divizija je bila u pokretu od Bihaća prema s. Vaganac.

Na desnom boku 4 armije, na sektoru 7 korpusa, neprijatelj je sa leve obale Krke napao položaje 18 divizije kod s. Toplice i zauzeo ovo selo, ali je protivnapadom odbačen na polazne položaje, dok je Kočevska grupa u sadejstvu sa 8 brigadom 20 divizije uništavala četnike razbijene kod s. Banja Loka i zauzela nekoliko sela. Pred frontom 4 korpusa, sem manjih ispada, neprijatelj nije bio aktivan.

Iz dotadašnjih borbi u rejonu Sušaka, Lubana, s. Klana i s. Gomanjce jasno se videlo da je neprijatelj na ovaj sektor dovukao nove snage, jer su borbe svakog dana poprimale sve žešći karakter. Stoga je Stab armije došao do zaključka da će neprijatelj svim raspoloživim sredstvima težiti da zatvori pravac između pl. Snežnika i morske obale, s ciljem da po svaku cenu spreči nadiranje 4 armije u oblast Istre, a naročito Trsta.

Toga dana je Generalštab JA odobrio plan Štaba armije od 20 aprila, s napomenom da je za brzo ovladavanje Trstom neophodno potrebno da Armija prethodno ovlada prostorom Lož, s. Ilirska Bistrica, Gomila, Veljam, a pre svega komunikacionim čvorom s. Ilirska Bistrica. Prema mišljenju Generalštaba, desna armiska kolona bi morala biti jača i na taj pravac (Brod na Kupi—Lož) je trebalo orijentisati 29 diviziju, dok bi glavnina 7 korpusa, na pravcu Stari Trg—Kočevje, imala da obezbedi desni armiski bok. Po izbijanju u visinu

Loža, radi slobodnog manevra prema Trstu, trebalo bi se držati defanzivno, a ako ima mogućnosti, trebalo bi, između pl. Snežnika i pl. Pivke, lako pokretnim snagama preduzeti manevar, koji bi, prema oceni Generalštaba, dao dobre rezultate.

Na osnovi ovih napomena i novonastale situacije na riječkom frontu posle dolaska neprijateljskih ojačanja, Štab armije je doneo odluku da armiska krila ojača prvenstveno tenkovima i artiljerijom; da severnu napadnu kolonu (20 divizija) uputi pravcem s. Prezid — s. Mašun, sa zadatkom da ovlada važnim čvorištima s. Št. Peter na Krasu i s. Ilirska Bistrica; da južnu grupu (9 divizija) iskrcsa sa o. Cresa u Istru na otsek Lovran, s. Mošćenica, sa zadatkom da izbije na greben Učke i time glavninu neprijateljskih snaga na riječkom frontu dovede u operativno okruženje; da severna napadna kolona, po ovladivanju linijom s. St. Peter, s. Ilirska Bistrica, obrazuje motorizovanu pokretnu grupu koju će uputiti u napad na Trst sa severoistoka, dok će 9 divizija istovremeno usmeriti svoj napad na Trst sa jugoistoka; da se 13 i 26 divizija na frontu pred s. Klana rokiraju udesno, prema severnom boku okružene neprijateljske grupacije i time pretvore operativno okruženje u taktičko, čime bi osigurale slobodu manevra pokretne grupe prema Trstu, dok bi bok 9 divizije u nadiranjima ka Trstu osigurao Kvarnerski odred na komunikaciji Pazin—Pula; da se 7 korpus angažuje na pravcu Kočevje—Ljubljana, a 29 divizija, radi osiguranja armiskog boka, na pravcu Postojna—Ljubljana; da se 43 divizija probije kroz neprijateljski raspored u Istru, sa zadatkom da odmah počne borbe na periferiji Trsta, a 9 korpus da usmeri svoja dejstva u dolinu Soče i u Furlaniju, sa zadatkom da zauzme Goricu i Tržič i ovlada dolinom Soče a zatim, u cilju spajanja sa našim snagama u dolini Drave, da usmeri svoja dejstva preko Tolmina i s. Kranjska Gora.

Ova odluka se nije mogla odmah sprovesti u delo jer su armiska krila bila zaostala. Desnokrilna 20 divizija, koja je obezbeđivala desni bok na izvornom delu Kupe, još nije bila dovela svoju glavninu u rejon s. Prezid, a 9 divizija još nije bila prikupila sve plovne objekte potrebne za iskrcavanje. Da se ne bi gubilo vreme, Štab armije je u takvoj situaciji rešio da, i pored jakog neprijateljskog pritiska, uvođenjem u borbu i 26 divizije produži napad na otseku s. Klana, s ciljem da probije front pravcem s. Klana — s. Podgrad. On je u tom smislu zapovešću od 22 aprila naredio 26 diviziji da se najhitnije prikupi i uz sadejstvo 13 divizije ponovo oslobodi s. Klana, a zatim da nastavi nadiranje opštim pravcem s. Klana—s. Lipa—s. Šapjane—s. Podgrad, u cilju ovladavanja tim pro-

storum; 13 diviziji da se rokira udesno od 26 divizije i pravcem s. Gomanjce—s. Zabiče nadire ka s. Ilirska Bistrica, u cilju zauzimanja tog važnog čvorišta; 20 diviziji da nastavi nadiranje pravcem s. Prezid — s. Mašun — s. Knežak; 9 diviziji da se iskrca na istočnoj obali Istre čim to transportne mogućnosti budu dozvolile; 43 diviziji da se sa lakim naoružanjem kroz neprijateljski raspored prebaci u pravcu Trsta.

U toku 23 aprila jedinice 4 armije su vršile pregrupisanje i pripreme za izvršenje dobijenih zadataka.

Na desnom krilu je 20 divizija, u pokretu na zapad, prešla sa čelnom 10 brigadom staru jugoslovensko-italijansku granicu kod s. Leskova Dol i skoro bez otpora izbila do s. Mašun, važne raskrsnice na severozapadnom podnožju Snežnika. Njena 9 brigada je stigla do s. Kozarišće i zatvorila pravac Lož — s. Prezid, dok se 8 brigada sa glavninom zadržala na prostoriji Parg (trig. 1096), Čabar, a sa prednjim delovima kod s. Prezid.

Dok je 20 divizija, bez ozbiljnog otpora, nadirala pravcem koji izvodi u pozadinu riječkog fronta, neprijatelj je sasredio svu pažnju na deo fronta od pl. Snežnika do morske obale i bio naročito aktivan u rejonu sela Klana i Gomanjce. On je već rano ujutro jakim snagama ponovo napao 1 brigadu 43 divizije i odbacio je na liniju k. 1122 (1 km j-z od s. Gomanjce), k. 993, Trstenik (trig. 1243), bezimeni vis 1 km zapadno od Štulca (k. 1212), ali je Brigada docnije uspela da protivnapadom potisne neprijatelja severno od Volarije. Druga brigada 43 divizije, koja se nalazila kod s. Čabarska Polica, posela je delom snaga Orlovicu (k. 1300). U toku noći 23/24 aprila Divizija je, radi prebacivanja u Istru, gde je njena 3 brigada već operisala u dubokoj neprijateljskoj pozadini, izvukla jedinice sa fronta.

Trinaesta divizija, zbog uvođenja u borbu 26 divizije, pomerila se toga dana udesno i posela sa 2 brigadom položaj k. 993, Trstenik (trig. 1243), sa 1 brigadom položaj Zelezna Vrata (k. 1247), Štulač (k. 1212), dok je 3 brigada smenu od jedinica 26 divizije sačekala na svom položaju Suho (trig. 760), k. 689. Međutim, neprijatelj je iz s. Klana rano izjutra preduzeo napad na položaj 3 brigade, koji je ona uporno branila sve do 15 časova, kada je smenjena od delova 3 brigade 26 divizije, povukavši se u rezervu u rejon Štulač, k. 883. Neprijatelj je i na položaj 2 brigade vršio jak pritisak, zauzevši k. 1070.

Noću 22/23 aprila, 5 i 6 brigada 19 divizije produžile su pokret u rejon južno od s. Klana. Prednji delovi 5 brigade su predzoru došli u dodir sa neprijateljem na izvornom delu Rečine, a nešto docnije, južno od zaseoka Draga, i u vezu sa

delovima 1 brigade 26 divizije. Prema naređenju Štaba 19 divizije, koji je smatrao da će 26 divizija u sadejstvu sa 13 divizijom konačno ovladati s. Klana, brigade su preduzele napad na liniju k. 611, k. 606. Međutim, neprijatelj je na tim visovima davao vrlo jak otpor, tako da su naše jedinice, posle žestokih borbi, uspele da ih zauzmu tek kasno po podne, ali su predveče protivnapadom bile odbačene na polazne položaje.

Dvadeset šesta divizija je toga dana izvršila pokret na otek k. 883, Bošarina, s. Birčanin. Njena 3 brigada je smenila 3 brigadu 13 divizije na položaju Suho (trig. 760), k. 689; 1 brigada je izbila na liniju Bošarina, zaselak Dvori, 12 brigada zadržana u rezervi u rejonu Borji (k. 630), dok je 11 brigada u pokretu iz s. Sv. Jakob stigla do s. Škrljevo. Divizija je izvršila sve pripreme za napad na s. Klana, koji je imao početi 24 aprila u 6 časova.

U međuvremenu, dok je 26 divizija vršila pripreme za napad, neprijatelj je doveo na ovaj deo fronta celu 188 diviziju. On je (prema nemačkim podacima) imao nameru da 23 aprila preduzme napad i probije naš front istočno od s. Klana, a zatim da zaokrene prema jugu, radi obuhvata naših snaga na r. Rečini. Ali, usled nedovršenih priprema, ovaj napad je bio odložen za sledeći dan. Tako je kod s. Klana 24 aprila došlo do boja u susretu. Duge i teške borbe trajale su sve do 30 aprila i u njima su učestvovala i 13-ta i delovi 19 divizije.

Na desnom armiskom boku, na sektoru 7 i 4 korpusa, neprijatelj nije bio aktivan, sem u rejonu s. Vukova Gorica, gde je bez uspeha napadao položaje 34 divizije.

Dvadeset četvrtog aprila u 6 časova 26 divizija je počela napad sa 3 i 1 brigadom. U rezervi, u rejonu Borji, ostala je 12 brigada, a 11 brigada je bila u pokretu na ovu prostoriju. Napad su sa prostorije Bošarina, Borji podržavali jedan tenkovski bataljon i jedan brdski motorizovani divizion. Posle žestokih borbi, brigade su do 12 časova uspele da potisnu neprijatelja na liniju Pliš (trig. 932), Drnovo (k. 695), s. Klana, k. 643, k. 583, trig. 660. Oko 11 časova severno od 26 divizije počela je napad i 13 divizija — sa 2 brigadom prema k. 1026, a sa 1 brigadom prema k. 1046; 3 brigada je zadržana u rezervi u rejonu Štulac (k. 1212), k. 883.

Međutim, i neprijatelj je na celom frontu 13 i 26 divizije prešao u napad, s težištem prema 26 diviziji. Njemu je posle žestokih borbi uspeo da odbaci obe brigade 26 divizije na liniju Suho (trig. 760), Široki Rt, bezimeni vis jugozapadno od k. 672, a pred frontom 13 divizije da izbiye na k. 1201.

Usled upornosti obeju strana, ogorčene borbe na ovom krševitom i šumovitom zemljištu, uz obostrano velike gubitke,

trajale su do mraka. Dvadeset šesta divizija nije uspjela da potisne neprijatelja sa dostignute linije i oslobodi s. Klana, ali je propao i pokušaj nemačke 188 divizije da izvrši proboj i obuhvati naš front na r. Rečini. U ovim borbama je 13 divizija uspjela da odbaci neprijatelja sa k. 1201, ali je njeno dalje napredovanje neprijatelj zaustavio sa linije predratnih italijanskih utvrđenja.

Da bi olakšao napad 188 divizije i privukao naše rezerve, neprijatelj je toga dana izvršio napad i na srednjem toku Rečine. Dok su 6 brigada i delovi 5 brigade 19 divizije na izvornom delu Rečine vodili bezuspešne borbe za k. 611 i k. 606, neprijatelj je iznenada napao položaje 14 brigade ispred Lubana (trig. 499). Posle snažne artiljerijske pripreme, on je uspeo da potisne naše jedinice preko r. Rečine, ali je zadržan na liniji s. Grobnik, Turnjić (k. 485) i protivnapadom brigadne rezerve, uz podršku tenkovskog bataljona, ponovo odbačen preko r. Rečine na Luban, pretrpevši osetne gubitke.

Na desnom armiskom krilu 20 divizija je vršila izviđanje u pravcu Cerknice, Postojne, s. Št. Peter na Krasu i s. Ilirska Bistrica. Na pojavu naših jedinica neprijatelj je toga dana reagovao napadom jedne slabije kolone (oko 400 ljudi i 7 tenkova) od s. Koritnica prema k. 1080 i 1029. Tu kolonu je dočekao jedan bataljon 10 brigade i ubrzo je odbacio, nanevši joj osetne gubitke. Za to vreme se 43 divizija (koju su smenile jedinice 13 divizije) spremala za prebacivanje u Istru. Prema usmenoj direktivi Štaba armije, odlučeno je da se 1 brigada sa Štabom divizije prebaci u rejon s. Vodice (11 km s-i od Buzeta), 2 brigada preko pl. Javornika (istočno od Postojne) na pl. Nanos (zapadno od Postojne), a artiljeriski divizion da privremeno ostane u rejonu Platak (k. 1111).

Na levom krilu je 9 divizija, noću 24/25 aprila, počela iskrčavanje sa o. Cresa u Istru.

Iskrčavanje je prema planu desanta trebalo izvršiti u tri ešelona. Druga brigada, kao prvi ešelon, imala je da se 25 aprila do 3 časa iskrca u rejonu s. Bršeč, sa zadatkom da obrazuje širi mostobran na otseku 1. Plomin, s. Mošćenička Draga, radi obezbeđena glavnine divizije (3 i 4 brigade), koja je, kao 2 ešelon, imala da počne iskrčavanje iduće noći. Zadatak divizije bio je da glavnim snagama napadne u leđa neprijatelja kod Rijeke, pravcem Lovran — Opatija — s. Matulje, i time olakša prodor glavnih snaga 4 armije na pravcu s. Klana — s. Ilirska Bistrica, a slabijim snagama da obezbedi Diviziju prema Puli i Pazinu, na pravcu s. Sveta Nedelja — Labin — ušće Raše i na Učki (trig. 1396), radi zatvaranja komunikacije s.

Vranja—s. Vela Učka—Rijeka. Kvarnerski odred, kao treći ešelon, ostavljen je na raspolaganje Stabu 9 divizije, spreman za ukrcavanje u s. V. Lošinj.

Međutim, usled jake bure 24 aprila uveče, iskrcavanje cele 2 brigade nije više bilo moguće. Zbog toga je komandant 9 divizije doneo odluku da se mostobran u Istri obrazuje sa manjim snagama i da se u prvom ešelonu prebaci samo Stab 2 brigade sa 3 bataljonom, četom automatičara, četom pionira, četom za vezu i jednim odeljenjem teških bacača. Konvoj ovog ešelona je 25 aprila u 0,45 časova, pod jakom burom, isplovio ka s. Bršeč.

Na sektoru 7 korpusa, neprijatelj je toga dana iz Novog Mesta napadao položaje 18 divizije, a njegove jače snage pojavile su se i na pravcima od Metlike, i s. Vinica (na r. Kupi). Radi jačeg obezbeđenja armiskog boka na pravcu od Karlovca, 7 divizija 4 korpusa je bila prebačena na levu obalu Dobre i posela položaje na liniji k. 185, Gradišće (k. 258), Privis (trig. 461), k. 359, s. Podrebar, s. Lipoščaki, s. Strgari. Na 34 diviziju, koja je držala položaj između sela Bosiljevo i Vinica, neprijatelj je preduzeo napad i jednom kolonom dopro do s. Bosanci.

Dvadeset deveta divizija u pokretu, radi ulaska u sastav 4 armije, stigla je sa prednjim delovima u Ogulin.

Naišavši na jak otpor celog 97 armiskog korpusa, koji je bio rešen da odlučno brani prirodno jake i dobro utvrđene položaje između pl. Snežnika i morske obale, Stab armije je, u cilju ostvarenja svoje odluke od 22 aprila, noću 24/25 aprila rešio da sa 13, 26 i 19 divizijom frontalnim dejstvom priveže neprijatelja na riječkom frontu, a jednovremeno da sa krilnim grupama krene ka Trstu; da se 20 divizija ojača 11 brigadom 26 divizije, sa dva tenkovska bataljona i jednom brdskom motorizovanom i jednom protivtenkovskom motorizovanom baterijom; da se 13 brigada 29 divizije, koja je toga dana stigla čelom u Ogulin, što pre prebaci kamionima na prostoriju s. Kozarišće, Stari Trg, radi smenjivanja 9 brigade 20 divizije, koja će biti angažovana prema s. Knežak i s. Ilirska Bistrica, a 26 divizija, radi dejstva prema Trstu, da 3 brigadu kroz neprijateljski raspored prebaci u Istru.

U toku 25 aprila na centralnom delu fronta, na pravcu napada 13, 26 i 19 divizije, i pored vrlo oštih borbi, nije bilo znatnih promena.

Desnokrilna, 20 divizija, toga dana se jače orijentisala prema s. Ilirska Bistrica, isturivši svoju 10 brigadu na liniju k. 1108, k. 1080, Veliki Devin (k. 1029), Suhi Vrh (k. 1175), V. Oštrica (k. 1248), M. Oštrica (k. 1227), k. 1192. Njena 9 brigada je kod s. Kozarišće delom snaga zatvarala pravac Cerknica—s.

Stari Trg—s. Prezid, a delom snaga kod Dedne Gore (trig. 1293) pravce iz Postojne i s. St. Peter za s. Mašum, odnosno s. Prezid, dok je 8 brigada jednim delom na prostoriji s. Podpreska, Parg (trig. 1096) obezbeđivala bok i pozadinu Divizije, a jednim delom se prebacivala u s. Prezid. I ovog dana je neprijatelj iz s. Koritnica napao 10 brigadu, ali je opet bio odbijen sa velikim gubicima. Četrdeset treća divizija, u pokretu u Istru, izbila je sa 1 brigadom do k. 1136, na putu s. Čabarska Polica—Stanišće (k. 1389), a sa 2 brigadom istočno od s. Mašum.

Na levom armiskom krilu Stab 2 brigade 9 divizije iskrcao se do 3 časa sa 3 bataljonom i pridatim jedinicama na obalu Istre, i obrazovao mostobran kod sela Bršeč i Mošenička Draga. Ove mostobrane, iako su bili plitki, neprijatelj nije ugrožavao, jer su njegove snage u unutrašnjosti Istre bile suviše slabe da bi mogle efikasno intervenisati.

Na armiskom boku je neprijatelj pred frontom 4 korpusa držao položaj na liniji s. Vukova Gorica, s. Mrzljaki, s. Bosiljevo, s. Lešće, s. Generalski Stol, s. Gačeško Selo, s. Perjasica. On je toga dana napao položaje 7 divizije i zauzeo s. Spehari, potisnuvši desno krilo divizije na liniju Vučjak (k. 295), s. Umol. Na oteku 8 i 34 divizije došlo je do lokalnih borbi u kojima je neprijatelj odbio napad 8 divizije na položaje koci s. Perjasica.

Toga dana je Generalštab JA potčinio 7 korpus neposredno Stabu 4 armije,²⁹² s tim da ga prvenstveno upotrebi za zaštitu desnog boka opštim pravcem Kočevje — Ribnica — Ljubljana. Neprijatelj je na sektoru toga korpusa bio vrlo aktivan i vršio pritisak na 18 diviziju, koja je držala položaje na liniji s. Težka Voda, s. V. Podijuben, s. Podturn, kao i na 15 diviziju, koja se nalazila severno od Kočevskog Roga, na prostoriji Grofja Miza (k. 575), s. Kunč. On je isto tako bio aktivan i iz Kočevja i s. Kočevska Reka, te su četnici ponovo poseli sela Livold, Stalcarji, Morava, G. i D. Briga i Borovec. Kočevska grupa, koja je držala položaj na okuci r. Kupe, napala je sela Stalcarji i Kočevska Reka.

Bilo je očigledno da je neprijatelj svojim ispadima i pritiskom na slobodnu teritoriju u Sloveniji imao nameru da spreči spajanje 7 korpusa sa snagama 4 armije, kao i da obezbedi komunikacije za povlačenje svojih jedinica preko Hrvatske u Austriju.

292 Sedmi korpus je, stavljen pod komandu 4 armije već 1 marta, ali je i dalje dejstvovao pod neposrednim rukovodstvom Glavnog štaba Slovenije, preko koga mu je Štab 4 armije davao samo opšta uputstva.

U cilju objedinjavanja komandovanja, nemačka Vrhovna komanda je 25 aprila potčinila 97 armiski korpus Grupi armija »E«. Tako su se sve neprijateljske snage pred frontom 1, 2, 3 i 4 jugoslovenske armije našle pod jednom komandom. Istog dana je komandant Grupe armija »E«, koji je istovremeno bio i Vrhovni komandant Jugoistoka, naredio 97 armiskom korpusu da bezuslovno drži Rijeku i da u rejonu Pule ostavi samo slabije snage, koje bi se u slučaju potrebe mogle evakuisati preko mora, a sve ostale snage da privuče prema Rijeci.

Dvadeset šestog aprila na centralnom delu fronta, iako zamoren teškim borbama poslednjih dana, 97 armiski korpus je produžio aktivnu odbranu sa težnjom da preotme inicijativu i spreči proboj fronta u rejonu s. Klana. Njegova 188 divizija napala je oko 9 časova položaje 26 divizije i potisnula delove 3 brigade sa Plešišća (k. 785) i 12 brigade sa Suhog (trig. 760), a nešto docnije i sa Širokog Rta. Neprijatelj je odbio protivnapad koji je 26 divizija preduzela oko 14 časova, te se ova zadržala na položaju k. 620, k. 822, k. 689, k. 609, severna padina k. 611.

Na otseku 19 divizije, na njenom desnom krilu, 5 brigada je protivnapadom odbila napad neprijatelja sa linije k. 611, k. 606 i ovladala k. 606. Ostale jedinice 19 divizije, podržane jakom artiljeriskom vatrom, vršile su lokalne napade na celom frontu.

Usled velike zamorenosti ljudstva, 13 divizija se toga dana sređivala i popunjavala, a u toku noći 26/27 izvršila je dva demonstrativna napada.

Na desnom armiskom krilu, 20 divizija je ostala na istom položaju kao i dan pre i vršila pripreme za napad, očekujući ojačanja, od kojih su dve pridate baterije stigle u rejon s. Mašun, dva tenkovska bataljona u s. Prezid, dok je 13 brigada 29 divizije, koja se prikupljala u rejonu Ogulina, čekala na kamione da se prebaci na prostoriju s. Kozarišće, s. Stari Trg. Neprijatelj je i ovoga dana sa oko 500 vojnika ponovo izvršio napad iz s. Koritnica, ali je bio odbijen, pretrpevši osetne gubitke.

Četrdeset treća divizija je produžila pokret u neprijateljsku pozadinu. Njena 1 brigada je vršila izviđanje u pravcu s. Jablanica, a 2 brigada je oko 20 časova, na pravcu s. Mašun—Postojna, izbila do nemačkog uporišta Debeli Kamen (9 km j-i od Postojne) i napala ga u 23 časa, ali bez uspeha. Borba je trajala celu noć, a nastavljena je i idućeg dana. Treća brigada je sa jednim bataljonom sadejstvovala u napadu 2 bri-

gade 9 divizije na s. Medveja, Lovran i s. Ičići, zatvarajući na pl. Učki pravac od s. Dolenja Vas. Ostale njene jedinice dejstvovale su na prostorijski Buzet, Kopar, s. Momjan.

Na levom armiskom krilu, 2 brigada 9 divizije, iskrcana noću 25/26 aprila kod s. Moščenička Draga, napala je i posle kraće borbe zauzela s. Medveja i Lovran, ali je u daljem nadiranjju bila zadržana pred jako utvrđenim s. Ičići; 4 brigada, iskrcana kod s. Bršeč, nastupajući na jug, doprla je do s. Sv. Nedelja. U toku noći 26/27 aprila iskrcani su kod s. Bršeč i delovi 3 brigade i artiljerijskog divizionu.

Na armiskom boku, 7 korpus, koji je od sada bio potčinjen Stabu 4 armije, ostao je na istim položajima, odbijajući slabije neprijateljske napade. Na sektoru 4 korpusa neprijatelj je nastavio napade na položaje 7 divizije i uspeo da zauzme Soline (k. 342) i potisne diviziju na liniju s. Umol, Tihovlje, Golosek (k. 226), Erlić (k. 272). Na ostalom delu fronta nije bilo promena.

Neuspeh neprijatelja pri pokušaju da probije naš front kod s. Klana, gde je pretrpeo velike gubitke, i bezuspešni pokušaji da ponovo ovlada važnom raskrsnicom kod s. Mašun, naveli su Stab armije da donese odluku da se 27 aprila izvrši opšti napad na front i bokove 97 armiskog korpusa, a zatim da krilne grupe produže nadiranje ka Trstu.

Toga dana, rano ujutro, 20 divizija je počela napad na liniju s. Koritnica, Milonja (trig. 1098). Njena 10 brigada, uz podršku 2 i 4 tenkovskog bataljona i diviziske artiljerije, napala je i zauzela jako utvrđeno s. Koritnica a ubrzo zatim i s. Knežak. U ovom napadu su gotovo potpuno uništeni 3 bataljon 9 SS policiskog puka, nemački 4 građevinski bataljon, a razbijeni su 5 puk SDK i Jevđevići četnici. Do mraka 10 brigada je izbila na liniju s. Prem, s. Sembije, a 2 tenkovski bataljon do s. Sembije. Po zauzimanju s. Knežak, 4 tenkovski bataljon je produžio gonjenje prema s. Radohova Vas i prodro u s. St. Peter. Za vreme napada 10 brigade, 9 brigada je sa jednim bataljonom dejstvovala prema s. St. Peter i sprečavala neprijatelja da iz tog uporišta pritekne u pomoć posadama u selima Koritnica i Knežak, dok su se ostale jedinice nalazile na raskrsnici kod s. Otoška Dol., radi zatvaranja pravaca od Starog Trga, Cerknice i Postojne. Napad na pl. Milonja (trig. 1098), koja je štitila prilaz s. Ilirska Bistrica sa severoistoka, izvršio je jedan bataljon 8 brigade u sadejstvu sa levokrillnim bataljonom 10 brigade. Ali, kako je taj rejon bio utvrđen objektima stalne fortifikacije, neprijatelj se na ovim položajima žilavo branio, tako da su bataljoni uspeli toga dana da zauzmu samo manji broj objekata.

Druga brigada 43 divizije, koja je u toku noći napadala uporište Debeli Kamen, produžila je napad i oko 14 časova ga zauzela; 1 brigada, pošto je prethodnog dana izviđanjem utvrdila da se ne može probiti preko komunikacije s. Ilirska Bistrica—s. Zabiče, krenula je oko 13 časova iz rejonu Svinščaki i stigla do s. Mašun. U Istri su jedinice 3 brigade dejstvovala na istoj prostoriji kao i prethodnog dana. Prvi njen bataljon, koji je dejstvovao na pl. Učki, u sadejstvu sa jednim bataljonom 3 brigade 9 divizije odbacio je kod s. Vela Učka 499 lovački bataljon 188 divizije, koji se pravcem od s. Vranja hteo probiti ka Rijeci.

Dok je na desnom krilu 4 armije 20 divizija probila front na liniji s. St. Peter, s. Knežak, s. Prem, na centru, gde je toga dana bilo težište borbi, frontalni napad armijske glavnine, sem manjih terenskih i taktičkih uspeha, nije doneo očekivani rezultat — proboj neprijateljskog fronta.

Trinaesta divizija, koja je imala da napadne neprijateljski front na liniji s. Gomanjce, Crni Vrh (k. 1122), k. 1026, Volarija (k. 1046), k. 832, počela je napad tek oko 17 časova, čekajući da 3 brigada iz rezerve preko Orlovice (trig. 1300), Petkovea (k. 1241) i Goljaka (trig. 1445), ispolji sa severa obuhvatno dejstvo. Napad 13 divizije nije uspeo; jedino je 3 brigadi pošlo za rukom da zauzme Petkovac i time uspostavi vezu sa levim krilom 20 divizije.

Na delu fronta 26 divizije neprijatelj je takođe pružao žilav otpor, te je ova jedino uspeła da sa 3 brigadom zauzme Plešišće (k. 785). Neprijatelj je oko 18 časova prešao u protivnapad i uspeo da odbaci delove 12 brigade sa položaja ispred k. 689 i 1 brigade sa k. 609. Jedanaesta brigada 26 divizije (bez 3 bataljona koji je ostao u diviziskoj rezervi kod s. Dvori) krenula je toga dana da ojača 20 diviziju.

Devetnaesta divizija, na čijem je frontu bilo grupisano pet artiljeriskih diviziona (artiljeriski divizion 19 i 26 divizije i 1, 2 i 4 divizion Artiljeriske brigade), posle jake artiljerijske pripreme, počela je napad u 6,30 časova. U veoma ogorčenim borbama protiv 237 divizije i 903 puka 188 divizije, ona je prešla r. Rečinu na njenom izvornom i srednjem delu. Njena 5 brigada je oko 9,30 časova zauzela k. 601 (istočno od s. Studena), a zatim je sadejstvovala u napadu 6 brigade na k. 574, koji se završio bez uspeha. Na srednjem toku Rečine 14 brigada je, oko 17 časova, odbacila neprijatelja sa jako utvrđenog Lubana (trig. 499) i k. 495. Ove visove ona je zadržala uprkos nekoliko neprijateljskih protivnapada.

Na levom krilu 4 armije 9 divizija je produžila napad sa svim svojim jedinicama, sem artiljeriskim divizionom, koji je učestvovao u napadu samo sa jednom baterijom,²⁹³ i već toga dana zašla u pozadinu riječkog fronta. Njena 2 brigada je produžila napad na uporište u s. Ičići, koje je neprijatelj uporno branio. Opkolivši ovo uporište jednim delom svojih snaga, Brigada je produžila nadiranje ka Opatiji, koju je delimično zauzela. Treća brigada, u toku noći iskrcana, bila je upućena ulevo od 2 brigade, pravcem s. Učka — s. Veprinac. Osiguravši svoj bok jednim bataljonom u rejonu s. Učka, Brigada je uništila neprijatelja u s. Veprinac i izbila do linije s. Bregi, s. Zagrad, na kojoj je neprijatelj pružio otpor. Na jugu, 4 brigada je napala s. Sv. Nedelja i s. Strmac, ali je naišla na jak otpor neprijatelja, pošto su u ta uporišta stigli delovi 1047 puka 237 divizije, koji su bili na maršu iz Pule >* rejon Rijeke.²⁹¹ Tek po padu mraka, kada je neprijatelj produžio pokret pravcem s. Kršan—Sušnjevec, Brigada je zaposela ova uporišta.

Na desnom armiskom boku neprijatelj je bio vrlo aktivan, ali su se njegove akcije, kao i dosad, svodile samo na ispade na oslobođenu teritoriju, i to sa snagama koje su obezbeđivale komunikacije Novo Mesto—s. Zužemberk i Kočevje—s. Zužemberk. Na frontu 18 divizije neprijatelj je toga dana izvršio ispad sa jednim bataljonom Rupnikovih domobrana na pravcu Novo Mesto—s. Birčna Vas—s. Drganja Sela, a sa dva bataljona domobrana i tri tenka pravcem s. Soteska (10 km j-i od s. Zužemberk)—s. Podturn—s. Rigelj. Divizija je protivnapadom odbacila neprijatelja na liniju s. Mraševo, s. Toplice, s. Podhosta. Na oteku 15 divizije neprijatelj je sa delovima 17 SS policijskog i ROA puka napao na otek s. Pogorelec (6 km j-z od s. Toplice), Faberjev Križ (k. 804), a sa jednim bataljonom domobrana izvršio ispad pravcem s. Mala Gora (7 km severno od Kočevja)—s. Pogled. Divizija se zadržala na prostori Babja Gorica (k. 806), Zelena Gorica (k. 640). Zbog ovih neprijateljskih ispada Stab korpusa je doneo odluku da 5 brigadu jurišni bataljon 18 divizije prebaci iz mirnijeg rejona s. Vinice na prostori s. Drganja Sela, s. Rigelj. Na oteku 4 korpusa neprijatelj nije bio naročito aktivan; vođene su manje borbe na otescima 34 i 7 divizije.

²⁹³ Ostale baterije su u toku toga dana iskrcane na obalu Istre.

²⁹⁴ Prema naređenju Vrhovnog komandanta Jugoistoka (da se u rejonu Pule ostave samo slabe snage a sve ostale da se privuku prema Rijeci), 1047 puk (bez jednog bataljona) i 237 artiljeriski puk (bez jednog divizona) krenuli su iz Pule noću 24/25 aprila pravcem s. Vodnjan—

Labin—s. Strmac—s. Sv. Nedelja—s. Vela Učka. Ova kolona, napadana od jedinica 9 divizije, stigla je u Rijeku sa velikim gubicima tek 1 maja.

U dubokoj pozadini neprijatelja 9 korpus, koji je prema naređenju Generalštaba JA od 20 aprila imao da se orijentiše ka jugu i Trstu, nalazio se u to vreme sa glavnim snagama na prostoriji između Trnovskog Gozda, r. Idrijce i Čepovanske Doline. Trideseta divizija se nalazila kod sela Vojsko i Mrzla Rupa, a 31 divizija na liniji s. Vrše, s. Lažna, s. Lokve. Za izvršenje svog zadatka Stab korpusa je predvideo da najpre ovlada neprijateljskim uporištima na Banjškoj Planoti i Trnovskom Gozdu, a zatim da preseče komunikaciju Gorica—Ajdovalščina. U tom cilju je 30 divizija imala da dejstvuje na Trnovskom Gozdu, pomažući sa svojim delovima 31 diviziju, koja je imala da ovlada neprijateljskim uporištima na Banjškoj Planoti. Ovu akciju su imali da osiguraju 20 brigada 31 divizije (neposredno potčinjena Stabu korpusa) kod s. Vojsko prema Idriji, Skofjeloški odred kod s. Cerkno prema Idriji i i. Gorenja Vas, dok je Jeseničko-bohinjski odred kod s. Železniki imao da kontroliše neprijatelja u Selškoj Dolini. U noći 20/21 aprila jedinice 30 divizije prešle su u napad na s. Zavrh, a jedinice 31 divizije na sela Puštale, Podlaka i Donji Lokovec, koja su zauzele u toku 21 aprila. Time je Banjška Planota prešla pod punu kontrolu 9 korpusa. U toku sledećih dana jedinice 31 divizije, u ogorčenim borbama s jedinicama 10 SS policijskog puka, Rupnikovim domobranima i četnicima, odbarile su osvojenu teritoriju na Banjškoj Planoti i Trnovskom Gozdu, a 25 aprila su jedinice 30 divizije i 3 brigada 31 divizije ovladale selima Predmeja i Otlica. Posle zauzeća ovih uporišta, put u Vipavsku Dolinu bio je otvoren. Glavni štab Slovenije izdao je 26 aprila naređenje 9 korpusu da se odmah prebaci u rejon Trsta. Na osnovi tog naređenja Stab korpusa je odlučio da na prostoriju s. Komen, s. Stanjel uputi 30 diviziju, a 31 divizija da obezbeđuje ovu akciju.

Dvadeset sedmog aprila 30 divizija je krenula na određenu prostoriju i do mraka izbila sa 17 brigadom do s. Škrbina, sa 19 brigadom do s. Gabrovica i sa 18 brigadom do s. Hruševica, s. Stajnel i zaseoka Kobdilj. Trideset prva divizija se toga dana sa 7 brigadom nalazila na prostoriji s. Volarji, s. Podgozd, s. Sedovec, sa 3 brigadom na prostoriji s. Krnica, Čaven (trig. 1190), a sa 16 brigadom na prostoriji s. Predmeja, s. Otlica.

Od toga dana je 9 korpus bio operativno potčinjen Štabu 4 armije.

Dok su od 25 do 28 aprila na celom frontu od pl. Snežnika do morske obale vođene vanredno oštre borbe, a 9 korpus podilazio Trstu, saveznička 15 grupa armija je skoro bez otpora nadirala na sever. Dvadeset četvrtog aprila je pet divizija američke 5 armije već gonilo poražene Nemce severno od r. Poa.

Jedna od njih je sutradan ušla u Veronu i produžila gonjenje prema jezeru Garda, dok su ostale jedinice ove armije napredovale ka severoistoku i ka srednjem i gornjem toku Adidže, gde su hitale i snage engleske 8 armije. Dvadeset sedmog aprila obe armije su već imale svoje delove preko ove reke. Istog dana američke snage su ušle u Đenovu; borbe su se vodile oko Novare, a gradovi Pavija, Mantova i Pjačenca bili su u savezničkim rukama. Italijanski Komitet narodnog oslobođenja naredio je 25 aprila opšti ustanak, što je još više otežalo situaciju Nemaca. Italijanski partizani kontrolisali su mnoge gradove severne Italije i u njima sačekivali dolazak savezničkih jedinica. Oni su 28 aprila uhvatili u Tremezini Musolinija i posle kratkog suda streljali ga u ime naroda. Grad za gradom je padao u savezničke ruke, a 29 aprila u 14 časova, po završenim pregovorima koji su počeli 25 aprila, pretstavnicima generala Vitinghofa (Vittinghoff), Vrhovnog komandanta Jugozapada, potpisali su u Kazerti bezuslovnu kapitulaciju nemačkih snaga u Italiji, koja je imala stupiti na snagu 2 maja u 12 časova, kada je potpuno završena bitka u severnoj Italiji.

Vrhovni komandant JA, prateći situaciju na frontu 4 armije i situaciju u severnoj Italiji, gde su savezničke snage skoro bez otpora gonile neprijatelja i za nekoliko dana mogle stići u Trst, odlučio je da ubrza operacije pa je 27 aprila dostavio Stabu 4 armije sledeću depešu:

»Prvo. Naredili smo Glavnom štabu Hrvatske da uputi 8 diviziju pravcem Brod, Čabar, Lož. Ova će divizija služiti za obezbeđenje vašeg boka sa severa i stavlja se pod vašu komandu.

Drugo. Na vašem severnom krilu potrebno je da stvorite grupu sastava 20, 29 i 13 divizija i da njome bezobzirno nadirete opštim pravcem Lož—Trst.

Treće. Južna grupa, sastava 9, 19 i 26 divizija, treba da energično napadne Rijeku i ako bi otpor bio suviše jak i borba se zategla, onda energično nadirite opštim pravcem Klana—Trst, a za blokadu Rijeke ostavite jednu diviziju, koja treba jednovremeno da vam štiti bok ove grupe.

Četvrto. Neposredno oko Trsta rasporedite 43 diviziju i 30 i 31 slovenačku diviziju 9 korpusa, s tim da već sada otpočinu uvodne borbe za Trst.«²⁸⁵

Ovo naređenje Vrhovnog komandanta nedvosmisleno je ukazivalo na Trst kao glavni operativni objekat 4 armije i na potrebu da se on što pre neposredno napadne i oslobodi, bez obzira na situaciju na riječkom frontu.

U duhu gornjeg naređenja za neposredan napad na Trst, Stab armije je doneo odluku da desnokrillnu napadnu kolonu obrazuje 20 divizija u prvom ešelonu, 29 divizija u drugom, a 8

²⁸⁵ Dok. br. 1—1, k. 47.

divizija da osigura njihov bok. Ova kolona će nadirati ka Trstu ne vodeći računa o svom levom boku prema Rijeci i ne zadržavajući se oko neprijateljskih uporišta. Levu napadnu kolonu obrazovaće 9 divizija (bez jedne brigade), koja će takođe najkraćim pravcem nadirati ka Trstu. Na riječkom frontu će 13, 26 i 19 divizija vezati neprijatelja, a u cilju njegovog okružavanja i uništenja one će proširiti svoj front udesno sa obuhvatom sa severozapada. Uvodne borbe za Trst vodiće 9 korpus i 43 divizija.

Posebna naređenja u vezi sa ovom odlukom dostavljena su jedinicama u toku noći 27/28 aprila i u toku sutrašnjeg dana. Izričito je bilo naređeno 43 diviziji da ubrza pokret ka Trstu, a takođe i 29 i 8 diviziji da ubrzaju svoje pokrete.

Dvadeset osmog aprila na desnom krilu 4 armije produžila je napad ojačana 20 divizija. Pre početka napada, oko 7 časova, jedan bataljon 392 legionarske divizije, podržan sa sedam tenkova, izvršio je ispad iz s. Ilirska Bistrica u pravcu s. Sembije i posle žestoke borbe uspeo da odbaci delove 10 brigade i upadne u selo. Stab divizije, reagujući na ovaj ispad, naredio je odmah 10 brigadi, ojačanoj sa 4 bataljonom 11 brigade 26 divizije, da delom snaga i 2 tenkovskim bataljonom preko s. Mereče napadne s. Ilirska Bistrica sa zapada, a delom snaga da preseče komunikaciju između bezimene kose 1 km. južno od s. Sembije i k. 417, i tako obuhvati ovo uporište sa severa; dva bataljona 8 brigade, koji su stigli iz s. Parg, imali su da napadnu s. Ilirska Bistrica sa istoka. Za to vreme su jedan bataljon 8 brigade i levokrilni bataljon 10 brigade, koji su već prethodnog dana zauzeli nekoliko utvrđenih objekata na Milonji (trig. 1098), produžili napad i posle žestoke borbe naterali neprijatelja da se u neredu povuče u s. Ilirska Bistrica. Međutim, zahvaćen koncentričnim napadom sa zapada, severa i istoka, neprijatelj je ubrzo zatim napustio i ovo uporište, otstupivši prema selima Jablanica, Jelšane i Podgrad. Po oslobođenju s. Ilirska Bistrica, 10 brigada je produžila gonjenje prema selima Jelšane i Podgrad, a 8 brigada pravcem s. Jablanica—s. Zabiče. Toga dana su u s. Ilirska Bistrica stigli i 1 i 2 bataljon 11 brigade 26 divizije. Na desnom krilu divizije 9 brigada sa 4 tenkovskim bataljonom, u nadiranju od s. St. Peter ka Postojni, savladala je slabiji otpor neprijatelja kod s. Zeje i prodrla u Postojnu, koju je delimično oslobodila.

Probojem glavnog odbranbenog pojasa neprijatelja i izbijanjem na liniju Postojna, s. St. Peter, s. Ilirska Bistrica, s. Jelšane, 20 divizija je stvorila povoljne uslove za brzo nadiranje ka Trstu, pa joj je oko 23 časa Stab armije naredio da krene na Trst što je moguće pre. Stab divizije je odmah.

— od tenkova, pešadije, artiljerije i inženjerije — formirao popokretnu grupu, koja je prva upućena u pravcu Trsta.

Toga dana je 43 divizija uspela da se cela prebaci u neprijateljsku pozadinu. Njena 2 brigada se noću 27/28 aprila prebacila na pl. Nanos, na prostoriju s. Studeno, s. Belsko, s. Bukovje, odakle je oko 22 časa napala na uporište u s. Landol, ali bez uspeha, jer su baš u to vreme tamo pristizali delovi SDK, četnici i nemački delovi koji su se povlačili od Postojne na zapad. Prva brigada, koja je prethodnog dana stigla do s. Mašun, izbila je preko s. Koritnica i s. Knežak do s. Prem, dok je 3 brigada još uvek dejstvovala na širokom prostoru — sa jednim bataljonom u rejonu pl. Učke, a sa ostalim na prostoru Buzet, Kopar i s. Momjan. Primivši naređenje od Štaba armije da ubrza pokret i povede uvodne borbe za Trst, Štab divizije je sa 1 brigadom krenuo odmah ka Trstu, a 2 i 3 brigadi izdao potrebna naređenja.

Dvadeset deveta divizija je sa štabom i 13 brigadom stigla na prostoriju s. Prezid, s. Kozarišće, a sa ostalim jedinicama na prostoriju s. Osilnica, s. Brod na Kupi.

Toga dana je na frontu 13 divizije bilo zatišje, što je iskorišćeno za sređivanje jedinica. Štabu divizije je naređeno da jednu brigadu ostavi na dotadašnjim položajima, a sa ostale dve da najhitnije smeni jedinice 20 divizije na prostoru južno od s. Ilirska Bistrica.

Na centralnom delu fronta 26 divizija je, radi ispravke položaja, vodila samo manje borbe i uspela da zauzme na izvoru Rečine k. 609 i k. 611, koje je neprijatelj prethodnih dana tako uporno branio. Na otseku 19 divizije naši napadi su bili intenzivniji. Njena 6 brigada, posle jake artiljerijske pripreme, ponovila je i ovoga dana napad na k. 574 i k. 514, ali bez uspeha. U ovom napadu je učestvovao i novoformirani samohodni divizion tipa »Šerman«.

Na levom armiskom krilu u Istri, 9 divizija je produžila napad. Njena 2 i 3 brigada, pošto su potpuno ovladale Opatijom i slomile otpor neprijatelja na liniji s. Bregi, s. Zagrad, izbile su na Uniju južni deo s. Voloska, s. Pobri, s. Frančiči, s. Rukavac. Četvrta brigada, koja je prethodne noći zauzela sela Sv. Nedelja i Strmac, produžila je napad i ovladala selima Labin i Krapan, a zatim je posle žestoke borbe zauzela rudnik uglja Raša, koji neprijatelj nije dospeo da poruši. Goneći neprijatelja, Brigada je izbila do r. Raše, gde se zadržala, jer je neprijatelj porušio most.

Toga dana uveče Štab armije je naredio 9 diviziji da sa glavnim snagama odmah krene ka Trstu. Primivši ovo naređenje, Štab divizije je u toku noći 28/29 aprila pregrupisao jedinice. Treća brigada se sa jednom samohodnom baterijom prikupila na prostoriji s. Vela Učka, s. Mala Učka; 4 brigada se prikupila kod s. Šušnjevića; artiljeriski divizion se nalazio u pokretu iz s. Ičići za s. Šušnjevića, dok je 2 brigada, radi dejstva u bok i leđa neprijateljske riječke grupacije, zadržana prema s. Matulje. Kvarnerskom odredu je naredeno da se sa dva bataljona iskrca u 1. Plomin, sa zadatkom da nastupa pravcem Raša—Pula, a s jednim bataljonom ka Lovranu, radi obezbeđenja desnog diviziskog boka na prostoriji Rijeka, s. Jardani. Iskrčavanje je izvršeno noću 28/29 aprila, a vožnja sa o. Lošinj do mesta iskrčavanja izvršena je pod vrlo lošim atmosferskim prilikama.

Na desnom armiskom boku jedinice 7 korpusa održavale su dodir sa neprijateljem, koji se pred frontom 18 i 15 divizije povukao na liniju leva obala Krke, s. Podhosta, Št. Peter (k. 889), Pečka (k. 912), s. Komolec, s. Rdeči Kamen, a u rejonu s. Kočevska Reka na liniju s. Stalcarji, s. Novi Lazi, s. Kočevska Reka, s. Borovec. Četvrti korpus, zbog odlaska 8 divizije u sastav 4 armije, izvršio je pregrupisavanje i rasporedio 34 diviziju sa jednom brigadom severozapadno od s. Tušilović, radi zatvaranja pravca prema selima Barilović i Vukmanić, a ostale dve brigade između reka Korane i Mrežnice i Mrežnice i Dobre. Sedma divizija je posela položaje između reka Dobre i Kupe. Pred frontom 4 korpusa neprijatelj je držao liniju s. D. Perjasica, k. 242, trig. 277, s. Gačeško Selo, s. Generalski Stol, leva obala Dobre (između s. Lešće i s. Umol), s. Spehari, Privis (trig. 461), s. Bosiljevo, s. Bosanci.

Deveti korpus je ostao u istom rasporedu od prethodnog dana i vršio pripreme za nastupanje ka Trstu.

Dvadeset osmog aprila uveče usled presecanja neprijateljske ostepnice ka Postojni i Ljubljani od strane 20 divizije i lusled pritiska 9 divizije na Kastav i neposrednu pozadinu Rijeke, nemačkom 97 armiskom korpusu ostala je na raspolaganju za eventualno povlačenje samo komunikacija s. Šapjane—s. Podgrad. U ovakvoj situaciji, uočivši već ranije opasnost od okruženja, komandant 97 armiskog korpusa je od Vrhovnog komandanta Jugoistoka zatražio da ponovo razmotri svoje naređenje po kome se Rijeka imala bezuslovno braniti. Međutim, Vrhovni komandant Jugoistoka, Smatrajući da bi prevremenim napuštanjem Rijeke 4 armija dobila operativnu slobodu, što bi, prema njegovom mišljenju, značilo »nepodnošljivu« opasnost za trupe u Hrvatskoj, ostao je pri svom ranijem naređenju da se 97

armiski korpus ograniči na držanje Rijeke, a u slučaju potrebe da tamo obrazuje kružnu odbranu. On je verovao da će Stab 34 armiskog korpusa, koji je oko 25 aprila stigao u Ljubljano i kome je pored manjih grupa trebalo da se potčini 7 SS divizija »Princ Eugen«, u slučaju potrebe moći da deblokira 97 armiski korpus. Ali, usled razvoja događaja u Slavoniji i Pokuplju, 7 SS divizija je neko vreme bila zadržana pred frontom 1 armije na r. Ilovi, a zatim upućena 91 armiskom korpusu u rejon Karlovca. Tako je komandant 34 armiskog korpusa ostao samo sa slabim snagama njegovog prethodnika Višeg SS i vođe policije Rezenera, a 97 armiski korpus prepušten svojoj sudbini.

Od idućeg dana, 29 aprila, borbe na riječkom frontu će se nastaviti nesmanjenom žestinom sve do uništenja 97 armiskog korpusa. Od toga dana operacije će se odvijati jednovremeno i u pravcu Trsta i u pravcu Ljubljane, te će se radi bolje preglednosti posebno razmatrati.

Oslobođenje Trsta, Istre i Slovenačkog Primorja (prilog XXXVI). Nemački 97 armiski korpus, čije su se glavne snage nalazile na riječkom frontu, kuda je privukao i sve raspoložive rezerve, imao je 29 aprila u Istri i Slovenačkom Primorju mnogobrojne manje jedinice slabije borbene vrednosti.

U oblasti Trsta, na otseku koji se protezao od poluostrva Milje (zaključno) do ušća Soče, nalazili su se 1 bataljon 902 lovačkog puka i 1 divizion 1088 artiljeriskog puka (na poluostrvu Milje); 313 mornarički tvrđavski pionirski bataljon i nekoliko raznovrsnih flotila mornarice (u Trstu); Stab 901 lovačkog puka, 30 tvrđavski pionirski štab sa jednom četom i jedna četa 1048 pionirskog bataljona (u s. Opčine); 2 bataljon 901 lovačkog puka (na obali, od Barkovlja—predgrađa Trsta do s. Sesljan) : četa za vezu toga puka (u s. Nabrežina); 509 bataljon za osiguranje (od s. Sesljan do ušća Soče); pionirska četa 901 lovačkog puka (u s. Doberdob). Sem ovih jedinica u Trstu i s. Opčina bilo je mnogo mornaričkih kopnenih ustanova, koje su formirale više alarmnih jedinica za odbranu ovih uporišta. Na čitavom obalskom pojasu bio je raspoređen veliki broj jedinica obalske artiljerije — 626 divizion mornaričke artiljerije, 730 i 821 protivavionski mornarički divizion, 1109 obalski artiljeriski divizion i 9 neofašistički divizion.

U rejonu Gorice nalazio se 10 SS policiski puk i nekoliko bataljona neofašističke teritorijalne milicije, a u Postojni 904 regrutni bataljon. Na tom prostoru su se nalazila i četiri oklopna voza i jedan teški artiljeriski divizion 280 mm, montiran na železničkom vozu, i jedna baterija 320 mm.

Zapadno od r. Soče, nalazili su se severno od Videma 7 kozačka divizija, a severoistočno 24 SS brigada kraških lovača. Između s. Gradež (Grau) i s. Oglej (Aquilea) nalazio se 474 artiljerijski divizion.

U centralnom delu Istre, u uporištu Pazin, nalazila se Borbena grupa »Felkl« (Felkel) nepoznate jačine, u čijem je sastavu bio i 499 lovački bataljon, koji je baš tih dana privučen na riječki front. Istočno od Pazina bio je raspoređen 1218 bataljon za osiguranje, a uporišta Poreč i Rovinj držala je mornarica.

U Puli se nalazio 1 bataljon 1047 puka i 8 baterija 237 artiljeriskog puka, 621 divizion mornaričke artiljerije, jedan italijanski artiljerijski divizion, nekoliko mornaričkih lakih plovni objekata i više mornaričkih kopnenih ustanova, koje su takođe formirale alarmne jedinice.

Jedinice SDK i četnici, 27 aprila, posle proboja neprijateljskog fronta na pravcu s. Mašun—s. Knežak, brzo su se povlačili sa nekim nemačkim policiskim jedinicama prema r. Soči.

Jedinice 4 armije, koje su bile određene da oslobode Trst, Istru i Slovenačko Primorje, nalazile su se na dostignutim položajima od prethodnog dana.

Za napad na Trst Štab armije je 29 aprila izdao opštu zapovest, kojom je jedinicama dao sledeće zadatke:

9 korpus — da sa dostignute linije izbije što pre na prostori severozapadno od Trsta, a zatim, po izbijanju 20 divizije na tu prostori, da usmeri svoje jedinice u pravcu r. Soče i Gorice;

Desna operativna grupa (20, 29 i 43 divizija, tri tenkovska bataljona i dva motorizovana divizona) — da nadire opštim pravcem s. Ilirska Bistrica—s. Divača—Trst; 20 divizija, ojačana sa tri tenkovska bataljona i artiljerijom, imala je da nadire pravcem s. Knežak—Trst i 30 aprila do 12 časova da izbije na liniju Sežana, s. Bazovica, a njena pokretna grupa da prodre ispred nje sa težnjom da što pre upadne u Trst; 29 divizija da glavnim snagama nadire pravcem Postojna—s. Landol—s. Št. Vid—s. Nabrežina, sa zadatkom da obezbeđuje 20 diviziju, a jednu brigadu da zadrži na prostori s. Prezid, s. Stari Trg do dolaska 8 divizije, kada će ta brigada krenuti za divizijom istim pravcem; 43 divizija da se što pre prikupi na prostori s. Prešnic, s. Kozina za napad na Trst sa istoka;

Srednja operativna grupa (19, 13 i 26 divizija) — da okruži neprijatelja na riječkom frontu, a 11 brigada 26 divizije da ostane u rejonu s. Ilirska Bistrica i da aktivno dejstvuje u

pravcu s. Podgrad (bilo je predviđeno da se docnije orijentiše ka Trstu);

Leva operativna grupa (9 divizija bez jedne brigade) — da nadire pravcem Lovran—Trst, sa zadatkom da upadne u Trst sa jugoistoka, a Kvarnerski i Istarski odred da oslobode Istru sa Pulum.

Pojedine odredbe ove zapovesti saopštene su jedinicama još prethodnog dana, tako da su one počele podilaženje Trstu već 29 aprila. Od pridatih delova, predviđenih zapovešću, 20 divizija je toga dana raspolagala samo sa dva tenkovska bataljona i dve motorizovane baterije.

Na sektoru 9 korpusa, 30 divizija je i 29 aprila ostala na svojim položajima do posle podne, pripremajući se za nastupanje ka Trstu. Njena 17 brigada je oko 19 časova krenula sa položaja oko s. Škrbina pravcem s. Komen—s. Salež—s. Zgonik i 30 aprila do 4 časa stigla do s. Repentabor (2,5 km severno od ž. st. Opčine), gde je do 18,30 časova već doprla 19 brigada, koja je krenula oko 15 časova iz s. Gabrovice; 18 brigada je u 16 časova krenula iz s. Štanjel i preko s. Kopriva izbila u s. Dutovlje. Trideset prva divizija je prebacila svoje jedinice južno od Ajdovščine — 7 brigadu u rejon s. Planina, 3-ću u rejon s. Štanjel, a 16-tu do s. Erzelj.

Dvadeseta divizija je toga dana ujutro krenula u dve kolone ka važnom čvorištu s. Divača. Desna kolona (9 brigada, dva bataljona tenkova i jedna motorizovana baterija) napredovala je pravcem s. St. Peter—s. Čepno—s. Divača, a leva (8 i 10 brigada) pravcem s. Ribnica (11 km s-z od s. Ilirska Bistrica)—s. Škoflje—s. Divača. Pokret do s. Divača izvršen je bez dodira sa neprijateljem. U s. Divača očekivao se jači otpor neprijatelja, ali čim su se prethodnice 20 divizije razvile za borbu, neprijatelj se naglo povukao u pravcu Trsta, napustivši neoštećene topove i pune magacine ratne spreme i hrane.

Dvadeset deveta divizija je delom snaga 13 brigade, koja je bila u pokretu prema Postojni, zauzela Greben (k. 785) i na taj način kontrolisala prostoriju između s. Stari Trg i s. Grahovo. Njena 10 brigada se iz s. Kuželj prebacila u Čabar, a do mraka su stigle i ostale jedinice na prostoriju s. Babino Polje, Parg (trig. 1096), Čabar. U toku dana su jače četničke i Rupnikove belogardiske snage sa pravca s. Draga i s. Travnik napale na otek Čabar, s. Prezid, ali su posle žestokih borbi uz velike gubitke odbačene ka s. Travnik.

Četrdeset treća divizija je prikupila 1 brigadu kod s. Erjavče (11,5 km s-z od s. Ilirska Bistrica), koja je oko 20 časova krenula ka s. Slivje i delom snaga se prebacila preko komunikacije Trst—Rijeka, a delom snaga napala uporište u s. Mar-

kovščina. Njena 2 brigada je ostala na prostoriji s. Studeno, s. Belsko, s. Bukovje; 3 brigada je uputila 1 bataljon sa-pl. Učke u pravcu Buzeta, 2 bataljon te brigade nalazio se u s. Pregara (9 km s-z od Buzeta), a 3 bataljon kod s. Kaštel (4,5 km severno od Buja).

Deveta divizija je toga dana izvršila pokret ka Buzetu. Njena 3 brigada je na prostoriji s. Boljun, s. Vranja iznenada napala drugi ešelon 1047 puka 237 divizije i potpuno ga razbila, zaplenivši svu njegovu komoru, a zatim je nastavila pokret pravcem s. Lupoglav—s. Roč. Zauzimajući neprijateljska uporišta na tom pravcu, Brigada je izbila pred Buzet i izvršila pripreme za napad na ovo uporište. Četvrta brigada, u nastupanju ka Buzetu, naišla je na drumu s. Boljun—s. Cerovlje na neprijateljski 1218 bataljon za osiguranje i potpuno ga uništila, a zatim je produžila pokret ka s. Cerovlje.

Kvarnerski odred mornaričko-desantne pešadije krenuo je preko s. Planina ka Labinu sa zadatkom da sa Istarskim odreedom, koji se nalazio južno od Pazina, oslobodi Pulu.

Idućeg dana, 30 aprila, jedinice 4 armije su počele uvodne borbe za Trst.

Deveti korpus je sa 30 divizijom produžio nadiranje ka Trstu. Njegova 17 brigada je krenula iz s. Repentabor sa zadatkom da zatvori neprijateljske pravce oštupanja s. Općina—s. Prošek i Trst—s. Nabrežina. Kada je 17 brigada izbila na put i železničku prugu Trst—s. Miramar, sukobila se sa jednom neprijateljskom kolonom koja je pokušala da se probije u pravcu Tržiča i posle kraće borbe uspjela da je vrati u Trst. Brigada je oko 16 časova zauzela Gorku (k. 371) i s. Barkovlje koje je neprijatelj napustio. U toku celog dana ona je trpela jaku artiljerisku vatru iz uporišta s. Kontovel i od jedne motorne torpiljarke.

Devetnaesta brigada je krenula iz s. Repentabor za s. Općine u 2,30 časova i do 5 časova, pošto je proterala neprijateljske delove, izbila pred kasarne kod k. 297. Kako je naišla na jak otpor, promenila je pravac nastupanja prema železničkoj stanici (severno od k. 332), koju je zauzela bez borbe, i do 8 časova se probila delom snaga do crkve u centru s. Općine, gde je zaustavljena. U isto vreme je neprijatelj, da bi otsekao deo snaga koji je prodro do centra, preduzeo protivnapad, te se Brigada povukla na položaj k. 297, železnička stanica. Oko 10 časova su kod železničke stanice (severno od k. 332) počeli da pristižu i delovi 18 brigade, pa je 19 brigada oko 13 časova ponovo krenula u napad prema kasarnama, ali joj je u međuvremenu naređeno da produži nastupanje prema Trstu. Po završenom prikupljanju, ona je do 24 časa na čelu sa udarnom gru-

pom prodrla u predgrađe Rojan, zaposela nadvožnjak u ulici Via Udine i stavila pod vatru sve prilaze ka Železničkoj stanici i Pristaništu.

Osamnaesta brigada je u 4 časa počela nastupanje iz s. Duvlje, preko s. Repentabor, ka s. Opčine. Oko 8 časova je došla u dodir sa neprijateljem, izbila do železničke stanice (severno od k. 332) i u 15 časova sa 3 bataljonom uhvatila vezu sa delovima 20 divizije koji su nastupali u pravcu s. Opčine.

Dok je 30 divizija nadirala ka Trstu, 31 divizija je prema naređenju Štaba 9 korpusa usmerila svoja dejstva prema Gorici (7 brigada) i prema Tržiču (3 i 16 brigada). Njena 7 brigada je nastupala pravcem s. Planina—s. Crniče—Gorica i noću između 30 aprila i 1 maja izbila pred samu Goricu, gde je izvršila pripremu za napad. Treća brigada je, pravcem s. Komen—s. Koštanjevica, bila u pokretu za s. Opatje Selo, gde je, bez dodira sa neprijateljem, stigla do mraka, a 16 brigada je pravcem s. Štanjel—s. Komen izbila do s. Nabrežina i zauzela ga do pada mraka.

Istoga dana je u Beneškoj Sloveniji Briško-beneški odred nastupao u pravcu Videma (Udine) i Čedadu.

Dvadeseta divizija je toga dana iz rejona s. Divača počela podilaženje Trstu. Njena 9 brigada je posle kraće borbe zauzela uporište u s. Sežana i oko 9 časova, u dve kolone, preduzela napad na uporište s. Opčine. Desna kolona je imala zadatak da napadne Železničku stanicu i zapadni deo mesta, a leva da napadne deo neprijateljskog položaja s. Bane, istočni deo s. Opčine. Koristeći ranije izgrađena utvrđenja i potpomognut snažnom artiljeriskom i protivtenkovskom vatrom, neprijatelj je pružao jak otpor, te je 9 brigada ceo dan napadala bez uspeha.

Nadirući ka Trstu, po prelasku s. Lokev, 10 brigada 20 divizije je uputila dva bataljona, ojačana sa dve čete tenkova i jednim bataljonom 8 brigade, u napad na uporište u s. Bazovica, koje je neprijatelj jako utvrdio i uporno branio. Ovo uporište je u teškim borbama tri puta prelazilo iz ruke u ruku. Kada je borba dostigla vrhunac, neprijatelj se u neredu povukao u pravcu Trsta, ostavivši mnogo ratnog materijala i sedam uništenih tenkova. U tim borbama on je pretrpeo velike gubitke, ali su i naši gubici bili osetni. Druga dva bataljona, nadirući preko s. Lipica Ergela, ovladali su posle kraće borbe selima Gropada i Trebče, i do mraka podišli neprijateljskom položaju: na liniji k. 372, k. 447, k. 405.

Osma brigada 20 divizije, ojačana četom tenkova, nadirala je prema s. Kozina i delom snaga zauzela otpornu tačku Golič (k. 621), a na komunikaciji s. Kozina—s. Bazovica osvojila na

juriš jednu neprijateljsku bateriju. Za to vreme je glavnina u s. Kozina napala jednu neprijateljsku motorizovanu kolonu od 30 kamiona koja se povlačila ka Trstu i uništila je posle oštre borbe.

Toga dana su u sastav divizije stigle dve baterije 3 brdskog motorizovanog divizionu, koje su dodeljene 9 brigadi. Isto tako je u toku dana prebačena iz s. Ilirska Bistrica u s. Famlje (4,5 km j-i od s. Divača) 11 brigada 26 divizije.

Deveta divizija, koja je imala da prevale najduži deo puta kroz Istru, uputila je po zauzimanju Buzeta svoju 3 brigadu pravcem s. Sočerga—s. Kubed—s. Dekani—Trst. Brigada je motorizovala svoju prethodnicu kamionima zaplenjenim prethodnog dana od 1047 puka i uništavala neprijateljske slabe posade duž puta. Ona je severno od s. Kubed naišla na neprijatelja koji se odmah povukao, porušivši mostove na r. Rižani. Odatle je nastupala u dve kolone — jednom preko s. Crni Kal, gde je razbila neprijateljsku posadu koja se povukla ka Trstu, a drugom preko s. Dekani, gde je zarobila 150 preostalih vojnika 1218 bataljona za osiguranje, uništenog prethodnog dana kod s. Boljun. Brigada je pred mrak izbila pred položaj za neposrednu odbranu Trsta—s. Sv. Rok, Mt. d'Oro (k. 158), s. Pri Orehu. Četvrta brigada, koja se kretala za 3 brigadom, pošto je severno od s. Cerovlje razbila neprijateljsku kolonu jačine iednog bataljona, izbila je do mraka zapadno od Buzeta.

Četrdeset treća divizija, koja je prema zapovesti Štaba armije, radi napada na Trst, imala da se što pre prikupi na prostoriji s. Prešnic, s. Kozina, još uvek je u vreme kada su počele borbe za Trst, dejstvovala po brigadama u Istri. Njena 2 brigada je toga dana izvršila pokret sa prostorije s. Bukovje, s. Studeno do s. Senožeče. Prva brigada, koja se kretala glavnom komunikacijom Rijeka—Trst, zauzela je sela Markovščina i Materija. Ona je tom prilikom napala i odbacila ka s. Vodice jednu neprijateljsku kolonu koja se kretala ka Trstu i, umesto da produži pokret ka s. Kozina, preduzela je gonjenje u pravcu s. Vodice. Treća brigada se sa dva bataljona nalazila na prostoru Buzet—s. Pregara, dok je treći bio u zasedi kod s. Momjan.

Kvarnerski odred je bio u pokretu pravcem s. Vodnjan—Pula.

Dvadeset deveta divizija je na prostoriji s. Kozarišće, s. Prezid sa 14 brigadom obezbeđivala pravac od Cerknice, dok su ostale dve brigade i Artiljeriska brigada, radi osiguranja desnog armiskog boka, bile u pokretu na prostoriji s. Št. Peter, Postojna. Jedna od tih brigada (10-ta), stigavši u s. Št. Peter, upućena je odmah u pravcu Trsta.

Uspeh naših jedinica toga dana bio je velik. One su stegle obruč oko Trsta na liniji s. Barkovlje, s. Opčine, s. Bane, Kal (k. 447), Gabrov Hrib (trig. 405), Sv. Rok, Mt. d'Oro (k. 158), a pojedini delovi su već bili prodrli u predgrađe Trsta.

S obzirom da su na širi prostor Trsta stigle 11 brigada 26 divizije i 10 brigada 29 divizije, Štab armije je naredio 9 korpusu da sve svoje jedinice orijentiše na zapad i što pre oslobodi Goricu i Tržič.

Situacija u Trstu nije pružala neprijatelju nikakve izgleda na uspeh, ali se on ipak spremao za upornu odbranu, u nadi da će sačekati engleske i američke snage i da će se njima predati. Na položajima koji su dominirali gradom, Trst je bio organizovan za kružnu odbranu, koju je podržavala jaka obalska artiljerija. Težište odbrane je bilo u s. Opčine. Tamo su stigli ostaci razbijene odbrane uporišta s. Bazovica, jedna četa iz Tržiča i pojedine grupe iz samog Trsta, tako da je 1 maja ujutro komandant 30 tvrđavskog pionirskog štaba raspolagao sa oko 1.300 ljudi. Još u toku ovog dana broj je više nego udvostručen. Ali i u Trstu je bilo još uvek dosta jedinica, koje su bile raspoređene na periferiji grada i u unutrašnjosti, u pojedinim utvrđenim zgradama.

Prvog maja 20 divizija je produžila napad na Trst. Štab 10 brigade, čije su jedinice bile koncentrisane prema centralnom delu grada, uvidevši još prethodnog dana da bi napad na neprijateljska uporišta između s. Opčine i s. Bazovica iziskivao dosta vremena i velike žrtve, rešio je da na frontu zadrži samo slabije delove, da jakom vatrom i demonstrativnim napadima veže neprijatelja, a da glavninu uputi u napad na sam grad, između otpornih tačaka Kal (k. 447) i Gabrov Hrib (trig. 405). On je u tom cilju formirao dve kolone. Prva kolona je imala zadatak da zauzme Univerzitet, a zatim da produži napad prema Vojnoj bolnici i preko Trga Dalmacija (Piazza Dalmacia) izbije na obalu u rejonu Trg Slobode (Piazza Liberta), Trg Abruci (Piazza Duca degli Abruzzi), s tim da delom snaga napadne palatu Suda. Druga kolona je imala zadatak da nastupa prema Narodnom parku (Giardino Publico) i odatle da uputi jedan deo snaga ulicom Dvadesetog septembra (Via Venti Settembre), a drugi deo Ulicom Batista (Via Batista), s tim da takođe odvoji jedan deo snaga za napad prema palati Suda. Ostatak snaga imao je da izbije u Ulicu Karduč (Via Carduci) i uhvati vezu sa delovima 8 brigade i jedinicama 9 divizije.

Ovaj plan je potpuno uspeo. Treći bataljon se još noću između 30 aprila i 1 maja opustio preko Gvardije (Guardiella) prema Univerzitetu, gde je posle kraće borbe savladao neprijateljski otpor, a zatim rano uzoru produžio prema Vojnoj bol-

nici, ostavivši manje delove radi osiguranja južno od Skorklja (Scorcola), jer se neprijatelj tu još držao na položajima. Ovladavši Vojnom bolnicom, gde je zarobljeno oko 400 ranjenika, i 60 oficira, bataljon je naišao na vrlo jak otpor iz palate Suda i iz sudskog zatvora, te mu je, kao ojačanje, upućena jedna tenkovska četa. Prvi bataljon, koji je nadirao preko Skoljete (Scoglietta) prema Narodnom parku, osiguravao je pravac od stare tvrđave Sv. Justin (Castelo San Giusto²⁹⁶) i kontrolisao zauzete ulice. Na pravcu napada 2 bataljona, od s. Lonjer, neprijatelj je pržao otpor na M. Kaćatore (M. Cacciatore) i u vili »Revoltela (villa Revoltella), koja je dominirala ovim delom grada. Otpor na M. Kaćatore bio je brzo savladan, dok je kod vile »Revoltela - ostavljena jedna četa radi blokiranja ovog uporišta, a bataljon je produžio nastupanje preko Univerziteta za Konknel (Conconello).

Osma brigada je takođe sa 1 i 3 bataljonom, preko k. 405 i Gvardije, produžila napad na Trst. Njen 1 bataljon je uz vrlo jak otpor neprijatelja uspeo da do 9 časova ovlada centrom grada, blokirajući uporište Sv. Justin koje je neprijatelj uporno branio. Treći bataljon je preko s. Lonjer i kroz predgrađe Rocol (Rozzol) upao u grad sa zadatkom da uhvati vezu desno sa jedinicama 10 brigade, a levo sa jedinicama 9 divizije. Ovaj bataljon je vodio naročito žestoke borbe oko kasarne »Ettore Emuti« (Ettore Emutti), koju je zauzeo oko 18 časova, a zatim je produžio borbu prema središtu grada, zauzimajući mestimično kuću po kuću. Kad je prispeo na Trg Garibaldi (Piazza Garibaldi), ovaj bataljon je dočekala slovenačko-italijanska dobrovoljačka milicija, koja je zajedno sa 1 bataljonom već učestvovala u borbi kod uporišta Sv. Justin. U sadejstvu sa dobrovoljačkom milicijom, kojoj se stanovništvo Trsta sve više i više priključivalo, bataljon je produžio nadiranje prema obali. Savladavši žestok otpor u Ulici San Mikele (Via San Michele) i u Ulici Fontana (Fontana), on je izbio na Bersaljerski molo, gde je prisilio nekoliko motornih čamaca sa nemačkim vojacima da se vrate u luku. Zatim je produžio napredovanje obalom Riva Mondakio (Riva Mondachio) prema pristaništu i magacinima u Slobodnoj luci (Porte Franco), gde je posle jednočasovne borbe savladao neprijateljski otpor i očistio od neprijatelja utvrđene zgrade i železničku stanicu na obali.

Jedanaesta brigada 26 divizije (bez 3 bataljona, koji je ostao na riječkom frontu) izvršila je uzoru pokret iz s. Famlje do predgrađa Katinara (Cattinara), sa zadatkom da preko Montebe-la (trig. 268) izbije kod brodogradilišta na morsku obalu. Njen

²⁹⁸ Srednjevekovni dvorac koji dominira centrom grada.

4 bataljon se spustio u grad i duž železničke pruge izbio do kasarni »Montebelo«, gde je naišao na vrlo jak otpor, koji je posle žestokih borbi savladao oko 19 časova. U 18 časova je bio ubačen u grad i 1 bataljon, sa zadatkom da preko Ulice Fiuma izbije na obalu.

Napad sa južne strane Trsta vršile su jedinice 9 divizije. Treća brigada se pre podne zadržala na položajima dostignutim prethodnog dana, čekajući dok ne pristignu i ostale jedinice. Po dolasku 4 brigade, diviziske artiljerije i 3 brigade 43 divizije, koja je dobila zadatak da oslobodi poluostrvo Milje, jedinice 9 divizije su krenule u napad na utvrđene položaje na liniju Mt. d'Oro (k. 158), Sv. Rok, koji su zatvarali prilaze gradu. Posle dvočasovne borbe 3 brigada je zauzela otpornu tačku na k. 158, pa se zajedno sa 4 brigadom do sumraka probila u grad (4 brigada ka centru, pravcem Sv. Marija Magdalena—Hipodrom, a 3 brigada u više kolona uz obalu do groblja Sv. Ane). U daljem nastupanju 3 brigada je naišla na jak otpor oko igrališta »S. Saba« (S. Sabba) i u fabrici »Elba«, koju je neprijatelj uporno branio. Uprkos jakom i energičnom napadu, ona ovog dana, nije uspjela da zauzme ovo uporište.

Za vreme borbi u Trstu, gde se neprijatelj krajem dana branio samo još u nekim izolovanim objektima čije se zauzimanje očekivalo svakog časa, borbe za s. Opčine nastavljene su i toga dana punom žestinom. Deveta brigada 20 divizije počela je napad u 8 časova, a 2 bataljon 8 brigade, koji je stigao prošlog dana u Sežanu, obezbeđivao je njen bok. Oko 10 časova, posle žestokih borbi, 2 bataljon 9 brigade je uspeo da probije prvu liniju odbrane i da ovlada kućama na severnoj ivici mesta, a 1 bataljon da zauzme s. Bane i kuće na istočnoj ivici. Neprijatelj je od 10 časova do pada mraka izvršio više protivnapada koji su bili odbijeni. U 22 časa je stigla kao ojačanje 10 brigada 29 divizije. Ona je preuzela položaje 2 bataljona 8 brigade, koji se rokirao udesno. U 23 časa ponovljen je napad na s. Opčine. U borbama koje su trajale sve do svanuća naše su jedinice, savlađujući kuću po kuću, zauzele nekoliko utvrđenih uporišta.

Treća brigada 43 divizije, koja je imala zadatak da oslobodi poluostrvo Milje, zauzela je toga dana sela Milje i Zavije. Druga brigada te divizije izbila je preko s. Divača do s. Lokev, dok je 1 brigada i toga dana produžila gonjenje neprijatelja prema selima Mune Male i Mune Vele i tek se noću 1/2 maja preko s. Jelovica vratila u s. Podgorje.

Trideset prva divizija 9 korpusa je sa 3 i 16 brigadom još u toku noći krenula u pravcu Tržiča i 1 maja, posle duže borbe, u 13 časova zauzela Tržič, izbivši na r. Soču, gde je uspostavila

vezu sa savezničkom 2 novozelandskom divizijom. Ova divizija je toga dana hitala sa r. Pijave prema Trstu, u nadi da će pre naših snaga ući u grad, i oko 18,30 časova čelom izbila na r. Soču, gde je naišla na naše jedinice i oslobođeni Tržič. Uzoru toga dana 7 brigada 31 divizije napala je i posle kraće borbe oslobodila Goricu. Ispred 31 divizije su bežali — preko r. Soče ususret Saveznicima — oko 9.000 četnika i Rupnikovi domobrani. Smenjena od 10 brigade 29 divizije i nekih delova 20 divizije, noću 1 maja, krenula je i 30 divizija od Trsta prema r. Soči. Istoga dana su jedinice Operativnog štaba za Benešku Sloveniju, koje su dejstvovale na desnoj obali Soče, oslobodile Tolmin, Kobarid, Bovec i Tarčent, zarobivši oko 3.000 vojnika i zaplenivši veliku količinu ratnog materijala.

Kvarnerski odred je u nadiranju ka Puli oslobodio s. Vodnjan.

Jedinice 4 armije su u toku 1 maja postigle veliki uspeh. One su posle ogorčenih uličnih borbi u Trstu ovladale gradom, sem sa nekoliko izolovanih otpornih tačaka, oslobodile Tržič, Goricu, čitavu dolinu Soče i Benešku Sloveniju.

Preko nemačkog radija je toga dana uveče dato saopštenje o smrti Hitlera, a odmah zatim je admiral Denic (Dönitz), Hitlerov naslednik, izdao proglas nemačkim oružanim snagama u kome ih je pozvao da produže borbu protiv Crvene armije. Međutim, Nemci nisu nastavili ogorčene borbe samo protiv Crvene armije, već su i na jugoslovenskom ratištu pružali žilav otpor. Iako su borbe u severnoj Italiji praktično bile završene već 29 aprila, kada je potpisana kapitulacija Grupe armija „C“, one su nastavljene nesmanjenom žestinom na svim sektorima 4 armije.

Drugog maja su 8 i 10 brigada 20 divizije kršile poslednji otpor neprijatelja u Trstu, u uporištima: palata Suda, tvrđava Sv. Justin, vila »Revoltela« i Konkonelj. Borbe su vođene ceo dan. Za vreme ovih borbi, posle podne, u Trst su obalskim putem preko s. Miramar ušli delovi 2 novozelandske divizije i krenuli prema luci i tvrđavi Sv. Justin. U momentu kada su Nemci u palati Suda, u 16 časova, istakli belu zastavu radi predaje, pojavilo se 7—8 engleskih tenkova, te je posada produžila borbu u nameri da se preda engleskim trupama. Zbog togate 10 brigada, uz podršku jake tenkovske i pešadijske vatre, produžila napad i oko 17 časova prodrła u zgradu. Deo posade koji nije uništen povukao se u podrume, gde je davao otpor do 19,30 časova, kada se predao. Ubrzo zatim je zauzeta i vila »Revoltela«. Posada uporišta Sv. Justin, koje je napadala 8 brigada sa delovima 3 i 4 brigade 9 divizije, predala se engleskim snagama u

17 časova. Naime, u 12 časova su povedeni pregovori za predaju ovog uporišta, koji su uspešno završeni, s tim da se neprijatelj preda našim jedinicama u 17 časova. U to vreme su do tog uporišta stigle novozelandske jedinice, prodrevši sa tenkovima do samog ulaza u tvrđavu. Saveznički oficiri, bez sporazuma sa nama, ušli su u tvrđavu, te se posada od oko 150 ljudi predala njima. Uporište Konkonelj palo je u naše ruke noću 2/3 maja.

Jedanaesta brigada 26 divizije stupila je rano izjutra u dodir sa neprijateljem kod brodogradilišta »San Marko« (San Marco), i u neprekidnim borbama do 18 časova očistila od neprijatelja ovaj prostor, zauzevši lučke magacine.

Deveta divizija, pošto je u toku noći izvršila sređivanje i popunu municijom, produžila je nadiranje u grad. Njena 3 brigada je rano izjutra, podržana vatrom protivtenkovskih topova i teških bacača, krenula ponovo u napad na fabriku „Elba" i nakon žestoke borbe, oko 9 časova, prisilila neprijatelja na predaju. Po zauzeću fabrike, ona je produžila napredovanje kroz grad i na obali Mandrokio (Riva del Mandrocchio) došla u vezu sa 11 brigadom 26 divizije, dok je jedan njen deo oko 11 časova izbio do uporišta Sv. Justin, gde se pridružio jedinicama koje su blokirale ovo uporište. U nadiranju kroz grad, jedinice 3 brigade morale su mestimično da savlađuju otpor manjih neprijateljskih grupa iz pojedinih utvrđenih kuća. Najjači otpor je pružila grupa od 250 esesovaca u zgradi transportnog preduzeća Beltrome, koja se predala tek u 17 časova. Desno od 3 brigade je nadirala 4 brigada, koja je delom snaga pomagala napad 3 brigade na fabriku »Elba«, dok je drugim delom prodrla do ž. st. Sv. Ana i u sadejstvu sa delovima 8 brigade 20 divizije ovladala stanicom i okolnim visovima. U daljem nadiranju, čisteći pojedine zgrade od manjih neprijateljskih grupa, ove snage 4 brigade su oko 11 časova zajedno sa delovima 3 brigade izbile do tvrđave Sv. Justin i učestvovala u napadu na to uporište.

U borbama u Trstu, pored slovenačko-italijanske dobrovoljačke milicije, naše jedinice je pomagalo i naoružano građanstvo. Njihovo zalaganje je umnogome doprinelo da grad na kraju dana bude očišćen od neprijatelja.

Treća brigada 43 divizije, koja je prethodnog dana zauzela sela Milje i Zavije, vršila je 2 maja čišćenje poluostrva Milje od neprijatelja; 2 brigada je nastavila pokret iz s. Lokev prema s. Prošek, dok je 1 brigada iz s. Podgorje izbila do s. Kubed, čisteći taj prostor od neprijatelja.

Dok su naše jedinice 2 maja lomile poslednji otpor u Trstu i čistile od neprijatelja prostor istočno i južno od grada, nepri-

jatelj se u uporištu s. Opčine i dalje uporno branio. U toku 2 maja i noću 2/3 maja 9 brigada i 4 bataljon 8 brigade 20 divizije uspjeli su da u ogorčenim borbama, koje su u više mahova vodene prsa u prsa, prodru u s. Opčine i ovladaju crkvom, okolnim kućama i k. 332 na severnom ulazu u selo.

Drugog maja uveče tri bataljona 10 brigade 29 divizije prebačena su preko komunikacije s. Opčine—s. Prošek na otek s. Bovedo, s. Barkovlje, dok su ostali delovi 10 brigade, u sadejstvu sa jedinicama 20 divizije, vodili borbu u s. Opčine.

Ovog dana je Kvarnerski odred prodro u predgrađe Pule i izvršio pripreme za napad na grad.

Očekujući dolazak engleskih snaga, neprijatelj je i 3 maja produžio aktivnu odbranu u s. Opčine. On je oko 8 časova, s ciljem da povрати izgubljene tačke, izvršio snažan protivnapad, ali je bio odbijen. Odmah zatim su 9 brigada i 4 bataljon 8 brigade izvršili energičan napad na južni deo uporišta i do 10 časova zauzeli dva važna visa koji su dominirali selom. U 18 časova, posle neuspelog pokušaja engleskih trupa da se nemačke snage iz uporišta s. Opčine predaju njima, nemački komandant se, na zahtev komandanta 20 divizije, zajedno sa celom posadom predao našim jedinicama.²⁹⁷

Time je prestao svaki otpor na sektoru Trsta. U Istri se još držao samo garnizon u Puli, gde je Kvarnerski odred toga dana prodro u grad i potisnuo neprijatelja u njegov jugozapadni deo, i u Pazinu, kuda je upućena 1 brigada 43 divizije.

Kvarnerski odred je u toku 4 i 5 maja čistio Pulu od neprijatelja, i, potisnuvši ga na poluostrvo Musil, prinudio ga 6 maja na predaju.

Prva brigada 43 divizije je 4 maja stigla u Buzet i 5 maja izjutra krenula u napad na Pazin. U cilju obuhvata ovog uporišta ona je obrazovala dve kolone. Desna kolona je nastupala pravcem Motovun—s. Trviž, a leva pravcem s. Cerovlje—s. Zarečje, dok je 1 bataljon, koji je prethodnog dana vršio izviđanje u rejonu Pazina, zatvorio komunikaciju s. Zminj—Pazin. Napad je počeo u 18 časova. Podilazeći neprijateljskim položajima, Bri-

²⁹⁷ Trećeg maja oko 10 časova stigao je iz Trsta jedan kapetan 2 novozeldske divizije (sa jednim blindiranim kolima i dva tenka) radi pregovora sa nemačkim komandantom o predaji. Neposredno posle toga je nemačkom komandantu uputio pismeni poziv za predajii i Štab 20 divizije, a oko podne je komandant 20 divizije lično stupio u vezu sa savezničkim kapetanom, zahtevajući od njega da se odmah povuče iz naše operativne zone. Pošto se saveznički kapetan povukao, komandant 20 divizije je nemačkom komandantu predao zahtev za bezuslovnu kapitulaciju u roku od 5 minuta, što je ovaj prihvatio. Našim jedinicama se tom prilikom predalo 2.682 vojnika i podoficira, 29 oficira i 300 ranjenika.

gada je naišla na vrlo jak otpor, te su borbe produžene i 6 maja do 20 časova, kad je nemački komandant grada pristao na bezuslovnu kapitulaciju.

Operacije za oslobođenje Trsta, Istre i Slovenačkog Primorja odlikuju se brzinom i smelošću. Deveta, 20, 30 i 31 divizija, i pored rizika zbog slabo zaštićenog boka sa pravca Ljubljana—Postojna, sručile su se na Trst takvom brzinom da iznenađena i zaprepašćena odbrana nije imala vremena da se sredi. Intervencija Saveznika preko r. Soče samo je produžila borbe na tom području i nanela obema stranama velike žrtve, jer su se Nemci grčevito branili, s ciljem da se predaju Britancima.

Borbe na riječkom frontu i taktičko okruženje 97 armiskog korpusa (prilog XXXVII). Dok su se razvijale operacije prema Trstu i r. Soči, borbe na riječkom frontu su nastavljene nesmanjenom žestinom. Komandant nemačkog 97 armiskog korpusa, primoran naredjenjem Vrhovnog komandanta Jugoistoka da bezuslovno drži ovaj front, odustao je od besciljnih napada i pristupio organizaciji kružne odbrane, uglavnom u sledećem rasporedu: od ušća Rečine do s. Kukuljani 237 divizija; udesno, na liniji s. Kukuljani, Zidovje (trig. 660), Pliševica (trig. 770), s. Lipa, Oštri Vrh (k. 458) — 188 brdska divizija (ojačana sa dva bataljona iz Borbene grupe »Rajndl«, jedan u s. Klana i jedan u s. Lipa); na liniji Oštri Vrh, Volosko—Borbena grupa »Rajndl«²⁹⁸; na obalskom oteku Volosko, ušće Rečine — Borbena grupa »Rijeka«²⁹⁹.

Prema zapovesti Štaba armije, u cilju okruženja i uništenja 97 armiskog korpusa, jedinice Riječke operativne grupe dobile su sledeće zadatke: 13 divizija da produži front prema zapadu, preko s. Ilirska Bistrica do s. Podgrad, radi obuhvata neprijatelja sa zapada i severa i osiguranja levog boka desne operativne grupe na pravcu Trsta; 26 divizija da pored svojih položaja preuzme i otek 13 divizije od Zeleznih Vrata (k. 1243) do s. Čabarska Polica, a li brigada da ostane u rezervi u s. Ilirska Bistrica, dejstvujući jednim bataljonom u pravcu s. Podgrad; 19 divizija da produži napad na front na r. Rečini, a 2 brigada 9 divizije da produži napad prema Kastavu. Radi obezbeđenja desnog boka Riječke operativne grupe, 8 divizija je imala da se angažuje pravcem Lož—Cerknica—s. Planina.

Dvadeset devetog aprila je 13 divizija sa 1 brigadom izbila do s. Ilirska Bistrica, gde je došla u vezu sa 11 brigadom 26 divi-

²⁹⁸ Sastava: 449 lovački i 903 regrutni bataljon i nekoliko alarmnih jedinica.

²⁹⁹ Sastava: 705 i 1209 bataljon za osiguranje, 237 dopunski bataljon, Mornarički bataljon »Rijeka«, ostaci Obalskog lovačkog bataljona »Brandenburg« i nekoliko policiskih i alarmnih jedinica.

zije. Njena 3 brigada, koja je nadirala pravcem Petekovec (k. 1241) — Goljak (trig. 1145) — s. N. Kračina, pošto je odbacila slabije neprijateljske delove sa linije k. 582, Kukulj (k. 832), naišla je na jači neprijateljski otpor istočno od s. N. Kračina, gde je zaustavljena. Druga brigada i Primorsko-goranski odred su toga dana bez uspeha napadali neprijateljske položaje na Volariji (k. 1046) i kod s. Gomanjce.

Štab 26 divizije, da bi iskoristio pomeranje neprijateljskih snaga i popuštanje njihovog pritiska koji je punih pet dana bio veoma snažan, rešio je da napadne neprijatelja pred s. Klana, a sa jednom udarnom grupom od dva bataljona da preko s. Mlaka prodre u njegov bok i pozadinu. Napad je počeo u 12 časova. Posle žestokih borbi 1 brigada je oko 19 časova zauzela k. 672 (2 km j-i od s. Klana), a nešto docnije je 3 brigada proterala neprijatelja sa Plešišća (k. 785), dok je 12 brigada ovladala Širokim Rtom. Udarne grupa je naišla na Strani (k. 832) na jak neprijateljski otpor i nije mogla da izvrši svoj zadatak.

Južno od 26 divizije napadala je 19 divizija. Njena 5 brigada je već u 6 časova zauzela važnu otpornu tačku na k. 574, koja je dominirala komunikacijom s. Sv. Matej — s. Klana i ujedno bila spona između 237 i 188 brdske divizije. Stoga je neprijatelj odmah pokušao da protivnapadom povрати izgubljenu kotu, ali je bio odbijen. Šesta brigada te divizije je toga dana izbila na ivicu sela Saršoni i Skvažići, gde je naišla na jak otpor neprijatelja, koji je uporno branio pravac s. Saršoni — s. Sv. Matej—Kastav, ugrožen posle pada k. 574. Druga brigada 9 divizije, koja je sadejstvovala u napadu 19 divizije, zauzela je sa jedinim bataljonom Kvarnerskog odreda s. Rukavac, dok su napadi na liniju k. 316, ž. št. Matulje, severni deo Voloskog bili odbijeni.

Pošto je postojala opasnost da će 97 armiski korpus, široko obuhvaćen preko s. Ilirska Bistrica u pravcu s. Podgrad, pokušati da se probije prema s. Št. Peter ili Trstu, što bi ozbiljno ugrozilo naše operacije prema Trstu, Štab armije je odlučio da skрати front slabe 13 divizije, koji se razvukao od s. Gomanjce preko s. Ilirska Bistrica do s. Podgrad. On je u tom cilju naredio da 19 divizija sa jednom brigadom 26 divizije proširi svoj front do Suhog (trig. 760 s-i od s. Klana), da 13 divizija preuzme otek od Suhog do s. Rupa, a da se 26 divizija sa dve brigade prebaci u rejon s. Ilirska Bistrica, sa zadatkom da dejstvuje pravcem s. Rupa—s. Šapjane.

Toga dana uveče upućeni su sa fronta 26 divizije u sastav 20 divizije 3 divizion artiljerijske brigade i 3 tenkovski bataljon, a izjutra iz rejona s. Ilirska Bistrica i 11 brigada 26 divizije.

Idućeg dana je i Vrhovni komandant JA, u cilju sprečavanja proboja ili eventualne intervencije neprijatelja spolja (pravcem s. Rakek — Cerknica — Lož ili pravcem s. Rakek — Postojna — s. St. Peter) stavio na raspolaganje 4 armiji Stab 4 korpusa i njegovu 7 diviziju, koja je dotle dejstvovala na karlovačkom sektoru, između reka Dobre i Kupe.

Tridesetog aprila jedinice Riječke operative grupe produžile su da stežu обруč oko 97 armiskog korpusa, koji je bio otvoren još samo između s. Sapjane i s. Rukavac.

Prva brigada 13 divizije, koja je još u toku noći uputila iz s. Ilirska Bistrica jedan bataljon prema s. Podgrad, a jedan prema s. Velo Brdo (istočno od s. Podgrad), zauzela je toga dana posle žestoke borbe sela Podgrad i Jelšane. Treća brigada te divizije napala je neprijateljski položaj istočno od s. N. Kračina i oslobodila sela Kračina i Sušak. Goneći neprijatelja u pravcu s. Rupa, Brigada je zadržana jakim neprijateljskim otporom sa linije Sv. Katarina (k. 689), Visod (k. 755). Druga brigada, goneći neprijatelja koji je odstupio sa položaja kod s. Gomanjce, naišla je na jak neprijateljski otpor sa položaja na Dletvi (k. 784) i bezimenom vrhu 1,5 km istočno od k. 784, i tu je zadržana.

Dvadeset šesta divizija je sa 3 brigadom napala osek Plešišće (k. 785), Pliš (trig. 932), a sa 12 brigadom Kukulj (k. 705), dok je 1 brigada očistila s. Klana, gde je neprijatelj držao još samo nekoliko bunkera. Prema naređenju Štaba armije, Stab divizije je oko 19 časova izvukao 3 i 12 brigadu i uputio ih u s. Ilirska Bistrica, a njihov položaj je preuzela 1 brigada, koja je ušla u sastav 19 divizije.

Na frontu 19 divizije borbe su i ovoga dana bile veoma oštre, jer je neprijatelj nastojao da po svaku cenu održi svoje položaje na r. Rečini. Dok su na desnom krilu delovi 5 brigade u sadejstvu sa levim krilom 1 brigade 26 divizije zadobili nešto zemljišta u pravcu s. Studena, a deo 14 brigade, koji je bio upao u Rijeku, zauzeo još jednu grupu kuća, neprijatelju je uspjelo da protivnapadom preotme k. 514 (kod s. Lučići). Druga brigada 9 divizije je i ovog dana bezuspešno napadala na liniju k. 316, ž. st. Matulje, severni deo Voloskog.

Osma divizija 4 korpusa je produžila pokret pravcem Brod na Kupi — Čabar, a 7 divizija je krenula od s. Bosiljevo pravcem s. Predgrad — s. Knežja Lipa. Četvrtom korpusu je toga dana naređeno da sa 7 divizijom što pre izbiye preko s. Prezid u s. St. Peter.

U toku 1 maja 13 divizija je produžila napad. Njena 1 brigada, savlađujući jak otpor neprijatelja na pravcu s. Sapjane, zauzela je oko 12 časova s. Pasjak, gde je zadržana, ali je usled

jake artiljerijske vatre morala napustiti s. Jelšane, povukavši 2 bataljon na Veliki Vrh (k. 595) i Visoki Vrh (k. 643). Treća brigada je produžila napad sa linije s. N. Kračina, s. Sušak na neprijateljske otporne tačke Sv. Katarina (k. 689) i Visod (k. 755), ali usled žestokog otpora nije uspela da ih zauzme, dok je 2 brigada do 16 časova zauzela otporne tačke na Dletvi (k. 784) i Plišu (trig. 932).

Dvadeset šesta divizija je sa 3 i 12 brigadom i artiljeriskim divizionom izvršila pokret ka s. Ilirska Bistrica i oko 13 časova se prikupila na prostori s. Ilirska Bistrica, s. Vrbovo, s. D. i G. Zemon, vršeći pripreme za napad pravcem s. Jelšane — s. Rupa — s. Lipa.

Na delu fronta od Rijeke do iznad s. Klana 1 brigada 26 divizije nije napadala, dok je 19 divizija sa tri brigade, uz podršku svog artiljeriskog divizona i tri divizona Artiljerijske brigade, izvršila napad na neprijateljske položaje, ali bez uspeha. Isto tako su i na delu fronta kod Voloskog napadi 2 brigade 9 divizije ostali bes uspeha.

Osma divizija 4 korpusa je 1 maja stigla na prostori s. Prezid, s. Stari Trg, s. St. Peter, a 7 divizija je bila u pokretu pravcem s. Banja Loka — Čabar.

Toga dana je Vrhovni komandant Jugoistoka, s obzirom na gubitak Trsta i situaciju na frontu na r. Ilovi u Slavoniji, naredio da se 97 armiski korpus sopstvenim snagama probije preko s. Ilirska Bistrica i Postojne u prostor Ljubljane.

Težište napada Riječke operativne grupe je u toku 2 maja bilo na pravcu s. Jelšane — s. Rupa — s. Lipa.

Dvadeset šesta divizija je sa 3 brigadom krenula u napad u 7 časova pravcem s. Bukovica — s. Velo Brdo — Gradina (k. 561) — s. Sapjane, a sa 12 brigadom pravcem s. Nova Vas — Sv. Katarina (k. 689) — s. Rupa — s. Lipa. Uz podršku 1 tenkovskog bataljona i artiljeriskog divizona, 3 brigada je do 12 časova zauzela s. Sapjane, a 12 brigada s. Rupa, važan komunikacijski čvor, gde se put od Rijeke račva za Trst i za s. St. Peter. U daljem napadu 3 brigada je zauzela Miklavič (k. 453), dok je 12 brigada doprla do s. Lipa, gde je zaustavljena jakim otporom neprijatelja.

Trinaesta divizija je sa 1 brigadom krenula u 13 časova pravcem s. Sapjane—Oštri Vrh (k. 458), izbivši oko 16,30 časova do Oštrog Vrh, gde se već nalazila 3 brigada 26 divizije. Odatle je, radi obezbeđenja pravca od Trsta, prebačena u rejon s. Podgrad. Trećai brigada je nastavila napad na otporne tačke Sv. Katarina (k. 689) i Visod (k. 755), koje je neprijatelj uporno branio, odbivši tri uzastopna napada. Brigada je uspela u 13,20 časova, posle borbe prsa u prsa, da zauzme Sv. Katarinu,

a odmah zatim i Visod. Ona je u daljem nadiranju naišla na jak otpor sa linije k. 677, k. 638, k. 738, s. Lipa, zadržavši se na Visodu. Druga brigada je napala neprijateljske položaje na Lišćiću (trig. 884) i Grmadi (k. 936), ali nije uspjela da ih zauzme.

Drugog maja 19 divizija nije napadala. Međutim, neprijatelj je toga dana posle podne vršio jake napade na desnom divizijskom krilu, kod s. Studena i s. Klana, koje su odbile jedinice 5 brigade i 1 brigade 26 divizije. Neprijatelj je bio aktivan i na frontu 2 brigade 9 divizije. On je potisnuo bataljon Kvarnerskog odreda na vis trig. 784, koji je takođe napao, ali je bio odbijen.

Ova aktivnost neprijatelja, pojačana vatra artiljerije na prostor oko s. Jelenje i na Dvorine, kao i česte detonacije koje su se čule na Rijeci i u pozadini neprijatelja, očigledno od rušenja objekata, navodile su na zaključak da se neprijatelj priprema za povlačenje. Zbog toga je Štab divizije doneo odluku da idućeg dana energično napadne neprijatelja na celom frontu od s. Klana do Rijeke. Prva brigada 26 divizije imala je da izvrši napad pravcem k. 540 (raskrsnica puteva j-z od s. Klana); 5 brigada pravcem k. 530; 6 brigada pravcem s. Marčelji; 14 brigada pravcem Luban (trig. 499) — severozapadni deo Rijeke. Pripreme za napad izvršene su u toku noći 2/3 maja.

Osma divizija je toga dana sa 1 brigadom stigla u s. Št. Peter, sa 2 brigadom do Postojne, dok je 3 brigada ostala u s. Stari Trg. Sedma divizija je produžila pokret ka Čabru.

Toga dana je Štab nemačkog 97 armiskog korpusa izdao jedinicama naređenje za povlačenje koje se imalo izvršiti, s obzirom da je korpus bio okružen, u vidu pokretne kare. Proboj iz okruženja trebalo je da izvrši 188 brdska divizija sa Borbenom grupom »Rajndl«, koja je imala da ovlada s. Ilirska Bistrica, a zatim da nadire pravcem s. Št. Peter—Postojna. Ove pokrete, sa frontom prema jugoistoku, jugu i jugozapadu, imala je da štiti 237 divizija sa Borbenom grupom »Rijeka« i 903 pukom³⁰⁰ 188 brdske divizije.

Pokušaj proboja 97 armiskog korpusa i njegovo uništenje (prilog XXXVIII). Trećeg maja ujutro, nemačka 188 brdska divizija sa Borbenom grupom »Rajndl« počela je napad u cilju proboja pravcem s. Ilirska Bistrica—Postojna.

Na frontu 26 divizije, u momentu kada se ova spremala da produži napad sa dostignute linije od prethodnog dana, neprijatelj je prešao u napad i oko 8 časova uspeo da se probije

³⁰⁰ Ovaj puk 188 brdske divizije držao je položaje južno od s. Klana. Drugog maja je potčinjen 237 diviziji. Dan ranije su na otek Borbene grupe »Rijeka« stigli ostaci 1047 pešadiskog i 237 artiljeriskog puka, koji su se još od 25 aprila probijali iz Pule u rejon Rijeke.

između 12 i 3 brigade i da zauzme s. Sapjane. Zbog opasnosti da neprijatelj ne izoluje 3 brigadu, 12 brigada je, s. ciljem da pomogne njeno izvlačenje, uputila dva bataljona prema s. Sapjane, a dva bataljona povukla severno od s. Jelšane. U međuvremenu je 3 brigada, ugrožena s leđa, uspela da se sa dva bataljona izvuče u pravcu s. Velo Brdo, ostavivši dva bataljona otsečena južno od s. Sapjane. Oko 11 časova, neprijatelj je uz podršku tenkova, uspeo da prodre pravcem s. Rupa—s. Jelšane, čime je razdvojio 3 i 12 brigadu, te su ove, po naređenju Štaba divizije, izvukle iz dodira sa neprijateljem, povukle u rejon s. Ilirska Bistrica severno od r. Reke i zauzele povoljnije položaje. Dva bataljona 3 brigade, otsečena južno od s. Sapjane, uspela su u toku noći da se probiju do s. Starad (5 km s-z od s. Sapjane).

Na frontu 13 divizije neprijatelj je napao jakim snagama pravcem s. Lipa—s. N. Kračina i pravcem Lišćić (trig. 884)—s. Sušak. Treća brigada, koja je držala položaj na Visodu (k. 755), povukla je deo snaga na Sv. Katarinu (k. 689), dok je glavninom, da bi omogućila 2 brigadi da se sa prostorije Dletvo, Pliš prebaci severno od s. Sušak i Kukulja (k. 832) i zatvori pravac prema s. Zabiče, napala neprijatelja koji je prodro u s. Sušak. Druga brigada je oko 12 časova uspela da posedne određeni položaj (k. 660, bezimeni vrh 1 km severno od Kukulja), ali se usled jakog pritiska i povlačenja jedinica 26 divizije morala povući na položaj s. Nova Vas, k. 696, a kasno po podne nešto severnije, na Gnojevec (k. 650). Prva brigada, koja je u rejonu s. Podgrad sa glavninom zatvarala pravac prema Trstu, napala je neprijatelja koji je prodro do s. Velo Brdo, ali bez uspeha.

Pred frontom 19 divizije je nemačka 237 divizija sa Borbenom grupom »Rijeka« još noću 2/3 maja počela povlačenje svoje glavnine, ostavivši samo na levom krilu jače snage, koje su imale zadatak da spreče presecanje njene otstupnice sa područja Rijeke.

Trećeg maja rano ujutro 19 divizija je prešla u napad na celom frontu. Njena 5. brigada je napala na liniju Zidoje (trig. 660), k. 530, Kopica (k. 574) i u sadejstvu sa desnim krilom 6 brigade uspela da odbaci neprijatelja sa k. 574 na Marišćinu, odakle je ovaj, oko 10 časova, a sa Zidoja u 18 časova, otstupio prema s. Skalnica. Sesta brigada je u nadiranju prema Kastvu, savlađujući otpor manjih neprijateljskih zaštitnica, u 13 časova oslobodila Kastav i produžila gonjenje u pravcu s. Matulje i s. Breza. Kolona koja je gonila neprijatelja u pravcu s. Breza, pošto je savladala neprijateljski otpor na k. 445 (1 km j-i od s. Breza), prodrla je oko 21 čas u s. Breza, odakle je neprijatelj otstupio prema s. Skalnica. Levokrila 14 brigada, na otketu

Rijeke, naišla je na slab otpor i oko 13 časova potpuno oslobodila grad. Ona je po oslobođenju Rijeke uputila jednu kolonu (dva "bataljona) u gonjenje neprijatelja pravcem Kastav—s. Permani—s. Rupa. Ova kolona je oko 18 časova severno od s. Permani došla u dodir sa neprijateljem, koji je uspeo da je zadrži do 19 časova, kada je produžila gonjenje, naišavši na jak otpor sa linije ž. st. Sapjane, k. 405, Oštri Vrh (k. 458), k. 531.

Druga brigada 9 divizije, primetivši odstupanje neprijatelja, preduzela je gonjenje i zauzela zaselak Volarije (3 km s-z od s. D. Rukavac), k. 316, Volosko i s. Matulje, a zatim je produžila gonjenje pravcem s. Permani — s. Rupa.

Toga dana, iako je pomerio svoj front nešto na sever, izbivši do r. Reke, neprijatelj i pored velikog zalaganja nije uspeo da se probije iz obruča. Stab armije, da bi osujetio tu nje-govu nameru, izdao je u toku dana sledeća naređenja: 43 divi-ziji da iz rejonu Trsta uputi 2 i 3 brigadu na prostoriju s. Obrov, s. Pregarje, radi zatvaranja pravca prema Trstu; 10 brigadi 29 divizije i 2 divizionu Artiljeriske brigade da krenu iz rejonu Trsta u s. St. Peter; Tenkovskoj brigadi da uputi iz Trsta jedan bataljon prema s. Ilirska Bistrica, a jedan prema s. Pograd i, 19 diviziji, da energično goni neprijatelja, ne zadržavajući se oko njegovih zaštitnica. Međutim, čim je Stab armije dobio podatke o neprijateljskom proboju pravcem s. Lipa — s. Rupa — s. Ilirska Bistrica, odmah je naredio 8 diviziji da krene prema s. Ilirska Bistrica i spreči dalje neprijateljsko nadiranje tim pravcem, a 1 brigadi 26 divizije da se povuče sa fronta kod s. Klana, prikupi jugoistočno od Zeleznih Vrata (k. 1247) i krene prema s. Zabiče radi zatvaranja tog pravca.

Primivši ovo naređenje, 8 divizija je odmah krenula sa prostorije s. St. Peter, Postojna, s. Stari Trg. Njena 1 brigada je do 18 časova stigla na prostoriju s. Harije, s. Podgrad, gde je došla u dodir sa slabijim neprijateljskim delovima koje je odbacila i do svanuća 4 maja izbila do s. Velo Brdo, dok je 2 brigada stigla na prostoriju s. Ilirska Bistrica, s. Sembija. I 1 brigada 26 divizije odmah je krenula sa fronta pred s. Klana u rejon Zeleznih Vrata, što je omogućilo neprijatelju da se na Zidoju (trig. 660) održi sve do 18 časova.

Sedma divizija je toga dana bila u pokretu prema s. Prezid.

U toku noći 3/4 maja neprijatelj je nastavio prodiranje na sever. Borbenoj grupi »Rajndk« je uspelo da se probije između s. Ilirska Bistrica i s. Velo Brdo u s. Prem. U cilju uništenja ovog klina, 8 divizija je 3 brigadu, koja je upravo stigla iz s. Stari Trg, uputila da napadne neprijatelja u s. Prem, a 2 brigadu da napadne s. Smrje, dok je 1 brigada iz rejonu s. Podgrad imala s boka da sadejstvuje u ovom napadu. Pošto su

Nemcima stigla ojačanja, brigade nisu uspele da ovladaju ovim selima, ali ni neprijatelj nije mogao nastaviti prodor na sever. Uz podršku tenkova 2 tenkovskog bataljona, koji je ujutro toga dana stigao u rejon s. Podgrad, prva brigada 13 divizije, koja se sa glavninom nalazila na frontu 8 divizije, napala je neprijatelja u selima Harije i Velo Brdo, ali se neprijatelj uporno branio, te napad nije uspeo.

I na frontu 26 divizije neprijatelj je noću 3/4 maja uspeo da kod s. D. Zemon pređe r. Reku i oko 9 časova zauzme Sv. Ahacij (trig. 799), ali je 12 brigada, uz podršku tenkova 4 tenkovskog bataljona, koji je ujutro stigao u rejon s. Ilirska Bistrica, uspeła oko 11 časova da ga protivnapadom odbaci preko r. Reke.

Na otseku 13 divizije neprijatelj je jakim snagama izvršio napad na položaje 2 i 3 brigade. Usled jakog pritiska, 2 brigada se povukla u rejon k. 582, a 3 brigada na položaj istočna ivica s. Kuteževo, s. Podgraje, k. 652. Prva brigada 26 divizije, koja se nalazila na sektoru te divizije, stigla je oko 11 časova preko s. Gomanjce u rejon s. Zabiče i posela položaj severno od drumu.

Devetnaesta divizija je produžila gonjenje, vodeći borbu sa neprijateljskim zaštitnicama južno od linije s. Zabiče, s. Rupa, s. Sapjane. Njena 5 brigada, koja je iz rejona s. Klana nadirala prema severu, napala je u 17,30 časova neprijatelja na liniji k. 952, Goljak (trig. 1145), Oslića (k. 1065) i oko 20 časova uspeła da ga odbaci prema s. Podgraje. Sesta brigada je napadala neprijatelja koji je držao liniju k. 756, Pliševica (trig. 770) i u borbama koje su trajale do kasno posle podne uspeła da odbaci samo neprijateljske prednje delove sa k. 710. Četrnaesta brigada je ceo dan napadala na liniju k. 531, Oštri Vrh (k. 458), k. 405, ž. st. Sapjane, ali nije mogla da savlada jak otpor neprijatelja. Druga brigada 9 divizije, na pravcu s. V. Brgud—s. Zejane—s. Mune Vele, uništavala je manje neprijateljske grupe koje su pokušavale da se tim pravcem probiju uz obruča.

Četrdeset treća divizija je toga dana izvršila pokret i izbila do mraka na prostoriju s. Obrov, s. Pregarje; 10 brigada 29 divizije je stigla u s. St. Peter, a 2 divizion Artiljerijske brigade u s. Knežak. Sedma divizija 4 korpusa je bila u pokretu pravcem Čabar—s. Prezid—s. Mašun.

Petog maja je na frontu 8 divizije rano ujutro 3 brigada produžila napad na s. Prem. Posle žestoke borbe koja je trajala ceo dan, ona je uspeła da očisti ovo selo, sem malog dela iz koga je neprijatelj pružao očajnički otpor. U ovim borbama su sadejstvovali i delovi 2 i 3 brigade 43 divizije. U međuvremenu je neprijatelj kod s. Topolec pokušao da pređe r. Reku, ali je odbačen od 2 brigade 8 divizije, koja je zatim prešla reku, oslo-

bodila s. Smrje i prodorom prema selima Celje i Podgrad preseklu vrh neprijateljskog klina.

Dvadeset šesta divizija, koja je imala zadatak da spreči dalji prodor neprijatelja na pravcu s. Ilirska Bistrica—s. Knežak, držala je položaj od prethodnog dana: 3 brigada (bez dva bataljona) od s. Topolec duž drumu do južne ivice s. Ilirska Bistrica, a 12 brigada od mosta južno od s. Ilirska Bistrica preko Sv. Ahacija (trig. 799) do Gabrovecu (k. 993). Prazan prostor od levog krila 12 brigade na Gabrovecu do desnog krila 13 divizije kod s. Kuteževo neprijatelj je iskoristio i preko s. Jablanica jakim snagama napao bok 12 brigade. Posle žestoke borbe, oko 11 časova, on je uspeo da zauzme Goli Vrh (k. 859) i Gabrovec (k. 993), a oko 14 časova i Sv. Ahacij (trig. 799), usled čega se 12 brigada povukla i delom snaga posela liniju Stražica (k. 711), k. 842, što je primoralo i 3 brigadu da se povuče na liniju s. Topolec, k. 417. Oko 16 časova neprijatelj je ušao u s. Ilirska Bistrica, koje je napustio bataljon 1 brigade 13 divizije, povukavši se u sastav svoje brigade. Jak pritisak neprijatelja nije popustio sve do mraka. Oko 18 časova 12 brigada je bila primorana da povuče svoje desno krilo sa Stražice (k. 711). U međuvremenu je 1 brigada 26 divizije, podržana artiljerijom, iz rejonu s. Kuteževo napala desni bok neprijateljskog klina severno od s. Jablanica i do mraka zauzela k. 860 i Goli Vrh (k. 859).

Na frontu 13 divizije, koja je držala položaje od prethodnog dana, neprijatelj je pokušavao da se probije preko s. Podgraje, napadajući celog dana položaje 2 i 3 brigade.

Devetnaesta divizija je nastavila napad, ali otpor neprijatelja nije više imao karakter zaštitničkih borbi, već uporne odbrane na dobro organizovanim položajima. Njena 5 brigada je sa linije Oslića (k. 1065), k. 952 produžila napad i oko 16 časova odbacila neprijatelja sa Lisice (k. 686) i izbila na put s. Zabiče — s. Sušak, prodrevši u 19 časova u s. Zabiče. Sesta brigada je oko 11 časova odbacila neprijatelja sa Pliša (trig. 932), a zatim zauzela Grmadu (k. 936), oslobodivši oko 19,30 časova s. Lisac. Na levom krilu divizije, 14 brigada, ojačana tenkovima i Samohodnim artiljeriskim divizionom, nije ni ovog dana uspela da savlada neprijateljski otpor na liniji k. 531, Oštri Vrh (k. 458), k. 405, ž. st. Sapjane. Druga brigada 9 divizije je izbila do s. Starad, gde je ojačana sa jednom poljskom baterijom artiljeriskog divizona 9 divizije, koja je stigla iz Trsta.

Iako je neprijatelj toga dana u rejonu s. Ilirska Bistrica potisnuo naše jedinice malo na sever, on ni ovoga puta nije uspeo da probije obruč, koji se na svim ostalim tačkama ste-

zao. I ovaj mali uspeh na pravcu s. Ilirska Bistrica—s. Knežak, neprijatelj je postigao zahvaljujući zamorenosti 26 divizije, koja je u poslednjih dvanaest dana neprekidno vodila borbe protiv nemačke 188 brdske divizije. Stoga je Štab armije naredio da 7 divizija smeni njenu 3 i 12 brigadu, a 13 divizija 1 brigadu. Dvadeset šesta divizija je imala da se povuče u armisku rezervu u rejon s. St. Peter. Svim jedinicama je naređeno da 6 maja pređu u opšti napad na celom frontu.

Šestog maja ujutro, zbog iznurenosti svojih snaga, neprijatelj je prekinuo napade koje je u toku noći više puta obnavljao s obe strane puta s. Ilirska Bistrica—s. Št. Peter i istočno od s. Zabiče, te su naše jedinice prešle u opšti napad.

Na frontu 8 divizije, 2 brigada koju je neprijatelj u sva- nuće potisnuo na liniju s. Podstenje, s. Podtabor, krenula je u 7,30 časova u protivnapad i u 14,30 časova zauzela ž. st. Ilirska Bistrica i prodrla u ovo mesto. Treća brigada, pošto je očistila s. Prem, gde se neprijatelj bio uporno držao samo u delu sela zvanom »Dvorac«, produžila je nadiranje pravcem s. Smrje—s. Zarečje i u 15,30 časova izbila do ž. st. Ilirska Bistrica, prodrevši takođe u unutrašnjost ovog mesta. U čišćenju s. Prem sadejstvovali su i delovi 2 i 3 brigade 43 divizije. Deseta brigada 29 divizije je u sadejstvu sa delovima 1 brigade 13 divizije, uz podršku tenkova, napala i zauzela s. Harije.

Noću 5/6 maja 7 divizija je smenila 3 i 12 brigadu 26 divizije. Njena 1 brigada, pošto je u toku noći odbila tri neprijateljska napada, prešla je u 5,30 časova u protivnapad i odbacila neprijatelja na Stražicu (k. 711) i Volčji Hrib (k. 757). Neprijatelj je oba ova visa uporno branio, odbivši obuhvatni napad koji su u 12 časova preduzele 1 brigada sa zapada i 3 brigada sa severa.

Na frontu 13 divizije, neprijatelj je u toku cele noći, sve do 8 časova, bezuspešno napadao položaj 2 brigade na visu k. 582 (1,5 km j-i od s. Zabiče). Cim su prestali ovi napadi, Brigada je prešla u protivnapad, razbila neprijatelja na Kokovcu i, goneći ga pravcem k. 696—Gnojevec (k. 650), izbila do mraka do s. G. Zemon, koje je neprijatelj uporno branio. Uporedo sa 2 brigadom u napad je krenula i 3 brigada, koja je potisnula neprijatelja iz s. Zabiče, produžila gonjenje i, prešavši r. Reku, izbila do s. Jablanica.

Pritisak 13 divizije upotpunila je 19 divizija, koja je prešla u napad na celom frontu, od s. Sušak do Jazbine (k. 561). Njena 5 brigada, pošto je savladala otpor na liniji k. 696, k. 660, s. Sušak, zauzela je posle ogorčene borbe s. G. Zemon. Za to vreme je 6 brigada, uz jaku podršku artiljerije, uspela da savlada otpor na liniji s. Sušak, Visod (k. 755), Gavrani Brdo

(k. 738), Pliševica (trig. 770) i zauzme s. Lipa. Produživši napad prema severozapadu, Brigada je u sadejstvu sa 14 brigadom zauzela s. Jelšane, goneći neprijatelja prema severu. Četrnasta brigada, uz podršku jake artiljerijske vatre i Samohodnog diviziona, zauzela je posle žestoke borbe sela Sapjane i Rupa, a zatim u sadejstvu sa 6 brigadom s. Jelšane. Goneći neprijatelja, ona je do mraka izbila južno od k. 416 (1 km istočno od s. V. Bukovica). U napadu na sela Sapjane i Jelšane učestvovala je i 2 brigada 9 divizije, pošto je prethodno savladala otpor neprijatelja u selima Brdce i Pasjak. Po oslobođenju s. Jelšane, Brigada je dobila naređenje da se prikupi i vrati u Trst, u sastav svoje divizije.

Krajem ovog dana naše trupe su stegle obruč oko neprijatelja i, fizički i moralno iscrpene jedinice 97 armiskog korpusa, sabile na uzanu prostoriju s. Ilirska Bistrica, Strabica (k.711), Voljši Hrib (k.757), Sv. Ahacij (k. 799), s. Vrbovo, s. D. Zemon, k. 416, s. V. Bukovica, s. Trnovo; dakle, na prostorijskoj širine i dubine oko 4 km, tučenu unakrsnom vatrom naše artiljerije.

Našavši se u bezizlaznoj situaciji, komandant 97 armiskog korpusa je uveče zatražio primirje i pregovore radi kapitulacije. Sedmog maja u 6 časova predstavnik 97 armiskog korpusa je u s. Zagorje potpisao kapitulaciju.³⁰¹

Dok su vođeni pregovori o kapitulaciji, pritisak na okruženi 97 armiski korpus nije prestajao. Prva brigada 13 divizije je uništila neprijateljske snage koje su ostale van obruča, u s. Velo Brdo, i, spojivši se sa levim krilom 19 divizije, produžila napad na neprijatelja južno od s. Ilirska Bistrica. U međuvremenu su 7 i 8 divizija vodile žestoke borbe u s. Ilirska Bistrica i na visovima istočno od nje. U ovim borbama je jednoj neprijateljskoj grupi uspelo da se probije kroz besputni krš-u pravcu Milonje (trig. 1098) i do jutra izbije na Strmu Reber (k. 822), južno od s. Koritnica. Ovu grupu je okružila i uništila 3 brigada 7 divizije.

Pošto sve naše jedinice nisu odmah mogle biti obavestene o kapitulaciji neprijatelja, borbe na frontu oko s. Ilirska Bistrica prestale su tek oko podne 7 maja. Našim jedinicama se predalo

301 pregovore je sa naše strane vodio Stab 4 korpusa, a sa strane 97 armiskog korpusa general Heslin (Hoesslin), u svojstvu zastupnika ranjenog komandanta korpusa. Pre početka pregovora general Heslin je pozvao komandante divizija i borbenih grupa »Rajndl« i »Rijeka« i upitao ih da li su voljni da se pod njegovom komandom probiju do Trsta i predaju Englezima. Ovaj predlog je odbijen, jer jedinice nisu više bile u stanju da izvrše taj zadatak, a i nemački vojnici su zahtevali od svojih starešina da se korpus preda.

16.000 vojnika i oficira (među njima i nekoliko generala) sa celokupnim oružjem i opremom.

Po završenom razoružanju i zarobljavanju, 4 korpus (7 i 8 divizija) je bio upućen preko Ljubljane u pravcu Zagreba, 26 divizija u rejon Tržiča, 13 divizija u rejon Gorice, 43 divizija u rejon Pazina, 10 brigada 29 divizije u s. St. Peter, u sastav svoje divizije, dok je 19 divizija ostala da čuva zarobljenike i ratni plen.

Time je završena Riječka bitka. Srednja operativna grupa je potpuno izvršila svoj zadatak. Ona je na riječkom frontu, dok su krilne grupe 4 armije oslobađale Istru i Slovenačko Primorje sa Trstom, prikovala i okružila glavninu 97 armiskog korpusa. Pokušaj Nemaca da se iz obruča probiju prema severu zatekao je naše jedinice nespremne, jer raspored 13 i 26 divizije nije bio pogodan da bi se sprečio neprijateljski proboj, ali je neprijatelj, brzom intervencijom 7 i 8 divizije 4 korpusa, koje su bile pravovremeno ubačene u borbu, zadržan, sabijen na uzan prostor u rejonu s. Ilirska Bistrica i prinuđen na kapitulaciju.

Oslobođenje Ljubljane, Dolenjske, Gorenjske i Slovenačke

Koruške

(Prilog XXXIX)

Uporedo sa operacijama Desne operativne grupe u pravcu Trsta i Srednje operativne grupe na riječkom frontu, razvijale su se i operacije 7 korpusa u pravcu Ljubljane. Stab 4 armije je naredio još 28 aprila 7 korpusu da preduzme nastupanje opštim pravcem s. Stari Trg (na Kupi) — Kočevje — Ribnica — Ljubljana, s ciljem da osigura desni bok Armije i oslobodi glavni grad Slovenije. Za vezu između 7 korpusa i 4 armije određena je 29 divizija (bez 10 brigade). Ona je preko sela Mašun i St. Peter na Krasu imala da nastupa ka Postojni, radi ovladavanja ovim važnim uporištem, odakle je neprijatelj sa pravca Ljubljane ugrožavao kako Tršćansku tako i Riječku operativnu grupu, a zatim da preko s. Rakek nastupa duž željezničke pruge ka Ljubljani.

Od neprijateljskih snaga na prostoru Ljubljana, Novo Mesto, Kočevje, s. Rakek nalazili su se 17 SS policiski puk, delovi 10, 15, 19 i 25 SS policiskog puka, SS podoficirska škola, je-

dan puk ROA, šest pokretnih bataljona i četrdeset posadnih četa Rupnikovih domobrana, tri puka SDK, dve četničke brigade, nešto artiljerije i oko dve čete tenkova — ukupno oko 17.000 ljudi. Sa ovim snagama neprijatelj je držao samo važnija naseljena mesta i pojedine tačke duž komunikacija. Od r. Kupe do r. Krke neprijatelj nije imao povezan front, ali su njegova uporišta, iako razdvojena većim neposrednim međuprostorima, ipak obrazovala isprekidan front na liniji s. Kočevska Reka, Kočevje, s. Zužemberk, Novo Mesto.

U trenutku kada je 7 korpus primio naređenje za pokret, njegova 15 divizija se nalazila na Kočevskom Rogu, 18-ta južno od linije s. Soteska, s. Težka Voda, a Kočevska grupa (Notranjski odred, 4 brigada 15 divizije i 8 brigada 18 divizije) u rejonu s. Banja Loka. Trinaesta brigada 29 divizije se nalazila na prostoru s. Prezid, s. Kozarišće, a ostale jedinice ove divizije na prostoru s. Osilnica, Brod na Kupu.

U toku noći 28/29 aprila 7 korpus je počeo prikupljanje jedinica na svom levom krilu. Petnaesta divizija je 29 aprila stigla na prostoru s. Knežja Lipa, s. Muhavas, a 18 divizija u s. Brod Moravice. Neprijatelj, jačine oko 3.000 ljudi (uglavnom pripadnici SDK i Rupnikovi domobrani sa nešto Nemaca), napadao je toga dana s. Prezid, očigledno sa namerom da preseče put Čabar — s. Prezid — s. Mašun, kako bi zatvorio pravce prema s. Ilirska Bistrica i Postojni, ali su delovi 29 divizije odbile sve ove napade, te je Divizija idućeg dana produžila nastupanje preko s. Mašun na pravac s. Št. Peter—Postojna.

Tridesetog aprila 15 divizija je izvršila pokrete ka s. Banja Loka, radi izvršenja priprema za napad na Kočevje, a 18 divizija je produžila pokret pravcem s. Brod na Kupu—s. Kuželj—Čabar—s. Prezid, s ciljem da razbije neprijatelja u rejonu s. V. Bloke, važnom raskršću puteva istočno od Cerknice.

Pred frontom 15 divizije neprijatelj (uglavnom delovi 17 SS policijskog puka) se toga dana povukao prema Kočevju, dok su se delovi SDK i četnici povukli još ranije prema selima Grčarice i Rakitnica.

Prvog maja dok se 15 divizija pripremala za napad na Kočevje, a 18 divizija bila u pokretu preko s. Osilnica za Čabar, 29 divizija je pre podne zauzela polazni položaj za napad na Postojnu — 13 brigada severozapadno, a 11 brigada južno od grada, dok je 14 brigada ostala u rezervi u s. Št. Peter.

Ovo uporište su branili 904 regrutni bataljon 188 brdske divizije, oko 1.000 italijanskih fašista i Rupnikovih domobrana i SS podoficirska škola (koja je 29 aprila dovedena iz Ljubljane). Severno od Postojne, na komunikaciji s. Rakek—s. Planina, na-

lazila su se jaka uporišta SS policiskih jedinica i Rupnikovih. domobrana, koja su zatvarala prilaz ka Ljubljanskoj Kotlini.

Posle jake artiljeriske pripreme, oko 14 časova, počeo je napad sa težištem severno od grada, radi presecanja veze sa uporištima u selima Planina i Rakek. Uz podršku artiljerije neprijatelj se uporno branio, te su borbe trajale sve do ponoći 1/2 maja, kada je grad potpuno očišćen od neprijatelja. Oslobođenjem Postojne otklonjena je sa pravca Ljubljane svaka opasnost po bok 4 armije.

U toku 2 maja jedinice 15 divizije vodile su borbe na prilazima Kočevju i prinudile neprijatelja da se povuče u Kočevje i na položaje njegove spoljne odbrane — Mestni Vrh (k. 1022), s. Šalka Vas, s. Klinja Vas, s. St. Cerkev, s. Mahovnik. Osamnesta divizija, prema naređenju Štaba korpusa, skrenula je u pravcu s. Grčarica, sa zadatkom da zatvori neprijatelju odstupnicu Kočevje—s. Ribnica. Italijanska divizija »Garibaldi Natisone« bila je određena u rezervu sa jednom brigadom u s. Banja Loka, a drugom istočno od Kočevja, na prostorijski s. Cvišlarji, Skrajnik (k. 642), Konjsko (k. 598).³⁰² Neprijatelju je toga dana stiglo u Kočevje ojačanje, a jedna njegova borbena grupa, jačine oko 400 Nemaca, prodrila je u sela Grčarice i Gotenica.

Dvadeset deveta divizija je po oslobođenju Postojne u daljem nadiranjju ovladala važnim uporištem u s. Ravberkomanda, na prevoju između pl. Hrušice i pl. Javornika.

Idućeg dana, 3 maja, 15 divizija je uz podršku artiljeriske brigade 7 korpusa preduzela opšti napad na Kočevje. Četvrta brigada je napadala preko s. Dolga Vas u pravcu Mestni Vrh (k. 1022), 5 brigada istočno od 4 brigade u pravcu s. Šalka Vas, a 12 brigada sa otseka s. Mala Gora, k. 565, s. Klinja Vas na severoistočni deo Kočevja. Istovremeno je 15 brigada napadala neprijatelja u selima Grčarice i Gotenica, obezbeđujući na taj način¹ rvi bok 15 divizije kod Kočevja, dok su jedinice 18 divizije napadale na ova sela sa zapadne strane. Napad, međutim, nije uspeo, pošto je neprijatelj u toku dana bio ojačan delovima 17 SS policiskog puka sa nekoliko tenkova. Posle teških borbi koje su trajale ceo dan, neprijatelj je uspeo da se po padu mraka sa glavninom svojih snaga povuče iz Kočevja u pravcu Ribnice, te je u toku noći 3/4 maja Kočevje oslobođeno. I iz sela Grčarice i Gotenica, pretrpevši osetne gubitke, neprijatelj se preko

Italijanska divizija »Garibaldi Natisone«, koja je stigla sa Banjske Pianote, gde je bila u sastavu 9 korpusa, izvršila je reorganizaciju: sve njene jedinice su obrazovale jednu brigadu, a Italijanska brigada »Fontanot«, iz sastava 18 divizije, ušla je kao druga brigada u sastav Diviziji »Garibaldi«.

s. Rakitnica povukao u pravcu Ribnice. Deveta brigada 18 divizije je odmah orijentisana na drum Ribnica—Kočevje, s ciljem da preseče neprijatelju otstupnicu u pravcu Ribnice. Ona je napala jednu neprijateljsku kolonu, jačine oko 800 Nemaca i Rupnikovih domobrana sa 8 tenkova, koja se povlačila iz Kočevja, ali je jedino uspjela da ošteti dva tenka i nanese neprijatelju neznatne gubitke.

Neprijateljske snage, koje su se nalazile na području Novog Mesta i Suhe Krajine, preduzele su, bez pritiska naših snaga, povlačenje u pravcu Ljubljane.

Otstupajući iz Kočevja, neprijatelj je pokušao da pruži otpor u Ribnici, ali se morao odmah povući, te je 10 brigada 18 divizije, posle njegovog povlačenja pravcem s. Zlebič—s. V. Lašče, 5 maja ujutro ušla u ovo uporište. Jedinice 15 i 18 divizije su produžile gonjenje neprijatelja, koji je tako brzo otstupao da ga čak ni naše prethodnice nisu mogle stići. Petnaesta divizija je nastavila gonjenje opštim pravcem Ribnica—greben Male Gore—s. Zdenska Vas—s. Račna—s. Grosuplje, a 18 divizija levo od nje, pravcem Ribnica—s. V. Lašče. Slabiji otpor neprijatelj je pružio u uporištu V. Lašče, koje je 18 divizija u toku noći 5/6 maja oslobodila. Šestog maja, goneći neprijatelja, 18 divizija je zauzela s. Pijava Gorica i izbila do s. Smarje. Toga dana je 15 divizija na komunikaciji s. Grosuplje—s. Višnja Gora razbila jednu motorizovanu kolonu koja se iz Novog Mesta povlačila u Ljubljani i izbila do s. Grosuplje. Neprijatelj se posle kraće borbe povukao prema s. M. Lipoglav.

Dok je 7 korpus napadao uporište Kočevje i gonio neprijatelja koji se povlačio prema Ljubljani, 29 divizija je 3 maja nastavila nadiranje takođe prema Ljubljani. Njena 13 brigada, podržana artiljerijom, savladala je toga dana posade u selima Rakek i Ivanje Selo. Zapadno od nje 11 brigada je ovladala uporištem u s. Planina, i u daljem gonjenju, na izlazu iz Planinske Doline kod s. Grčarevac, slomila jak otpor neprijatelja. Četrnaesta brigada, koja je toga dana ubačena u prvu liniju, nadirala je preko Planinske Doline pravcem s. Laze—s. D. Logatec. Idućeg dana Divizija je naišla na vrlo jak otpor neprijatelja koji se oslanjao na utvrđenja na staroj jugoslovensko-italijanskoj granici i dovlačio ojačanja iz Ljubljane. Naročito jak otpor neprijatelj je pružio u s. Kalce. Borba za to uporište trajala je ceo dan. Tek pred mrak, usled brzog nadiranja 14 brigade pravcem s. Laze—s. D. Logatec i opasnosti da mu 11 brigada preseče otstupnicu, neprijatelj je u neredu otstupio. Goneći ga, brigade su zauzele s. G. i D. Logatec, pošto se neprijatelj povukao u Vrhniku. Oslobodivši s. Rakek, 13 brigada je skrenula na jugoistok i zauzela Cerknicu, a zatim produžila nastupanje ka s. Bo-

rovnica, na ulazu u Ljubljansko Barje. U toku 5 maja 29 divizija je izbila na liniju s. Borovnica, Vrhnika, s. Horjul. Njena 13 brigada, s ciljem da pravcem ka s. St. Vid preseče neprijatelju otstupnicu iz Ljubljane prema Kranju, prebačena je idućeg dana iz s. Borovnica na prostoriju s. Brezje, s. Horjul.

Posle zauzimanja sela Višnja Gora, Grosuplje, Pijava Gorica, Borovnica, Verd i Vrhnike neprijateljske snage su se povukle na spoljnu odbranbenu liniju Lubljane—s. Sostro, s. Zadvor, s. Orlje, s. Laverca, s. Babina Gorica, s. Crna Vas, s. Bevke, s. Log, s. Horjul, s. Vrzenec. Za odbranu Ljubljane neprijatelj je raspolagao sledećim snagama: 17 SS policiskim pukom i jednim bataljonom 19 SS policiskog puka — na otseku s. Sostro, s. Orlje; sa četiri do pet Rupnikovih domobranskih četa — na otseku s. Laverca, s. Rudnik; jednim domobranskim bataljonom — na otseku s. Babina Gorica, s. Crna Vas; SS podoficirskom školom i domobranskim jedinicama — na otseku s. Bevke, s. Horjul.³⁰³

U okviru plana za zauzimanje polaznih položaja u cilju opšteg napada na neprijateljsku odbranbenu liniju, 15 divizija je dobila zadatak da nastupajući širokim frontom zauzme liniju s. Podlipoglav, s. St. Pavel, s. Podmolnik, 18 divizija liniju s. Laverca, s. Babina Gorica, a 29 divizija liniju s. Bevke, s. Log, š. Horjul, s. Vrzenec. Divizija »Garibaldi« je bila određena u rezervu 7 korpusa, na prostorijsi s. Višnja Gora, s. Polica, s. Grosuplje.

Nastupanje jedinica 7 korpusa, u cilju zauzimanja određenih polaznih položaja za napad na Ljubljanu, počelo je 7 maja. Borbe su vođene celog dana na svim osecima fronta. No, i pored žilavog otpora koji je neprijatelj pružao uz podršku tenkova i jake artiljerije (oko 20 oruđa, od kojih četiri haubice 150 mm), 15 divizija je zauzela s. Orlje, 18 divizija s. Babina Gorica, dok je 29 divizija uspjela da ovlada otkom s. Vrzenec, s. Horjul, s. Brezje. Na ovom delu fronta su u neprijateljskim rukama ostala samo upori'ća u selima Log i Bevke, jer je na ovom otseku brisani prostor Ljubljanskog Barja olakšavao odbranu, a neprijatelj je na tom pravcu dejstvovao sa četiri brdske i jednom haubičkom baterijom.

Borbe su nastavljene i noću 7/8 maja, kada je neprijatelj uspeo da protivnapadom povrati s. Orlje. Osmog maja je 15 divizija, pošto je odbacila neprijateljske prednje delove sa linije

³⁰³ Prema postojećim dokumentima nisu se mogli ustanoviti tačni podaci o neprijateljskim snagama, ali pored pomenutih u odbrani Ljubljane učestvovala su verovatno i ove snage: po jedan bataljon 15 i 25 SS policiskog puka, kao i veći deo domobranskih snaga, koje su se dotle zadržavale na teritoriji Dolenjske i Notranjske.

s. Sostro, Sv. Lenart, s. Podmolnik, produžila napad na sela Bizovik i Dobrunje, a 18 divizija, posle teških i dugih borbi, zauzela je sela Laverca i Orlje i odbacila neprijatelja na pl. Golovec i u s. Rudnik. Na zapadnom delu fronta je 29 divizija 8 maja ujutro ovladala Kostanjevicom (trig. 363), prodrila u s. Log i zauzela k. 473 (1 km j-i od s. Brezje), dok je na ostalim tačkama neprijatelj davao otpor do kasno u noć, kada je napustio položaje i pred 29-om i pred 15 i 18 divizijom, povukavši se u 23 časa iz Ljubljane prema Kamniku i Kranju.

Devetog maja su naše jedinice ušle u Ljubljano, u kojoj su zaplenile velike količine ratnog materijala, koje neprijatelj, posle brzog sloma spoljne odbranbene linije, nije uspeo da odvuče.

Posle oslobođenja Ljubljane 15 divizija je izbila na liniju s. Zalog, s. Zg. i Sp. Zadobrava, s. Smartno (ob Savi), a 18 divizija je ostala u Ljubljani kao posada garnizona. Dvadeset deveta divizija, koja je toga dana stigla u s. St. Vid i s. Medvode, dobila je zadatak da goni neprijatelja dolinom Save i izbije kod s. Tržič i Jesenica, radi presecanja neprijateljske odstunice u Korušku.

U toku 10 maja 15 divizija je produžila gonjenje neprijatelja dolinom Kamniške Bistrice i izbila do Kamnika. Ona je na tom pravcu razoružala nekoliko hiljada neprijateljskih vojnika. Dvadeset deveta divizija, u čiji sastav se toga dana vratila njena 10 brigada, oslobodila je Kranj i Skofju Loku i zaplenila veliku količinu ratnog materijala. Ona je 11 maja na liniji Radovljica, Tržič savladala neprijateljski otpor, koji je bio naročito jak kod s. Tržič, gde je neprijatelj pokušavao da se preko Ljubelja (k. 1370) prebaci u Korušku. To je bio poslednji organizovani otpor neprijatelja pred 29 divizijom.

Time je 7 korpus izvršio svoj zadatak. Koncentrično nastupanje prema Ljubljani izvedeno je brzo i odlučno. Možda bi rezultati bili veći da je 7 korpus u početku nastupanja deistvo-
vao prikupljenije, a ne razvučen na širokom frontu, čime je u znatnoj meri olakšao neprijatelju povlačenje iz Dolenjske.

U cilju presecanja neprijateljske odstunice u Korušku, formiran je još 3 maja u s. Bazovica motorizovani odred od 11 brigade 26 divizije, jedne baterije protivtenkovskih topova, 3 motorizovanog divizionu i jedne čete tenkova. Odred je 4 maja krenuo pravcem Ajdovščina—Gorica—Tolmin—Kobarid. On je 7 maja pred Kobaridom došao u vezu sa savezničkim snagama, a zatim je preko Boveca nastavio pokret za s. Kranjska Gora, gde je 8 maja, posle dvočasovne borbe, prinudio na predaju oko 500 neprijateljskih vojnika. Devetog maja Odred je prebacio u Celovec 3 i 4 bataljon, gde su ovi zatekli anglo-

američke snage i došli u vezu sa jedinicama IV operativne zone. Dolaskom ovih jedinica u Celovec i njihovim povezivanjem sa jedinicama IV zone i 3 armije, krug oko glavnine nemačkih snaga u Sloveniji bio je zatvoren. Idućeg dana su ostale jedinice Odreda prebačene u Jesenice i s. Hrušica. One su u toku 11 i 12 maja razoružale oko 4.800 neprijateljskih vojnika i oficira, dok su bataljoni u Celovcu za to vreme razoružali oko 5.200 vojnika. Odred se do 14 maja prikupio u s. Sv. Jakob, a 15 maja je 11 brigada raspoređena južno od r. Drave, na liniju s. Svetna Ves, s. Borovlje, sa zadatkom da razoružava neprijateljske snage koje bi eventualno naišle od Kranja.

Zaključak. U velikoj završnoj ofanzivi za konačno oslobođenje Jugoslavije 4 armija je u vremenu od 20 marta do 9 maja, na teško prolaznom planinskom i krševitom zemljištu, na frontu između r. Une i Jadranskog Mora, razbila i delom uništila a delom zarobila jake neprijateljske snage, i, kroz Liku, Hrvatsko Primorje, Gorski Kotar i Istru, izbila do r. Soče i austrijske granice, uništivši još pre kapitulacije Nemačke 15 i 97 armiski korpus.

Ovi uspesi se pre svega zasnivaju na pravilnom operacijskom planu Generalštaba JA za konačno oslobođenje zemlje, koji je bio u skladu sa opštom strategijskom situacijom na evropskom ratištu, i na celishodnom sprovođenju toga plana od strane Štaba 4 armije.

Dejstva snaga Jugoslovenske armije u pozadini neprijateljskog fronta (11 korpusa u Lici i Gorskom Kotaru, 4-tog na granici Like i Korduna, 7-og u južnom delu Slovenije i 9-og u Slovenačkom Primorju) znatno su olakšala operacije 4 armije. Ona su primorala neprijatelja da razbacuje svoje snage i omogućila 4 armiji da relativno lako probije topografski jake, ali razvučene nemačke položaje i da nemačke snage tuče po delovima, primenjujući taktiku obuhvatnih manevara i opkoljavanja.

Operacije 4 armije izvedene su pod mnogo težim okolnostima nego operacije ostalih armija. Ona je na svom levom krilu izvela složenu desantnu operaciju, a njen desni bok je bio stalno ugrožen sa pravca Karlovca i Ljubljane, odakle je neprijatelj mogao da uputi deo onih snaga koje su se povlačile prema Austriji. Ova opasnost je otklonjena tek po pristizanju Karlovačke grupe divizija u rejon Karlovca i 29 divizije u rejon Postojne. Međutim, Tršćanska operativna grupa je tada bila već u Trstu.

Dok se pod stalnim pritiskom 1, 2 i 3 armije povlačio s prihvatom na pojedinim linijama, pokušavajući da obrazuje front na r. Ilovi i r. Uni, neprijatelj je pred frontom 4 armije,

od pl. Snežnik do Rijeke, na topografski i fortifikaciski vrlo jakim položajima, uporno branio prilaze u Istru i Slovenačko Primorje. Tako je 4 armija u poslednjoj etapi operacija, čiji je operativni cilj bio Trst, stavljena pred vrlo težak zadatak, jer je imala da probije vrlo jaku i dobro branjenu „Ingridovu liniju“ i izvrši složenu pomorsko-desantnu operaciju. Tome treba dodati da je neprijatelj ovu liniju neprestano pojačavao, koncentrišući samo na oteku s. Klana, Rijeka 237 pešadisku i 188 brdsku diviziju i više samostalnih manjih jedinica (ukupne jačine jedne divizije), dakle, skoro ceo 97 armijski korpus. Staviše, on je, po dolasku jake 188 divizije u rejon s. Klana, preduzeo niz protivnapada, s ciljem da sa severa obuhvati front 4 armije na r. Rečini. U teškim borbama koje su trajale od 24 do 28 aprila, uz velike žrtve sa obe strane, jedinice 4 armije su slomile napadnu moć neprijatelja, ali je on i dalje uporno nastavio borbu sve do 7 maja, kad je, okružen u rejonu s. Ilirska Bistrica, bio prinuđen da kapitulira.

Da se 97 armijski korpus, čim je zapretila opasnost njegovim bokovima, povukao u oblast Postojne umesto što je uporno branio prilaze Istri, on bi bolje zaštitio Ljubljanu i znatno usporio nadiranje 4 armije ka Trstu. Tvrdoglavom odbranom Rijeke, zašta nije bilo operativnih razloga, narogito posle potpisivanja primirja u Kazerti, omogućeno je krilnim operativnim grupama 4 armije brzo i smelo nadiranje ka Trstu i oslobođenje Trsta pre stizanja zapadnih zaveznika. Ali i Stab 4 armije je na samom početku Riječke bitke mogao ojačati svoje desno krilo jakim 26 divizijom, umesto što je ovu upotrebio na levom krilu za desant na Krk. A da je to učinio bar nekoliko dana pre dolaska nemačke 188 divizije u rejon Klane, neprijatelj verovatno ne bi mogao održati front na liniji s. Klana, r. Rečina, što bi stvorilo mnogo povoljnije uslove za dalji razvoj operacija i znatno ubrzalo njihov tok. Za oslobođenje ostrva, s obzirom na slabe neprijateljske posade na njima, bila bi dovoljna samo 9 divizija sa Kvarnerskim odredom mornaričko-desantne pešadije, jer bi odnos snaga još uvek bio 3:1 u našu korist. Ovo tim pre, što se plan Štaba armije, da 26 divizija izvrši desant na o. Krk istovremeno kada i 9 divizija na ostrva Cres i Lošinj, nije mogao ostvariti, jer zapadni saveznici nisu pružili pomoć u transportnim brodovima, a naša mornarica je raspolagala sa tako malim brojem brodova da se oba desanta nisu mogla izvršiti jednovremeno. Ovo je imalo za posledicu da je 9 divizija morala na o. Rabu da čeka transportne brodove sve dok ovi nisu, p'o oslobođenju o. Krka, prebacili 26 diviziju na kopno.

Treba istaći da je 4 armija sa uspehom izvela složene pomorsko-desantne operacije od kojih nije zavisilo samo oslobođenje kvarnerskih ostrva i prodor levog armiskog krila u Istru, već i snabdevanje 4 armije morskim putem.

Za ovaj uspeh velike zasluge ima Jugoslovenska ratna mornarica, koja je, i pored nedovoljnih osnovnih sredstava za transport trupa, čišćenje mina i osiguranje konvoja,³⁰⁴ pod najtežim uslovima izvršila pet desantnih operacija u punoj saradnji sa jedinicama 4 armije. Ona je u ovim desantnim operacijama bez gubitaka u ljudstvu i brodovima savladala mnoge minske prepreke i od ukupno 22.822 vojnika prevezla 19.773, dok su saveznički brodovi prevezli samo 3.059, jer je njihova pomoć približavanjem naših snaga Istri prestala. Ona je ovaj težak zadatak izvršila pravilnim planiranjem i određivanjem pogodnih mesta za desante do kojih se prevoz mogao izvršiti u toku jedne noći. Ovde treba odati priznanje i Kvarnerskom pomorskom sastavu koji je pomagao nadiranje levokrilne operativne grupe ka Puli i Trstu. Njegovi naoružani brodovi su 3 maja stigli u Promantore i Soline, a jedan patrolni čamac je 4 maja u 15 časova uplovio u Trst, gde su 6 maja stigla i dva naoružana broda sa tri patrolna čamca. Tako je i naša mornarica stigla u Trst pre savezničke.

3

PROBOJ NEPRIJATELJSKOG FRONTA NA LINIJI DRAVA, BILOGORA, ILOVA, DONJI TOK UNE

Polovinom aprila, nemačke i kvislinške snage u Jugoslaviji pretrpele su neuspeh na svim frontovima. Gonjene i snažno pritisnute, sa sve manjim izgledom da se izvuku iz Jugoslavije, one su bile primorane da se bore do kraja, nastojeći da pruže organizovan otpor. Kao što je u prethodnom poglavlju izneto, 4 armija je u ovo vreme već bila razbila 15 brdski armiski korpus, i, pošto je odbacila 237 diviziju (iz sastava 97 armiskog korpusa) sa linije s. Lokve, Kraljevica, započela 16 aprila Ri-

³⁰⁴ Pomorska komanda severnog Jadrana je od plovnih objekata imala flotilu od pet naoružanih brodova i flotilu od sedam patrolnih čamaca naoružanih protivtenkovskim i protivavionskim topovima 20 i 40 mm, minerski odred od četiri leuta (dva motorna i dva na vesla) i flotilu transportnih brodova od pet motornih splavova i devet motornih jedrenjaka.

ječku bitku i uvodne borbe u cilju prodora u Istru. Druga armija je 17 aprila oslobodila Doboju, forsirala Bosnu, oslobodila 20 aprila B. Brod i širokim frontom razvila operacije desnom obalom Save ka donjem toku Une. Treća armija, posle forsiranja Drave, oslobodila je Osijek, D. Miholjac, Našice i 16 aprila nastavila nastupanje između Drave i pl. Papuka. Prva armija, potiskujući pred sobom nemački 34 armiski korpus, oslobodila je 20 aprila SI. Brod i s. Pleternica, i nastavila nastupanje levom obalom Save ka Zagrebu. Po oslobođenju Broda, na pravcu nastupanja 1 armije, pored jedinica 34-og, našle su se i jedinice 21 brdskog armiskog korpusa.

Nastupanje 3 armije

Proboj fronta na Bilogori

(Prilog XL)

Po napuštanju Virovitice, nemačka 11 poljska vazduhoplovna divizija, povezujući se levo sa delovima 15 kozačkog korpusa, ostepala je sa prihvatom, zadržavajući se samo preko dana na pojedinim položajima. Oko 28 aprila ona je preko pl. Bilogore prebačena u rejon istočno od Bjelovara, na levo krilo nemačke 22 pešadijske divizije, preuzevši zajedno sa 5 ustaško-domobranskom divizijom zatvaranje bjelovarskog pravca.

Dvadeset šestog aprila, rano izjutra, 3 armija je nastavila gonjenje neprijatelja na celom frontu. Oko 10 časova 1 brigada 33 divizije zauzela je k. 231, a oko 22 časa cela divizija je izvršila opšti napad na neprijateljske položaje na Bilogori (na liniji Gradina (k. 245), Skres (k. 231), k. 227, Bogaz) i u ostrim borbama, koje su vođene cele noći 26/27 aprila, zauzela sa 1 brigadom dominirajući vis Bogaz (k. 228). Levo od 33 divizije napadale su bez uspeha 32 divizija (na neprijateljski položaj k. 224, Halbot, Javorovac) i 40 divizija (na sela Poljani i Grubišno Polje). U Podravini je 51 divizija, potiskujući slabije neprijateljske delove, izbila na liniju s. N. Marof, zapadna ivica s. Lozan; 36 divizija je povučena u armisku rezervu, na prostori Virovitica, s. Spišić Bukovica, dok se 16 divizija, po naređenju Štaba armije, prebacila iz reiona Virovitica u rejon s. Zrinska i noću 26/27 aprila posela liniju Gajevi (trig. 232), s. Šibenik, k. 195, k. 198. Ovog dana je u rejon s. M. Barna pristigla 11 divizija 1 armije.

Dvadeset sedmog aprila neprijatelj je na svim pravcima povlačenja pružao jak i organizovan otpor, zbog čega je iz ar-

miške rezerve uvedena u borbu 36 divizija, sa zadatkom da sa severoistočnih padina Bilogore bočno napadne neprijatelja na liniji Radotić (k. 238), s. Vukosavljevica, s. Turnašica, s. Sedlarica. Oko 21 čas 3 i 6 brigada ove divizije, uz jaku vatrenu podršku Artiljerijske brigade, izvršile su napad na otsek neprijateljskog položaja Radotić (k. 238), ž. st. Vukosavljevica, ali su posle višečasovne borbe bile primorane da se povuku na polazne položaje. U toku dana su 32 i 33 divizija odbile više napada, ali je neprijatelju ipak uspjelo da oko 12 časova, na otseku 1 brigade 33 divizije, ovlada Bogazom i probije se u pravcu s. Sedlarica. Međutim, po prolasku neprijatelja 1 brigada je ponovo zaposela Bogaz, pa je Stab armije, s ciljem da iskoristi ovaj uspjeh, u toku noći 27/28 aprila uveo u proboj 32 diviziju, 17 diviziji naredio da se iz rejonu s. Spišić Bukovica prebaci u rejon s. Čadavac i s. Baškovica, a 12 diviziji da se iz rejonu s. Zrinska prebaci u rejon s. Lozan.

Dvadeset osmog aprila je 32 divizija preduzela napad opštim pravcem Bogaz (k. 228) — Turski Grobovi — Vis (trig. 288), razbila neprijateljsku odbranu na Turskim Grobovima i na Visu i po odbijanju više neprijateljskih protivnapada ovladala do mraka linijom Vis, Muški Jarak. Za to vreme je 33 divizija proterala neprijatelja sa Otrovanskog Brijega, a sa 2 brigadom napala ga na Karšanju (trig. 262), ali je neprijatelj po podne izvršio protivnapad jačim snagama i ponovo zauzeo Otrovanski Brijeg. Šesnaesta divizija je u toku noći 27/28 aprila sa 4 brigadom napala s. Bujanj, a sa 2 brigadom s. Zrinska. Pošto je neprijatelj iz oba sela pružio jak otpor, borbe su trajale sve do zore, kada se Divizija povukla na polazne položaje, gde je ostala ceo dan u tesnom dodiru sa neprijateljem. U međuvremenu je 40 divizija razbila neprijatelja u šumi Pljoštine i zauzela s. Krševine i k. 165 na južnoj ivici ovog sela, dok je 36 divizija sa 3 i 6 brigadom obnovila napad na Radotić (k. 238) i na ž. st. Vukosavljevica, ali bez uspeha. Na desnom armiskom krilu, u rejonu s. St. Gradac, 51 divizija je ceo dan i noću 28/29 aprila vodila teške borbe, pokušavajući da zauzme s. St. Gradac. Više juriša, koje je izvršila njena 7 brigada, neprijatelj je uspeo da odbije.

Oštre borbe na celom frontu 3 armije nastavljane su i 29 aprila. Na grebenu Bilogore jedinice 32 i 33 divizije zauzele su k. 243 i izbile do s. Jasenik; 40 divizija je na položaju k. 165 (južno od s. Krševine) i u šumi Pljoštine, uz teže gubitke po neprijatelja, odbila njegova dva protivnapada; 17 divizija je sa 2 brigadom prodrla u s. Bedenička, a sa 6 brigadom podišla s. Čadavac; 12 divizija je rano izjutra preuzela deo položaja 36 divizije u rejonu Radotić (trig. 238), a 6 brigada 36 divizije je kao diviziska rezerva upućena u rejon Turskih Grobova. Oko 20 časova

12 i 36 divizija su na liniji Ratodić (trig. 238), Otrovanski Brijeg preduzele napad na neprijatelja na liniji s. Vukosavljevica, s. Turnašica, s. Sedlarica. U oštrim borbama, koje su trajale celu noć, razbile su neprijatelja i oslobodile pomenuta sela. Za to vreme je 51 divizija razbila neprijateljsku odbranu s. St. Gradac, zauzela selo i 30 aprila izjutra izbila pred s. Otrovanec. Istovremeno, ona je sa 7 brigadom, u sadejstvu sa bugarskim jedinicama, napala na s. Pitomača i posle oštiri borbi oslobodila ga noću između 30 aprila i 1 maja. Za to vreme je njena 12 brigada oslobodila sela Dinjevac, Prugovac i Sirova Katalena. Istog dana uveče, posle višečasovne borbe, 5 brigada 36 divizije je ovladala s. V. Črešnjevica, a 4 brigada 12 divizije s. Otrovanec.

Na Bilogori je 32 divizija u borbama vođenim celog dana uspjela da sa 4 brigadom zauzme Bilo (k. 264), a sa 2 brigadom s. Ribnjačka, dok se 3 brigada za to vreme probila kroz šumu Pepelana i preko k. 207 izbila na Proplanke, u rejonu s. Pupelica. Sedamnaesta divizija je sa 2 i 15 brigadom proterala neprijatelja iz sela Bedenička, Bačkovica, Čadavac i Polom i izbila na liniju k. 210, k. 140, k. 142, s. Polom; 16 divizija je u toku dana na liniji s. Bujanj, s. Zrinska, s. M. Grđevac odbila više neprijateljskih protivnapada, uz osetne gubitke po neprijatelja, a 40 divizija je na položaju u istočnom delu s. Grubišno Polje bila u tesnom dodiru sa neprijateljem.

U nastavku gonjenja, u toku 1 maja, 51 divizija je zauzela sela Kladare, Kloštar i Kalinovac i izbila pred Đurđevac. Na desnom krilu diviziskog rasporeda bugarske jedinice su ovog dana zaostale, pa je Divizija bila primorana da front nastupanja proširi sve do r. Drave. Pred njenim frontom neprijatelj je branio položaje na liniji s. Drenovica, s. Severovci, trig. 129, k. 118 i k. 144. Na ovoj liniji su preko celog dana vođene oštre borbe, ali su svi pokušaji 51 divizije da odbaci neprijatelja i prođe u Đurđevac ostali bez uspeha. Trideset šesta divizija je sa 5 i 6 brigadom napadala s. Budrovac. Delimični uspeh, postignut u borbama koje su trajale ceo dan, neprijatelj je protivnapadima uspeo da lokalizuje. Noću 1/2 maja 36 divizija je obnovila napad u cilju zauzimanja s. Budrovac, ali je i ovaj napad, zbog jake neprijateljske odbrane, ostao bezuspešan. Trideset treća divizija je ovog dana zaposela liniju k. 248, s. Jasenik, Bilo (k. 267). Trideset druga divizija je oko 10 časova napala neprijatelja na liniji s. Paulovac, Zakletište (trig. 268), ali je zbog jakog otpora bila primorana da se predveče povuče na polazne položaje. Sedamnaesta divizija je ovog dana oko 3 časa sa 2 brigadom napala neprijatelja u s. Lasovac i posle kraće borbe ovladala ovim selom. Goneći neprijatelja, ona je u toku dana zauzela i s. Ravneš i izbila na istočnu ivicu s. Oro-

vac. Za to vreme je 15 brigada ove divizije razbila neprijateljsku odbranu s. Babinac i u toku dana zauzela sela Bedenik i Bulinac, dok se 6 brigada, kao diviziska rezerva, nalazila u s. Polom. Šesnaesta divizija je u toku noći između 30 aprila i 1 maja izvršila napad na sela Bujanj i Zrinska i zauzela ih u kratkoj ali oštroj borbi. U gonjenju neprijatelja, slamaajući njegov mestimični otpor, ona je do mraka izbila na liniju s. Severin, s. N. Rača, s. Sasovac, podišavši sa južne strane s. Bulinac. Četrdeseta divizija je bez borbe ušla u s. Grubišno Polje, a zatim do mraka izbila u sela V. Pisanica i V. Grđevac.

Noću 1/2 maja 51 divizija je u oštrim uličnim borbama oslobodila Đurđevac, a 2 maja, slamaajući otpor slabijih neprijateljskih zaštitnica, izbila do mraka na liniju s. Medvedička, s. Grkina, trig. 134, k. 120, k. 135, gde je naišla na jači neprijateljski otpor. Za to vreme je 36 divizija napadala na s. Budrovac, gde su oštre borbe trajale ceo dan, bez vidnijih rezultata. Oko 20 časova neprijatelj se povukao, ostavljajući slabije zaštitnice. Po oslobođenju s. Budrovac, 36 divizija je sa delovima 5 brigade preduzela gonjenje u pravcu s. Semovci, a sa 6 brigadom pravcem s. Čepelovac — s. Hampovica. Trideset treća divizija je napala neprijatelja pravcem Frakinac (k. 272) — Duga Greda — Dugo Brdo i do mraka izbila na liniju k. 255, k. 268. Za to vreme je 32 divizija proterala neprijatelja sa linije s. Paulovac, Zakletišće i izbila pred sela M. Trojstvo i Vrbica. Sedamnaesta divizija je u toku noći 1/2 maja napala neprijatelja u selima Orovac i Severin, ali se posle kraće i oštre borbe morala povući na polazne položaje. Drugog maja oko 10 časova 6 brigada je povučena sa položaja iz rejonu s. Severin i prebačena na desno krilo diviziskog rasporeda, u šumu Mačjak (k. 210). Oko 14 časova Divizija je ponovo preduzela napad na celom frontu i posle početnih uspeha naišla na žilav otpor, te se povukla na polazne položaje. Šesnaesta divizija je oko 17 časova izvršila napad sa težištem ka ž. st. Bulinac, ali u borbama koje su trajale cele noći 2/3 maja nije uspela da razbije neprijateljsku odbranu, pa se izjutra 3 maja i ona povukla na polazni položaj. Četrdeseta divizija je sa 18 brigadom bez uspeha napadala na sela St. Rača i Kozarevac.

Oslobođenje Bjelovara i Koprivnice. Trećeg maja pre podne 51 divizija se sa 7 brigadom, u rejonu k. 132, prebacila na levu obalu kanala Hotove, a predveče sa svima brigadama prešla u napad i do 24 časa zauzela sela Virje i Molve. Trideset šesta divizija je sa 5 i 6 brigadom napala neprijatelja u rejonu s. Miholjanec i u oštrim borbama ga proterala, izbivši 4 maja do podne sa 6 brigadom u rejon s. G. Mosti. Dvanaesta divizija, pošto je razbila jednu neprija-

teljsku grupu na drumu s. Hampovica—s. Rakitnica, izbila je sa Osječkom brigadom na liniju s. Jabučeta, Trnovka (k. 237). Trideset treća divizija, potiskujući slabije neprijateljske zaštitnice, izbila je do mraka na liniju Trnovka (isključno), s. Lipovo Brdo, s. Diklenica. Trideset druga divizija je rano izjutra sa 2 i 3 brigadom napala neprijatelja na liniji s. Vrbica, s. M. Trojstvo. Borba je trajala ceo dan, a uveče se neprijatelj povukao ka Bjelovaru, pošto je prethodno porušio most preko Bjelovarske Reke. Sedamnaesta divizija je 3 maja rano izjutra ponovila napad na položaje s. Orovački Vinogradi, s. Orovac, s. M. Severin, s. Severin. Pružajući žestok otpor, neprijatelj je uspeo da se na ovim položajima održi sve do noći 3/4 maja. Šesnaesta divizija je sa 1 i 2 brigadom napala neprijatelja na liniji s. Bulinac, s. St. Rača, razbila ga, oslobodila sela Severin, Dautan, Kokinac i izbila pred s. N. Pavijani, južno od Bjelovara, gde je naišla na jači otpor. Četrdeseta divizija je sa 18 brigadom i artiljeriskim divizionom sadejstvovala napadu 16 divizije na s. St. Rača, a po oslobođenju ovog sela, goneći neprijatelja, izbila je u s. Nevinac, gde je zanoćila.

Neprijateljske snage na bjelovarskom pravcu (delovi 11 poljske vazduhoplovne divizije i 5 ustaško-domobranske divizije) povukle su se na liniju za neposrednu odbranu Bjelovara—s. Grginac, s. Tomaš, s. Ciglena, s. Prespa, s. N. Pavijani, dok su se trupe na podravskom pravcu (delovi 15 kozackog korpusa) povukle na liniju za neposrednu odbranu Koprivnice—s. Peteranec, s. Herešin, s. Miklinovec, s. Draganovac.

Noću 3/4 i 4 maja 3 armija je nastavila nastupanje na celom frontu. Na podravskom pravcu je 51 divizija sa 7 brigadom rano izjutra zauzela Podravski Novi Grad, a zatim, u nastupanju drumom ka Koprivnici, oslobodila s. Plavšinc i podišla s. D. Bakovčica. Za to vreme je 8 brigada oslobodila sela Delovi, Jeđuševac, Bregi, Hlebine i Sigetec. Predveče su jedinice 51 divizije naišle na jak otpor neprijatelja sa linije neposredne odbrane Koprivnice. Njihov pokušaj da u toku noći 4/5 maja prodru u Koprivnicu ostao je bez uspeha. Levo od 51 divizije nastupala je 36 divizija. Ona je sa 5 brigadom, potiskujući slabije neprijateljske delove, izbila 4 maja do mraka u rejon s. Hudovljani, a sa 3 brigadom u s. Peščenik i napala neprijatelja na južnim prilazima Koprivnici, na liniji k. 285, k. 286, k. 294, koju je ovaj uporno i sa uspehom branio.

Borbe su, bez rezultata, nastavljene cele noći 4/5 maja. Dvanaesta divizija je sa Osječkom brigadom 4 maja oko 19 časova razbila neprijatelja u s. Kapela i zatim, goneći ga, u

sadejstvu sa 4 brigadom oslobodila sela Pavlin Kloštar, Topolovac, Ruševac, M. Sesvete, Carevdar, i, izjutra 5 maja, u rejonu s. Carevdar, izbila na komunikaciju Križevci—Koprivnica. Istovremeno je 32 divizija sa 3 brigadom razbila neprijateljsku odbranu u s. Diklenica, a sa 2 brigadom u s. Starčevljani; 33 divizija, napadajući na Bjelovar sa severozapada, zauzela je rano izjutra s. Plavnice, a oko 19 časova je sa sve tri brigade napala na s. Hrgovljani i do 22 časa proterala neprijatelja i ovladala ovim selom. Sedamnaesta divizija je noću 3/4 maja, sa položaja od prethodnog dana, napala neprijatelja na celom otseku svog fronta i u toku noći zauzela sela Orovački Vinogradi, Orovac, Severin, Ciglana, Tomaš i Prokljuvani. Izjutra, 4 maja, Divizija je izbila neposredno istočno od Bjelovara, sa 6 brigadom u s. Markovac, sa 2 brigadom u s. Novoseljani, a sa 15 brigadom u s. Zdralovi, i povezala se severno od Bjelovara sa 33-om, a južno od Bjelovara sa 16 divizijom, koja je, podilazeći Bjelovaru sa južne strane, u oštrim borbama zauzela sela Brezovac i Mlinovac. Za to vreme je 40 divizija sa 18 brigadom zauzela s. Galovac.

Četvrtog maja oko 20 časov¹⁶ 16 i 17 divizija prešle su u opšti napad na Bjelovar, prodrle u grad i u uličnim borbama do 22 časa očistile ga od neprijatelja.

Po oslobođenju Bjelovara obe divizije su preduzele gonjenje neprijatelja — 16 divizija opštim pravcem Bjelovar—s. Sv. Ivan Žabno, a 17 divizija pravcem Bjelovar—s. Kovačevac—Križevci. Petog maja su divizije savladale otpor neprijateljskih zaštitnica na liniji s. Kovačevac, s. Markovac, te je 17 divizija sa 6 brigadom izbila do mraka u s. Lemeš, 16 divizija sa 4 brigadom na severoistočnu, a sa 1 brigadom na jugoistočnu ivicu s. Sv. Ivan Zabno. Za to vreme je 32 divizija, pošto je sa 1 i 3 brigadom savladala slabiji otpor neprijatelja u rejonu sela Ladislav i Trnovac, izbila do mraka u visinu s. M. i V. Branjska, dok je 12 divizija sa 4-om i Osječkom brigadom, između sela Carevdar i Sokolovac, presekla komunikaciju Koprivnica—Križevci.

Dok su se vodile borbe za Bjelovar, 36 i 51 divizija su produžile napade na neprijateljske snage koje su branile Koprivnicu. Petog maja pre podne 6 brigada 36 divizije je u oštrim borbama razbila neprijatelja na liniji k. 294, s. Jagnjedovac, zauzela ovo selo i oko 14 časova sa 1 bataljonom prodrla u Koprivnicu. Za to vreme je 3 bataljon ove brigade zauzeo s. Rijeka, dok je 3 brigada ovladala s. V. Mučna. Neprijatelj je oko 16 časova prešao u protivnapad i uspeo da prinudi 1 bataljon 6 brigade da se povuče na južne prilaze Koprivnici.

U međuvremenu je 12 brigada 51 divizije sa jednim bataljonom zaobišla Koprivnicu s juga, prebacila se preko železničke pruge Koprivnica—Križevci i zauzela s. Vinica. Delovi 6 brigade 36 divizije i 12 brigada 51 divizije preduzeli su oko 20 časova koncentričan napad na grad i u uličnim borbama, odbivši više neprijateljskih protivnapada, do 23 časa oslobodili Koprivnicu.

Neprijateljske snage su se povukle na liniju Ludbreg, Varaždinske Toplice.

Nastupanje 1 armije

Proboj fronta na Ilovi

Da bi popravio situaciju i nastavio organizovano povlačenje, Vrhovni komandant Jugoistoka je još 19 aprila naredio da Stab 21 brdskog armiskog korpusa preuzme komandu nad svim snagama na pravcu nastupanja 1 jugoslovenske armije i sa istima organizuje zaprečni položaj na liniji južne padine Bilogore, s. Grubišno Polje, r. Ilova, s. Poljana, Novska, r. Sava, sa zadatkom da na njoj zaustavi nadiranje 1 armije i na taj način dobije u vremenu za organizovanje daljeg povlačenja.

Stab 21 brdskog armiskog korpusa je odmah pristupio izvršenju dobivenog zadatka, pa je, po meri pristizanja i prikupljanja jedinica, do 26 aprila obrazovao front koji su zaposeli 22 divizija (od s. Zrinska do s. Grubišno Polje), 369 legionarska i 1 ustaško-domobranska divizija (na desnoj obali Ilove, od s. V. i M. Zdenci do s. Tomašica, zaključno), 7 i 9 ustaško-domobranska divizija (od s. Tomašica do s. V. Vukovje), 181 divizija (od s. Marino Selo do s. Janja Lipa), 3 ustaško-domobranska divizija (od s. Janja Lipa, isključno, do s. Novi Grabovac, isključno), 41 divizija (od s. Novi Grabovac do r. V. Strug) i Tvrđavska brigada »Kloc« (od r. V. Strug do Jasenovca). U rejonu Novske se do 25 aprila nalazila 7 SS divizija, a ovog dana je prebačena u rejon istočno do Kutine. U rejonu Bjelovara se nalazila 5 ustaško-domobranska divizija, dok su 8 i 17 ustaško-domobranska divizija bile na obezbeđenju komunikacija u pozadini 21 brdskog armiskog korpusa.

Stab 21 brdskog armiskog korpusa nalazio se u Kutini.

Nemačka 11 poljska vazduhoplovna divizija je oko 28 aprila prebačena iz rejona Đurđevca u rejon s. Severin, jugo-

istočno od Bjelovara. Ona je, povezujući se sa nemačkom 22 pešadiskom divizijom, posela položaj na pl. Bilogori, na otseku s. Kozarevac, s. Ribrfjačka, s. Lasovac i otada bila potčinjena 21 brdskom armiskcmi korpusu.

U donjem toku Une, od B. Novog do ušća Une u Savu, nalazile su se 373 legionarska i 4 ustaško-domobranska divizija. One su pred frontom 2 jugoslovenske armije branile B. Novi, s. Dobrljin, B. i H. Kostajnicu i Dubicu. Sva ova uporišta su bila uređena za odbranu i predstavljala produženje neprijateljskog fronta na r. Ilovi.

Po oslobođenju Broda i SI. Požege, 1 armija je imala da produži nastupanje i što pre izbiye u rejon Zagreba. Na raspolaganju je imala dva pravca — severni, Pakrac—s. Garešnica—Čazma, i južni, Brod—N. Gradiška—Kutina—s. Dugo Selo.

Severni pravac je u odnosu na južni bio povoljniji, jer je prostorija od SI. Požege preko pl. Psunja i istočnog dela pl. Bilogore do s. Grubišno Polje bila slobodna teritorija 10 korpusa. Manevarsko zemljište, od r. Ilove prema Čazmi i dalje prema Zagrebu, dozvoljavalo je lakši razvoj Armije. Brz prodor jačih snaga prema Čazmi omogućio bi natkriljavanje i obuhvat neprijateljskih snaga, koje su se povlačile glavnom komunikacijom preko N. Gradiške ka Zagrebu. Severni pravac je takođe omogućavao operativno a po potrebi i taktičko sadejstvo sa 3 armijom.

Iz ovih razloga je Stab armije u vremenu od 22 do 25 aprila prebacio iz rejona Broda u širi rejon Pakraca pet divizija (5, 6, 11, 42 i 48), dok je na pravac Brod—N. Gradiška uputio dve divizije (1 proletersku i 21).

Divizije koje su marševale preko s. Pleternica i SI. Požege imale su na raspolaganju samo jednu bolju komunikaciju, što je i pored dobre organizacije marša usporavalo njihov pokret. Zbog toga su one u širi rejon Pakraca stizale postepeno: 42 divizija 22 aprila u Lipik, 48 divizija istog dana u s. Omanovac i s. Kusonje, 6 divizija 24 aprila u Pakrac, 5 divizija istog dana u s. Dragović i s. Spanovica i 11 divizija 25 aprila u rejon s. Trojeglava i s. Kip.

Stab armije je stigao u Pakrac 24 aprila izjutra.

Četrdeset druga divizija je noću 23/24 aprila smenila jedinice 40 divizije 6 korpusa sa položaja s. Brekinska, s. Gaj, s. Brezine.

Borbe 1 proleterske i 21 divizije do izbijanja na r. Ilovu (skica 62). Za to vreme su se na pravcu nastupanja 1 proleterske i 21 divizije odigrale ogorčene

borbe na više uzastopnih zaprečnih položaja, sa kojih je neprijatelj pokušavao da uspori njihovo nadiranje. Jedinice 34 armiskog korpusa su noću 20/21 aprila zaposele novu zaprečnu liniju: 41 pešadiska divizija — sa 1231 pukom otek u rejonu s. Bebrina, sa 1230 pukom južno, a 1232 pukom severno od komunikacije Brod—s. Batrina, u rejonu s. St. Slatinik; Tvrđavska brigada »Kloc« sa ostacima 946 tvrđavske brigade — visove severno od s. St. Slatinik; jedan bataljon 7 SS divizije — k. 160 (s-i od s. St. Slatinik); protivtenkovski bataljon 7 SS divizije — visove severno od komunikacije s. St. Slatinik—s. Oriovac; artiljeriski puk 41 divizije — položaje u rejonu zapadno od s. St. Slatinik; 3 ustaško-domobranksa divizija — levu obalu Save, na liniji s. Kaniža, ušće Orljave. Štab 41 divizije se nalazio u s. Oriovac.

Dvadeset prvog aprila rano izjutra, nastavljajući borbe od prethodnog dana, 11 i 12 divizija su napale neprijateljske prednje delove na liniji s. Sibinj, s. Andrijevc. Posle kraće borbe, 5 brigada 11 divizije je proterala neprijatelja iz s. Sibinj, dok je neprijatelj u s. Andrijevc pružao žilav otpor. Posle nekoliko neuspelih delimičnih juriša, brigade su u opštem jurišu, oko 10 časova, uspele da slome neprijateljski otpor i zauzmu i ovo selo. Za to vreme je 31 brigada 21 divizije, koja je napadala neprijatelja na k. 160 (s-z od s. Andrijevc), naišla na jak otpor, jer je neprijatelj odbranu ovog vrha podržavao jakim artiljeriskom vatrom. Ojačana jednim bataljonom i uz podršku vatre diviziske artiljerije, 31 brigada je oko 10 časova izvršila opšti juriš na k. 160 i u oštroj borbi uspela da prodre u neprijateljski položaj, a potom, sa jednim bataljonom i da blokira zaostale neprijateljske delove, dok je sa ostalim produžila prodiranje ka s. St. Slatinik i oko 18 časova izbila na raskrsnicu puteva između sela Andrijevc i Slatinik. U međuvremenu je 4 brigada, uz podršku četiri tenka, zauzela k. 163 i k. 195 (s-z od s. St. Slatinik), ali je neprijatelj po podne ovog dana, sa jednim bataljonom iz 7 SS divizije, izvršio protivnapad i uspeo da 4 brigadu odbaci sa dostignute linije.

Noću 21/22 aprila neprijatelj se povukao sa zaprečne linije kod s. Andrijevc i poseo novu liniju na desnoj obali Orljave: rejon s. Pričac —Tvrđavska brigada »Kloc«; južno od s. Lužani pa zaključno sa s. Zivike — 1231 pešadiski puk 41 divizije; otek s. Lužani do severno od k. 102, na železničkoj pruzi s. Pleternica—s. Batrina — 1232 pešadiski puk 41 divizije; od k. 102 pa zaključno sa Majdanom — 1230 pešadiski puk 41 divizije. Četrdeset prvi streljački bataljon je bio prikupljen na istočnoj, a 41 poljski dopunski bataljon na jugo-

istočnoj ivici s. Batrina; jedan laki artiljeriski divizion 41 artiljeriskog puka nalazio se u rejonu raskrsnice puteva s. Batrina—s. Dragovci—s. Lipovac, a jedan u rejonu s. Seoce; teški artiljeriski divizion se nalazio severozapadno od s. Seoce. Štab 41 divizije, sšr Štabom 41 artiljeriskog puka, nalazio se u s. Magićmala; na komunikaciji jugoistočno od s. Batrina nalazila se jedna artiljeriska protivtenkovska grupa za borbu protiv tenkova i upotrebu na slučaj prodora, koja nije bila potčinjena Štabu 41 divizije; visove neposredno pored drumu s. Batrina—s. Vrbova zaposeli su delovi 7 SS divizije, a u rejonu s. Vrbova je bila prikupljena 3 ustaško-domobranska divizija.

Na frontu 1 proleterske divizije, na pravcu s. Pleternica—s. Batrina, 16 pešadiski puk nemačke 22 divizije se 21 aprila povukao sa Plane (k. 211) i iz s. Sulkovac, ostavljajući slabije zaštitničke delove na liniji s. Komorica, ž. st. Ratkovic. Istog dana se 1 brigada 1 proleterske divizije prebacila iz s. Matičevac (G. Lipovac) u rejon s. Pavlovci i oko 9 časova, u sadejstvu sa 3 brigadom, napala neprijatelja na liniji s. Komorica, Rastik (trig. 247). U borbi koja je trajala ceo dan, uz podršku artiljerije, naročito artiljerije 1 brigade iz rejona Krčevine, jedinice 1 i 3 brigade su oko 17 časova uspele da zauzmu Rastik (trig. 247), a oko 18 časova i s. Ratkovic.

Sa visova severno od drumu s. N. Kapela—s. Vrbova 1, 13 i Italijanska brigada 1 proleterske divizije i 5 brigada 21 divizije su 21 aprila preko celog dana vodile oštre borbe sa neprijateljskim bočnim osiguranjima. Jedna ojačana bataljonska borbena grupa je oko 17 časova izvršila napad na spoju Italijanske i 13 brigade, potisla delove ovih brigada i zauzela Majdan (k. 214), Ježevik (k. 203) i Cerje (k. 198). Brigade su odmah zatim izvršile protivnapad, razbile neprijatelja i prinudile ga da se, uz teške gubitke, povuče ka s. N. Kapela.

Prva konjička brigada je ovog dana sa linije s. Pavlovci, s. Koprivnica upućena u rejon s. Tisovac, sa zadatkom da ugrožava neprijateljski desni bok na glavnoj komunikaciji njegovog povlačenja.

Po oslobođenju s. Andrijevc, 21 divizija je 22 aprila rano izjutra preduzela nastupanje drumom za s. Batrina i bez neprijateljskog otpora zauzela sela St. Slatinik, Stupnik, Oriovac i Malini. Potom je sa 31 brigadom u rejonu k. 102 (severno) forsirala Orljavu i napala neprijatelja pravcem k. 102—Mladinovac, a sa 4 brigadom prešla r. Orljavu u rejonu k. 96 (na levoj obali reke) i napala neprijatelja preko polja Majka Božja prema k. 96 (severno od s. Zivike). Neprijatelj je na oba pravca

pružao žilav otpor, te su borbe nastavljene i u toku noći sve do oko 3 časa 23 aprila, kada se neprijatelj povukao.

U međuvremenu, 22 aprila rano izjutra, 3 brigada 1 proleterske divizije napala je neprijatelja u s. Dragovci, a 13-ta neprijateljske delove na drumu s. Dragovci—s. N. Kapela. Pre podne ovog dana neprijatelj je na pravcu napada 13 brigade izvršio jedan jači protivnapad, potisnuo je i zauzeo Ježevik (k. 203), ali je po podne 13 brigada ponovnim napadom uspjela da povрати izgubljeni deo položaja. U toku noći 22/23 aprila, pod pritiskom jedinica 1 proleterske divizije, neprijatelj se povukao i sa ovog pravca, a 23 aprila izjutra jedinice 1 proleterske i 21 divizije ušle su u sela Batrina i N. Kapela.

Ovog dana je naše vazduhoplovstvo izvršilo više napada na neprijateljske komunikacije, te je saobraćaj u rejonu s. Banova Jaruga bio na više mesta prekinut.

U toku noći 23/24 i pre podne 24 aprila, na pravcu nastupanja 1 proleterske i 21 divizije, neprijateljske snage su, istočno od N. Gradiške, zaposele novu zaprečnu liniju: s. Bodovaljci (isključno), s. Vrbje (zaključno) — Tvrđavska brigada »Kloc«; s. Bodovaljci (zaključno), s. Adžamovci (isključno) — 1231 puk; od levog krila 1231 puka, do s. Adžamovci (zaključno) — 1232 puk; s. Adžamovci, visovi istočno od s. Rešetari — 1230 pešadiski puk; u s. Rešetari — 41 streljački bataljon; u rejonu s. Rešetari — jedan laki artiljerijski divizion 41 artiljeriskog puka, a jedan u rejonu s. Ljupina; istočno od N. Gradiške — teški artiljerijski divizion; u s. Pogorači — 41 poljski dopunski bataljon; u severnom delu s. Prvča — Štab 41 divizije i Štab 41 artiljeriskog puka. Visove severno od linije s. Rešetari, N. Gradiška zaposeli su delovi 7 SS divizije, a 3 ustaško-domobranska divizija je nastavila povlačenje za Novsku.

Po oslobođenju sela Batrina i N. Kapela, 23 aprila izjutra, 1 proleterska i 21 divizija, bez dodira sa neprijateljem, nastavile su nastupanje glavnom komunikacijom za N. Gradišku. Trinaesta brigada 1 proleterske divizije, kao desna pobočnica obe divizije, nastupala je pravcem s. Sr. Lipovac—Blažića Dol—s. Paklena—s. Oštri Vrh—s. Godinjak.

Prednji delovi 21 divizije, po pristizanju u rejon s. St. Petrovo Selo, naišli su na slabije neprijateljske zaštitničke delove i posle kraće borbe prinudili ih da se povuku. Prema planu Štaba 1 i 21 divizije, 21 divizija je sa 31 brigadom imala da napadne neprijatelja pravcem s. Godinjak—s. Zapolje—jugoistočna ivica N. Gradiške sa zonom širenja ulevo do železničke pruge; ona je sa 4 brigadom, povezujući se desno sa

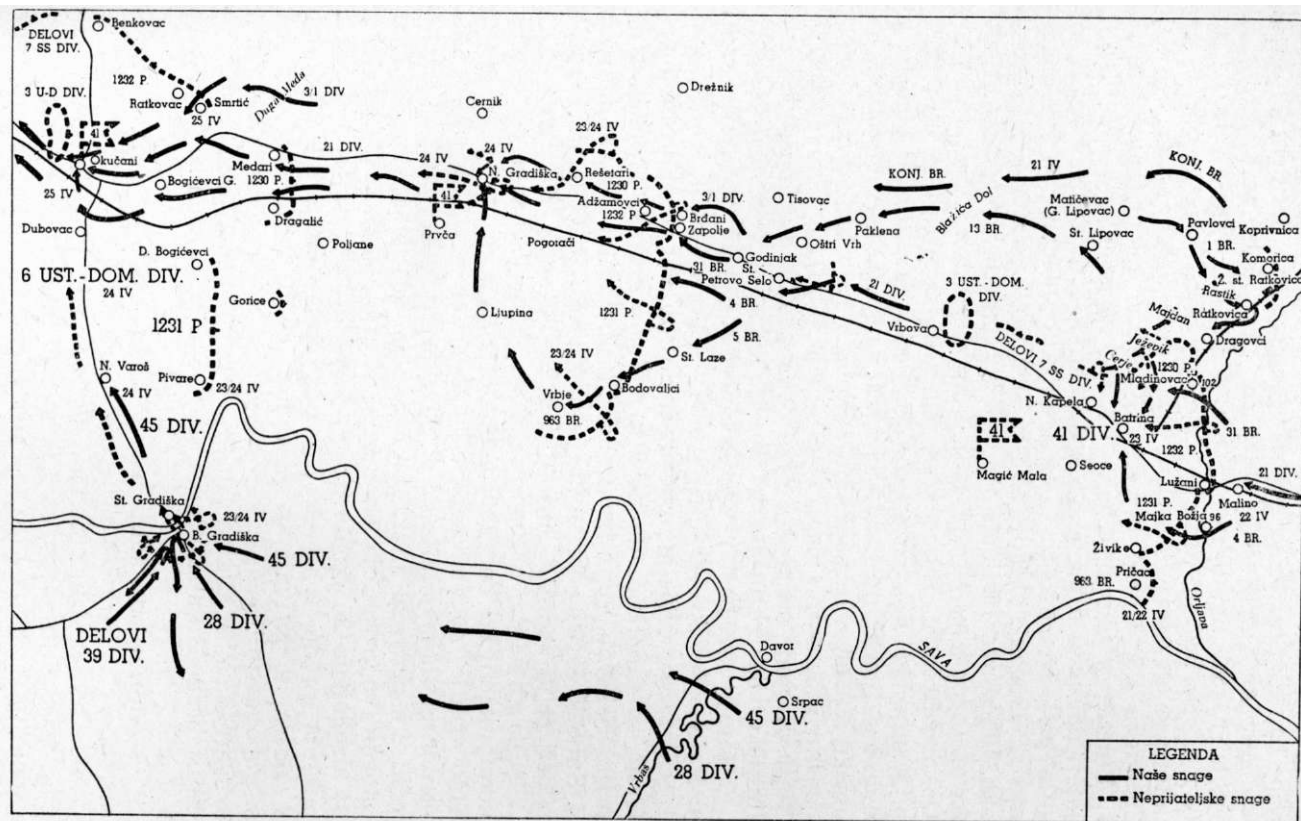
31 brigadom, imala da napadne neprijatelja južno od železničke pruge, u pravcu s. Pogorači, a sa 5 brigadom, pošto prethodno protera neprijateljske delove iz sela St. Laze, Bodovaljci, Vrbje i Ljupina. da s juga napadne neprijatelja u s. Prvača. Artiljeriska/brigada ove divizije, zbog nedostatka municije, nije angažovana u borbu. Prva proleterska divizija je sa 3 brigadom imala da napadne neprijatelja pravcem s. Brđani—s. Adžamovci—s. Rešetari—severoistočni deo N. Gradiške; ona je sa Artiljeriskom brigadom, u rejonu s. Oštri Vrh, imala da podržava napad 3 brigade, dok je 1 brigadu trebalo da zadrži u diviziskoj rezervi, na severozapadnoj ivici s. St. Petrovo Selo, u kome su se nalazili 13 i Italijanska brigada.

Po podne ovoga dana sve brigade su sa svojih polaznih položaja prešle u napad i naišle na jak otpor neprijatelja. Napad je nastavljen i u toku noći 23/24 aprila, kada je neprijatelj zbog snažnog pritiska bio primoran da se na celoj liniji povuče, a rano izjutra da se povuče i iz same N. Gradiške, u koju su, uz slab otpor, ušle 5 brigada 21 i 3 brigada 1 proleterske divizije. Pored ostalog naoružanja i ratne opreme, zaplenjena je ovom prilikom i jedna kompletna neprijateljska baterija.

Po napuštanju položaja u rejonu N. Gradiške, neprijatelj je noću 23/24 aprila, istočno od s. Okučani, poseo zaprečnu liniju u sledećem rasporedu: 41 pešadiska divizija sa 1231 pukom otsek s. Pivare, s. D. Bogićevci (sa prednjim delovima u s. Gorice); sa 1230 pukom otsek s. Dragalić, s. Medari, a sa 1232 pukom otsek s. Smrtić, s. Benkovac (isključno). Po jedan laki artiljeriski divizion poseo je položaje istočno i južno od s. Bogićevci, a teški artiljeriski divizion južno od s. Okučani; jedna protivtenkovska artiljeriska grupa je prikupljena zapadno od s. Dragalić; 41 poljski dopunski i 41 diviziski streljački bataljon su prikupljeni u rejonu s. Bogićevci; 3 ustaško-domobranska divizija se nalazila u s. Okučani, a 7 SS divizija na visovima zapadno od s. Benkovac, u pravcu s. Rajić i južno od s. Okučani, na liniji s. N. Varoš, s. Vrbovljani.

U toku noći 23/24 aprila, pod pritiskom jedinica 2 armije, povlačila se iz B. Gradiške preko St. Gradiške i s. N. Varoš 6 ustaško-domobranska divizija. Nemačke snage na položaju kod s. Okučani imale su zadatak da prihvate ovu diviziju.

Prva proleterska i 21 divizija 24 aprila su oko 12 časova, u nastupanju od N. Gradiške, uhvatile dodir sa neprijateljem — 3 brigada 1 proleterske divizije istočno od s. Smrtić, a 21 divizija na liniji južna ivica s. Smrtić, s. Bogićevci G., s. Dubovac. Treća brigada je preko Duge Međe izvršila obuhvatni

Skica 62 — Borbe 1 i 21 divizije do izbijanja na r. Ilovu

napad na s. Smrtić sa severa. Istovremeno je i 21. divizija, uz podršku Artiljerijske brigade 1 proleterske divizije, izvršila napad na liniju s. Smrtić, s. G. Bogićevci, s. Dubovac. Borbe su trajale celo popodne, bez vidnijih rezultata, a nastavljene su /u toku noći 24/25 aprila. Tek je 25 aprila oko 3 časa 3. brigada uspjela da na jurišu zauzme s. Smrtić, a oko 5 časova su obe divizije, pošto se neprijatelj povukao u pravcu Novske, prodrle u s. Okučani i očistile ga od zaostalih neprijateljskih delova. Po oslobodenju s. Okučani, obe divizije su preduzele gonjenje i 25 aprila oko 10 časova izbile istočno od s. Rajić, naišavši na organizovan otpor neprijatelja, koji je branio liniju s. Goleši Rajičići, Đakovo Brdo (k. 317), k. 279, trig. 210, s. G. Rajić, desna obala p. Kapljenac. Prva brigada 1 proleterske divizije, ojačana sa dva bataljona Italijanske brigade, napala je neprijatelja na otseku s. Goleši Rajičići, s. G. Rajić, a 4 i 5. brigada 21. divizije na levoj obali p. Kapljenac i neprijateljske delove u s. D. Rajić. Brigade su preko celog dana vodile oštre borbe na ovoj liniji, ali bez rezultata.

Da bi se bočno ugrozio neprijateljski oštupni pravac s. Rajić—Novska, 25 aprila oko 14 časova su 3 i 13. brigada 1 proleterske divizije upućene iz s. Okučani u rejon s. Subocki Grad, sa zadatkom da prodru u rejon Novske i preseku neprijateljske oštupne komunikacije. Međutim, u nastupanju ka s. Subocki Grad one su, uveče oko 20 časova, žilavim otporom neprijatelja zadržane na liniji s. Brezovac, s. Krička.

Borbe na r. Ilovi (skica 63). Dok su se na glavnoj komunikaciji ka Zagrebu događaji odigrali na opisani način, Stab armije, ne raspolažući sa podacima o jačini, rasporedu i namerama neprijatelja na r. Ilovi, izdao je 24 aprila dve zapovesti. Po prvoj su 6, 42, 48 i 5. divizija dobile zadatak da bočno napadnu neprijatelja na otseku Kutina, s. Banova Jaruga, a po drugoj da 25 aprila na otseku s. Končanica, s. Uljanik iz pokreta pređu "r. Ilovu i istoga dana izbiju na prostoriju s. Berek, s. Krivaja, s. Simljana (42. divizija); s. Garešnica, s. Popovac (6. divizija); s. Pavlovac, s. Hercegovac (5. divizija) i s. Garešnica, s. Ciglenica (48. divizija). Jedanaesta divizija, u cilju obezbeđenja sa pravca od s. Okučani, imala se postaviti u s. Lipik.

Međutim, događaji su se kod ovih divizija razvijali drukčije.

Četrdeset druga divizija je 25 aprila sa 16. brigadom napala na s. Antunovac, sa 7. brigadom na s. Poljana, a sa 3. brigadom na s. Janja Lipa, ali je neprijatelj uspeo da odbije sve ove napade. Do mraka Divizija je izbila do k. 125 (severne) i

do s. Janja Lipa. Istovremeno je 6 divizija sa 2 brigadom izbila u rejon sela Tomašica i Kajgana, proterala neprijatelja iz s. Tomašica i zauzela mostove na Ilovi, a sa 3 brigadom izbila u rejon južno od s. Garešnica i uhvatila dodir sa neprijateljskim delovima na r. Ilovi; 48 divizija je sa jednom brigadom uhvatila dodir sa neprijateljem u rejonu s. Hrastovac, a 5 divizija je sa sve tri brigade izbila na otek s. Končanica, s. Stražanac, gde je na r. Ilovi smenila Virovitičku brigadu 40 divizije 6 korpusa; 11 divizija, u pokretu ka s. M. Barna, zanoćila je sa prednjim delovima u rejonu s. Trojeglava, a 1 konjička brigada, u pokretu iz s. Lipik, stigla je u s. Uljanik.

Dvadeset šestog aprila do mraka 11 divizija se prebacila u s. M. Barna. Peta divizija je oko 3 časa sa 1 krajiškom i 1 jugoslovenskom brigadom, u rejonu šume Crni Lug i s. Klokočevac, pod borbom forsirala Ilovu, odbacila neprijatelja i u toku dana ovladala Zdenačkim Gajem. Šesta divizija je sa 1 brigadom proterala slabije neprijateljske delove sa k. 133 (istočno od s. Garešnica), produžila nastupanje i noću 26/27 aprila napala neprijatelja u s. Palešnik, ali u napadu nije imala uspeha; sa 2 brigadom, po ovladivanju s. Kajgana, izbila je do mraka u rejon s. Zdenčac, a sa 3 brigadom, posle jednog neuspelog napada na s. Garešnica, prebacila se oko 14 časova u s. Sokolovac. Četrdeset osma divizija je oko 22 časa povučena sa prostorijske s. Hrastovac, s. Uljanik i upućena preko s. Blagorodovac u rejon s. Sokolovac, s ciljem da napadne i zauzme s. Garešnica. Četrdeset druga divizija je sa dostignute linije od prethodnog dana izvršila napad sa 16 brigadom na otek neprijateljskog položaja k. 133, šuma Crni Lug, proterala neprijatelja i ovladala pomenutim otkom; sa 7 brigadom je napala na s. Poljana i do mraka zauzela severnu ivicu sela, a sa 3 brigadom napala s. Jamarica i prodrla u severni deo sela, ali je pri kraju dana neprijatelj izvršio protivnapad i primorao je da se povuče na trig. 181 i k. 182. Prva proleterska divizija je sa 1 brigadom oko 17 časova zauzela s. Goleši Rajačići i Đakovo Brdo, odakle se neprijatelj preko Kričkog Brda povukao u pravcu s. Popovac; sa 3 brigadom je posela liniju k. 203, St. Vinogradi, trig. 261, k. 198, trig. 201 (zaključno), a sa 13 brigadom zapadnu ivicu s. Lovska, Luka, k. 191. U toku noći 26/27 aprila 1-va i Italijanska brigada su prebačene iz rejona s. Rajić u rejon s. Brezovac, pa je 1 divizija u toku ove noći i 27 aprila izjutra izvršila pomeranja brigada i posela položaj u sledećem rasporedu: 1 brigada, ojačana sa dva bataljona Italijanske brigade, posela je trig. 201 (južno od s. Lovska); Italijanska brigada (bez dva bataljona) trig. 261 (St. Vinogradi); 3 brigada istočno od Lovska, a 13

brigada istočno od Voloderskog Brda i k. 191 (istočno od s. Bujavica); Artiljeriska brigada u rejonu s. Brezovac. Peta i 31 brigada 21 divizije prebačene su iz rejonu s. Rajić u rejon s. Brezovac (5 brigada i rejon s. Kričke (31 brigada), a 4 brigada se nalazila na položaju od prethodnog dana, u rejonu s. Rajić, u tesnom dodiru sa neprijateljem.

Dvadeset sedmog aprila 11 divizija je sa sve tri brigade izvršila napad na neprijatelja na liniji Grdevački min., Obrova Šuma, Pljoštine, ali se posle početnog uspeha morala povući na polazni položaj. Peta divizija je sa 1 krajiškom brigadom, s linije jugozapadna ivica s. V. Zdenci, V. Brdo (k. 140), odbila više neprijateljskih napada, ali je zbog bočne neprijateljske vatre morala povući svoje desno krilo sa V. Brda južno od puta s. V. Zdenci—s. Hercegovac; sa 1 jugoslovenskom brigadom je odbila više neprijateljskih protivnapada sa linije jugozapadna ivica Zdenačkog Gaja, Jazavica (trig. 136), dok je njena 4 brigada bila napadnuta od jačih neprijateljskih delova snažnom vatrom sa trig. 144 i od slabijih neprijateljskih delova sa druma od s. V. Zdenci, i bila primorana da se pod borbom prsa u prsa povuče u rejon k. 130 (u Zdenačkom Gaju). Šesta divizija je odbila više neprijateljskih napada iz sela Palešnik i Zdenčac. Četrdeset osma divizija je po pristizanju u rejon s. Tomašica sa 2 brigadom smenila 2 brigadu 6 divizije, a sa ostalim brigadama preduzela napad na neprijatelja u s. Kajgana, pa je oko 13 časova prinudila neprijatelja na povlačenje i zauzela ovo selo. Divizija je oko 17 časova, posle kratke artiljeriske pripreme, preduzela napad na s. Garešnica. U prvom naletu je njena 14 brigada uspeła da zauzme k. 114 i grupu kuća oko crkve, a zatim i k. 133, ali je 2 brigada, po prelasku p. Kajgana, bila zaustavljena snažnom neprijateljskom vatrom sa k. 137, zbog čega je Divizija na dostignutoj liniji zanoćila. Četrdeset druga divizija je odbila neprijateljske napade u pravcu mosta na Pakri i iz s. Janja Lipa, dok je na otseku njene 16 brigade neprijatelj jačim napadom, uz jaku podršku artiljeriske vatre, prinudio Brigadu da se povuče na liniju s. Marino Selo, k. 125. Na frontu 1 proleterske divizije, na otseku 1 brigade, na k. 201, noću 26/27 uvedena je u borbu i 5 brigada 21 divizije. Dvadeset sedmog aprila oko 10 časova 1 brigada je napala neprijatelja u s. Bujavica i posle ogorčene borbe uspeła da zauzme selo. Oko 14 časova 1 proleterska divizija, ojačana sa 5 brigadom 21 divizije, prešla je u napad na celom frontu, pri čemu su 1 brigada ove divizije i 5 brigada 21 divizije razbile neprijatelja na k. 189 i prodrle do s. N. Grabovac. U protivnapadu je neprijatelj

uspeo da potisne naše brigade na liniju između k. 189 i trig. 201 i ponovo zauzme k. 189.

Noću 27/28 aprila 5 i 31 brigada 21 divizije preuzele su osek položaja 1 proleterske divizije, koja je obrazovala armijsku rezervu i povukla se na liniju s. Kukunjevac, s. Jagma, s. D. Caglić.

Na otekcu 4 brigade 21 divizije, u rejonu s. Rajić, neprijatelj se noću 27/28 aprila povukao na liniju Sadovo Brdo, Plandište, Greda.

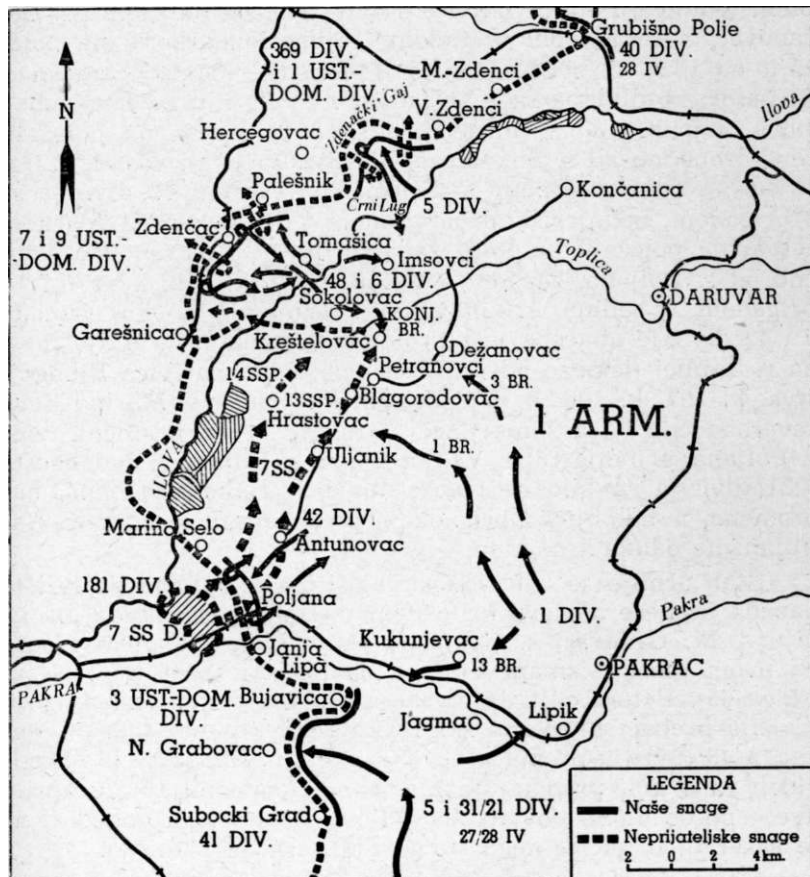
Prva konjička brigada je 27 aprila sa jednim divizionom sadejstvovala 6 diviziji u borbama kod s. Palešnik, a predveče se cela prikupila u s. Klokočevac.

Protivnapad 7 SS divizije (skica 64). Prodorom 1 armije preko r. Ilove bila je ugrožena glavna komunikacija ka Zagrebu, jer bi daljim napredovanjem preko Čazme u rejon Ivanića Grada bile otsečene sve neprijateljske snage južno od Moslavačke Gore, čime bi organizovano neprijateljsko povlačenje bilo onemogućeno. Da bi otklonio ovu opasnost, Stab 21 brdskog armiskog korpusa je protiv naših divizija na desnoj obali Ilove preduzeo protivnapad sa jačim snagama, s ciljem da ih odbaci na levu obalu Ilove i ponovo na r. Ilovi uspostavi front. Planom protivnapada je bilo predviđeno da 7 SS divizija iz rejona s. Poljana napadne u leđa i pozadinu 48, 6 i 5 diviziju sa dve kolone — 13 SS puk pravcem s. Antunovac—s. Kreštelovac, a 14 SS puk pravcem s. Hrastovac—s. Imsovc i dalje prema severozapadu. Istovremeno je trebalo da 1 ustaško-domobranska divizija i delovi 369 legionarske divizije, sa linije s. V. Zdenci, Zdenački Gaj, s. Hercegovac, s. Palešnik, napadnu frontalno 5 i 6 diviziju, a 9 ustaško-domobranska i slabiji delovi 7 SS divizije da iz s. Garešnica napadnu levi bok 48 divizije. Po ovom planu su 28 aprila rano izjutra sve neprijateljske snage prešle u napad. Sedma SS divizija je razbila front 42 divizije, nanela osetne gubitke 7 i 17 brigadi, zauzela sela Antunovac, Uljanik i Blagorodovac i oko 12 časova sa 13 SS pukom izbila u s. Kreštelovac, u pozadinu naših jedinica. Vrh napadnog klina delova 7 SS divizije, u rejonu s. Kreštelovac, prihvatila je 1 konjička brigada, koja je uspela, u sadejstvu sa jednim bataljonom 5 divizije, da spase Artiljerisku brigadu 6 divizije, koja je bila napadnuta. Napad 1 ustaško-domobranske i delova 369 divizije na frontu 5 i 6 divizije, kao i napad 9 ustaško-domobranske i delova 7 SS divizije na frontu 48 divizije, bio je odbijen. Ali su sve naše divizije na desnoj obali Ilove, zbog pojave 7 SS divizije u pozadini, bile prinuđene da se po podne pod borbom povuku na

levu obalu — 5 divizija u rejon šume Crni Lug, 6 divizija u rejon s. Kreštelovac, a 48 divizija u rejon s. Imsovcu.

Sedma SS divizija je po izbijanju u rejon s. Kreštelovac zaokrenula na severozapad i prebacila se po podne na desnu obalu Ilove, sa glavinom u rejon s. Garešnica.

Stab armije je kasno uočio neprijateljski protivnapad i nije na vreme iz armiske rezerve angažovao 1 proletersku diviziju, a i kad je to učinio, učinio je po brigadama. Tako je

Skica 64 — Protivnapad 7 SS divizije

1 brigadu uputio na komunikaciju s. Uljanik—s. Blagorodovac u cilju presecanja ove komunikacije, na koju je ona stigla kasno; 3 brigadu na komunikaciju s. Petranovci—s. Dežanovac, takođe s ciljem da preseče komunikaciju, a 13 brigadu istočno od s. Kukunjevac, sa zadatkom da vrši pritisak na ne-

prijatelja u s. Bujavica. Kao što se vidi 3 i 13 brigada su upotrebljene izvan zone dejstva neprijateljskog protivnapada.

Tako je neprijatelj ovog dana ponovo uspeo da uspostavi front na r. Ilovi.

Uporedo sa ovim napadom, neprijateljske snage su napdale i na frontu **21 divizije, ali bez uspeha.**

Divizije koje **21 divizije, ali bez uspeha.** j neprijateljskim protivnapadom prethodnog dana izvršile su 29 aprila sređivanje i popunu jedinica. Peta divizija se sa dve brigade nalazila u s. Dežanovac, a sa jednom brigadom (1 jugoslovenskom) na položaju na liniji ž. st. Končanica, Polom (k. 453), s. Stražanac, Voštanica; 6 divizija sa 1 brigadom na položaju na levoj obali Ilove, zapadno od s. Imsovc, a sa 3 brigadom na položaju severozapadno od s. Sokolovac; 48 divizija je povučena u Darugar na odmor, popunu i u armisku rezervu; 42 divizija sa 3 brigadom, inžinjeriskim bataljonom i diviziskom izviđačkom četom na položaju na liniji zapadna ivica s. Antunovac, istočno od s. Poljana, zapadno od s. Brezine, k. 119, a sa 7 i 16 brigadom u selima Antunovac i Brezine. U prostor između 6 i 42 divizije ubačena je 1 proleterska divizija na liniju most na r. Toplici (istočno od s. Garešnica), zapadna ivica Ribogojstva, k. 107, k. 106, k. 111, železnička pruga, s. Marino Selo, severoistočna ivica šume Carev Hrast, severna i istočna ivica s. Poljana, s. Janja Lipa, Velika Plana, s. Bujavica. Jedanaesta i 21 divizija su bile na položajima od prethodnog dana, bez promena, a 1 konjička brigada je prebačena u s. Podbor. Batinjani na odmor i popunu.

Stab armije se u novonastaloj situaciji odlučio da težište napada prenese na levo krilo neprijateljskog rasporeda, na liniju s. M. Grđevac, s. Grubišno Polje i da probojem fronta na ovom otseku izmaneuvre neprijateljski front na r. Ilovi (skica 65). U tom cilju je on 30 aprila izdao zapovest da se 5 divizija prebaci na desno krilo 11 divizije prema s. M. Grđevac, a 48 divizija prema s. Grubišno Polje. Napad je bio predviđen za 2 maj pred mrak. Međutim, neprijatelj je 30 aprila uveče počeo da se povlači sa r. Ilove. Usled toga događaji su se razvijali drukčije nego što je Stab armije planirao.

Na otseku 11 divizije, neprijatelj je 30 aprila po podne sa slabijim snagama prešao u napad, a po padu mraka se povukao u pravcu s. St. i N. Ploščica, te je Divizija 1 maja izjutra preduzela nastupanje pravcem s. D. Kovačica—s. Dražica—s. N. Ploščica (sa 5 brigadom), pravcem s. Pavlovac—s. M. Pisanica (sa 8 brigadom), a pravcem s. V. Grđevac—s. M. Pisanica (sa 12 brigadom).

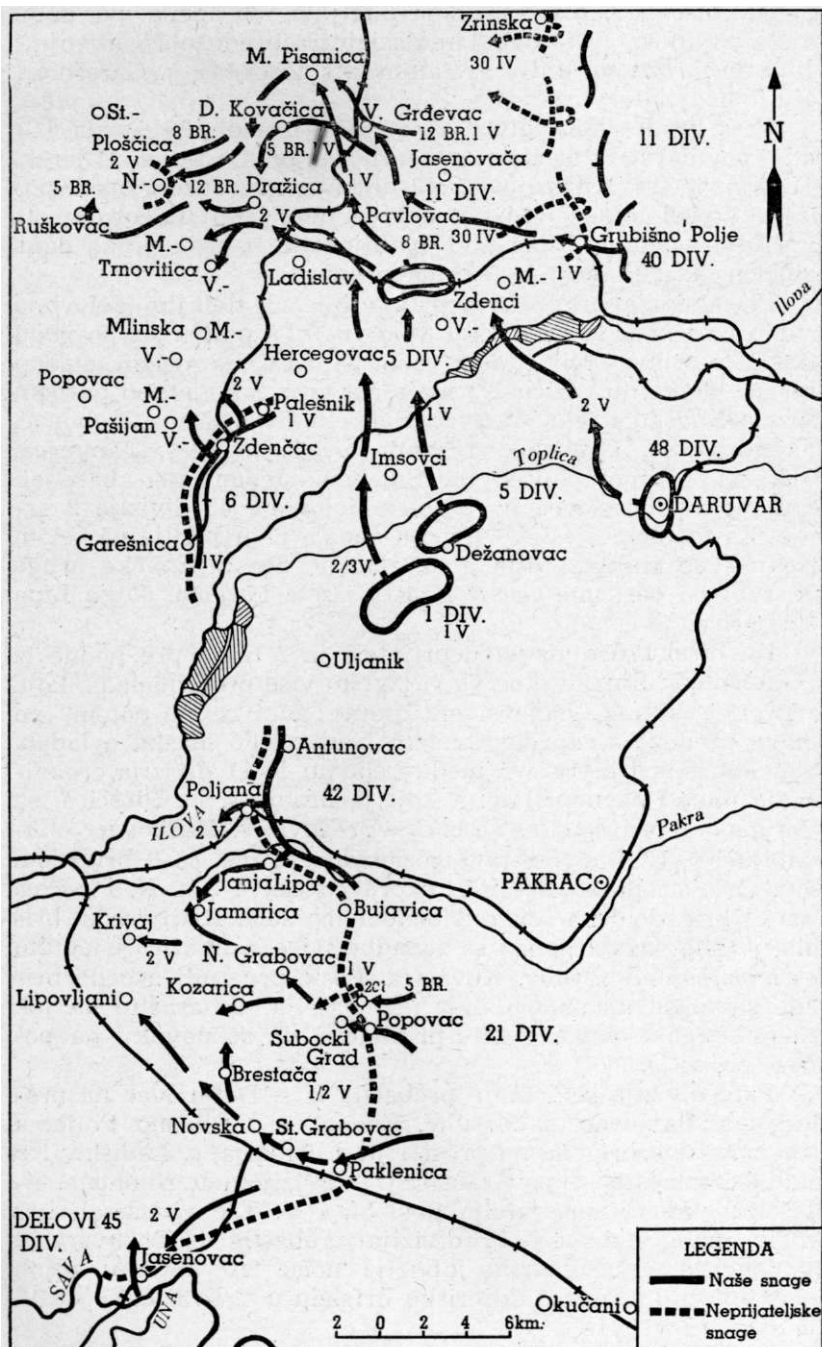
Na otseku 6 divizije, neprijatelj se 30 aprila po padu mraka povukao, te je ova 1 maja izjutra preduzela gonjenje i izbila do mraka na liniju s. Palešnik, s. Zdenčac, s. Garešnica, koju je neprijatelj branio.

Prva proleterska divizija je noću između 30 aprila i 1 maja povučena u armisku rezervu na prostoriju s. Uljanik, s. Dežanovac, s. Kukunjevac; 42 divizija je preuzela osek položaja 1 proleterske divizije, dok je neprijatelj na otseku 21 divizije sa jednim ojačanim bataljonom izvršio preko dana napad na k. 201, koji je 5 brigada odbila.

Prvog maja predveče neprijatelj je sa slabijim delovima izvršio više napada na otseku 21 divizije, a potom se, po padu mraka, povukao. Divizija je oko 23 časa na celom otseku prešla u gonjenje i noću 1/2 maja i u toku 2 maja pod borbom zauzela Novsku i sela Popovac, Subocki Grad, Novi Grabovac, Paklenica, St. Grabovac i izbila pred liniju s. Jamarica, s. Krivaj, s. Lipovljani, s. St. Subocka. Jedan njen bataljon se u rejonu Jasenovca povezao sa delovima 45 divizije 2 armije. Za to vreme je i 42 divizija napala neprijatelja na celom otseku svog fronta i uspela da zauzme deo železničke pruge i k. 125 (s-i od šume Carev Hrast), i sela Poljana, Janja Lipa i Jamarica.

Na otseku 6 divizije, neprijatelj je 2 maja pre podne iz 3. Garešnica i Pašijanskog Gaja izvršio više protivnapada, koje je Divizija odbila, nanevši mu osetne gubitke, a potom, po podne, preduzela napad na celom frontu i do mraka ovladala ž. st. Palešnik i k. 140. U međuvremenu je 11 divizija organizovala napad na neprijatelja koji je branio s. N. Ploščica, sa 5 brigadom pravcem s. Dražica—Bregovi—s. Ruškovac, obuvatajući s. N. Ploščica sa jugozapadne strane, sa 8 brigadom od s. Oriovac preko Brestika u pravcu crkve u s. N. Ploščica 1 sa 12 brigadom na severoistočnu ivicu sela. Artiljeriska brigada je podržavala napad sa zapadne ivice s. Dražica i jednim delom iz rejona s. Slov. Kovačića. Posle početnih uspeha brigade su naišle na žilav otpor neprijatelja, a naročito na jak sistem njegove vatre, i bile prinuđene da se povuku na polazne položaje.

Peta divizija se 1 maja prebacila iz s. Dežanovac na prostoriju s. Pavlovac, s. M. i V. Zdenci, s. Grubišno Polje, a 2 maja sa dve brigade na prostoriju s. Dražica, s. Ladislav i u toku dana, pošto se povezala sa 11 divizijom u rejonu s. N. Ploščica, napala neprijatelja u s. M. i V. Trnovitica, ali bez uspeha. Istog dana se 48 divizija prebacila iz Daruvara u s. Zdenci, a 1 proleterska divizija noću 2/3 maja u rejon s. Pavlovac, uputivši Artiljerisku brigadu u s. Dražice.

Skica 65 — Dejstva 1 armije 1 i 2 maja 1945 godine

Nastupanje 2 armije

Borbe na Uni i oslobođenje Karlovca

Borbe u donjem toku Une (skica 66). Prema osnovnoj operativnoj ideji Štaba 2 armije, Unska grupa divizija (23, 28, 39 i 45) je imala da ovlada neprijateljskim uporištima na r. Uni i izbije u rejon Turopolja, a zatim da preseče komunikaciju Zagreb—Karlovac i napadne Karlovac sa severoistoka, obezbeđujući se sa pravca Zagreba.

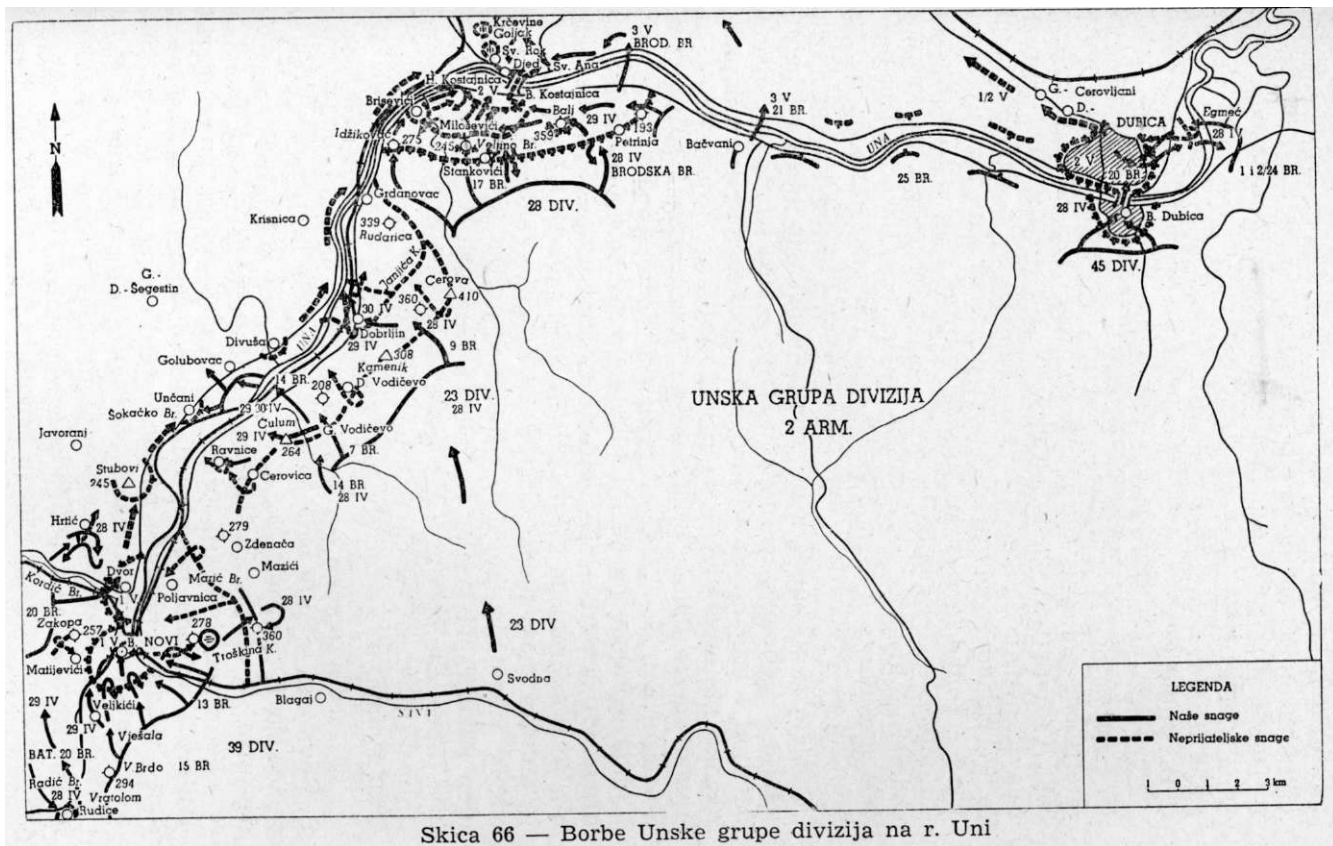
Dvadeset sedmog aprila, oko 21 čas, 45 divizija je izvršila napad na B. Dubicu, koja je bila fortifikacijski uređena za upornu odbranu. Posadu su sačinjavala dva ustaško-domobranska bataljona, podržavana vatrom sa leve obale Une, iz Dubice.

U borbama koje su se razvile, 45 divizija je naišla na jak otpor neprijatelja i bila prinuđena da osvaja bunker po bunker. Ona je 28 aprila oko 1 čas, uz osetne gubitke, uspela da prodre u varoš i da je u uličnim borbama, potiskujući neprijateljsku posadu preko mosta u Dubicu, do 3 časa očisti od neprijatelja.

Dok je 45 divizija vodila borbe za Dubicu, 28 divizija je 27 aprila oko 17 časova napala položaje spoljne odbrane B. Kostajnice (na liniji s. Petrinja, s. Stankovići, Idžikovac) i uspela da ih u toku noći 27/28 aprila zauzme. Sa dostignute linije, ona je 28 aprila oko 20 časova preduzela napad na celom frontu. Borbe su trajale cele noći 28/29 aprila. Neprijatelj je naročito uporno branio položaje Balj (k. 359), Veljino Brdo i k. 243, koji su više puta prelazili iz ruke u ruku. Levo divizisko krik) je uspelo da duž drumu izbije neposredno na zapadnu ivicu Kostajnice, ali ga je neprijatelj jednim protivnapadom od s. Briševići prinudio na povlačenje. Sutradan, 29 aprila, Divizija je nastavila napad i u toku dana uspela da zauzme Balj i dopre do crkve na Veljinom Brdu. Izolujući jednu jaču neprijateljsku grupu u rejonu s. Petrinja, ona je desnim krilom izbila neposredno do kostajničkog groblja, severno od s. Tavija. Neprijatelj se zadržao na liniji kostajničko groblje, Veljino Brdo, s. Miloševići, s. Briševići koju je uporno branio, podržan jakom artiljeriskom vatrom sa leve obale Une, iz rejona Sv. Rok i Krčevine (k. 248). Sa dostignute linije u toku dana, 28 divizija je noću 29/30 aprila sa 17 brigadom prešla u napad, s težištem na delu neprijateljskog položaja Veljino Brdo, s. Miloševići, i istovremeno napala na izolovanu neprijateljsku grupu kod s. Petrinja. I pored više ponovljenih juriša i snažne artiljeriske podrške, Brigada je

izjutra bila prinuđena da se povuče na polazni položaj, na kome se, u tesnom dodiru sa neprijateljem, zadržala 30 aprila i 1 maja. Porušivši most za sobom, noću 1/2 maja neprijatelj se prebacio na levu obalu Une, u Hrvatsku Kostajnicu, i zaposleo položaje Djed (trig. 216), te je 28 divizija 2 majfju 3 časa, iako je neprijatelj sa Djeda vatrom branio prilaz desnoj obali reke, zauzela B. Kostajnicu. Trećeg aprila je Stab divizije na levu obalu Une prebacio 25 (Brodsku) brigadu (bez jednog bataljona) iz rejona s. Petrinja i 21 brigadu iz rejona s. Bačvani. Dvadeset peta brigada je ovladala raskrsnicom puteva kod Sv. Ane i oko 10 časova napala neprijatelja pravcem Sv. Gospa—Goljak, a 21 brigada je uputila jedan bataljon preko sela Selište i Kostrić u pravcu s. Majur. Zbog pritiska ovih dveju brigada na njegov levi bok i na komunikaciju u rejonu s. Majur, neprijatelj je bio primoran da se povuče iz Hrvatske Kostajnice, u koju je 25 brigada ušla oko 12 časova.

U međuvremenu je 45 divizija vodila borbu za H. Dubicu. Ona je po oslobođenju B. Dubice zaposela desnu obalu Une od ušća do B. Dubice (isključno) — sa 24 brigadom, B. Dubicu pa do s. Vrioci — sa 20 brigadom, a sa 23 brigadom od s. Vrioci do s. Bačvani. Levu obalu Une su branile ustaške i nemačke snage jačine oko 3.000 ljudi, sa oko petnaest artiljerijskih oruđa i više minobacača. Odbranu je podržavao i jedan oklopni voz. Uzoru, 28 aprila, u cilju nasilnog izviđanja, 24 brigada je u rejonu južno od Egmeća prebacila 1 i 2 bataljon na levu obalu Une, koji su odbacili slabije neprijateljske delove i, uz vatrenu podršku sa desne obale, uspeli da prodru u istočni deo Hrvatske Dubice. Neprijatelj je pre podne ovog dana jakom koncentričnom vatrom sa severne ivice varoši prvo napao ova dva bataljona, a potom ih protivnapadom prinudio na povlačenje ka obali Une, gde su se, u teškim borbama, zadržali ceo dan, a u toku noći 28/29 aprila, uz osetne gubitke, vratili na desnu obalu Une. Za to vreme je 3 bataljon, u teškoj borbi sa neprijateljskim delovima na desnoj obali Une, kod njenog ušća u Savu, uspeo da potisne neprijatelja i prinudi ga da se povuče u Jasenovac. U toku 29 i 30 aprila 45 divizija se zadržala na svojim položajima, osujetivši neprijateljski pokušaj da se u rejonu Jasenovca prebaci na desnu obalu reke. Noću između 30 aprila i 1 maja 1 četa 3 bataljona 24 brigade prebacila se istočno od Jasenovca na levu obalu Save i ušla u Jasenovac, koji je neprijatelj bio napustio, pošto ga je prethodno zapalio. Četa je uspostavila vezu sa delovima 1 armije (21 divizijom), a potom se noću 1/2 maja u rejonu s. Drenov Bok prebacila na desnu obalu Save i 2 maja ušla u sastav svoje brigade, severozapadno od Hrvatske Dubice.

Neprijatelj je noću 1/2 maja počeo da se povlači iz Hrvatske Dubice, pa je 20 brigada preko opravljenog mosta u B. Dubici prešla Unu i oko 3 časa ušla u napuštenu Hrvatsku Dubicu. Istovremeno se na levu obalu Une prebacila i 24 brigada, jednim delom kod Egmeća, a jednim delom preko mosta u B. Dubici.

Za to vreme je 23 divizija napadala na s. Dobrljin. Ona je, nastupajući iz pravca s. Svodna, 28 aprila podišla neprijateljskom položaju Cerova Kosa (trig. 410), Kamenik (trig. 308), Čulum (trig. 264), s. Cerovica. Izjutra, 29 aprila, protekala je neprijateljske delove sa ovog položaja i u toku dana sa 9 brigadom ovladala s. Dobrljin (sem zgradom u rejonu crkve i bunkerima na kosama severno od sela), sa 7 brigadom Čulumom i s. Ravnice, dok je sa 14 brigadom, uz vatrenu podršku 7 brigade, noću 29/30 aprila forsirala Unu i obrazovala mostobran u rejonu s. Unčani. Odmah zatim, na mostobran su se prebacila i dva bataljona 7 brigade.

U toku 30 aprila 9 brigada je uspela da očisti od neprijatelja s. Dobrljin, a 14 brigada (bez jednog bataljona) i jedan bataljon 7 brigade, pošto su odbili više neprijateljskih napada, povukli su se predveče na užu mostobran i uspeli da se na njemu održe. Delovi prebačeni na levu obalu Une, u rejonu Šokačko Br. (k. 233), nastavili su noću između 30 aprila i 1 maja ogorčene borbe u cilju proširenja obrazovanog mostobrana. Ali, i pored jake vatrene podrške sa desne obale reke, bili su primorani da se povuku na desnu obalu. Na levoj obali je zadržan samo jedan bataljon 14 brigade. Deveta brigada je odbila više neprijateljskih napada severno od s. Dobrljin, a njen pokušaj da kod s. Grdanovac poruši most preko Une nije uspeo. Stalno tučen jakom vatrom sa desne obale Une, sa linije s. Ravnice, s. Grdanovac, neprijatelj je uspeo da se u toku 1 maja, uz osetne gubitke, povuče za B. Kostajnicu.

U međuvremenu je 39 divizija noću 27/28 aprila, napala B. Novi, a sa jednim bataljonom 20 brigade (krajiske) s. Rudice (južno od B. Novog). Napad je počeo u ponoć i trajao je sve do jutra 28 aprila. Neprijatelj je pružio jak otpor; naročito je bila organizovana i precizna njegova vatra iz bunkera. Trinaesta brigada, podržavana vatrom artiljeriskog divizionsa sa k. 278, uspela je da podiđe severoistočnoj i istočnoj ivici grada, dok je 15 brigada, istovremeno, podišla južnoj ivici grada i izvršila nekoliko juriša u cilju prodora u grad. Neprijatelj je jakom vatrom, a potom protivnapadom, uspeo da odbije sve juriše 15 brigade i da je prinudi da se povuče na polazni

položaj. Na otseku 13 brigade neprijatelj je u protivnapadu, koristeći se maglom, uspeo da iznenadi Brigadu i iz neposredne blizine napadne artiljerijski divizion na k. 278. U viščasovnoj borbi, za koje vreme je dolazilo više puta do borbe prsa u prsa, Brigada je uspela da spase artiljerijski divizion, a potom se povukla na liniju Mazić Brdo (k. 338), Troškina Kosa. Za to vreme je 20 brigada proterala neprijateljske pretstražarske delove ka s. Matijevići i zauzela vis Zakopa (k. 284), k. 260 i k. 257. Jedan njen bataljon je pre podne ovog dana napao neprijatelja pravcem Kordić Brdo (k. 263) — s. Hrtić, proterao ga iz sela, a potom sa severozapada napao na Dvor na Uni. Bataljon je bio zadržan jakom neprijateljskom vatrom iz Dvora, a zatim i prinuđen da se preko s. Hrtić povuče na Kordić Brdo (k. 263). Bataljon 20 brigade, koji je blokirao neprijateljsko uporište u s. Rudice, napao je neprijatelja 28 aprila u svanuće, razbio ga i oslobodio ovo selo, posle čega se prebacio na levu obalu Une i 29 aprila ušao u sastav svoje brigade.

Noću 28/29 aprila 39 divizija je, u cilju uznemiravanja neprijatelja, izvršila sa jurišnim grupama više prepada na raznim delovima fronta.

Dvadeset devetog aprila oko 11 časova neprijatelj je uz podršku artiljerijske vatre iz B. Novog izvršio napad na položaje 20 brigade (k. 202, Zakop, Kordić Brdo), ali u borbama koje su trajale do 19 časova nije imao uspeha. Istovremeno je 15 brigada razbila neprijatelja i zauzela deo njegovog položaja k. 294, zaselak Veljkići.

Tridesetog aprila oko 9 časova, uz podršku artiljerijske brigade 2 armije i motorizovanog divizona koji joj je prethodnog dana pridodat, 39 divizija je odbila jedan jači neprijateljski napad na otseku 15 brigade, a oko 17 časova je preduzela opšti napad na celom frontu i do jutra, 1 maja, uspela da savlada neprijateljsku odbranu i oko 6 časova prodre u grad, sprečivši pokušaj neprijatelja da poruši mostove preko Une. Istoga dana do 9 časova 20 brigada ove divizije oslobodila je Dvor na Uni.

U vremenu od 27 aprila do 2 maja Unska grupa divizija je uspela da razbije neprijateljske posade u B. i H. Dubici, B. i H. Kostajnici, s. Dobrljin, Dvoru na Uni i u B. Novom i ovlada ovim uporištima. U ovim borbama 39 divizija je počesno angažovala svoje snage i bez izraženog težišta napada, pružajući na taj način neprijatelju mogućnost da se pravovremeno povuče dolinom Une na savski otstupni pravac.

Oslobodjenje Karlovca (skica 67). Neprijateljske snage koje su branile Karlovac bile su pod komandom Štaba 91

nemačkog armiskog korpusa.³⁰⁵ Spoljna odbrana Karlovca se protezala linijom ž. st. Skakavac, s. Vukmanić, s. Barilović, s. Generalski Stol, s. Lešće, s. Bosiljevo, sa krilima naslonjenim na r. Kupu. Položaje na ovoj liniji branili su: od ž. st. Skakavac do s. Barilović — nemački 2 i 4 policiski puk, sa manjim delovima ustaša; od s. Barilović (isključno) do s. Lešće (zajedno) — nemačka 104 lovačka divizija; od s. Lešće do desne obale Kupe — 1 bataljon nemačkog 20 lovačkog puka i 96 pionirski bataljon. U rejonu s. Netretić nalazio se nemački korpusni štab za obuku sa dva bataljona 392 legionarske divizije, a u s. Ozalj su se nalazili delovi 13 ustaško-domobranske divizije.

Karlovačka grupa divizija (3, 4 i 10) prikupila se 29 aprila na prostoriji s. Tounj, Ogulin, Vrbovsko, sa zadatkom da se prebaci u rejon Karlovca, napadne neprijatelja i oslobodi grad. U sastav Grupe je ušla i 34 divizija 4 korpusa.

Osnovna zamisao Štaba armije za oslobođenje Karlovca sastojala se u sledećem: pokretom krilnih divizija (10 i 34) preseći neprijateljske otstupne komunikacije severno i zapadno od Karlovca, a potom, koncentričnim napadom, okružiti neprijatelja u bližem rejonu Karlovca i uništiti ga.

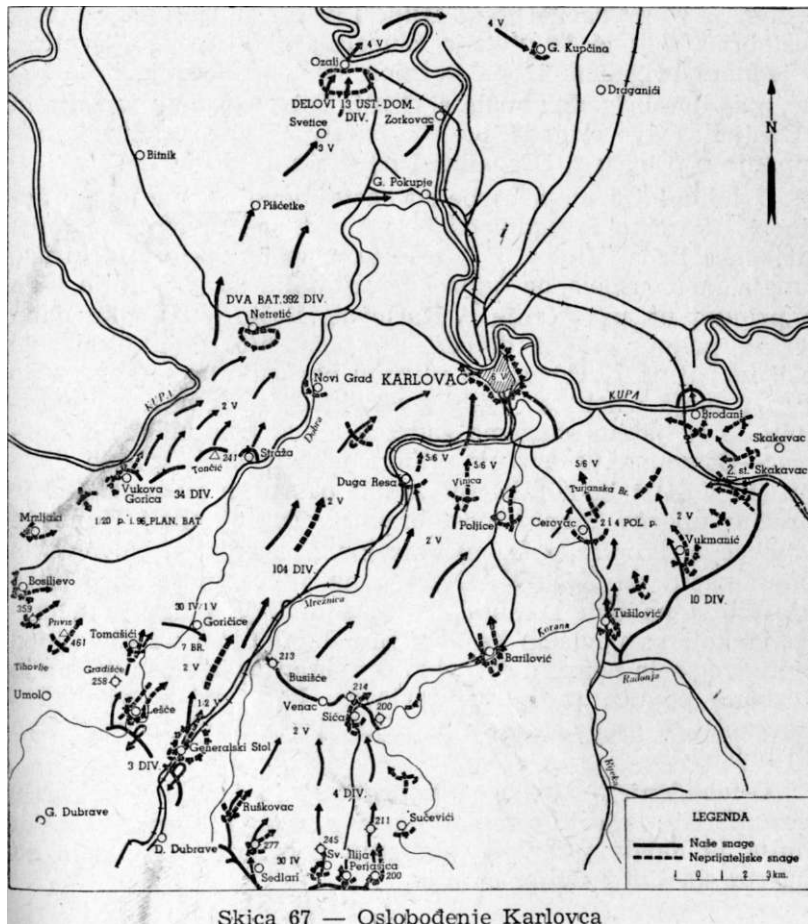
U toku 30 aprila i 1 maja divizije su podišle liniji spoljne odbrane Karlovca — 10 divizija na otketu ž. st. Skakavac, s. Barilović; 4 divizija između r. Korane i r. Mrežnice, na otketu s. Sučevići, s. Perjasica G., s. Sedlari; 3 divizija na otketu između r. Mrežnice i r. Dobre, u rejonu s. Generalski Stol; 34 divizija (potiskujući slabije neprijateljske delove sa linije s. Lešće, s. Bosiljevo) prednjim delovima između r. Dobre i r. Kupe, na otketu s. Straža, Tončić (trig. 241), s. Vukova Gorica.

Najjače je bio branjen pravac s. Generalski Stol — Karlovac. Selo Generalski Stol je bilo pretvoreno u jaku otpornu tačku i posednuto jačim snagama. Napad 3 divizije, izveden prethodnog dana, bio je odbijen, pa je Stab armije težište napada preneo na pravac 4 divizije (s. Siša—s. Barilović), s ciljem da probojem neprijateljske odbrane na ovom pravcu izmaneuvre uporište u s. Generalski Stol. Zbog toga je 4 diviziju ojačao sa dve baterije topova iz 3 divizije.

Tridesetog aprila oko 7 časova 4 divizija je preduzela napad na neprijateljski položaj na liniji s. Sučevići, s. Perjasica G., Sv. Ilija, trig. 277 i u toku dana uspela da zauzme k. 200, s. Perjasica, G., Sv. Ilija i šumu Ruškovac (k. 254).

³⁰⁵ Ovaj štab je oko 10 aprila prebačen s fronta na Dravi u Karlovac.

Na oteku 3 divizije, 7 brigada se noću između 30 aprila i 1 maja, u rejonu s. Goričice, prebacila na desnu obalu Dobre. Uz sadejstvo ove brigade u pozadini neprijatelja, 3 divizija je 1 maja oko 11 časova preduzela napad na s. Generalski Stol i prinudila neprijatelja da se noću 1/2 maja povuče u pravcu Karlovca. Za to vreme je 4 divizija razbila neprijateljske

snage na k. 211 i k. 245 i 2 maja izjutra izbila na liniju k. 200 (istočno od s. Sića), k. 214, s. Venac, Busišće, k. 213, nastavljajući nadiranje glavninom snaga drumom ka Karlovcu. Istovremeno je 10 divizija proterala neprijateljske delove sa linije ž. st. Skakavac, s. Vukmanić, s. Tušilović, a 34 divizija slabije

neprijateljske delove sa više uzastopnih zaprečnih položaja između r. Dobre i r. Kupe, na pravcu prema s. Netretić. Sve divizije su 2 maja do 18 časova izbile pred liniju bliže odbrane Karlovca — s. Brođani, s. Cerovac, s. Dugaresa, s. Novi Grad, s. Netretić. Noću 2/3 maja Karlovačka grupa divizija je nastavila pritisak na celom frontu, a 3 maja, u žestokim borbama, ovladala je celom linijom odbrane. Kod s. Brođani 10 divizija se prebacila preko Kupe i na levoj obali uspostavila mostobran, dok je 34 divizija zauzela sela Pišćetke i Svetice, sa jednom brigadom izbila u rejon sela G. Pokupje i Zorkovac, a sa dve brigade napala s. Ozalj. Četvrtog maja je zauzela s. Ozalj i sa dve brigade, posle forsiranja Kupe, preduzela nastupanje u pravcu s. Draganići i napala s. G. Kupčina.

U toku 4 i 5 maja borbe su nastavljene nesmanjenom žestinom. Naročito je ogorčene borbe vodila 4 divizija na liniji Turjanska Brda, Vinica, r. Mrežnica. Ona je, posle više juriša, 5 maja unoc uspela da odbaci neprijatelja sa ove linije i da ga prinudi na povlačenje u Karlovac. Pošto su u toku dana izvršile pripreme, sve divizije su noću 5/6 maja preduzele opšti napad na Karlovac i u uličnim borbama uspele da ga do jutra 6 maja oslobode, osim severnog dela. Sem toga, neprijatelj se sa jakim snagama zadržao i duž komunikacije Karlovac—Samobor, uspevši da odbije napade naših krilnih divizija (10 i 34) i komunikaciju zadrži u svojim rukama. On je naročito uporno branio mostobran na desnoj obali Kupe (s. Dubovac, s. Tropčić, s. Luke) i osek s. Draganići, s. Novaki (na komunikaciji za Zagreb). Ovog dana je u rejonu s. Klinča Selo izbila na ovu komunikaciju 23 divizija i napala neprijatelja koji se povlačio ka Zagrebu. Izbijanjem 23 divizije u rejon ovog sela neprijatelj je bio primoran da se noću 6/7 maja užurbano povuče iz rejona Karlovca. Iste noći je oslobođen i severni deo grada, gde su neprijateljski delovi većim delom bili uništeni.

Oslobođenjem Karlovca neprijatelj je izgubio poslednje jako uporište koje je branilo Zagreb s juga, a 2 jugoslovenska armija je mogla pristupiti gonjenju neprijatelja zapadno od Zagreba ka liniji Celje, Kranj.

Oslobođenje Zagreba i gonjenje neprijatelja

Posle spajanja jedinica I ukrajinskog fronta maršala Konjeva sa jedinicama 12 američke armijske grupe generala Bredlija, 25 aprila, na r. Elbi u rejonu Torgaua, a naročito posle

smrti Hitlera (koji je 30 aprila u 15,30 časova u opkoljenom Berlinu izvršio samoubistvo), otpor nemačkih oružanih snaga sve brže se bližio kraju.

Drugog maja kapitulirale su poslednje nemačke snage u Eerlinu. Istoga dana u 12 časova kapitulirala je Grupa armija »C« u severnoj Italiji (posle primirja zaključenog 29 aprila u Kazerti).

Petog maja u 8 časova kapitulirale su sve nemačke suvozemne, pomorske i vazdušne snage u severnoj Nemačkoj, Holandiji, Šlezvig-Holštajnu i Danskoj.

Šestoga maja stupile su na snagu odredbe o kapitulaciji svih nemačkih snaga u oblasti severnih Alpa (zapadna Austrija i južna Bavarska), koje je 5 maja potpisala nemačka Grupa armija »G«.

Sedmoga maja u šest časova jugoslovenska 4 armija pri morala je na kapitulaciju nemački 97 armiski korpus. Toga dana je, u 2,30 časova, u glavnom stanu generala Ajzenhauera u Rajmsu, general Jodl potpisao akt o bezuslovnoj kapitulaciji, koja je stupila na snagu 8 maja u 23 časa (po srednjeevropskom vremenu).³⁰⁶

Međutim, 7 maja, jedan sat pre potpisivanja preliminarne kapitulacije, admiral Denic, Hitlerov naslednik, uputio je vrhovnom komandantu »Južnog prostora« feldmaršalu Keselringu³⁰⁷ naređenje da odmah obustavi sva neprijateljstva protiv Engleza i Amerikanaca, a ispred jedinica CA i JA da sve trupe što brže povuče na zapad. U ovom smislu, admiral Denic je toga dana u 12,45 časova, preko radija, uputio proglas vojnicima grupa armija »Centar«, »Jug« i »Jugoistok«, naglasivši da se Nemačka sad mora boriti jedino da spase što više ljudi od »boljševizma i robovanja«. Kada je načelnik štaba feldmaršala Keselringa, 7 maja uveče, preko radija, izdao trupama naređenje za kapitulaciju, on je za pregovore o izvršenju odredaba o predaji zapadnim saveznicima odredio komandanta 34 armiskog korpusa, a za pregovore sa Rusima — komandanta 2 oklopne armije, dok za pregovore sa Jugoslovenima nije odredio nikog.

Tako su Nemci, u nastojanju da se probiju u Austriju i time izbegnu zarobljavanje od strane JA, produžili borbu-vu Jugoslaviji i posle stupanja na snagu odredaba o bezuslovnoj kapitulaciji sve do 15 maja.

³⁰⁶ Zvanična ratifikacija protokola o bezuslovnoj kapitulaciji izvršena je u Berlinu 9 maja u 0,16 časova.

³⁰⁷ Od 6 maja feldmaršalu Keselringu tiio-ie potčinjen vrhovni komandant Jugoistoka general Ler, a generalu L'efu 2-, oklopna armija, koja je dotada bila u sastavu Grupe armija »Jug«^{TM"}

Nastupanje 3 armije

(Skica 68, 69, 70)

Treća armija je 6 maja nastavila gonjenje neprijatelja. Potiskujući slabije neprijateljske zaštitnice, 8 i 12 brigada 51 divizije naišle su predveče 6 maja na jači otpor u rejonu Ludbrega, razbile neprijatelja i oko 21 čas oslobodile Ludbreg. Trideset šesta divizija je oko 14 časova sa 5 i 6 brigadom napala neprijatelja na liniji s. Slanje, s. Leskovac i u ogorčenim borbama, odbivši više neprijateljskih protivnapada, oko 24 časa zauzela pomenuta sela. Goneći neprijatelja, 6 brigada je 7 maja izjutra izbila pred sela Svibovec i Tuhovec i oslobodila ih posle kratke borbe. U nastupanju iz s. Sokolovac, 12 divizija je razbila slabije neprijateljske zaštitnice na Ivanovoj strani (k. 255) i jugoistočno od s. Drenovac, a 32 divizija je do mraka izbila na prostoriju s. Glogovnica, s. Sv. Helena, odakle je u toku noći 6/7 maja proterala neprijateljske zaštitnice. Trideset treća i 17 divizija su pre podne napale neprijatelja na jugoistočnim prilazima Križevcima, na liniji s. Kloštar, s. Majurec, s. Lemeš, i u borbama koje su se razvile u toku dana razbile 111 lovački puk 11 poljske vazduhoplovne divizije, prešle oko 20 časova u koncentričan napad, prodrle u grad i do 23 časa oslobodile Križevce. Za to vreme je 16 divizija oslobodila s. Sv. Ivan Zabno, i u toku 6 maja, goneći neprijatelja, izbila na liniju s. Spiranec, s. Novaki, s. Podjales, gde je zanoćila.

Sedmog maja je 51 divizija, goneći neprijatelja, izbila oko 19 časova sa 8 i 12 brigadom na liniju s. Zbelava, s. Kaštelanec, gde je naišla na slabiji neprijateljski otpor. Brigade su u kratkoj borbi razbile neprijateljske zaštitnice i do mraka izbile neposredno na istočnu ivicu Varaždina.

S obzirom na već objavljenu безусловnu kapitulaciju Nemačke, Štab divizije je neprijateljskoj posadi u Varaždinu uputio zahtev za predaju. Nemački komandant, pod izgovorom da nije primio uputstva od svoje više komande, odbio je ovaj zahtev, pa je oko 21 čas Divizija prešla u opšti napad, razbila neprijatelja i do 24 časa oslobodila grad. Trideset šesta divizija je ovog dana oko podne izbila sa 5 i 6 brigadom u rejon Varaždinskih Toplica i naišla na neprijateljski otpor sa linije s. Kaštelanec, s. Martinkovec, Varaždinske Toplice, Kapela. Ona je oko 15 časova preduzela napad i do 18 časova proterala

neprijatelja i oslobodila Varaždinske Toplice. Trideset druga divizija je sa 4 brigadom oko 8 časova napala slabije neprijateljske delove u s. Miholjec i posle kraće borbe ga oslobodila.

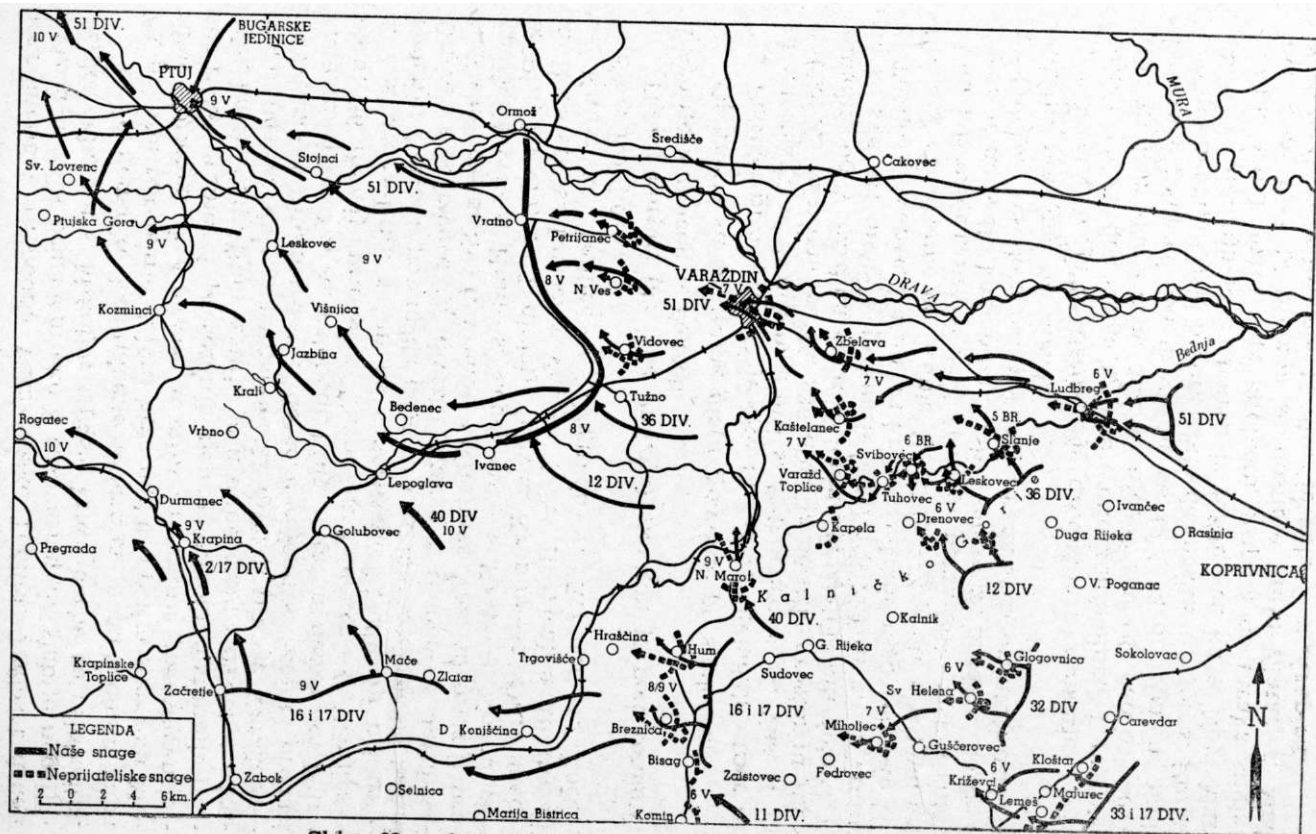
Posle nemačke kapitulacije 3 armija je od Generalštaba JA primila naređenje da što brže nadire opštim pravcem Maribor—Dravograd—Celovec, u cilju zatvaranja jugoslovensko-austrijske granice i presecanja neprijateljskih otpunih pravaca ka Austriji. Stab armije je u duhu ovog naređenja odredio pravce za dalje nastupanje: 51 diviziji pravac Varaždin—s. Vratno—s. Stojnci, s tim da se u rejonu s. Stojnci prebaci na levu obalu Drave, oslobodi Ptuj, a zatim nadire ka Mariboru; 36 diviziji pravac s. Tužno—s. Bedenec—s. Višnjica—s. Leskovac—Ptuj, s tim da sadejstvuje 51 diviziji pri oslobodenju Ptuja, a potom da produži nastupanje desnom obalom Drave ka Mariboru; 12 diviziji pravac s. Ivanec—s. Jazbina—s. Kozminci—s. Sv. Lovrenc—s. Grehova Vas; 40 diviziji pravac Križevci—s. Hum—s. Lepoglava—s. Krali—s. Kozminci—s. Ptujaska Gora; 17 diviziji pravac Krapina—s. Đurmanec—s. Rogatec—s. Lušečka Vas—s. Slov. Bistrica; a 16 diviziji s. Krapinske Toplice—s. Pregrada—s. Rogatec—s. Loče—s. Slov. Konjice.

Deseti korpus (32 i 33 divizija) stavljen je pod komandu 1 armije i upućen u Zagreb.

Operacije su se osmog maja razvijale po sledećem:

Pedeset prva divizija je oko 18 časova savladala otpor neprijateljskih zaštitnica na liniji s. Petrijanec, s. N. Vas, s. Vidovec. Za to vreme su 12 i 36 divizija očistile prostoriju jugozapadno od Varaždina od razbijenih neprijateljskih delova, pa su se sve *ivi* divizije prikupile na liniji r. Drava, s. Vratno, s. Tužno, s. Ivanec. Na levom krilu armiskog rasporeda, 16 i 17 divizija su zapadno od drumu Varaždin—Zagreb, u rejonu sela Hum i Breznica, naišle na jači otpor nemačko-ustaških snaga. Pošto je nemački komandant odbio zahtev za predaju, borbe su nastavljene sve do u noć 8/9 maja, kada se neprijatelj uz teške gubitke povukao na zapad.

Devetog maja 51 divizija je produžila nastupanje, prebacujući jedan deo snaga zaplenjenim kamionima, i predveće ušla u južni deo Ptuja, dok su njegov severni deo oslobodile bugarske jedinice. Za to vreme su 12 i 36 divizija, ne nailazeći na neprijateljski otpor, izbile do mraka u rejon s. Ptujaska Gora; 40 divizija je na maršu iz Križevaca ka s. Novi Marof razbila jednu malu neprijateljsku grupu i do mraka stigla u ovo selo; 16 i 17 divizija su dostigle liniju Zlatar, s. Mače, s. Začretje, a 2 brigada 17 divizije ušla je u Krapinu.

Desetog maja je 51 divizija, slamaajući mestimični slabiji neprijateljski otpor, stigla u Maribor (skica 69). Neprijatelj se iz Maribora ranije povukao, te su u njega pre 51 divizije ušli slovenački partizani i bugarske jedinice. Po ulasku u Maribor, Štab divizije je odmah uputio 12 brigadu u s. Sv. Ilj. Ostale divizije su ovog dana izbile: u rejon Maribora (36 divizija), zapadno od Ptuja (12 divizija), u rejon s. Rogaška Slatina (16 i 17 divizija) i u rejon s. Lepoglava (40 divizija).

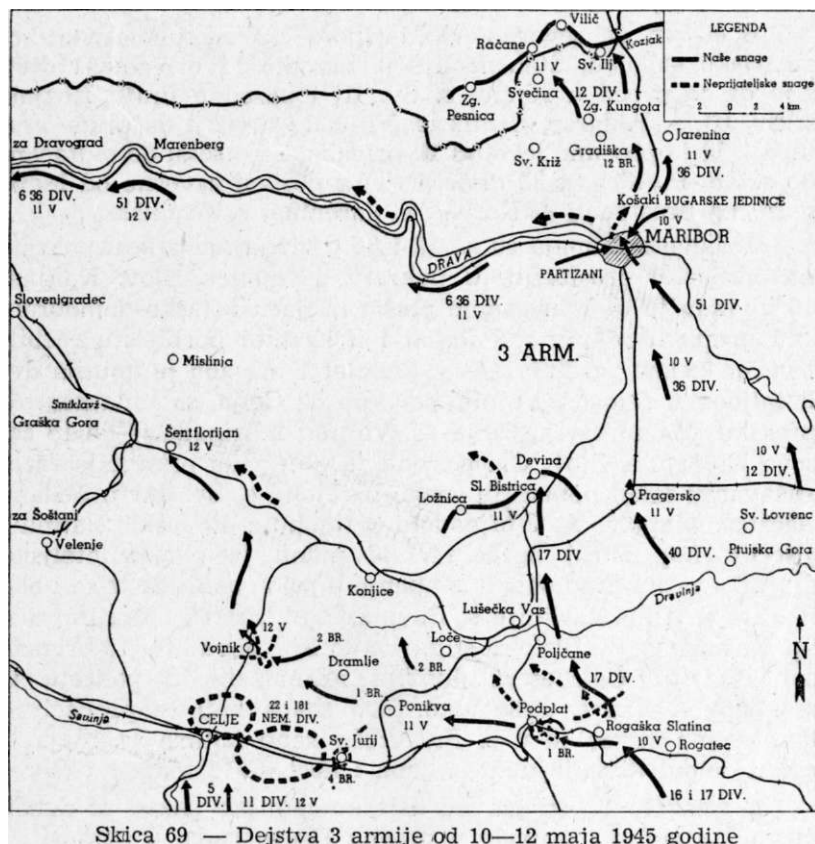
S ciljem da severno od Maribora zatvori jugoslovensko-austrisku granicu, Štab armije je naredio 12 brigadi 51 divizije da je pređe u rejonu s. Sv. Ilj i posedne liniju Kozjak, s. Sv. Ilj, s. Podgrac, Cirknik, s. Vilič; 12 diviziji da pređe granicu i da je posedne levo od 12 brigade, na otseku od s. Račane do s. Zg. Pesnica, a 36 diviziji da se postavi severno od Maribora, na prostoriju s. Košaki, s. Jarenina, s. Gradiška.

Jedanaestog maja su se 12 i 36 divizija nalazile u pokretu na određenu prostoriju. U pokretu u rejon s. Slov. Konjice, 16 divizija je sa 1 brigadom naišla na jaču ustaško-domobransku grupu u rejonu s. Podplat i u kratkoj borbi istu razbila i većim delom zarobila. Od s. Podplat 1 brigada je uputila dva bataljona u rejon s. Vojnik, severno od Celja, sa zadatkom da preseku komunikaciju Celje—s. Vojnik; 2 brigada je do 12 časova izbila u s. Slov. Gorice, dok je 4 brigada pristupila razoružavanju jačih nemačkih snaga u rejonu s. Sv. Jurij. Sedamnaesta divizija je sa 2 brigadom u rejonu s. Rogaška Slatina u viščasovnoj oštroj borbi razbila jednu jaču neprijateljsku grupu, a zatim produžila nastupanje u rejon s. SI. Bistrica i oko 17 časova izbila na liniju s. Devina, s. SI. Bistrica. Na liniju s. Sp. Ložnica, s. SI. Bistrica stigle su do 16 časova i 6 i 15 brigada ove divizije. Četrdeseta divizija se nalazila u pokretu iz s. Lepoglava za s. Pragersko. Deo snaga koji se prebacivao kamionima stigao je u s. Pragersko rano izjutra 11 maja, a ostali delovi divizije u toku dana i noći 11/12 maja.

S obzirom da su glavne ustaško-četničke snage sa delom nemačkih snaga otstupale u pravcu Dravograda, u nameri da se prebace u Austriju, Štab armije je tamo uputio 51 diviziju i 6 brigadu 36 divizije. Šesta brigada je noću 11/12 maja u rejonu Dravograda zaposela liniju s. Otiški Vrh, Dravograd, s. Vič, a 12 maja pre podne u Dravograd je vozom stigla i 51 divizija, koja je preuzela pod svoju komandu i 6 brigadu 36 divizije. Odmah po pristizanju u Dravograd, 7 brigada 51 divizije posela je liniju s. Otiški Vrh, s. Tolsti Vrh, severno od s. Farna Vas, a 8 brigada k. 721 (severno od s. Farna Vas),

s. Breznica, s. Kovšak. Štab 51 divizije je po zatvaranju granice uputio ultimatum ustaško-četničkoj grupaciji da 13 maja do 10 časova položi oružje.

Za to vreme je u Celju i na komunikaciji Celje—s. Sv. Jurij—s. Podplat 16 divizija pristupila razoružanju nemačke 22 i 181 divizije, na čelu sa Štabom 21 brdskog armiskog korpusa; sa 2 brigadom je razbila jednu jaču ustašku grupu u

rejonu s. Vojnik, a zatim, u pokretu ka Dravogradu, do mraka izbila u s. Šentflorijan. Sedamnaesta divizija je 12 maja oko 17 časova sa 2 i 15 brigadom izbila u rejon s. V. Mislinja, gde je došla u dodir sa neprijateljem, prešla u napad i u višečasovnoj oštroj borbi uspjela da zauzme s. Turjak. Istog dana je 12 divizija zaposela prostoriju severno od Maribora (s. Sp. Zg. Kungota, s. Svečina).

Pošto su ustaško-četničke snage u rejonu Dravograda odbile da polože oružje, to je 51 divizija, ojačana sa 6 brigadom 36-te i jednom brigadom 14 divizije, 13 maja oko 11 časova prešla u opšti napad, sa težištem ka Slovenjgradecu. Ogorčene borbe su trajale ceo dan. Neprijatelj je pred mrak prikupio snage i prešao u protivnapad u pravcu mostova na Dravi, s ciljem da se probije na njenu levu obalu. Njemu je pošlo za rukom da u ogorčenoj borbi potisne 6-tu, 12-tu i delove 8 brigade na levu obalu Drave, ali su ove uspele da zadrže u svojim rukama mostobran na desnoj obali i oba mosta preko Drave. Veoma ogorčene borbe su trajale u toku cele noći 13/14 maja (skica 70).

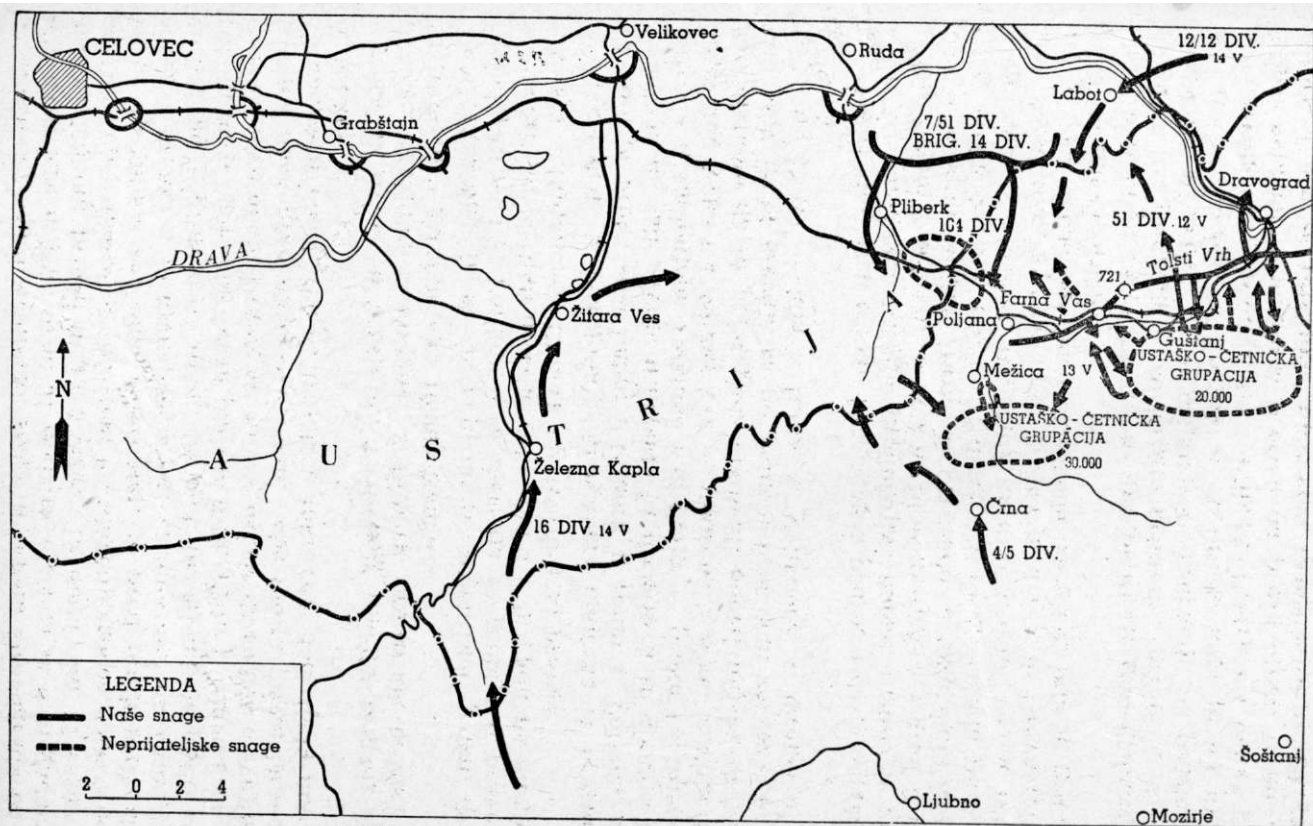
Za to vreme su 7 brigada 51 divizije i jedna brigada 14 divizije u rejonu s. Poljana, s. Pliberk razoružale nemačku 104 diviziju i zarobile oko 10.000 Nemaca.

Četrnaestog maja je neprijatelj orijentisao jedan deo snaga u pravcu s. Poljana, u nameri da se probije u pravcu s. Pliberk, te je Stab divizije rokirao 7 i 8 brigadu na komunikaciju s. Poljana—s. Pliberk i zatvorio ovaj pravac.

Istog dana je iz rejona s. Marenberg upućena 12 brigada 12 divizije preko sela Labot i Pliberk u rejon s. Poljana, sa zadatkom da sadejstvuje u napadu 51 divizije, a 16 divizija je ukrcana u zaplenjene kamione i iz Celja — preko Ljubljane, Jezerskog Vrhla i s. Žitara Ves — upućena u rejon s. Pliberk, sa zadatkom da sa jugozapada obuhvati neprijateljsku grupaciju, dok je 14 divizija sa po jednom brigadom zaposela mostove na Dravi — kod s. Ruda, s. Velikovec, s. Grabštanj i Celovca.

Neprijatelj je u rejonu Dravograda pružao i dalje ogorčen otpor. Sedamnaesta divizija, produžujući napad, razbila je pre podne njegovu odbranu u rejonu Slovenjgradeca i grad oslobodila, a zatim, u pokretu ka Dravogradu, u toku dana izbila do s. Bukovska Vas, dok je 51 divizija u protivnapadu zauzela s. Poljana i s. Guštanj. Potisnuta na uzan prostor i koncentrično napadnuta, neprijateljska grupacija u rejonu Dravograda, jačine oko 20.000 vojnika i oko 4.000 izbeglica, bila je primorana da položi oružje.

Uporedo sa razoružavanjem ove neprijateljske grupacije, 15 maja, uz prethodnu artiljerisku pripremu, prešle su snage 3 armije u napad na neprijateljsku grupaciju na prostoriji s. Crna, s. Mežica, s. Kovšak, s. Košutnik, koja je još uvek pokušavala da se probije ka s. Pliberk. Pretrpevši velike gubitke, neprijatelj je ubrzo prestao da pruža otpor, te su jedinice 3 armije pristupile njegovom razoružavanju. Ukupno

Skica 70 — Operacije 3 armije od 13—15 maja 1945 godine

je zarobljeno oko 30.000 ustaša i četnika i prikupljeno oko 20.000 građanskih lica — izbeglica. Među ustašama je zarobljeno i 12 generala, a među četnicima crnogorsko četničko rukovodstvo.

Nastupanje 1 armije

(Skica 71)

Trećeg maja su nastavljene borbe na celom frontu armije. Neprijatelj se, pritisnut na svim pravcima, povlačio sa prihvatom na pojedinim linijama, pružajući preko dana mestimično žilav otpor.

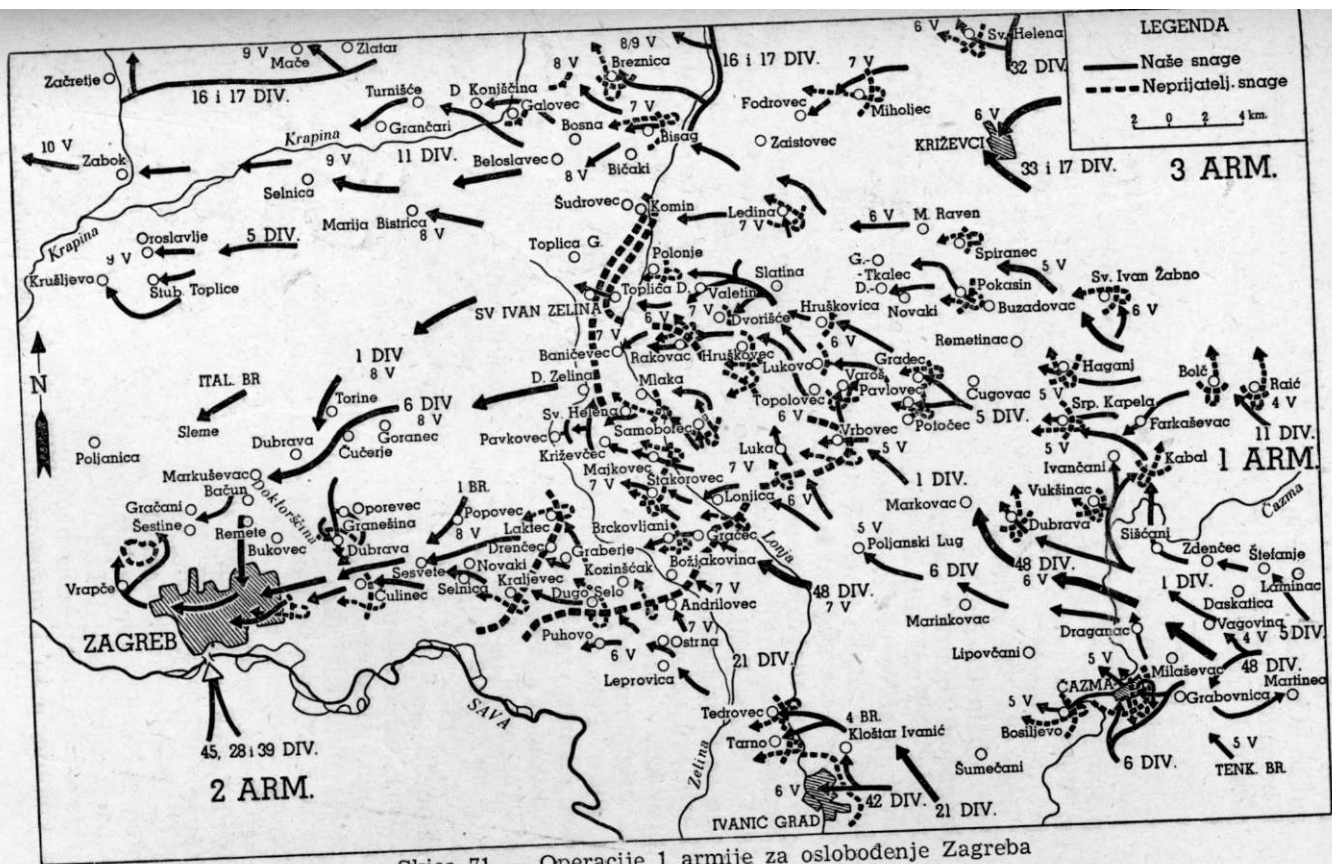
Jedanaesta divizija je ovog dana sa tri brigade, sa položaja od prethodnog dana, koncentrično napala neprijateljske delove u s. N. Ploščica i uspela da ih oko 19 časova razbije i sa 5 brigadom oslobodi s. Ruškovac, a sa 8 i 12 brigadom s. N. Ploščica. Produživši gonjenje, 12 brigada je ovog dana uoć oslobodila sela St. Ploščica i Sredska, a 8 brigada je 4 maja izjutra ušla u s. Berak. Peta divizija je za to vreme napadala na neprijatelja u s. M. i V. Trnovitica — sa 1 brigadom, ojačanom sa jednim bataljonom 1 jugoslovenske brigade, sa linije Bregovi, severna ivica s. M. Trnovitica i sa 4 brigadom sa istočne ivice s. M. i V. Trnovitica. U borbi koja je počela rano izjutra, 1 brigada je uspela da se prebaci na levu obalu p. Trnovitice, preseče put s. N. Ploščica — s. M. Trnovitica i obuhvati selo sa severozapada. U međuvremenu je 4 brigada ovladala desnom obalom potoka, istočno od sela, i izbila na k. 124. Neprijatelj je oko 16 časova na oteku 1 brigade, uz jaku podršku artiljeriske i minobacačke vatre, prešao u protivnapad i odbacio Brigadu na desnu obalu potoka, a potom se naglo povukao iz sela M. i V. Trnovitica. Sesta divizija je oko 10 časova sa 1 brigadom napala na s. V. Pašijan, sa 2 brigadom na neprijatelja na položaju u šumi Brestovac, a sa 3 brigadom na s. Garešnica. Druga brigada, pošto je proterala neprijatelja iz šume Brestovac, sadejstvovala je napadu 1 brigade na s. V. Pašijan (odakle je neprijatelj oko 15 časova proteran), a potom je oslobodila i s. Popovac. U međuvremenu je 3 brigada oslobodila s. Garešnica. Četrdeset druga divizija je zauzela s. Međetić i pred kraj dana sa 3-om i Artiljeriskom brigadom prešla r. Ilovu u rejonu k. 105, a sa 16 brigadom u rejonu k. 111, dok je 21 divizija za to vreme, u rejonu s. Zbegovača izbila na levu obalu Ilove. Prva proleterska divizija, bez do-

dira sa neprijateljem, stigla je do mraka sa prednjim delovima (3 brigada) u s. Šimljenica, a 48 divizija sa 1 i 2 brigadom na liniju s. Trnovitica, s. M. Mlinska.

Četvrtog maja je 1 armija nastavila gonjenje neprijatelja u pravcu Ivanića Grada, Čazme i s. Sv. Ivan Zabno, slamaajući njegov mestimični otpor. Tako je 11 divizija ovog dana izbila na liniju s. Brežine, s. V. Bolč, s. Raić; 5 divizija na liniju s. Laminac, s. Štefanje; 1 proleterska divizija (pošto je razbila jednu jaču neprijateljsku grupu severozapadno od s. Šimljane, a jednu istočno od s. Sv. Fr. Ksaver proterala iz šume V. Grm i istočno od s. Daskatica), na liniju s. Zdenčec, s. G. i D. Draganac, a 48 divizija sa 1 i 2 brigadom na liniju s. Milaševac, s. Grabovnica, s. Martinec. Oko 14 časova 2 brigada 48 divizije u sadejstvu sa delovima 6 divizije, napala je u s. Vagovina jednu jaču neprijateljsku kolonu koja je bila u pokretu ka Čazmi. Napad se u početku uspešno razvijao i Brigada je sa jednim delom snaga uspeła da prodre do crkve u selu, ali je neprijatelj predveče prešao u protivnapad i potisnuo je na polazni položaj. Šesta divizija je u toku noći 5/6 maja preuzela položaj 48 divizije u rejonu s. Vagovina, a ova se povukla u s. Martinec. Oko 10 časova 6 divizija je izbila u rejon Čazme i sa 1 brigadom napala na jugoistočnu, a sa 2 brigadom na južnu ivicu grada. U oštroj borbi brigade su uspele do mraka da zauzmu varoš, sem grupe kuća u zapadnom delu Čazme, ali ih je neprijatelj uveče primorao da se povuku na svoje polazne položaje. Četrdeset druga divizija, bez dodira sa neprijateljem, izbila je do mraka na liniju s. G. Jelenska, s. Mikleuška, s. Krmelovac, a 21 divizija, pošto je Droterala jače neprijateljske zaštitnice iz rejona Kutine i s. Popovača, izbila je, u rejonu s. Novoselec i s. Okešinec, na levu obalu Čazme. Predveče je njena 4 brigada u rejonu s. Obedišće pod borbom prebacila jedan bataljon na desnu obalu Čazme. Tenkovska brigada je ovog dana iz s. Orlovac stigla u s. Lipovljani.

Petog maja se 1 armija, sa linije s. Sv. Ivan Zabno, Čazma, Ivanić Grad, širokim frontom približavala Zagrebu, ali je neprijatelj na svim pravcima povlačenja još uvek pružao organizovan otpor.

Jedanaesta divizija je sa 12 brigadom izbila preko s. Sv. Ivan Zabno na liniju s. Špiranec, s. Pokasin, dok je 8 brigada za to vreme proterala slabije neprijateljske delove iz sela Farkaševac, Srp. Kapela i Haganj; 5 divizija, u nastupanju preko sela Zdenčec i Siščani, proterala je sa 1 jugoslovenskom brigadom neprijatelja iz s. Kabal i izbila predveče u s. Srp. Kapela; 6 divizija je rano izjutra napala neprijatelja

Skica 71 — Operacije 1 armije za oslobodjenje Zagreba

1 oko 5 časova sa 1 brigadom izbila na komunikaciju s. Draganac—Čazma, a odmah zatim zauzela s. Draganac, dok je sa 2 brigadom (uz sadejstvo jednog bataljona 3 brigade) i 13 brigadom 1 proleterske divizije zauzela Čazmu i s. Bosiljevo i u toku noći 5/6 maja izbila u s. Poljanski Lug; 1 proleterska divizija je predveče sa 1 i 13 brigadom izbila pred s. Vrbovec, sa 3 brigadom sadejstvovala 8 brigadi 11 divizije pri razbijanju neprijatelja u s. Kabal, a zatim razbila jednu jaču neprijateljsku grupu u rejonu s. Ivančani i jednu u rejonu s. Vukšinar, dok je Italijanska brigada sa jednom baterijom protivtenkovskih topova razbila jednu neprijateljsku grupu jačine oko 300 vojnika u s. Dubrava; 42 divizija je izbila na levu obalu Čazme, na liniji s. Konščani, s. Vidrenjak, i sa 16 brigadom forsirala Čazmu u rejonu k. 103, a sa 3 brigadom u rejonu s. Konščani; 21 divizija je izjutra napala neprijatelja na liniji s. Novoselec, s. Okešinec i primorala ga da se povuče, izvivši do mraka u sela Petrovec i Tarno; Tenkovska brigada je ovog dana stigla u rejon Čazme.

Šestog maja je neprijatelj jačim snagama branio prilaze Zagrebu na liniji s. Komin, s. Sv. Ivan Zelina, s. Lonjica, s. Gračec, s. Božjakovina, s. Dugo Selo. Ovog dana je 11 divizija sa 5 brigadom proterala neprijatelja iz s. Sv. Ivan Žabno i izbila u rejon s. D. Tkalec; ona je sa 8 brigadom, pošto je proterala neprijatelja iz s. Pokasin, izbila u s. G. Tkalec, a sa 12 brigadom se preko sela Raven i Ledina prebacila u rejon s. Bisag. Peta divizija je oko 16 časova sa 1 krajiškom brigadom napala neprijatelja u s. Gradec, a sa 1 jugoslovenskom brigadom u s. Pavlovec i istog dana do mraka izbila na liniju s. Hruškovica, s. Lukovo. Prva proleterska divizija, posle borbi koje su trajale ceo dan, ovladala je oko 20 časova selima Vrbovec, Celine i Varoš. Šesta divizija je oko 4 časa ovladala selima Luka i Lonjica. Četrdeset druga divizija je bez borbe ušla u Ivanić Grad, a zatim u s. Kloštar Ivanić. Dvadeset prva divizija, potiskujući slabije neprijateljske delove, izbila je po podne pred s. Prikraj i zauzela sela Leprovica, Ostrna i Puhovo, a 48 divizija, bez dodira s neprijateljem, prebacila se iz reiona Čazme u rejon s. Dubrava, s. ijiarkovac.

Sedmog maja se neprijatelj zadržao na liniji s. Komin, Sv. Ivan Zelina, s. D. Zelina, sa jednom jačom grupom u s. Rakovac, i na liniji s. Lonjica, s. Gračec, s. Božjakovina, s. Dugo Selo. U toku ovog dana 11 divizija je sa 5 brigadom izbila pred s. Komin (gde je bila zadržana) a sa 12 i 8 brigadom je zauzela sela Bisag i Ledina. Peta divizija je sa 1 krajiškom brigadom razbila jednu neprijateljsku grupu i izbila u rejon s. Polonje, a sa 1 jugoslovenskom brigadom proterala nepri-

jatelja iz rejonu s. Kolenica i do mraka izbila u rejon s. Dvorišće, dok je sa 4 brigadom razbila jedan neprijateljski bataljon u s. Valetić i izbila na liniju s. Beristavec, s. Topličica Donja. Prva proleterska divizija je sa 3 brigadom naišla na jači otpor na liniji s. Hudovo, s. Hruškovac, s. Dvorišće i u borbi koja je trajala ceo dan razbila neprijatelja i predveče izbila u rejon Sv. Ivan Zelina; ona je sa 1 brigadom razbila i uništila neprijatelja u s. Rakovac, a sa 13 brigadom se, bez dodira sa neprijateljem, prebacila iz s. Celine u s. Baničevac. Sesta divizija je sa 1 brigadom, u kratkoj ali oštroj borbi, razbila jednu neprijateljsku grupu u rejonu s. Majkovec, a jednu u rejonu s. Sv. Helena i izbila do s. Križevčec; ona je sa 2 brigadom, pošto je razbila jednu slabiju neprijateljsku grupu u rejonu s. Samoborec, izbila do mraka u rejon s. Mlaka, a sa 3 brigadom se iz rejonu s. Lonjica prebacila u rejon s. D. Zelina, blokirajući jednim bataljonom uporište u s. Paukovec.

Ovog dana po podne je iz armiske rezerve uvedena u borbu 48 divizija — sa 1 brigadom na otseku s. Stakorovec, a sa 2 brigadom na otseku s. Gračec. Prva brigada je odmah po uvođenju u borbu napala neprijatelja u pomenutom selu i u oštroj borbi uspela da ga razbije i oko 18 časova ovlada selom. Za to vreme je 2 brigada napadala na s. G. i D. Gračec. Pošto se neprijatelj uporno branio, borba je produžena i u toku noći 7/8 maja, kada je Brigada uspela da zauzme oba sela, a zatim, rano izjutra, i s. Brckovljani. Dvadeset prva divizija je napadala na otek neprijateljskog položaja s. Božjakovina, s. Andrilovec, s. Saškovec, s. Dugo Selo. Ona je preko celog dana vodila oštre borbe i pokušavala da probije neprijateljsku liniju otpora, ali je neprijatelj u više protivnapada uspeo da se na branjenoj liniji održi sve do mraka. Noću 7/8 maja on se povukao na liniju s. Laktec, s. Kraljevec, k. 106.

Osmog maja, na otseku 11 divizije, neprijatelj je preko parlamentara ponudio primirje. Pregovori oko zahteva Štaba divizije za безусловnu kapitulaciju trajali su celo pre podne, što je neprijatelj iskoristio za neuznemiravano povlačenje sa ovog oteka. Pregovori su prekinuti oko podne, pa je Divizija sa 5 brigadom, uz podršku Artiljerijske brigade, napala neprijatelja u s. Komin. Napad je trajao sve do 23 časa, kada se neprijatelj povukao. Za to vreme je 8 brigada izbila do 21 čas u rejon s. Bičaki, s. Beloslavec, s. Grančari, a 12 brigada na liniju s. Breznica, s. Galovec. Peta divizija je do 21 čas sa 1 krajiškom brigadom, preko s. Selovec, izbila u s. Marija Bistrica, sa 1 jugoslovenskom brigadom očistila prostor s. Ko-

lenica, s. Valetić, s. Dvorišće od zaostalih neprijateljskih delova, kojom prilikom je zarobila štab jednog nemačkog bataljona, a sa 4 krajiškom brigadom, kao diviziskom rezervom, zadržala se na liniji s. Berislavec, s. Topličica Donja. Prva proleterska divizija, pošto je oko 10 časova zauzela s. Sv. Ivan Zelina i s. Biškupec, po podne se, po naređenju Štaba armije, prebacila severoistočno od Zagreba, na liniju s. Torine, s. Cučerje, gde je izbila s prednjim delovima oko 19 časova. Šesta divizija, nastupajući sa 1 brigadom od s. D. Zelina preko sela Cučerje i Markuševac, razoružala je jednu grupu Nemaca i domobrana u rejonu ovog sela. Za to vreme je njena 2 brigada, goneći i zarobljavajući razbijene neprijateljske grupe, izbila u s. Granešina i na Dubravu (k. 146), a sa jednim bataljonom u s. Goranec. U toku ovog dana je 2 brigada iznenadila jednu jaču neprijateljsku grupu u rejonu s. Granešina, napala je, i, pošto se nije htela predati, uništila je. Po podne je jedna druga neprijateljska grupa iz rejona Doktorščine napala 1 i 3 bataljon 2 brigade i potisla ih sa linije s. Novaki, šuma Dubrava ka s. Oprevec, ali se odmah zatim morala povući iz s. Novaki. Dvadeset prva divizija je napala neprijatelja sa 4 brigadom u s. Laktec, sa 5 brigadom na k. 142, a sa 31 brigadom glavnom komunikacijom od s. Dugo Selo ka s. Kraljevec. Četvrta brigada je u oštroj borbi zauzela od 12 časova sela Graberje i Drenčec, pa su potom sve brigade prešle u opšti napad na celoj liniji neprijateljskog položaja. Delovi 4 brigade su zauzeli s. Laktec, ali su brigade na ostalom delu fronta naišle na jak otpor neprijatelja i bile zaustavljene. U borbu je oko 16 časova uvedena i Tenkovska brigada — 3 tenkovski bataljon na oteku 4 brigade, a 2 tenkovski bataljon na oteku 5 i 31 brigade, posle čega se razvila ogorčena borba, u kojoj su tenkovi, u tesnom sadejstvu sa pešadijom, uspeali da razbiju neprijateljsku odbranu i primoraju neprijatelja na povlačenje ka Zagrebu. U preduzetom gonjenju, oko 20 časova, tenkovi i prednji delovi 21 divizije zauzeli su s. Sesvete. Nešto kasnije su delovi 31 brigade zauzeli s. Selnica.

Ovog dana se Štab armije iz s. Draganec prebacio u s. Vrbovec.

Devetog maja su divizije, svaka na svom pravcu, nastavile gonjenje neprijatelja, koji je mestimično davao organizovan otpor, nastojeći da se što pre poviče u Sloveniju.

Jedanaesta divizija je sa 5 brigadom gonila neprijatelja pravcem s. Marija Bistrica—s. Selnica—s. Tugonica, sa 8 brigadom pravcem s. Beloslavec—s. Turnišće —s. Grančari, a sa 12 brigadom pravcem s. Bosna—s. G. Konjščina. Peta divizija,

bez dodira sa neprijateljem, izbila je do mraka sa 1 jugoslovenskom brigadom u s. Stubičke Toplice, sa 1 krajiškom brigadom u s. Oroslavje, a sa 4 brigadom u s. Krušljevo Selo. Prva proleterska divizija je oko 8 časova sa 3 brigadom napala jednu jaču neprijateljsku kolonu na prostoriji s. Markuševac, s. Dubrava. Pošto je neprijatelj odbio da se preda, Brigada je, u sadejstvu sa Italijanskom brigadom i uz podršku artiljerijskog divizionu sa položaja iz rejonu s. Bidrovec, razbila njegove snage koje su se razbežale po okolnim šumama. U međuvremenu su delovi ove brigade napali jednu drugu neprijateljsku kolonu na komunikaciji s. Sestine—s. Gračani, pri čemu se odmah predao jedan domobranski bataljon, pa ga je Stab brigade uveo u borbu protiv glavnine neprijateljske kolone koja je produžila da se bori. Neprijatelj je u nastavku borbe uspeo da ovlada dominirajućim položajima severno od s. Sestine. U protivnapadu, uz podršku minobacačke vatre zaplenjenih minobacača, Brigada je uspela da razbije neprijatelja, koji se delom predao, a delom u neredu povukao u šumu. Za to vreme je 13 brigada, preko sela Bačun i Dolje, izbila u s. Gračani; Italijanska brigada je u nastupanju jugoistočnim padinama Zagrebačke Gore izbila na Sleme (k. 1035) i, uz slab otpor neprijateljskih delova, zauzela k. 869 i k. 846, dok je 1 brigada, preko s. Popovec i s. Sesvete, oko podne ušla u Zagreb. Ovog dana, 9 maja, i 6 divizija je sa 1 brigadom, preko s. Remete, ušla u Zagreb i oko podne izbila na Jelačićev trg, a zatim nastavila pokret, kod s. Vrapče skrenula na sever i na južnim padinama Medvednice, u rejonu s. Fratršćica, napala jednu jaču neprijateljsku grupu, prinudivši je na predaju. Za to vreme je 2 brigada u rejonu s. Oporevec ceo dan vodila borbu sa jednom jačom neprijateljskom kolonom, koja se probijala pravcem s. Granešina—s. Cučerje, i predveče zauzela s. Oporevec, ali je neprijatelj uspeo da se probije u pravcu s. Cučerje. Treća brigada je razbila više neprijateljskih slabijih grupa u rejonu sela Remete i Bukovec i prinudila ih na predaju. U međuvremenu je 21 divizija sa Tenkovskom brigadom slomila neprijateljski otpor kod s. Culinec, a zatim i na prilazima Maksimiru, pa je oko 5 časova ušla u Maksimir, a oko 7 časova u Zagreb.

Desetog maja su divizije 1 armije nastavile gonjenje neprijatelja, čisteći okolinu Zagreba od neprijateljskih razbijenih delova i prikupljajući ratni plen. Prva proleterska divizija je razbila i primorala na predaju jednu jaču neprijateljsku grupu u rejonu Slemenca i jednu slabiju grupu u s. Mikulić; 6 divizija je razoružala jednu jaču neprijateljsku grupu

u rejonu s. D. Bukovec; 11 divizija je preko sela Zabok i Klanjec izbila na liniju s. Poljanica, s. Klanjec, s. Razvor, s. Dekmanca i razoružala nemačku 41 pešadisku diviziju; 21 divizija, u pokretu od Zagreba na prostoriju s. St. Vas, s. Morač, s. Kraljevec, razoružala je u toku dana jedan deo jedinica nemačke 181 pešadijske divizije, a 48 divizija je u okolini Zagreba, u rejonu s. Mikulić, Strelišće, s. Završje, razoružala preko 300 nemačkih vojnika.

U vremenu od 10 do 14 maja 1 armija je sa 11, 5, 21 i 48 divizijom nastavila gonjenje neprijatelja, zarobljavajući i uništavajući njegove snage na pravcu s. Podsreda—Celje—Soštanj. Jedanaesta divizija je 12 maja uzoru stigla u rejon Celja, gde je iznenadila jake neprijateljske snage i u sadejstvu sa 16 divizijom pristupila njihovom razoružavanju. Peta divizija je stigla u ovaj rejon istog dana do 18 časova, te su obe divizije u toku 13, 14 i 15 maja razoružavale neprijateljske snage na prostoriji Celje, Soštanj i u rejonu Sl. Gradeca, dok je 4 brigada 5 divizije izbila preko s. Crna na jugoslovensko-austrijsku granicu. Za to vreme su 21 i 48 divizija očistile prostoriju s. Podsreda, s. Sv. Petar, s. Pilštanj, zarobile neprijateljske razbijene jedinice i zaplenile velike količine oružja, motornih vozila i drugog ratnog materijala.

Nastupanje 2 armije

Dok je Karlovačka operativna grupa divizija vodila borbe za oslobođenje Karlovca, Unska operativna grupa divizija je po zauzimanju neprijateljskih uporišta u donjem toku Une nastupala pravcem Dubica—Sunja—Sisak—Zagreb (45 divizija); pravcem Kostajnica—Petrinja—Zagreb (28 divizija); pravcem s. Dobrljin—Glina—Zagreb (39 divizija) i pravcem s. Dobrljin—s. Klinča Selo (23 divizija). Divizije su u nadi ranju ka Zagrebu 5 maja oslobodile Petrinju i Sunju, noću 5/6 maja Sisak, a 8 maja oko 11 časova 45 divizija je bez borbe ušla u Zagreb. U Zagreb je po podne ušla i 39 divizija. Istog dana su 23 i 34 divizija razbile slabije neprijateljske snage na liniji s. Sv. Jana, s. Plešivica, s. Klinča Selo (južno od Samobora), a 25 divizija na liniji Suhari, Mali Grm, Obrežki Lug.

Sedmog maja je po naređenju Generalštaba JA Stab armije uputio 4 diviziju ka s. Brežice, 10 diviziju ka s. Krško, 23 diviziju ka Samoboru i 3 diviziju pravcem Metlika—Novo Mesto.

Za to vreme su divizije 1 armije razbile (7 maja) jače neprijateljske snage na liniji s. Komin, Sv. Ivan Zelina, s. Lonjica, s. Gračec, s. Cerje, s. Kraljevec.

U toku 8 maja i noću 8/9 maja jedinice 2 armije su očistile Zagreb od zaostalih ustaško-domobrinskih delova. Devetog maja oko 7 časova u Zagreb je preko Maksimira ušla i 21 divizija 1 armije. Istog dana je 23 divizija zauzela s. Sv. Nedelja i produžila gonjenje neprijatelja prema Samoboru, a 10 divizija zauzela s. Kostanjevica i izbila na liniju s. Brege, s. Leskovec, s. Raka.

U vremenu od 10 do 13 maja nastavljeno je gonjenje, zaobljavanje i razoružavanje neprijatelja pravcem Zagreb—Klanjec—Celje (45 divizija); pravcem s. Dobova—s. Bukovje—Celje (39 divizija); pravcem s. Brežice—s. Krško—s. Zidani Most (4 divizija); pravcem Novo Mesto—s. Zidani Most—Kranj (3 divizija), dok je 10 divizija ostala u rejonu s. Krško, 28 divizija u rejonu Zagreb, s. V. Gorica, 23 i 25 divizija u rejonu Samobora, a 34-ta u rejonu Karlovca.

Desetog maja su 3, 4 i 10 divizija izbile na desnu obalu Save i forsirale je na otseku s. Brežice, s. Zidani Most. Jedanaestog maja su u rejonu Zagreba i s. Zidani Most jedinice 2 armije zarobile nemačku 7 SS i 373 legionarsku diviziju.

U periodu operacija za konačno oslobođenje zemlje, od 20 marta do 15 maja, Jugoslovenska armija je oslobodila do tada neoslobodenu teritoriju Jugoslavije i po predviđenom planu i u određenom roku izbila na r. Soču i u Korušku.

U prvom periodu operacija, u martu i početkom aprila, Nemci su nastojali da svoje pozicije u Jugoslaviji sačuvaju po svaku cenu a pritom, pored uporne odbrane koju su pružali na svim frontovima, često su preduzimali protivnapade većih razmera i sa jačim snagama. U teškim, a često i vrlo krvavim borbama, Jugoslovenska armija je odbila sve nemačke poduhvate i slomila njihovu odbranu. U drugom periodu operacija, u drugoj polovini aprila i početkom maja, pod pritiskom Jugoslovenske armije i opšte vojnopolitičke situacije na ostalim frontovima, Nemci su bili primorani na povlačenje iz Jugoslavije na južne granice Rajha. Ali, u toku povlačenja, oni su, sve do kapitulacije, pružali organizovani otpor i branih uporno pojedine linije i uzastopne položaje. Na ovim položajima su se odigrale teške borbe, koje su trajale po više dana, uz obostrano otsudno zalaganje snaga.

Izbijanje 3 armije na gornji tok Drave i njeno spajanje sa jedinicama 4 armije i IV operativne zone u Koruškoj osujetili su plan Vrhovnog komandanta Jugoistoka da se sa svojim

snagama povuče u Austriju, a njegove snage koje su jedinice 2 armije potisnule na liniju Celje, Kranj i taktički okružile — prinudili na kapitulaciju. Pojedine nemačke jedinice, a naročito ustaško-četničke snage, koje su u očajničkom pokušaju da se probiju u Austriju produžile borbu i posle stupanja na snagu odredaba o bezuslovnoj kapitulaciji, opkoljene su na prostorijski Slovenjgradec, Guštanj, Priberk, Dravograd i, 15 maja, prisiljene na kapitulaciju. Time su savladane i poslednje neprijateljske snage koje su našim trupama pružale organizovani otpor.

U operacijama Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje zemlje neprijateljski gubici su bili vrlo veliki. Oni su iznosili oko 100.000 mrtvih i oko 300.000 zarobljenih, među kojima je bilo i više generala na čelu sa Vrhovnim komandantom Jugoistoka generalom Lerom.

Od viših operativnih štabova zarobljeni su Stab Grupe armija »E« i štabovi 21, 91 i 97 armiskog korpusa sa armiskim i korpusnim jedinicama, a od operativnih jedinica 22, 41, 181, 237 pešadiska divizija; 104 lovačka divizija; 188 brdska divizija; 11 poljska vazduhoplovna divizija; 7 SS divizija »Princ Eugen«; 369, 373 i 392 legionarska divizija; delovi 1 i 2 kozачke divizije i 438 divizija za naročitu upotrebu; Borbena grupa »Fišer« i Borbena grupa »Gajger«.

Sem ovih, zarobljen je veći broj policiskih jedinica, samostalnih pukova i bataljona za osiguranje, koji su taktički bili potčinjeni pomenutim divizijama.

Zaplenjeno je 173.662 puške, 24.454 automatska oruđa, 1.520 topova, 97 tenkova, 3.751 kamion, 40 aviona i mnogo drugog raznovrsnog ratnog materijala i opreme.

U borbama koje su produžene i posle kapitulacije Nemačke, do 15 maja, zarobljeno je oko 30.000 ustaša i četnika zajedno sa njihovim štabovima.

Opšti zaključak

Ratno-revolucionarni cilj postavljen na početku ustanka 1941 — nacionalno i socijalno oslobođenje naših naroda — postupno je ostvarivan tokom Narodnooslobodilačke borbe i Revolucije.

U toku prve dve godine rata, vrhovno rukovodstvo Narodnooslobodilačkog pokreta posvetilo je pažnju prvenstveno razvoju i jačanju oslobodilačko-revolucionarne armije kao